Dr.Saleh Ebrahimi

ڕاپەڕینی مەلیک غازی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین (قُدّس سِرُّه)

لاپەڕەی کتێب وەک شاپەرەکە ڕوّحی ئێمە بۆلای نورو روناکی دەخاتە هەڵفڕین: وێڵتێر.

نوسراوی دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

سەرەتا

دوای گرتنی قوستەنتەنیە (بیزانس) بە دەستی موسوڵمانان و هاتنە سەرکاری عوسمانی؛ هێمان ئوروپای مەسیحی کە لە جەنگی سەلیبیدا تێشکابوون، خۆیان کۆ نەکردبۆوە؛ ئیمپەراتۆری عوسمانی لە سەدەی ١٧ ی زایینی پەلاماری ئوروپایانی دا و لەم لاشەوە ڕاپەڕینی سەنعەتی لە ئوروپا و سازبوونی هێزی دەریایی ئەوان کە توانیان پەرە بە وزەی ئیستعماری خۆیان لە ئاسیا، ئەفریقا و ئەمریکا بدەن و ڕق و قینی هێرشی عوسمانی و ئازار و شکەنجە و تاڵان و بڕۆیێ کە تورکی عوسمانی بە سەر ئەوانیدا هێنابوو، لە دڵ و دەروونیاندا، دەکوڵی و دەرەتانیان بۆ هەڵکەوت و دایان بە سەر عوسمانیدا و لە سەر تەختی بەخت لایان بردن، چون عوسمانی لە نێو خۆیدا گەندەڵ ببوو خەریکی دزی و زۆرۆێژی و ئیفساد کردن بو، جا ئەوە بو لە نیوەی دووەمی سەدەی (١٨) کە ئوروپایان یەکیان گرت و لە سەدەی ١٩ کورد و ئەرمەنی کە فرە ناڕازی بون بە دژی عوسمانی ڕاپەڕین، لە ساڵی ١٨٢٩ی ز، دوای شەڕی روس و عوسمانی کوردەکان هەندێکیان چونە قەفقاز و ئێستا لەو ناوە فرەن.

ڕاپەڕینی کوردەکانی لکاو بە عوسمانیەوە بەر لە تیاچوونی ئیمپەراتوری

عوسمانی لە سەدەی هەژدەوە، لێبڕا بە لاسایی کردنەوە لە ئوروپا بەشێوەی مودێرن بە مەرکەز ئۆگرانە، ووڵات ببا بەڕێوە، جاران ئەگەر لەگەڵ سەرکردەی هۆزە کوردەکان، خۆی دەخونجان و بە دەغەڵی ئەوانەی پێکەوە بەشەڕ دەدا و ئەونەی لە حوکومەت کردنی کوردەکان، خۆ تێهەڵنەدەقورتان، بەڵام لەوە بەدوا بەتایبەت لە سەدەی نۆزدەوە، لە ترسی ئەوەی کوردەکان بە روس و ئینگلیس ئۆگری پەیدا نەکەن، دەسی کرد بە نابودکردنی حوکومەتە کوردیەکان. یەکەم نەتیجەی ئەم سیاسەتە ناشیانەی عوسمانی، کوردەکانی کردە دوژمنی حوکومەتی ئەستەمبوڵ و ئەو پاشا کوردانە، کە دیتیان بە پانەوە تورکی عوسمانی هوروژمیان بۆ وڵاتی کورد و کوردستان هێناوە، بە دژی عوسمانی ڕاپەڕین. ئەم بزاوانە یەکێکیان لە سەدەی هەژدە و سەرەتای سەدەی نۆزدە، ڕووی داوە و ڕاپەڕینی دووەمی کوردەکان بە دژی عوسمانی لە نیوەی سەدەی نۆزدە، ڕووی داوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

یەکێ لەو ڕاپەڕینانە، **ڕاپەڕینی بەکرپاشای کوڕی سلێمان پاشای بەبە یا بابان** بووە، کە بە دژی حوکومەتی بەغدادا چووەو بەداخەوە لە سالی ١٧١٦ی زایینی کوژراوە.

دووەم: **ڕاپەڕینی ئەورەحمان پاشای بابان** بە دژی والی بەغا بووە، کە لە سالی ١٧٨٨ی زایینی کە براکەی پشتی چۆڵ کرد و یارمەتی والی بەغای دا، حوکومەتی ئەورەحمان پاشای بابان تێشکا.

سێیەم: **ڕاپەڕینی محەمەد پاشای ڕەواندز** بووە، لە سالی ١٨٣٠ی ز. لەو ڕاپەڕینە محەمەد پاشا بە دژی داگیرکەران، توانی ناوچەی هەولێر و رانیە و بەردەقیتی کورد، ماردین و نەسیبەین، وەک هەولێر، عیمادیە، کۆیێ، رانیە، سلێمانی، دوکان، زاخۆ، ڕەواندز، دهۆک، جزیرەی عەبدولعەزیز کوڕی عومەر کوردی خەڵکی بەرقەعید سەر بە موسڵ، کە لە ٥٥٥ مانگی و ١١٦٠ ز- لە دایک بووە؛ ئەبولفیدا (٣-١٣٩) و کوڕی خەلەکان لە باسی جزیرەدا (ع) کۆبەی پەڕەی ١٧١ شەرەفنامە بە زمانی کوردی چاپی ١٩٨١ز - ئۆفێستی تاران جەواهیری) ناوچەی بادینان و زاخۆ لە بنەمس تورکی عوسمانی رزگار بکا. محەمەد پاشای ڕەواندز فرە لە بیری ئەوەدا بووە کە کاروباری وڵات و دەستووری سیاسی و رامیاری و کۆمەڵایەتی و ئابووری خۆی بە پێی شەریعەت و فتوای زانایانی دینی ئەنجام بدا، پاشای ڕەواندز لە سەرەتاوە نەیارانی ناوچەیی، وەکو یەزیدیەکان و ئەمیرانی بابان و سەرکردەی هۆزە کوردەکانی ناوچەیی، سەرکوت کرد و سەرزەویەکانی ئەوانی خستە بنەمس خۆی. بۆ نموونە خەتێ، بێتوێن، خەلەکان، دێ گەڵە، چناران بو بە مولکی سۆران. ئەو میرە گەورە و مەزنە فرە بوێر و ئازا و ڕەشید و بێڕوحمیش بووە و بۆ ماوەی چوارساڵ لەو ناوەندانەدا تا شاری موسڵ بەو پەڕی دەسڵاتەوە حوکومەتی کردوە و حوکومەتەکەیشی لە لایەن والی بەغا نوێنەری ئیمپەراتوری عوسمانی بەرەسمی ناسرابوو . عوسمانی لەوەی کە ناوچەکە وا بە وزە و قودرەتەوە ئیدارە دەکا ناڕازی نەبووە. **ڕاپەڕینی بەدرخان پاشا** کە بە شایەدی دۆست و دوژمن ئەم ڕاپەڕینە لە سۆنگەی بیر و هزری کوردایەتی و ناسیونالیزیمی کوردی و لە ڕووی نەتەوەخوازی بۆ دامەزراندنی

Dr.Saleh Ebrahimi

دەوڵەتی کوردی بووە. ئەم راپەڕینە دوای ئەوەی عوسمانی دەسی کرد بە لابردنی ئەمیرنشینەکانی ووڵاتی کـــــوردەواری و لکاندنی سەرزەوی کوردستـــان بە حوکومەتی ناوەندی ئەستەمبوڵەوە، راپەڕینی بەدرخان پاشا پێیهەڵگرت. بەدرخان پاشا لـە سالـی ١٨٠٢ی ز، لە جزیرە پێتەختی حوکمڕانی بۆتان لـە نێـو خانـەدانێکـی حـاکم و خـاوەن دەسەڵات لەدایک بووە و لە سالی ١٨٢١ی.ز، دوای وەفاتی باوکی دەسـەڵاتی حوکمـڕانی گرتە دەس. دوابەدوای تێشکانی سپای عوسمانی بە دەس ئیبراهیم پاشا، حاکمی میسر، بەدرخان پاشا لەگەڵ حاکمانی کورد پێوەندی سـازدا. لـە حاکمـانی قارسـەوە (کـە لـە باکووری‌ترین نوختەی کوردستانە) تا میرەکانی ئەردەڵان، هەمـو حاکمـانی کوردسـتانی لەگەڵ خۆی یەکخستن و موتەحیدی کردن و لە ئاخری دەهەی چلی سەدەی نۆزدەی زاینی، راپەڕینی خۆی بـە نییـەتی بـەدیهێنانی کوردسـتانێکی ئـازاد و سـەربەخۆ دەس پێ‌کرد. باوەکو راپەڕینەکە فرە سەرکەوتوانە و بەپەلە سـەری گـرت و پێشـکەوت، بـەڵام حوکومـەتی عوسمـانی بـە کۆمـەگی هەیئـەتی ئـاینی ئینگلیسـی و ئـەمریکایی هـۆزە مەسیحی‌یەکانی لە بەدرخان پاشا، دوور خستەوە و ئەوسا بە گزی و فزی «یەزدان شێر» ی برازا و فەرماندەی دەسەی خۆرهەڵاتی سـپای بـەدرخان پاشـایان فریـو دا و ئـاخرین دەسیان‌لە راپەڕین وەشاندو بەدرخان پاشا ناچار خۆی‌دا بەدەسەوە و لە سالی ١٨٦٨ی ز ، لە شاربەدەرا وەفاتی کرد.

راپەڕینی یەزدان‌شێر برازای بەدرخان پاشا. یەزدان‌شێر کە لە سالی ١٨٠٥ی ز، لە سـەر ئەمیرنشینی هەکاری لایان بردبوو، دوای دەس پێ‌کـردنی شـەڕی روس‌و عوسمـانی لـە سالی ٨٥٣ کەوتە بیرکردنەوە و لە بەهاری ١٨٨٥ دوای ئـەوەی هێزێکـی پێکـەوە نـا لـە بدلیس دەسی کرد بە راپەڕین و بە گرتنی موسڵ، سیرت‌و هەکاری (ناوەنـدی عومـدەی نیزامی عوسمانی لە ناوچەدا) سـەرزەویێ پـان و بـەرینی لـە نێزیکـی شـاری بـەغاوە تـا دەریاچەی وان و دیاربەکر (ئامێد) ی خسـتەبن‌دەسـەڵاتی خـۆی. بـەهـاتنی زمسـان و گەڕانەوەی روسەکان بۆ بنکەی زستانی خۆیان، حوکومەتی عوسمـانی بـۆ ڕووبەڕوبونـەوە لەگەڵ راپەڕینی یەزدانشێر، دەرەتانی بۆ ڕەخسا. لەو نێوانەدا «نمرودرەسام» نوێنەری

Dr.Saleh Ebrahimi

بەریتانیا لە ناوچەدا، رۆڵ و نەخشێ فرە گرینگی گێڕا. پوڵ و دراوێ فرەی بە ریشوە دا بە سەرکردەکانی کورد و ئەوانی لە یەزدانشێر دور خستەوە و پشتی راپەڕین خاڵی بوو. یەزدانشێر کە بۆ ئازادی و سەربەخۆ کردنی کوردستان لە ڕێگای وتوێژەوە بە ناوبژی کردنی بەریتانیا، ڕوی کردە ئەستەمبوڵ، باوەکو بریتانیا دڵنیای کرد کە لە وتوێژ لەگەڵ حوکومەتی عوسمانی پشتیوانی لە یەزدانشێر دەکا، کەچی هەر گەیشتە ئەستەمبوڵ گرتیان و زیندانیان کرد، جا دوای زیندانی کردنی یەزدانشێر، سپاکەی دوای چەندێ ئاوارە بون لە چیا و نێو کێوە بەرزەکاندا، پڕش و بڵاو بون. چارەنووسی ئەمیش هەر وەکو بەدرخان پاشای مامی بەسەر هات.

راپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین.

ئەم ڕاپەڕینە گرینگترین و کوردایەتیترین راپەڕینی کوردە لە سەدەی نۆزدەی زاینیدا و ژمارێ فرە لە لێکۆڵەران، شێخ عوبەیدیلا بە یەکەمین پێشەوای نەتەوە و نیشتمان ئۆگری کورد دەزانن کە کوردایەتی کردوە و درەسی ناسیونالیسمی و کوردایەتی فێری سەرکردەکانی کورد کردوە کە ٢٢٢ کەس لە سەرانی کوردی لە نەهری کۆ کردۆتەوە و ئەنجومەنی کوردی بۆ کوردایەتی کردن بۆ ساز داونو نامەی بۆ"ویلیام ئابوت" ژەنراڵ کونسولی بەریتانیا لە تەوریز، نوسیوە و بەوی ڕاگەیاندوە:« نەتەوەی کورد، نەتەوەیەکە جیایە لە فارس و تورک و عەرەب و ڕەگەزێ تایبەت بە خۆی هەیە. مەزهەبی کورد لە مەزهەبی ئەوان جیایە و ئاداب و ڕوسوم و خوو ئاکاریان لەوان جیایە، سەرانی کورد و حاکمانی کوردستان چ ئەوانەی لە بنەدەس تورکی عوسمانی یا لە بنەدەس حاکمانی قاجار لە ئێران‌دان، و هەمو نیشتەجێی کوردستان بە یەک دەنگ و بە یەک قسە لە سەر ئەمە سورن کە کورد، ناتوانێ لەگەڵ ئەو دو حوکومەتە مارڕ و زاڵمەدا کار بکا و لەگەڵیاندا ناتوانێ بژی. پێویستە کارێ بکرێ کە دەوڵەتانی ئوروپا سرنجی کورد بدەن و لێی ورد ببنەوە و لێی بکۆڵنەوە تا باش بزانن کە کورد، نەتەوەیەکە جیا لە تورک و فارس و عەرەب و ئێمەی کورد ئەمانەوێ کاروباری کوردەواری خۆمان بە بیر و هزر و دەس و فەرمانی خۆمان هەڵبسووڕێنین و بەدەسی خۆمان وڵاتی خۆمان ئیدارە بکەین. (*بڕوانە*

Dr.Saleh Ebrahimi

توحفەی ناسری لە تاریخ و جوغرافیا / میرزا شوکروللای سنەیی ، ئەفخەرولکوتتاب/ بە بەرکولی دوکتور حەشمەتوللا تەبیبی/ ئەمیرکەبیر تاران/١٣٦٢ی هەتاوی) نامەی شێخ بە خەتی خۆی ئێستا بە وێنەی سەنەدی تاریخی لە ئارشیوی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا راگیرداروە و کۆپیس کۆچەرایش لە بابەت نامەی شێخەوە نوسیویەتی: لەگەڵ حوکومەتی قاجار و عوسمانیدا، ناکرێ بەمجۆرە کارێ بکرێ و ناتوانین لەگەڵیاندا بژین. پەڕەی ٢٧ جونبوشی میللی کورد چاپی ١٣٧٣هەتاوی بلاۆکی نیگاە تاران و هەروا کتێبی ئابی ژمارەی ٥ سالی ١٨٨١ ز - پەڕەی ٥٤ و.ن. ئا. خەڵفەین راپەڕینی شێخ عوبەیدیلای بەناوی راپەڕینی کوردایەتی و گەورەترین راپەڕینی نەتەوەخوازی کورد، لە سەدەی ١٩ داناوە. تەرجەمەی جەلال تەقی لە روسیەوە بۆ کوردی سۆرانی (شەپۆل).

دوای شەڕی ١٨٧٨ -١٨٧٧ی زاینی، روس و تورکی عوسمانی، کوژران و مردنو تاڵان و ماڵوێرانی و قات و قڕی و گرانی و هەژاری و دەربەدەری و ئاوارە بونی خەڵکی کورد، خەڵکەکە ڕوبان کردە ماڵە ساداتی نەهری. مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری لە مێژوی ناوچەی کورد و کوردستان هەر وەکو مونجی تەماشای کراوە و ئەویش بۆ ئازادی کورد و کوردستان راپەڕیوە و دوای تەگبیرو مەشوەرەت بە کورد و سەرانی دڵسۆزی کورد، لە سالی ١٨٨٠ بە سپای کوردەوە لە دو قۆڵەوە هێرشی بردە سەر سپای قاجار لە ئێران، بەڵام بە فێڵی روس و دنەدانی ئینگلیس تورکی عوسمانی و قاجار بە یارمەتی روسیە زۆریان بۆ کورد هێنا و لە هەردو لاوە ئابلۆقەیان دا و بە ناچار سپای شێخ بەرەو ناو چیا پاشەکشەی کرد و تورکی عوسمانی بە یارمەتی روس و دنەدانی ئینگلیس شێخیان گرت و ناردیانە حیجاز و سەرەنجام لەوێ لە ١٨٨٣ی ز ، وەفاتی کرد. *(بڕوانە راپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین/ د.محەمەد سالح ئیبراهیمی ، شەپۆل/ چاپی ٢٠٠٦ی ز/ وەزارەتی ڕۆشنبیری/ هەولێر/ کوردستانی ئازاد)*

راپەڕینی ئیحسان نوری پاشا کە لە سالی ١٩٢٠ی ز، تا سالی ١٩٢٥ بەوپەڕی بوێری ئالای ئازادی کورد و کوردستانی لە سەر چیای ئارارت(ئاگرێ) هەڵدابوو کە بەداخەوە بە

Dr.Saleh Ebrahimi

گزی و فزی رەزاخان پەهلەوی و خەیانەتی ئیساساکۆ نێوێ کە رەزاخانیش ئیجازەی بە سپای تورکی عوسمانی دابو تا لە بەشی کوردستانی بن‌دەسی رەزاخان پشت لە سپای ژنرال ئیحسان نوری پاشا هەڵۆی کوردستان بگرن و راپەڕین تێک بشکێنن و ئیحسان نوری پاشا لە دەربەدەری بە مۆتورسیکلێت شەهید بکەن کە لە ١٣٥٥/١/٥ی هەتاوی لە بیمارستانی سینا لە تاران وەفاتی کرد و لە قەتعەی ٩ قەبری ژمارە ١٢ لە بەهەشتی زارای تاران بە خاکیان سپاردوە.

راپەڕینی شێخ عەبدوسەلام بارزانی بۆ دابین کردنی مافی رەوای کورد، شێخ عەبدوسەلام لە ساڵی ١٩٠٧ی ز، لە نامەیەکی سەرئاواڵەدا کە بە مۆر و ئیمزای خۆی بۆ کاربەدەسان و گەڕێنەرانی حوکومەتی عوسمانی ناردوە، نوسیویەتی: «١ـ زمانی کوردی ببێتە زمانی رەسمی لەم قەزا و فەرماندارییانەدا: دهۆک، ئاکرێ، ژەنگار، ئامێد و زاخۆ. ٢ـ خوێندن بە زمانی کوردی بێ لە ناوچەی بادیناندا. ٣ـ کاربەدەسان و فەرمانبەران و هەڵسووڕێنەرانی ناوچەی بادینان، کورد بن. ٤ـ باجەکان: باجی خزمەتی سپایی‌گەری هەر وەک خۆی بمێنێ بەو مەرجەی بۆ سازدانی ڕێگا و بان و کردنەوەی فێرگە و فێرانکۆ بێ و لە بادینان و لە ناوچەی بادینان خەرج بکرێ. ٥ـ لە ناوچەی بادینان بڕیارەکان بە پێودانی شەریعەتی ئیسلام رابگەیێندرێن. ٦ـ باجی نارەوا لابرێن و بە پێی شەریعەت باج و خەراج وەربگیردرێن. ٧ـ قازی و موفتی کە لە بادینان دادەنرێن دەبێ لە سەر ڕێبازی ئیمام شافعی بن، نەک ڕێبازەکانی‌تر *(دەمەلوجی ٨٩)*.

شێخ عەبدوسەلام لە ١٩١٤ی ز، لە ڕاژان میوانی سەیید تاهای نەهری دووەم دەبێ و لە مانگی ئابدا لە تەفلیس چاوی بە گراندۆف جێگری قەیسەر و سەرکردەی سپای باشور دەکەوێ و داوای پشتگری لە روسەکان دەکا، بەڵام روس یارمەتی شێخ نادەن و دەگەڕێتەوە و لە سەر ڕێگا چاوی بە سمکۆی مەزن دەکەوێ کە بەداخەوە سۆفی عەبدوڵڵا فنکی بۆ پوڵ وەرگرتن لە تورکی عوسمانی کە شێخ میوانی دەبێ، دەیداتە دەس دوژمن و لە ئاکامدا بە دەستوری سڵێمان‌نەزیف کوردی والی موسڵ لە دار دەدرێ. یانی کورد بۆ رازی کردنی تورکی عوسمانی ئەو مرۆڤە پاک و دڵسۆزەی کوردی شەهید

Dr.Saleh Ebrahimi

کردوە.(د.عوسمان عەلی/ زانکۆی تورنتۆ/ کانادا/ کۆنگرەی یادواڕەی سەدسالەی بارزانی نەمر/ چاپی ٢٠٠٣ی ز)

ڕاپەڕینی مەلیک مەحمود بەرزنجی حەفید.

شێخ مەحمود بەر لە دوایی هاتنی جەنگ لەگەڵ سەرانی کورد، لە شاری سلێمانی، کەرکوک ، توزخورماتو ، عیمادیە و کۆیێ بۆ پێک هێنانی کوردستانی سەربەخۆ ، لە ١٩١٧ی زاینی لە کۆنگرەیەکدا، لەگەڵ گەورە مرۆکانی سلێمانی کۆ بۆتەوە و داوای کوردستانی بن‌دەسی پەهلەوی لە ئێران کردبو. بەڵام ئینگلیسیەکان پێیان وتبوو داوای وا نەکا. لە شەڕدا شێخ یەخسیر دەکرێ و لە ٢٥ی ژوئینی ١٩١٩ی ز، کە لە بەغا موحاکمە دەکرێ، سەلاحیەتی دادگا ڕەت دەکاتەوە و وەکیلیش ناگرێ و دەفەرمێ :« لە سەر داخوازی نەتەوەی کورد، بۆ بەدەس هێنانی ئازادی لەگەڵ ئێوە پەیمانم گرێدا بەو مەرجەی ئێوە زامنی ئازادی کوردستان بن، ئیجازەم دا بێنە خاکمانەوە، ئێوە درۆتان وت و نییەتێ‌ترتان لە سەرا بووە، من بە هەڵبژاردنی خەڵک بومەتە حوکمدار، بەرپرسم کە نەیەڵم ئێوە بەدفەڕانە لە کوردستاندا کاربکەن، ئێوە کارێ واتان کرد لە جەنگ زیاتر چارێکمان نەبوو، ئێستا من یەخسیری ئێوەی بریتانیاییم و لە دوژمنی خۆم و نەتەوەکەم چاوەڕوانی خێر نیم و بۆ مردن لە ڕێگای کوردایەتی‌کردن و خزمەت بە نەتەوەی کوردی خۆم، ئامادەم. *(جونبوشی میللی کورد/ کریس کۆچەرا/ ئیبراهیم یونسی/ نیگا، ١٣٤٧ی هەتاوی تاران).*

بەڵێ شێخ مەحمود شاری سلێمانی کردە پاتەختی پاشایی بۆ کورد و کوردستان، کە لە بەرا پێتەختی بابان بووە.

ڕاپەڕینی پێشەوا قازی محەمەد.

هەر ئەوە کە توانی لە ١/٢٢ /١٩٤٦ی زاینی کۆماری کوردستانی سەربەخۆ لە شاری مەهاباد دابمەزرێنێ، بە هاوکاری کۆمەڵەی ژێکاف و حیزبی دیموکرات و هەروا بە هاوکاری خەڵکی ئازاد و نیشتمان‌خوازی کوردی ناوچەی کوردستان، هەروا بە پشتیوانی ژەنرال مستەفا بارزانی و بارزانیانی هاوڕێی کە لە ١٩٤٥/١٠/١١ی ز ، کۆمەڵەی ژێکاف

Dr.Saleh Ebrahimi

پێوەندیان بە بارزانییەوە گرتوە و لە خەزەڵوەری ١٩٤٣ی ز، نامەیەکیان بۆ بارزانی نوسیوە و بارزانیان بە سەرۆکی گەورەی کورد ناساندبوو (بڕواننە گۆڤاری نیشتمان ژمارەی ٢) . بارزانی لە ١٣٢٤/١٢/٩ و ١٩٤٦/٢/٢٨ کاتژمێری ٥/ی دوانیوەڕۆ تەشریفی موبارەکی گەیشتۆتە شاری مەهاباد پێتەختی کۆماری دێموکراتیکی کوردستان و پێشوازی گەرم و گوڕی لێ کراوە و دوای دیدار لەگەڵ پێشەوا قازی محەمەد، مستەفا بارزانی لە رێ و ڕەسمی راگەیاندنی کۆمار بەشداری کردوە.

پێشەوا قازی محەمەد ئینسانێک شەریف، زانا و دڵسۆز و فەرهەنگپەروەر بووە. هونەری پێشەوا لەوەدایە کە بەر لە ئێران کۆماری کوردستانی دامەزراندوە و لەو ماوە کەمەدا چاپخانەی دامەزراندوە و ئەو هەموو کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییانەی بەچاپ گەیاندوە و فێرگە و فێرانکۆی بۆ خوێندن بە زمانی کوردی ساز داوە و پەرەی بە روناکبیری کوردی داوە و گیانی شیرینی خۆی لە پێناو ئازادی کورد و کوردستانا داناوە. خوالێخۆشبو مونتەقیم قازی کە لە نێو حیزبی دێموکرات گەڕابۆوە و نەخۆشبو، چومە دیدەنی و عەرزم کرد تۆ زەوی و خاکت زۆرە، وەرە مەردانە چەن هێکتار بەناوی زانکۆی پێشەوا قازی محەمەد ئەعلەڵلاهومەقامە لە مەهاباد وەقف بکە، قەولیشی دا و نەیکرد و وەفاتی کرد (شەپۆل).

ڕاپەڕینی ژەنراڵ مستەفا بارزانی.

لە ئاسمانی کوردەواری و مرۆڤانیدا، **حەزرەتی بارزانی ڕۆژە و بە فو ناکوژێتەوە.** نیشانەکانی دڵسۆزی، وشیاری، بێداری، کوردایەتی و زیندووبوونی حەزرەتی **مستەفا بارزانی ڕابەری کەبیری نەتەوەی کورد** لە هەموو کات و ساتێکدا دیارە وە لەم سەردەمەشدا، جا کورد لە هەر دۆخ و هەڵومەرجێکدا بژی، **سێبەری ڕەحمەت و پڕبەرەکەتی بارزانی** وا بە سەرەوە. وە شوێنی پیرۆزی بیری ورد و تێکۆشانەکانی بە سەر کورد و کوردستاندا دیارە و هەر دیاریش دەبێ. وە نەتەوەی کورد، فەخر و شانازی بەو زاتە پاک و دڵسۆزەی خۆی دەکا. لە کۆنەوە وتویانە باش وایە وەسفی گەورە و دڵسۆز و خۆشەویستەکەت لە خەڵکیتر ببیستی چاکە. جا با بزانین "کارۆلێن" لە بابەت مستەفا

Dr.Saleh Ebrahimi

بارزانی چی وتووە:« لە گەرما و گەرمی پرۆژەی میستێر بوتی ئینگلیسی کە لە ئاخری ساڵی ١٩٧٠ی ز لە کوردستان ئەنجام دراوە، کارۆلێن ئینگلیسی بە ژەنراڵ مستەفا بارزانی دەڵێ: حوکومەتی تورک، عەرەب و شای ئێران کوردیان لە نەخوێندەواری و کەم سەوادیدا قەتیس کردوە، تۆ چلۆن رابەری ئەو نەتەوە دەکەی؟ بارزانی لە وەلامدا دەفەرمێ: رابەری کردنی دەبێ وەک ریگاکانی کوردستان بێ، بەرەوژور چون و سەرەوخوار بونەوە و پێچاوپێچ کردن، بیری وردی ژیرانەی پێویستە، چونکا تەبیعەتی کورد، هەروەک تەبیعەتی خاک و نیشتمانمان، کوردستانە. خاکی کوردستان کێوی بەرزو بڵیند و کێو و تەپۆڵکی نزم و نەوی، دەشت و شیوی نزم و قوواڵی هەیە. هەر بەو شێوەش، نەتەوەی کوردیش لە چینی کۆمەڵایەتی، بیر و ڕێباز و ئۆل و ئایین و مەزهەبی جیاجیا ساز بووە، نیازی بە رابەری کردنی کەسێ هەیە کە هەمو ئازار و دەرد و ڕەنج و خوو و خەسڵەتی ئەوان بزانێ و ڕێگایان نیشان بدا. کارۆلێن دەڵێ: ئەم قسانە لە قسەی فەرماندەیەکی نیزامی ناچێ، بەڵکو لە قسەی فەیلەسوفان و بیرەوەران و ئەندێشمەندان دەچێ. کارۆلێن مستەفا بارزانی بە ناوی یەک فەیلەسوف ناسیوە و دەیناسێ و دەڵێ: مستەفا بارزانی فەیلەسوف و بیرمەندە. » *(کونگەرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر/ د.محەمەد ساڵح ئیبراهیمی، شەپۆل/ هەولێر ٢٠٠٤/٣/١٤/ بەشی یەکەم - ئامادەکردنی مومتاز حەیدەری / پەرەی ٣٩٨ تا ٣٤٩)*

لەشکری عێراق هێرشیان بۆ هەندرێن و زۆزەک هێنابو تا بارزانی و بارزانیان بە خەیاڵ لەنێو بەرن. بەڵام بارزانی ژەنراڵ مستەفا، ئەوانی خستە نێو تەڵە و هەروەکو هەورەتریشقە دای بەسەر هێرشکارانی عێراقدا و زیاتر لە ٢٠٠٠ی لێ کوشتن و لەشکرەکانی دیکەی عێراق، تارومار کریان و بووە مەرگ و کارەسات بۆ سپای عێراق و ئیعتیباری گەورە و گرینگ و پۆزیتیوی بۆ ژەنراڵ مستەفا بارزانی بەدەس هێنا و **کورد و ڕاپەڕینی نەتەوەی کوردی بە دنیا ناساند.** *(ڕنە موریس ڕابێرت ڕافونت/١٩٦ی ز)*

جا ئەوە بوو چەندین جار سەری بە حوکومەتی مارز و زاڵمی عێراق دانەواند و سەرەنجام بەعسی بەغای مەجبور کرد تا لە ساڵی ١٩٧٠دا بە تەواوی ئیعتیرافبە مافی ڕەوای کورد و

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردستان بکا و هەر لەو سۆنگەوەیە، ئێستا کوردستانی باشوور ئازاد و سەربەخۆیە و شوکور بۆ خوا بەڕێز **سەرۆک مەسعود بارزانی** سەرۆکی کورد و کوردستان و سەرۆک وەزیرانی کورد و کوردستان **نەچیرڤان بارزانی** و رۆڵەکانی بارزانی و یار و یاوەرانی بارزانی و پێشمەرگەکانی بارزانی بەوپەڕی وزە و هێز و خێر و خۆشی و بەرەکەتەوە و بەوپەڕی ئەمنیەت و ئاسایشەوە کاروباری کورد و کوردستان بەڕێوە دەبرێ و باغی ئارەزووی کورد، هاتۆتە بەر و دیارە نەخشی بەڕێز **مامجەلال تاڵەبانی سەرۆککۆماری** عێراقی فیدراڵ بۆ کوردستانی یەکگرتو و بەهێز و ئاوەدان، لەگەڵ یارانی فرە دیار و گرینگە.

لە ١٩٢٠ی ز، بزاوی سمکۆی مەزن دەسی پێکردوە و تا ساڵی ١٩٣٠ی ز، بەردەوام بوە و لە سەرەتاوە حوکومەتی سەرسنوری سمکۆی مەزن لەلایان حوکومەتی ئەو دەمی ئێران بە ڕەسمی ناسراوە و عەسای موڕەسەع و فەرمانی پاراستنی سنورەوانی پێدراوە. جا هەر لێرەوە باش تێدەگەین کە **بوحرانی نەتەوەی کورد، بەر لە بوحرانی فەلەستین ڕوی داوە** و کورد بەر لە ڕاپەڕین لە ئوروپا، بیری کوردایەتی و ناسیونالیسیتی لەنێو جەرگ و هەناو و دڵ و دەرونی نەتەوەی کورد گیرساوە و گەرای داناوە. بیری کوردایەتی و ناسیونالیزمی کوردی، حەکیم ئەحمەدی خانی بەر لە بیری نەتەوایەتی خەڵکی ئوروپا خولقاوە و مەییوە، کە فەرموویەتی: «لەڤ پێکڤە هەمیشە بێتفاق / دایم بە تەمەرود و شیقاقن / گەردی هەبوا مە ئیتحادەک / ڤێکرا بکرا مە ئینقییادەک / تەکمیل دەکر مە دین و دەولەت / تەحسیل دەکر مە عیلم و حیکمەت / تەمییز دەبون ژ هەڤ مەقالات / مومتاز دەبوون، خودان کەمالات» یانی ئەگەر دژ و دوژمنان بیانهێشتبا و کوردیش بیری لە کوردایەتی خۆی بکردبا و لە باتی شەڕە گەڕەک لەنێو یەکدا بهاتبان یەکیەتی و ئیتحادیان لەنێو خۆدا ساز بدایێ و لە پێشەوا و رابەرێک ئیتاعەتیان بکردایێ، ئێمەی کورد، دینو دەولەتمان تەکمیل و تەواو دەکرد و حوکومەتی تایبەت بە نەتەوەی کوردمان ساز دەدا و ئیتر زانا و لە کارزان و نوسەر و خاوەن بیر و ئەندێشەی کوردیش، لەنێو داگیرکەراندا ون نەدەبون و لەنێو داگیرکەراندا نەدەتاوانەوە و لە دورەوە خۆیان بۆ خزمەت بە کورد، نیشان دەدا و کوردایەتیان دەگرد، نەک خزمەت بە بێگانە.

Dr.Saleh Ebrahimi

کورد فەرمویەتی:« بێکەس خۆم، وەتەنمە، دینمە.» یانی هەم دین و ئایین و مەرام و هەم وارگە و نیشتمان و وەتەن و نشینگەی کورد و نەتەوەی کورد، لەبەر بێکەسی و بێ ئیتفاقی لە کورد، زەوت و داگیر کراوە. لێرەدا میسالێک دێنمەوە تا باش لە فایدە و واتای ئیتحاد و یەکیەتی و یەکبون بگەین و لەمەولا عەمەلی پێبکەین: تۆ سیغار و جگەرەیەک بگرە بە دەسەوە لە جەنگەی هاویندا لە نیوەڕۆدا بیدە بەر تیشک و تێریژی گۆی رۆژ، هەرچی بەرزی بکەیتەوە یا بکۆشی سیغار و جگەرەکە گر ناگرێ و هەڵنابێ، بەڵام ئەگەر زەڕەبینێک بێنی و بیدەیە بەر تیشکی گۆی رۆژ و سیغارەکەش بدەیتە بەر زەڕەبینەکە، فەوری و بەلەز سیغارەکە گر و ئاگر دەگرێ و دوکەڵ لە سیغارەکە بەرز دەکاتەوە، چونکا زەڕەبینەکە ئەنێرژی تیشک و تینی گۆی رۆژ لە خۆیدا کۆ کردۆتەوە، بۆیێ دوکەڵی لە سیغارەکە بەرز کردۆتەوە. جا ئێمەی نەتەوەی کوردیش لە سەرمان واجب و پێویستە یەک بگرین و ئەنێرژی کوردایەتی کردن لە خۆماندا کۆبکەینەوە و لەدەوڵەتی ئێستای کوردستانی باشووری بەتەواوی بیر و هزرەوە ئەنێرژی و گوڕ و تین و تەوانمانەوە پشتیوانی لەو حوکومەتە بکەین و تەقوییەتی بکەین. بە ورد بونەوە لەوەی حەکیم ئەحمەد خانی بە پێی و دانی سرودی خۆی لە سالی ١٠٦١ی مانگی و ١٦٥٠ی زاینی لە دایک بووە و تاریخی نەزمی مەموزین دەبێ لە ١١٠٥ی مانگی و حودودی ١٦٩٢ی زاینی دابێ نەک لە ١٥٩١ی ز، و بنەماڵەی حەکیم ئەحمەد خانی لە ١٥٩١ یا ١٥٩٢ زاینی لە سەر زەوی بایەزیدی کوردستان سەقامگیر بوبن و خانی لە ١١١٩ مانگی وەفاتی کردوە(طار خانی الی ربّة) چون سالی لەدایک بوونی حەکیم ئەحمەد خانی ١٠٦١مانگی بووە، بەو حیسابە دەبێ تەمەنی موبارەکی ٥٨ سال بوبێ، هەر جۆر بێ. فرە لام سەیرە هەندێ کەس لایان وایە بیری کوردایەتی و ناسیونالیزمی کوردی لە ئوروپاوە، ئەو بیرە هاتۆتە نێو نەتەوەی کورد و بیریان لەو شیعرە میللی و کوردایەتییە و زهوری حەکیم ئەحمەد خانیان نەکردۆتەوە. جا دەڵێن:« تیاچون و لەنێوبردنی حوکومەتی بابان و ئەردەڵان و ... هاوزەمان بووە لەگەڵ گەیشتنی سەرەتای بیرو هزری ناسیونالیستی لە ئوروپاوە بۆ رۆژهەلاتی‌ناڤین‌و لە دەیەکانی دوایی‌سەدەی پ١٩ز ، بە پەیدابونی یەکەمین

Dr.Saleh Ebrahimi

شەپۆلی ناسیونالیزمی کوردی،کوردەکان لە بەر کوردایەتی‌کردن بێدار بونەتەوە و بە دژی داگیرکەران راپەڕینیان دەس پێ کردوە، چەن هۆ لە پەیدا بونی شەپۆلی ناسیونالیزم و کوردایەتی‌دا نەخشی هەبووە یەک لەوانە بڵێسەی بیری نەتەوە ئۆگری لەنێو قەومە دراوسێکانی نەتەوەی کوردا، چ فارس، تورک یا عەرەب و ... کە لە ئوروپاوە دەڵیبووە نێو دڵ و دەروونی خەڵکی رۆژهەلاتی ناڤین. یەکێتر لە هۆکان، هەڵوەشاندنەوەی ئەمیرنشینەکانی کورد بووە، ئەو کارە بۆتە هۆ تا ئێمتیازاتێ کە هەندێ لە چینەکانی کورد لە کوردستان بەدەسیان هێنابوو، لە کیسی بدەن، لە نەتیژەدا چینی پڕوزە و پڕ ئەنێرژی و پڕتین بە پڕتاو چ لە ئاغا و چ لە خوێندەواران و رووناکبیرانی کورد، دەست بدەنە دەسی یەکتر، تا مـــاف و حەق و حوقوقی لەکیس‌چـــویان ، لە زاڵمان و
داگیرکەران بستێننەوە و دەوڵەتی دڵخوازی کوردی تایبەت بە خۆیان دابمەزرێنن. دوابەدوای گۆڕانی بیر و هزری کۆمەلایەتی، سیاسی و ئابوری و هاتنە پێشەوەی بیر و هزری کوردایەتی و ناسیونالیستی لە ژیانی رۆژانەی کۆمەلانی نەتەوەی کورد، ئەونەی دیکە هاتنە مەیدان کە زیاتر لە جاران بە بیری تازەی یەکبون و یەکگرتنەوە بە گیان و بە دڵ بۆ ئازادی و سەربەخۆیی کورد و کوردستان بکۆشن و بکۆشین تا ئازادی هەمو کورد و خاکی پیرۆزی کوردستان بە چاوی خۆیان بیبینن و بیبینین و تێرتێر تەماشای یەک بکەین. *ئەمە سەرەتایە بۆ کتێبێ بەناوی "وارگە و زانایانی کورد (دایرەتولمەعاریفی کوردی)" شەپۆل/ تاران/ ١١ی مارسی ٢٠٠٧ی زاینی.* شەپۆل

Dr.Saleh Ebrahimi

لاپەرەی کتێب وەک شاپەرە کە ڕوخسەی ئێمە
بۆڵای نورو ڕوناکی دەخاتە هەڵفڕین: وێڵتێر.

ناسنامەی کتێب :

ڕاپەڕینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین (قُدِّسَ سِرُّهُ)

□ ـ نوسەر: دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

□ ویرستار: موهەندیس ئازاد ئیبراهیمی.

□ پیت‌چینی بە کامپیوتێر: مؤئەسەسەی نەقش چەلیپا خانم تاهیرە شامانیان

□ ناشیر : نوسەر

□ نوبەی چاپ: ئەوەڵ ۱۳۸۳ ی هەتاوی و ۲۰۰۴ SC ۲۸ ـ ز .

□ لیتۆگرافی و چاپی: تەندیس نوقرەیی ـ نرخ ۱۰۰۰ تمەن

□ شابەک : ٦ ـ ۴۸۹۰ ـ ۰٦ ـ ۹٦۴ ISBN 964-06-4890-6

ژمارەی موجەویزی چاپ ۲۲۱۱۵ میژوی ۱۳۸۳/۴/۲۵

هەرکاتێ دەچمە پەرلانە خەفەتمە؛ کە تەمەن، چەن
کورتە، بۆکەڵک وەرگرتن لەو سفرە رەنگینە (شەپۆل).

هەرکەسێ فەرهەنگ و زانین بە دەس بێنێ
ڕەحمەت و بەرەکەت بە سەر خوێدا دەبارێنی (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

سەرەتا

سپاس بۆ خوا کە یارمەتی دام سەبارەت بە راپەرینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا غازی، نەهری شاهی شەمزین بناوی (حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا نەهری) پەراوەیەکی ئاوابە زمانی کوردی بنوسم.

ئەبێ بزانن بۆ نوسینی ئەم کتێبە لە زۆر سەرچاوە کەڵکم وەرگرتووە، هەروەکو نوسراوەی دوکتور جەلیلی جەلیل بە عەرەبی بەشی (انتفاضةُالاکراد بقیادة عوبەیدیلا غازی) کە لەساڵی ١٨٨٠ زاینی لە بێروت چاپ بوە، مێژوی کوردو کوردستان-ی ئەمین زەکی و کوردو مەسەلەی کورد شاکر خەصباک، نوسراوەکانی قوریانسە شەلە، مێژوی جوغرافیای دارالسلطنەی تەوریز، مێژوی هەوشار، کوردوکوردستان: و. نیکتین و نوسراوەکانی مولکئارا ونامەی دوکتورای جەنابی دوکتور سەیدعەزیز گەیلانی زادە(شەمزینی)و یاد داشتەکانی عەللامەی ناودار حاجی خەلیفە مەلامحەمەد (بەها) ئەمین حوزوری حەزرەتی شێخ عوبەیدیلاو شێخ عەبدولقادر ناودار بەغەوثی ثانی. هەروا بە پێویستی دەزانم لەسەروەرانی بەرێزو دڵسۆزم جەنابی صدیق حەیدەری و[1] حاجی میرزا ئەحمەد وەلیزادەو

١ ـ دوای تێشکانی کۆماری مەهاباد کەهەندێ لەکوردەکان رایان کردبوە عێراق و لەپاشان عەفودران دەستەیێ

Dr.Saleh Ebrahimi

جەنابی مەلافەتاحی ئەناهیدو کاکە ڕەحیمی شێرزاد و میرزا خەلیل خوسرەوی و میرزا ئیبراهیمی نانەوازادە: (ئیبراهیمیان) سپاس ودوعای بەخێریان بۆبکەم «رضوان اللّٰه علیهم) چونکا لە ساڵەکانی ٣٦ تا ١٣٤٠ی هەتاوی کەلەخانەقای نەهری بوم و لە شارە فەرهەنگ پەروەردەکەی مەهاباد پێکەوە بوین زۆریان تەشویق دەکردم کە لەبابەت خانەدانی ساداتی نەهری (قُدِّسَ سِرُّهُمْ)بنوسم و جار بەجاریش چریکەی ڕاپەرینی ڕەسەنی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلایان بۆ دەگێرامەوە و قسەیان لە بەیتی شێخ وچریکەی هەمزاغای مەنگور و ڕاپەرینی مەلاخەلیل دەکرد، بەتایبەت ئەبێ یادی زاناو دۆستی دیرینم جەنابی میرزا حەسەن قزلجی بکەم کە لەساڵەکانی ١٣٥٨ی هەتاوی تاکۆچیدوایی، لەتاران زۆر پێکەوە بوین و لە ئەزمون و دەربەدەری خۆی و مێژوی بنەماڵەی ساداتی نەهری و مێژو یاراپەرینی گەورە ڕابەرانی کورد لە حەزرەتی شیخ عوبەیدیلاو ژەنرال پیشەوا بارزانی و شیخ سەعیدو سمکۆ و شێخ مەحمودو ژەنرال ئیحسان نوری پاشاو پێشەواو... قسەی بۆ دەکردم و قسەیشی لێ نەدەبرا یادی بەخێر.

نوکتەی وردو جوان و عیرفانی لە١٣٦٦/٩/١٧ی هەتاوی جەنابی مەلا حەسەن ماجدی و مەلاسەید حەکیم و جەنابی مەلامحەمەد عەلائی ئەردەڵان کە لەشاری سەقزەوە هاتبونە تاران، بۆشام میوانم بون و شەو لە زیمنی قسەکردندا جەنابی مەلاحەسەن ماجدی وتی: جەنابی مەلا مەجید بۆیی گێڕاینەوە و فەرموی: حاجی سەید حوسین قورەیشی بۆکان کە مریدی ماڵە بیارەیە ڕای‌گەیاند شەوێک لە خەونمدا دیتم هەورێک بەگرمە گرم و چەخماخە

لەوانە لەزستانی١٣٢٩ی هەتاوی هاتنەوە ئێران ولەشاری سنە لەحوجرەکانی مزگەوتی پیرعومەران جێگایان پێ دابون، جەنابی صدیق حەیدەریشیان لە گەڵ بو، منیش لەوسەردەمەدا لەوێ لای مامۆستا مەلا مەجید ئوصولی دەمخۆیند لەبەر ڕێبەندانو بەفر نەیان دەتوانی بگەڕێنەوە شاری مەهابادو لەوێ قەتیس مابون ڕۆژێکیان ئەفسەرێک هات تاصدیق حەیدەری بیا بۆشارەوانی لەدەم پلیکانی دەروازەی حوجرەکان کە چاوی بەصدیق حەیدەری کەوت پێی‌وت: ئەم هەراو هوریانەتان بۆ ئەم شارە وێرانەبو، صدیق حەیدەریش وتی: ئاخر ئێوە وێرانتان کردوە ئەمانەویست لە ئێوەی بستێنینەوەو خۆمان ئاوەدانی بکەینەوە منیش ئافرینێ زۆرم بەوئێرە جوامێرە نەترسە وت: (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

لێدان‌و شریخە شریخی بروسکە لەلای ماڵە ساداتی کرامی نەهری(قدس سرهم)هات تاگەیشتە ناچیت‌و هەروا دەهات تا هاتە سەر ماڵی عەلیاغا حاجی ئێلخانی‌و دایداو دوکەڵێ رەش هەستا، کاتێ لەخەو راچەنیم، کەم‌کەم خۆم ساز کردو چومە مالی عەلیاغا کە زۆر نەخۆش بوو نەخۆشیە کەیشی وەک خەڵک دەزانن زۆر کەسکون بو، پیم راگەیاندن کە شتێکی وام دیوە، دیارە دڵی سلطان العرفا: حاج سید عبدالله گیلانی زادە ت شکاندوەو ماڵە ساداتی نەهری تۆیان بەم دەردە موبتەلا کردوە، حاجی سەید حوسین فەرموی: بڕۆن دڵی شێخ چاک بکەنەوە، بەڵکو خوا شفای عەلیاغابدا، حاجی سەید حوسین هەروا رای‌گەیاند کۆڕی زیکریان لە تەوێڵە بۆ گرت، لە کاتی گەرماو گەرمی دوعاو پارانەوە بۆ شفای عەلیاغا رۆحی رەسوڵاڵ(د-خ) تەجەلای دە کردو نەی دەهێشت دوعا کان بۆ شفای عەلیاغا بڕۆنە سەرێ‌و قەبوڵ بن، لە بۆ کانیش حەلقەی دوعاو پارانەوە بۆ شفای عەلیاغا لەو دەردە کەسکونە سازدرا، بێ فایدە بو، ناچار عەلیاغا کورەکانی خۆی ناردە ماڵی حاجی سەید عەبدوڵلاو نامەیەکی لێ نوسیبو کە لێی خۆشبێ‌و دوعای شفای بۆبکا، حاجی سەید عەبدوڵلا زۆریان ڕێز لێ دەگرێ‌و دوعا بۆ عەلیاغا دەکا کە خوا رزگاری بکاو لەپشت پاکەتەکەیش، ئەم شیعرە فارسی‌یە دەنوسێ:

بمثل تخم قَطُنا است دل درویشان
تا صحیح است دوا ور شکنی سم باشد

ئەم چریکە هەم جەنابی دوکتور هاشم شیرازی ئەو جوامێرە نەتەوە ویستە دڵسۆزە عەجیبەو هەم جەنابی دوکتور (**سیّد عبیدالله ایوبیان** مەرکەزی بڕەک) بۆیان گێڕاومەتەوە، بەتایبەت دوکتور ئەیوبیان ئەو(مُحَقِّق)دڵسۆزە فەرهەنگ پەروەرە چەندین جار قسەی لەوە کردوەو ئەوشیعرەی خۆیندۆتەوە. دیارە ئەمە شتێکی عادی‌یە هەروەک حەزرەتی یوسف دڵ‌و دەرونی خۆی پاک‌و بێخەوش کردو خۆی لە گزی‌و فزی زلیخا لادا یا هەروەک ابن سیرین-ی کورد خۆی لە تێکەڵ بون لەژنە گزیکارە کە رزگارکرد، خودایش ڕوحمی بە هەردوکیان کرد، یوسفی گەیاندە پلەی بەرزی پاشایەتی میصرو مەقامی نبووەت‌و ابن سیرینیشی گەیاندە ئەو پلە لەواتا کردنی خەوندا کە لەدنیا دەنگیداوەتەوە، سلطان العرفا حاج سەید عبدالله گەیلانیێ

Dr.Saleh Ebrahimi

زادەش هەروا بو، کەوتبوە بەر لوتفی خوای تەعالا.

ئەبێ بزانین پیاوانی خوا لەنێو یەکدا بۆیەک چاکو دڵ پاکبون‌و خۆبینی‌و بەد بینی لەنێو یانداکەمتر بوەو زیاتر بیریان لای خوا بوە بۆ وێنە مەشهورەکە حەزرەتی سەید تاهای ئەوەڵ لە نەهری حەزی لە راو بوەو ئەم قسە دەگاتە حەزرەتی سراجەدین شێخ عوسمانی تەوێڵە(قُدِّسَ سِرُّهُم) نامەیەک لە سەید تاها دەنوسێ‌و لەزیمنیشدا ئەم شیعرەی بۆ دەنوسێ:

شـــنیدەام کـــە سگـانرا قـلادەمی‌بندی

چرا بـەگـردن عثمـان نـمی‌نهی رسـنی

ئەم شیعرە جەنابی عبّاس حەقیقی لە بۆکان بەدەس‌و خەتی خۆی بۆمنی نوسییەوەکە لە ۹گولاّنی ساڵی ۱۳٦۸ی هەتاوی لە بۆکان لە ماڵی جەنابی حاجی ئیمام خەلیفەمەلائەحمەد-ی وەحیدی بوین‌و قسەی خۆش‌و یادی خواناسانی کورد ئەکرا.

سالنامەی نـور دانش سـال ۱۳۴۹ی هەتـاوی پـــەری ۷۸ و ۷۹ چـاپی تـاران بـەرانـبەری ۱۹۷۰-۷۱ زاینی و ۱۳۸۹ی مانگی.

محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

۲ رێـبەندان-ی ۱۳٦۵ هەتـاوی‌و ۲۱ ژوئیە ۱۹۸۸ زاینی تاران.

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

قوتبولعارفین

حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین «قُدِّسَ سِرُّهُ»

کاتێ مرۆڤێکی گەورە دەناسین کە لە ژیانیا سەرکەو توانە ژیاوە، رۆحی ئەو لە دە رونمانا شۆین دائەنێو لە گەڵ ئەو دەژین و ژیانێکی سەر لەنۆی‌مان پێ ئەبەخشێ «شاندل دەفتەرە سەوزەکان» عارف و خواناسی رەبانی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین «قُدِّسَ سِرُّهُ» نە وەک ئیمام موحەمەدی غەزالی و محی‌الدین عەرەبی، وەیان تەنانەت وەکو تاج‌العارفین ئەبو الوفای کورد، عارفێکی گەورەی مسوڵمانەو بەس کە تە نیاو تەنیا لە حاڵاتی عیرفانی بیر بکاتەوە و بە پێ گەیشتویی تاکی یا خاوێن کردنەوەی نەفس و دەرون پاکی خۆی و چەن کەسێکی وەکو خۆی قنیات بکا ئیتر لەبەرەو پێش بردنی کۆڕو کۆمەڵو چاک کردنی کۆمەڵ غافڵ بمێنێ، وەلە زوڵم و زۆری حوکومەتی عوسمانی‌و قاجار، وەلە هێرشی دوژمنانی ئیسلام، ملهوڕی حکومەت و چەوساندنەوەی گەل، خەبەردار نەبێ، و نەوەک ئەبو موسلیم یا سەلاحەدین ئەیّوبی، وەکە سایەتی گەلێکی وەکو ئەوانە کە لە مێژوی ئیسلامدا، تەنیا پیاوی شمشێرو دەسەلآت وسەرداری خەبات و دیفاع بن، کە تەنیا رێگای گۆڕانی بیروباوەر، پێوەندی کۆمەلآیەتی‌و پەروەردە کردنی مرۆڤ بە داسەپاندنی زۆرە ملێ و دەسەلآت پەیدا کردن بەسەر دژو دوژمن بزانێ، وە نەوەک ئەو زانایانە، کەوادەزانن وەزعی کۆمەلی ئیسلامی هەر جۆر بێ، دەتوانن بە گۆیرەی تەفسیرێکی زانستی ئەمرۆ، وە تەئویلاتی زانستی و مەنتیقی

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

سەدەی بیستەم، لە بیروراکانی ئیسلامی وە لە ئایاتی قورئانی و لێکۆڵینەوەوپەرەدار بونی زانایانە، وە ورد بونەوەی فەیلەسوفانە، ئیسلام زیندو بکەنەوە.

حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین عارف و خوا ناس دەلێ: ئەگەر زەمانە لەگەڵ تۆ نە سازێ تو بەرەنگاری زەمانە بە! زەمانە یانی: چارەنوسی مرۆڤ، ژیانی مرۆڤ، مرۆڤ بۆ خۆی شەپۆلە، ژیانی لە ئاڵۆ گۆڕدایە، بە واتایێ تر ژیانی ئینسان هەر بە واتای گۆڕانە ئاڵۆ گۆڕە، بزوتنەوە و بەرەو پێش چونە.

دروست عارفێکی گەورە، بە رۆحێکی خاوێن و بێخەوش وە لە هەمان کاتا زاتێکە، کە بۆ زانست و پێشکەوتنی تەکنیک و ئاوەزی بەرەی مرۆڤ، گەورەیی و ڕێز دائەنێ، حەزرەتی شێخ لە تێ ڕوانینی خۆی بۆ ئەم جیهانە بەلازم دەزانێ نەک بەو مانایە کە هاوڕییە، لە گەڵ ئەوین و هەست و ئیلهام وەئەم دو ئامانجە لە ڕێبازی بەکەمال گەیشتنی ڕۆحی مرۆڤدا پێکەوە بە هاوڕێ دەزانن.

حەزرەتی شێخ زاتێک بوە، کە لەو پەری وریایی و زانباری و کارزانی سەر دەمی خۆی بو. هەر بەم بۆنەوە بریک ئەویان تەنیا بە کەسایەتیەکی سیاسی و بە ڕێبەرێکی ئازادیخوازی نەتەوایەتی ودژی ملهور ودژی زوڵم ودژی چەوسانەوە لە سەدەی بیستەم ئەزانن، نەک عارف و خوا ناسێک. حەزرەتی شێخ لە سەیرو سلوکی عیرفانی خۆی لە گەڵ قورئان، بەم بنەرەتە واتا: گەیشتوتە ئەسالەتی کردە وەو بەرپرسیار بون لەمرۆڤدا واتە دژ بەو شتە جولاوەتەوە،کە ئۆمانیستە کان یا ئیگزیستانسیالستە کان و رادیکالیستە کان،تێ دەکۆشن بۆ بەپوچ زانینی ئایین و مەزهەب وئینکاری خودا تا مرۆڤ بەو ڕێگایەدا ببەن.

شێخ دڵێ: مرۆڤ تەنیا بە ئەویندار بون بەخوا یا بە چلەکێشان و خاوێن کردنەوەی دەرون یا بە تەزکیەی نەفس و بێخەوش ڕاگرتنی گیان و لەش بە جێگایەک ناگا، چونکا مرۆڤ بەکۆمەڵ و ژیان و مادەوە، بەستراوە، وە ناتوانێ بە تەنیایی خۆی ڕزگار بکا،هەرتاکێکی مرۆڤ لە گەڵ کاروانی کۆمەڵدا، ڕێ دەپێوێ وڕێگا دەبڕێ وەناتوانێ ڕێگای خۆی لە خەڵک جیا بکاتەوە.

حەزرەتی شێخ توانیویەتی بە گۆیرەی تەواوی ئەو زانستانە کەبەپێی فەرهەنگی دەوڵەمەنی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئیسلام پێی گەیشتوە، خۆی باربێنێ، وەئەمە گەورەترین سەرکەوتنە وەگەورەترین مەزنایەتی ئەو بوە لەسەدەی بیستەم لە کۆمەڵی ئێمەدا، ئەو زاتە، گەل‌و نەتەوەی چەوساوەی خۆی باش ناسیوە کە دەڵێ:

«کُرد سه حرف است جمع این همین = کاف کمال و راء رشد و دال دین. واتا: کورد ئەم سێ دروشمەیە: «کاف» بە واتای کە ماڵە، «را» بە واتای روشدو پێگەیشتنە «دال» بە واتای ئەقیدەو ئیدۆلۆژی و دینە» لام وایە هیچ رابەرێک واجوان نەتەوەی خۆی تاریف نە کردوە.

وە بۆ پارێزگاری کردن لەو راستە قینەیە و پارێزگاری کردن لە ستەم لێ چووان‌و چەوساوان هەروە کو شەهیدانی رێگای حەق و ئازادی رۆڵە ئازاو نەبەزە کانی خۆی یانی: حەزرەتی شێخ عبد القادر ناودار بە غەوثی ثانی‌و سەید محەمەدی، کردە قۆچی قوربانی‌و شەهیدی رێگای حەق‌و ئازادی وبە خۆینی پاک‌و زوڵاڵێ خۆی‌و رۆڵە کانی، داری ئازادی‌و ئیسلامی ئاو داوە ئەو خۆینانە، حەرە کەتو راپەرینی لە شادەمارە کانی نەتەوە کەیدا، هێنایە جۆش وهێشتا ئەم راپەرینە بەردەوامەو نەوەستاوە، تا رزگار بون درێژەی ئەبێ.

نااێم ئەو زاتە کاملی کامیلە، نا نااێم ئەو زاتە کەسایەتێکی سومبلی سومبلە، نا ئەو زاتە کە سایەتێکە، لە دوای تیا چونی کە سایەتی یە کی موسڵمانی تەواو، وەتیا چونی کە سایەتی کامیلی ئیسلامی، دوبارە لە سەتەی بیستەمدا بوژاوەتەوە، وەئەم بوژانەوە سەرەتای کارە، کە ئێمە بە ناوی رونا ک بیرانی کورد، گەورەترینی بەرپرسیمان لە ساز دانی خۆماندا‌و هەروا لە ساز دانی کۆرو کۆمەڵدا گرتۆتە ئەستۆو ئەبێ هەست بەم بەرپرسیاریەیە یکەین.

بۆ یە کەمجار ئەو بو کە تۆمی ئەم راپەرینەی چاند و ئەم میوە شیرینە لەهەمان کاتی تااێدا، یە ک سەر مەشقە وبۆ ئێمە زۆر دڵ بزوێن‌و دڵ لاوین وهۆی گەشە وراپەرینە ئێمە بەناوی خەڵکی خۆرهەڵات وبەناوی کوردو نیشتە جێبون لەم نوختە لەم زەوییە و بە ناوی وابەستە بەم میژوەو بە ناوی مرۆڤێک لە بەرانبەری سروشت و خۆرسک‌داو بەناوی مرۆڤێک لەبەرانبەر دوژمنان، بە تایبەت دژو دوژمناتی ئیسلام و قورئان و کوردو کوردستان لەو زاتە گەورە دەرس‌و پەند وەربگرین‌و راپەڕین تا سەر کەوین.

Dr.Saleh Ebrahimi

ڕستە گەلێ هەن کە بەوێنەی دروشم ناویان دەرکردوەو بەناوی شا بەیتی قدسیدەو قسە ناودارن بنوارنە ئەم ئایەتە شەریفە: «فَبَشِّرْ عِبادِ الذِینَ یَسْتمعونَ القولَ فَیَتَّبِعونَ اَحْسَنَهُ ـ سورەی زمر ئایەتی ١٧» کە ئەم ئایەتە ئازادیخوازی مَسوڵمانان وهەڵ بژاردنی ئەوانە لە مەسائیلی جیا جیا بەچاکی نیشان ئەدا، ئەوانەی حەق خوازن وتینوی قسەی چاکن کە لە نێوان چاکدا چاکتر و باشتر هەڵ دەبژێرن بە کورتی: ئەوانەی کە داخوازی باشترو بەرزو تەرز ترن.

بیر لەم شا بەیت و قسە بەرزەی حەزرەتی شێخ شاهی شەمزین بکەنەوە:

حەزرەتی شێخ کە ٢٢٢ کەس لە سەرداران‌و سەرۆک هۆزە کانی کوردەواری وەک هەمزاعای مەنگورو عەلیاغای بدلیسی وخەلیفە سەلیم‌و... لەخزمەتا بو: لە فتوایە کدا فەرموی:

کەس ماف‌و حەقی ئەوەی بۆنیە دەس بۆ ماڵ‌و دارایی و ناموسی برا ئەرمەنی و مەسیحی‌و نەستوریە کان دڕێژ بکا، چونکا ئەوانە ئەگەر مسولمانیش نەبن وەکو ئێمە ئینسانن و لە ئینسان بونا وەکو ئێمە مافی بەرانبەرو حەقی ژیان وژین یان بۆ هەیە وەهەروا خوا لە سورەی ئیسرا ئایەتی ٧٠ فەرمویەتی: (وَلَقَدْ کَرَّمْنَاَ بَنِی آدَم...) مافی کەرامەت و مافی ئازادی مەعقول بۆ هەمو مرۆڤێکە خواتەنانەت مافی کەرامەتی ئیکتیسابی بە مرۆڤ داوە کە فەرمویەتی: یَا اَیُّها النّاسُ اِنّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذکرٍ وَاُنْثی وَجَعَلْناکُمْ شُعُوباً و قبائلَ لِتعارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِندَاللّهِ اَتْقیکُمْ «حجرات ١٣» ئەم کەرامەتە دووەمە کەرامەتی بایەخی و نرخاندنە کە خوا لەم ئایەتەدا فەرمویەتی، کە وابو مافی ژیان مافی کەرامەت‌و مافی ئازادی مەعقول بۆ هەمو کەسە وە ئێمە کە پەیرەوی قورئان‌و موسوڵمانین بە پیێ قورئان دەبێ لە ئیسلام‌و موسوڵمانان و چەساوان و ستەم لێکراوان وکورد دیفاع بکەین‌و دەسی حاکمانی تورکی ستەمکاری عوسمانی‌و ڕیشەی زوڵم وزاڵمان لەبن دەربێنین نەک خۆمان ستەم بکەین وهۆی بەد ناوی بۆ خۆمان بەدی بێنین. دیارە ئەگەر مرۆڤ ئاوابیربکاتەوە گورگ‌و مەر پێکەوە ئاو دە خۆنەوە[1].

١ ـ ئەم مەبەستەلە رونا کی ئورگانی حزب‌الله شۆرشگێری کورد ژمارە ٢ ساڵی یەکەم ١٧/٤/١٩٩٢ زاینی بەقەڵەمی (شەپۆل) چاپ کراوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

شێعر

ئەی خوداوەندا تو عیززومەن تە شائی بێ ژومار
چۆن بەدەستی خۆتە دەستوری لەیل و نەهار
مە تلەعی نەجمی مەقامی خانەدانی نەهریە
والە ئەوجی بورجی هەفتوم پەرتەوی پەروەردگار
سێبەری لوتفی خودان وگەوهەری بە حری کەرەم
لۆلوئی نەسڵی «محمّد(ص)» ئەشرە فووالا تەبار
گەردەپرسی جێی تەمەسّوک خانەقا زۆرن وەلێ
جێی بە قانین، بێ بەقا بە غەیری شەمزین هۆشدار
بێرە سەر جادەی شەریعەتڵا لە سەر جادەی درۆ
من سیراتە لموستەقیمت پێ بڵێم: ئەی بەختیار
عوروە تولوثقا، ئەوان، حەبلولمەتین جێی ئیعتسام
ریشتەی شاهانی شەمزین بێ شکە جێی ئیفتیخار
یەک بە یەک تائینقرازی عالەم ئەو بەهرەی هەیە
بێ تەفاوەت، ذو سەعادەت،ئەمجەدوخاوەن تەبار
شەمعی جەمعی میللەت وزوئی چرای دینی نەبی
پەیرەوی رێی حەق بەسیدق و راستی فەرمانگوزار
ئافتابی فەوقی خەلقی شوعلەوەر، بۆخاس و عام
دەستگیری کە وتووان و پشتیوانی کردگار
شارەزای، نووری هیدایەت لابەری کوفرو زەلال
راگری رێگەی حەقیقەت رادەری هەر عەیب و عار

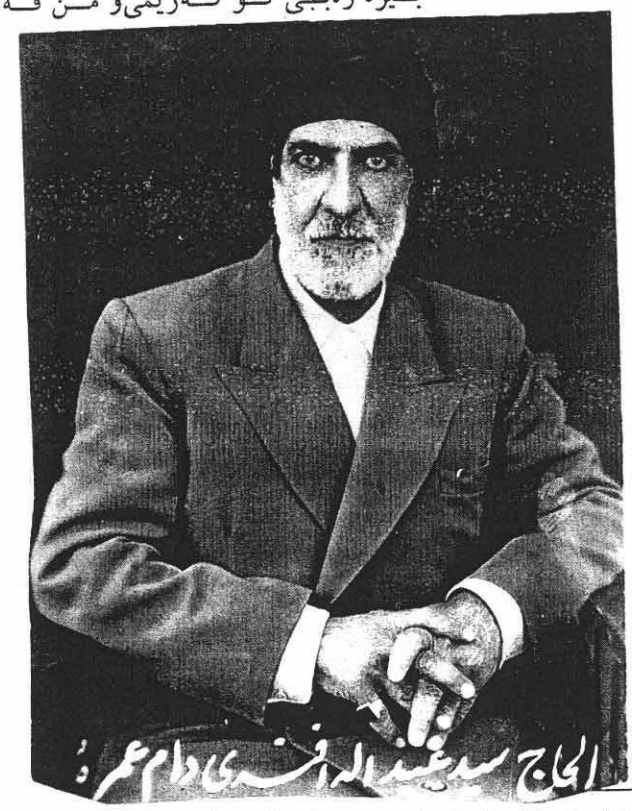
Dr.Saleh Ebrahimi

بەرقی شە مشێری، وجودی جە وهەری، تێغی دەبان
حەیدە رئاسا، حاجی سەیید، بوعەدو، وەک زولفەقار
رۆژی هەی هات وتە کاپۆ، شێری، مەیدانی، خودا
دافیعی ئەندامی دوژمن، سەر بڕی زیمی و کوفار
ئەفزە لولئە سمایە عەبدولاْ بە ئیسمی ئەو بووە
ئیسمەن و جیسمەن موزافی حەقْ بە رەحمی گردگار
تە کیە گاهومەنزڵ و شام و سەحەر، کەهفی گەدا
ئاستانەی، دەرکی پاکی مەئمەنی ئەهلی فەرار
زەڕەێ شوعلەی شەفافی شە وکەتی شە مس وقەمەر
رەشحەی بەحری مەعانی ئە وعلومی ئەسناعەشەر
حاتەمی خاتەم لە خەیزەر خاتەمی شازادە گان
وەکسولەیمانە نگینی گەرهەبێ بۆئیقتیدار
عیلم وحیلمی بێ حیسابە حەدّی مەعلومەی نییە
بەحری بێ پەی کێدەزانێ پڕلە دوڕی شاهوار
دەرسی تەهزیب ومە واهیب جەدّی ئەوتەقریری کرد
ئایەت وئەحکامی شەرعی جەدی کردی ئیتیشار
بەندی دین و باغی ئیمان جەدی ئەوتەعمیری کرد
زوڵمەتوو بوتلاْنیلادا حەق بەوی بوئوستوار
جادوڕێ دە ربێلە دورجی گەنجی مەحزی لایەزال
یاسە دەف بێتو لە بەحری مەعریفەت لەیل و نەهار
چۆن بەشەر دەم لێ ئەدا بۆعە دّی ئەوسافی ئەوی
شێتە هەرکەس لێوبزێوێ یا قەڵەم خۆخاتەکار

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

یـــا ئـــیلاهی حـــاجی ســەید زڵـــی ژیـــنی عـــالەمە
تـــا ئـــەبەد دڵشـــاد و ســـالم، بـــێ بـــەلاو و بـــەرقەرار
من کـە شـەخسێکم غـەریقی نـەهری جـورمم نەهری‌یـان
گـــۆشەیی چـــاوت لەمـــن بـــێ بـــۆدە لیـــل و ئیعتیبـــار
(شـــەپۆلا) دەس هـــەڵینەرو کـــە دەرکـــی ئـــاسمان
بـــێژە رەببی تـــۆ کـــەریمی‌و مـــن فـــەقیرو بوردبـــار[1]

١ ـ لە ١٣٣٧/٧/٣ هەتاوی ئەم شیعرانەم لەپەسەندی ساداتی کرامی نَهْری شاهانی شـەمزین«قدس‌سرهم» داناوە (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدیللا نەهری شاهی شەمزین

شێخ کە لە جەنگی ساڵی ۱۸۷۷/۷۸ی زایینی و ڕێکەوتی ۵۷و ۱۲۵۶ی هەتاوی نێوان تورکی عوسمانی و روسی تەزاری بەشدا بوو، حەزرەتی شێخ لە بایەزید، روسی تێشکاندو لە هەمان کاتدا دەیویست بیرو ڕای دەوڵەتی بەریتانیا بۆ لای خۆی ڕابکێشێ تا بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەر بە خۆی کوردستان یارمەتی بدرێ.

لەم لاشەوە کە لە ساڵی ۱۲۱۵ی هەتاوی و ۱۸۳۶ی زایینی شا محەمەدی قاجار باوکی ناسرەدین شای قاجار ۵ ئاوەدانی لە هەرێمی مەرگەوەر بە حەزرەتی سەیید تاهای باوکی شێخ عوبەیدیللادا بوو، تا خەرجی تەکیەو خانەقای بکا، ناسرەدین شای قاجار خەریک بوو لێی بستێنێتەوە.

شێخ کە بۆ ئازادی کوردستان لەگەڵ شەریفی مەکەو خدیوی میسر قسەی کردبوو، هەروەها پیاویشی ناردبووە لای کونسولی روس لە ئەرزەروم و شاری وان. وە هەندێ چەک و چۆلیشی بە دەست هێنا بوو، بۆ ئەوەی بەری زوڵم و دەسدرێژی ناسرەدین شای قاجاری ئێران بگرێ، هەمزاغای مەنگور و شێخ عەبدولقادری کوڕی خۆی دەنێرێتە، مەرگەوەر، محەمەد ئاغای مامەش و بیوک خانی سەروکی قەرەپاپاخەکانی سندوس، دەچنە نێو لەشکری شێخ و یارمەتی ئەو. ڕۆژی ۲۸ی سپتامبری ۱۸۸۰و ۱۲۵۹/۷/۶ی هەتاوی حاکمی سابلاغ کە بەوە دەزانێ لە ترسا بەرەو میاندواو ڕادەکاو هەڵدێ، ئیتر لەشکری کورد، بەرابەری شێخ بێ هیچ کەندو کۆسپێک دێنە شاری مەهابادی (سابلاغ) موکریو لە لایەن شێخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی خانباباخان کوڕی مەجید خان دەکرێتە حاکمی مەهاباد. ئەوسا «میری بەگ بەردەسور» خاڵی شێخ بە دوسەت سوارەوە بەرەو میاندواو دەهاژۆن، کە خاڵی شێخ بە دەستی سەلیمخان چاردوڵی (چارداورو) لە شەڕدا دەکوژرێ، شێخ بە لەشکرێ زۆرەوە لە مەنگور، مامەش، پیران، گەورک، زەرزا، ڕەمەک، فیزوللا بەگی، دێبوکری و بەگزادەکانەوە بە نۆ هەزار سوار و هەشت هەزار پیادەو دە هەزار کەسی دیکە کە لەگەڵ سپای شێخ کەوتبوون، هەڵی کوتیە، سەر میاندواو. لە ڕۆژی ۲ ئوکتۆبری ۱۸۸۰ و ۱۲۵۹/۷/۱۰ی هەتاوی میانداوی گرتە دەست.

Dr.Saleh Ebrahimi

بۆ رۆژی ۱۰ی ئۆکتوبر و ۱۲۵۹/۷/۱۸ بەرەو بناو ئاژۆتن، لەو سەردەمەی دا کە هەمزاغاو شێخ عەبدولقادر کە مـیاندواو، مـەلکەندی (مـەلیکانی ئـەمرۆ)ی گرتبوو، لە بیر گرتنی بناو، تەوریز دا بوون، حەزرەتی شێخ عوبەیدیللاّ بەرەیەکی تازەی لە رۆژاوای دەریاچەی ورمێ کردبۆوە، وە بۆ کردنەوەی ئەم بەرە تـازە لە ۱۳ی ئۆکتۆبری ۱۸۸۰ و ۱۲۵۹/۷/۲۱ شێخ یەکێ لە خەلیفەکانی خۆی بەناوی شێخ محەمەد سەعید لەگەڵ چوار هەزار تفەنگ بە دەست لە برادۆستەوە دەنێرێتە ورمێ.

شێخ محەمەد سەعید لە قەڵای سمایل ئاغادا (گوندێ لە گوندەکانی نازلویی ورمێ لە ۱۸ کیلۆمیتری رۆژاوای ورمـێ کـە بـەناوی بـاپیرەی سـمکۆی مـەزن ناونراوە)، لەشکر دادەمەزرێنێ، خودی شێخ لە ۲۰ ی ئۆکتۆبری ۱۸۸۰ بە سـێ هەزار سوارو و پیادەوە لە هۆزی هەرکی، زەرزاو دەشتەبیل لە مەرگەوەرەوە دێتە باراندوز و لەوێوە بۆ ئاوایی سێرۆێ، لەوێشەوە بۆ (سن سـرکیس) و لە بـاشوری ورمێ لەشکر دادەمەزرێنێ، شێخ محەمەد سەعیدیش لە قەڵای سمایل ئاغاوە دێ و بە لەشکری شێخەوە دەلکێ و بە مجۆرە حەوت هـەزار کـەس دەوری ورمـێ دەگرن. شێخ داوا لە خەڵکی ورمێ دەکا بێ شەڕ خۆ بدەن بەدەستەوە. بەڵام خەڵک فێڵ دەکەن و لەو ماوەی چەند رۆژەداکە شێخ فرسەتی پێ دابوون، دەنێرن تا ئیقبال دەوڵە بێتەوە شار، ئەویش بەرەو ورمێ دەگەڕێتەوە، لەم لاشـەوە شـێخ مـحەمەد سدێق (شێخ پوشۆ) بە دە هەزار سوارەوە دەنێرێتە سەر رێگای ئیقبال دەوڵەو رەزا بەگیش دەنێرێ تا ورمێ بگرێ. شێخ پوشۆ لەگوندی (گسجین یەکێ لەگوندەکانی رەوزەچای ورمێ، چاوەڕوانی ئیقبال دەوڵە دەبێ. بەڵام ئیقبال دەوڵە کە دەزانـێ سەر رێگایان لێ گرتووە، رێگا خوار دەکاتەوەو لە شوێنێ دیکەوە خۆ دەگەینێتە شاری ورمێ. لە ۲۳ی ئۆکتۆبری ۱۸۸۰ کە دەچێتەوە شار، خەڵک خر دەکاتەوەو سەنگەر بەندی دەکاو ۵کەس لە ئاخوند و ریش سپی شار و کونسولی ئینگلیس دەنێرێتە لای شێخ تا ۲ رۆژی دیکەیان دەرەتان پێ بدا. بەڵام شێخ کە لە فڕو فێڵیان گەیی بوو، مۆڵەتی پێ نەدان، لە دەمەو رۆژا وا هێرشی کردە سەر شاری ورمێ. جا دوای شەڕ و شۆڕی زیاد، لە رۆژی ۴ی نوامـبری ۱۸۸۰ و ۱۲۵۹/۸/۱۳ شـێخ هەوالی پێ گەیی کە تەیمور پاشاخانی ماکـۆ (مـادکۆ) بـە شـەشهەزار کـەسەوە گەیشتۆتە قوشچی کە لەوێشەوە بۆ شاری ورمێ، شێخ بۆ ئەوەی بەری تـەیمور

Dr.Saleh Ebrahimi

پاشاخان بگرێ، بەرەو قەلای سمایلاغا لەشکری ئاژۆت و شەڕێ زۆر باشی کرد و باری سی وشتری قورخانە لە تەیمور پاشاخان گرت و لە پڕ هەواڵی پێ گەیی کە ئیعتیمادودەوڵە بە شەشهەزار پیادەو دو هەزار سوارەوە لە سەرەتای نوامبر لە تەورێزەوە بۆ ورمێ و پێنسەد سواریش لە بناوەوە بەرەو سابلاغ دێن، هەروەها لە تەورێزەوە پێنسەد سواری شاسەوەن بۆ یارمەتی سپای قاجار هاتون و لەسەر ڕێگا هەرکەسیان گیر کەوتبوو، کوشتبوویان و مالی خەڵکیان تاڵان کردبوو و گوندەکانیان ئاگر دابوو و مالی خەڵکی بێ کەسیان وێران کردبوو، لە ئاکاما شێخ عەبدولقادرو هەمزاغا لە ڕاست ئەو دڕندەو وەحشیانەدا بەناچار بەرەو شاری شنۆ دەگەڕێنەوە. لەشکری قاجار لە سابلاغ (حاجی سەدر دەوڵە) دەکەنە حاکمی سابلاغ. قوریانسەشەلەی ئەرمەنی کە لە سابلاغ بووەو زمانی فەرانسەشی زانیوە و ڕۆژانە هەواڵی شەڕی بۆ ناسرەدین شای قاجار نووسیوەو نووسراوەکانی بە وێنەی پەراویلکەیەک لە نێو دوتوێی کتێبی داروسەڵتەنەی تەورێز چاپ بووە، بێ پەردە باسی دڕندەیی و بێ ڕەحمی سپای قاجار دەکا، کە چەند نامرۆڤانە پەلاماری مال و ناموسی خەڵکی مەزلوم و بێ تاوان و بێ دەسەڵاتی کوردی موکری دەدەن و گوندەکان و مالی خەڵکی موسڵمان وێران دەکەن و ئاگر لە مالی کوردان بەردەدەن و تاڵانیان دەکەن و خەڵک دەکوژن وکوردی بێ دەرەتان ئاوارەی هەندەران دەکەن، هەروەک ئەمڕۆکە لە ۱۹۸۴ەوە تا ئێستاو پێش لەم سەردەمە لە ئێران و عێراق و تورکیەو سوریە دەستیان داوەتە کوردە قڕان و دەرکردنی کورد و کوشت و بڕین و گوند سوتاندن و تاڵان کردنی کوردان، وەکەسیش لە سەریان وە جواب نایێ و قسەی دابین کردنی مافی مرۆڤیش بێ کەڵکەو تورکیەو حوکومەتە زاڵمەکان.گوێی پێ نادەن، مەگەر خوا خۆی یارمەتیمان بداو لە دەست زاڵمان ڕزگارمان بکاو ئازاد بین. کورد خۆیشی دەمی ناوەتە نێو خوێنی خۆی و بێگانە پەرەستی دەکا، لەوەتی لە بیرمان دێ، هەروا بووە و هەروا دەبێ. داوامان لە خوایە خۆی هۆی ڕزگاریمان بۆ ساز بدا، دیارەسازیشی دەدا، نێزیکە باغی ئاواتی کوردیش بێتە بەر. ئێمە بە پێی قورئان و سوونەتی تاریخی تێبینیمان کردووە کە کورد دەوڵەتی سەر بە خۆی دەبێ، لەم چەند ساڵەدا.

با بگەڕێینەوە سەر خەت، حاجی سەدروەدەوڵە حاکمی شاری سابلاغ (مەهاباد)ی موکری، دەڵێ: مەگەر فەرمانی شای قاجارە کە ئەم کوردە بێ دەرەتانە

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاوا مالّی تالاّن بکریّ و بکوژریّ و دیّهاتەکەی بسوتیّنریّ و خەلّکەکەی ئاوارەی هەندەران بکریّ. من کە ئیّستا بە نیّو حاکمی سابلاّغم، تەنانەت یەک گیان لەبەری تیّدا نەماوە، کەسی تیّدا نەماوە، خانوەکانی هەموو لارو خاوەو بووەتە کەلاوا، ئیتر من بەسەر کیّ دا حوکومەت بکەم، دویّنیّ هەندیّ لە فەرماندەکان دەستیان بوّ لای چەند گوند دریّژ دەکرد، لە نیّو ئاگر و چرِە دوکەلّ دا، دەسوتا، دەیانوت: ئەمە چراخانی و شایی و لوّغانەی شاو حوکومەتیِ قاجارە، منیش لە شەرمان غەرقی ئارەق ببووم. ئیّران کە زانی حاجی سەدر دەولە، دلّ نەرمە لایان بردو حەسەن عەلیخان ئەمیر نیزامی گەروسیان لە جیّ دانا. وەک دەلّیّن: کورد کورد دەکوژیّ، ئەم کوردە زالّمە دەستی دایە کوژتنی هەمزاغاو ئاغاکان بە ویّنەی خەیانەت و سویّندی بە دروّخواردن بوّیان. حەزرەتی شیّخ عوبەیدیللاّ شاهی شەمزین مەلیک غازی چەند جار هیّرشی کردە سەر هیّزی تەیمور پاشاخان، بەلاّم چون لەم لاوە سابلاّغی لە دەستا نەمابوو و هیّزی ئەوانیش زوّرتر بوون، ناچار شیّخ لەشکری خوّی لە روّژی هەینی ۱۲ نوامبری ۱۸۸۰ و ۱۲۵۹/۸/۲۹ بەرەو کوردستانی ژیّر دەستی تورکیە کیّشایەوە. جا لەشکری ئیّران ئەوەندەی دیکە کەوتنە راوە روتی خەلّکی کورد و ئاوارە کردنی ئەوان. دوای هەشت مانگ لە ۲۹ی ژوئەنی ۱۸۸۱ی زایینی عەلائودەولە ئەمیر نیزام لە تەوریّزەوە هاتە هەریّمی کوردەواری و لە لای لاجان چاوی بە محەمەداغای مامەش کەوت و دوای خوّش و بیّش کردن، تەواوی ئەو هەریّمەی دایە دەست محەمەداغای مامەش و دەستوری بە محەمەداغادا زیندە یا بە مردویی هەمزاغای مەنگوپی بوّ بگریّ و خوّیشی لە ۱۵ی ژوئیە چووە شاری ورمیّ.

ئەمیر نیزامی گەروسیش کە حاکمی سابلاغ (مەهاباد)ی موکری بوو، هەی چاوە چاوی بوو کە بە هەر فرِو فیّل و کەلەکیّک بوّیی بوز بخوا، هەمزاغا لە نیّو بەریّ.

ئەمیر نیزام گەروسی کە لە ۱۲۹۷ی مانگی بووە حاکمی سابلاغ(شاهیندژ) سایەنقەلاّ:ئەوکان) کە لە دوایی دا ورمیّ و خوّیشی پیّوە لکیّندرا. ئەمیر نیزام گەروسی کە دەیزانی هەمزاغا نیّوانی لەگەلّ قاسمی قازی زوّر خوّشە، بوّ فریودان بە قاسمی قازی وت: لە هەمزاغا زولّم کراوە تو بروّ بەلکو ئاشتی بکەیتەوەوبە خەتی خوّیشی بوّی نوسیبوو کە بیکاتە حاکمی سابلاغ، هەمزاغا لە وەلاّمدا

Dr.Saleh Ebrahimi

وتبوی چون کورده، دەکرێ باوەڕی پێ بکەم، بەڵام دەبێ پشتی قورئانم بۆ مۆر بکا. ئەمیر نیزامیش لەپشی قورئان بۆی دەنوسێ: (تا رۆحی من لەم دنیا بێ و زیندو بم لەگەڵ تۆم و دەتپارێزم، ئەگەر پێویستیش بێ، خۆم فیدات دەکەم، مۆری کردو بۆی نارد. سواره برازای هەمزاغا دەڵێ: قوربان باوەڕ مەکە، ئەمیر نیزام باوکی خۆی کوشتوه، بۆ باوەڕ نابێ. هەمزاغا دەڵێ وا دیاره دەترسی، سوارەش دەڵێ دیاره منت بەگەنج و ترسەنۆک دێتە بەرچاو، ئەوا منیش لەگەڵت دێم، ئەگەر بشکوژرێم. قورئان ماچ دەکەن، بەرەو سابلاغ دەڕۆن و لە پشت کێوی علیاباد (لە باشوری رۆژاوای پادەگانی ئێستای مەهاباد رادەوەستن و لەگەڵ چەند سوار بەرەو باغی شێخ لە باشوری مەهاباد کە ئێستا تیا چووە، وە لە چوار رێگای مەولەوی تا پشت مەیدانی حەیوانی ئەمرۆی شار، دێنەخوارێ و دەچنە باغی شێخ و لە دورەوە چادرو سەربازی حوکومەت دەبینن. سواره دەڵێ: قوربان با نەچین، بەڵکو حاکم خۆی بێ و لێرە قسەی خۆمان بکەین، هەمزاغا دەڵێ لە سەربازی برسی و سیس و پیسی مردەلۆخەی ئەوان بترسین، رکێف لە ئەسپ ئەداو یەکسەر دەچێتە نێو باغی شێخ و دادەبەزێ. حاکم دەستور دەدا هەر کاتێ دوای چاک و خۆشی لەگەڵ هەمزاغاو هاوڕێکانی لەو چادرەوە چومە چادرەکەی دیکە، کە ژێر زەوییەکم لێ هەلکەندووە، ئێوە بێ بەزەییانە دەستڕێژ لە هەمزاغاو هاوڕێکانی بکەن و بیان کوژن، حاکم لەکاتی خۆیدا بە فێڵ دەڕواو دەچێتە ئەو ژیر زەوییەو لە نێو چالدا خۆی حەشار دەدا، سەرەنجام هەمزاغاو هاوڕێکانی بەو فێڵو داوە کە بۆیان نابونەوە شەهید دەکرێن وسەری هەمزاغا بە دیاری بۆ شا دەنێرێتە تاران، دوای سالێک حاج سەییاح دێتە سابلاغو دەچێتە سەر قەبری هەمزاغا، ئەم سەفەرە لە ژوئیەی ۱۸۸۲ روی داوەو هەمزاغا لە سپتامبری ۱۸۸۱ی زایینی و شەوالی ۱۲۹۸ی مانگی و خەرمانانی ۱۲۶۰ی هەتاوی ۲۴۹۳ی کوردی شەهید کراوە، هەروەک دەڵێن: جلک و لیباسەکانی هەمزاغا لە گوندی بستام بەگ هێمان راگیر دراوە.

دوای گوژرانی هەمزاغا، حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری زۆر کۆشا تا جارێکی دیکە بە دژی ئێران و شای قاجار ئاگری راپەڕین هەلایسێنێتەوە، شای قاجار بە پشتیوانی روس و ئینگلیس، زۆریان بۆ دەولەتی عوسمانیی هێنا، تا شێخیان گرت و لە جولای ۱۸۸۲ لە ئەستەنبول شێخیان خستە زیندان، هەرچەند

Dr.Saleh Ebrahimi

شێخ خۆی لە زیندان رزگار کردو خۆی گەیاندەوە کوردستان، بەڵام دووبارە لە ئاخری ئۆکتوبری ۱۸۸۲ دا گیراو برا موسڵ و لە ئاخری ۱۸۸۳ دا ناردیانە ئیسکەندەرون و لەوێشەوە بۆ بیروت و لەوێشەوە بۆ شاری مەکەو شاری تایف، لە سالی ۱۸۸۳ وەفاتی کرد.

مارتین وان برۆنس لە پەڕەی ۳۲۲۸ کتێبی نەخشی (شێخ، ئاغاو دەوڵەت لە ژیانی کۆمەڵایەتی و رامیاری خەڵکی کوردستان چاپی ۱۹۷۸ز - هولەند) لە بابەت راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا ئاوا دەنوسی: لە سالی ۱۸۸۰ ی زایینی شێخ عوبەیدللا رابەرایەتی راپەڕینێکی پەرەداری بۆ کوردان لە کوردستانی ناوەندی داگرتبووە ئەستۆ، ئەم راپەڕینە لەسەرەتاوە دژی حوکومەتی ئێران و لە دواییدا بوو بە هۆ بۆ دامەزراندنی حوکومەتێکی کوردی سەر بە خۆ، کە پاتەختەکەی موسڵ بێ، باری ئەو دەمەی نێوگەلانیش وابوو کە سازدانی حوکومەتێکی کوردی سەر بە خۆ ئەشێ و شیاوە.

لە شەڕی سالی ۱۸۷۸و ۱۸۷۷ دا کە تورکی عوسمانی بە دەس روسەوە گیری خوارد بوو، کز و لاواز ببوو، وای پێ باشبوو کە دەوڵەتێکی کورد پێک بێ تا لە نێوان هەرێمی نفوزی ئینگلیس و عوسمانی دا ببێتە سپەرو قەڵغان و هەروەها ببێتە پشتیوانی تورکی عوسمانی، لە شەڕو ئاژاوەی روسیەوە دارو دەستەی مەسیحی شای عوسمانی بپارێزن،لە ئاسیادا. زۆربەی مەسیحی یەکان لەو سەردەمەدا هاتبوونە کوردستان.

لە حەکاری دا شێخ عوبەیدیلا و مارشەمعون (رابەری نەستوری یەکان) جۆرێ حوکومەتی هاوبەشیان سازدا بوو کە لە دەسەڵاتی تورکی عوسمانی دوور بوون. جا دوای ئەوەی مەڵبەندی دیفاعی بەریتانیاو عوسمانی دیاری کرا. شێخ عوبەیدیلا زۆر تێکۆشا تا بەڵکو بە پشتیوانی بەریتانیا دەوڵەتێکی کوردی بە رابەرایەتی خۆی بەدیبهێنێ، بۆ ئەم کارەش مارشەمعون وکەشەکانی ئەرمەنی و میسیونرەکانی ئەمریکایی کە لە ورمێ بوون، کردبووە واسیتە. ئەو زوڵم وزۆرویژیەی کە لەو زەمانەوە لە کوردان دەکراو دەکرێ، میسیۆنێرەکانی ئەمریکایی جوان و زۆر بە باشی تێگەیشتبوون و دەیانزانی، بەڕاستی ئێران و عوسمانی زۆر بێرەحمانە لەگەڵ کورد دەجوڵێنەوەو زوڵمیان لە کورد کردووەو کورد بێرەحمانە ئازار دەدەن و دەیانکوژن. شێخ لەوزەمانەدا زۆر ژیرانە

Dr.Saleh Ebrahimi

راپەڕیوەو زانیویەتی، چون هەستێ و دانیشێ. جا هەر لەبەر ئەو زیرەکی یە بوو کە لە بەرا پەلاماری ئێرانی داوە، چۆنکە قاجاری ئێران کزتر بوو، تا شایەد سەرنجی عوسمانیش بۆ لای خۆی رابکێشێ و هۆی سەرکەوت و دامەزراندنی حوکومەتی کوردی بەدەست بێنێ.

لە مانگی ئوکتۆبری ١٨٨٠ حەزرەتی شێخ پیاوی چەکداری خۆی نارده نێو برا نەستوریەکان کە بۆ جەنگی حەکاری ئاماده بوون، لە رێگای کوردستانی ئێرانیشەوە، نوێنەرانی هۆزە کوردەکان: (مامەش، مەنگور، زەرزا، گەورک، بانە، هەرکی و بەگزادەو... زۆر بە پەلەو بە لەز لکان بە راپەڕینێ شێخەوە، پازده هەزار جەنگاوەری کوردی چەکدار و بە هێز لە ژێر فەرمانی شێخ عەبدولقادر ناودار بەغەوسی سانی، شاری سابلاغیان گرت، حەزرەتی شێخیش بە هەشت هەزار کەسەوە دەورەی ورمێیان گرت.

بەلام بە جاسوسی کردنی روسیە بە دژی راپەڕینی کوردو کلک تێوەردان بە سودی ناسرەدین شای قاجاری ئێران، وەکەلک وەرگرتن لە شێوەی پێشو، روس و ئێران و تورکی عوسمانی کوردیان بە دژی راپەڕین هانداو ئەو سێیانەش خۆیان لە کورد مەلاز داو سەرەنجام کورد و راپەڕینیان لە نێو برد.

محەمەد شای قاجار کە خەجیجەخانم خوشکی یەحیاخان جەهریق دێنێو مارەی دەکا، لەم ژنە کوردە کوڕێکی دەبێ لە سالی ١٢٥٥ی مانگی و ناوی دەنێ عەبباس میرزا کە بە مولک ئارا ناوداره، خاندانی خەجیجە خانم مەنسوب و مریدی حەزرەتی سەیید تاها، خەلیفەی حەزرەتی مەولانا خالید شارەزوری نەخشبەندی بووە، ئەم خانمە شوێنی لەسەر محەمەد شا داناوەو ئەمیش ئیرادەتی بە حەزرەتی سەیید تاهای نەهری شاهی شەمزین پەیدا کردووە و بە کردەوەش لە خزمەت ماله نەهری دا بووە. جا کاتێ حەزرەتی سەیید تاها وەفات دەکاو حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا دەبێتە جێنشینی باوکی، ناسرەدین شا کە ٨ سال لە مولک ئارا گەورەتر بووە و مەهد عولیای دایکی کە رقیان لە خەجیجە خانم و مولک ئارا بووە، هەم دەیانویست زەربە لە مولکئارا بدەن وهەم مولک و مالی شێخ عوبەیدیلا داگیر بکەن، بە تایبەت دوای مردنی شا محەمەدی قاجار، جا ئەوە بوو لەکاتی شەڕکە شێخ دەیویست تەوڕێز بگرێ وکاتێکیش تەوڕێزی بگرتایە، کاری ناسرەدین شا تەواو دەبوو، ئەوە بوو شێخ نامەیەک بە دو پیاوی خۆیدا بە

Dr.Saleh Ebrahimi

ناوی (عەبدورەحیم براگەورەو حوسێن قولی که هەر دو برا بوون) بۆ مولکئارا دەنوسێ و بانگی دەکا تا بچێتە لای شێخ و شێخ بەڵێنی پێ دابوو بیکاتە شای ئێران، بەڵام مولکئارا لە ترسا، نە تەنیا نەچو بۆ لای شێخ، بەڵکو عەینی نامەکەی دا بە ناسرەدین شا، ئەو دو پیاوەیان کوشت و مولکئارایشیان لە مزگێنی ئەو خزمەتە کردە حاکمی قەزوێن و ئەنگوستیلەیەکی ئەڵماسیشیان خەڵات کرد.

لە نامەی ناسرەدین شای قاجار کە بۆ میرزا حوسینخان سپەهسالار (مشیرالدوله)ی نوسیوە، دەڵێ: ئیقبال دەوڵە حاکمی ورمێ بێحاڵە و ورمێ داوەتە دەس برازاکەی کە ئەویش مەنسوبی شێخ عوبەیدیللای نەهری شاهی شەمزینە و مەڵبەندی شنۆ، مەرگەوەر، تەرگەوەر، سوماو برادۆستو... داوە بە کوڕی شێخ (سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی). تۆ بڕۆ بەڵکو کارێ بکەی، ئەمیش بە دژی کورد دەست بە کار بوو.

کتێبی لورد جرج.ن. کێرزەن تەرجەمەی وەحید مازندەرانی دەنوسێ: شێخ عوبەیدیللا کە بە وێنەی شا رەفتاری دەکرد و رۆژانە ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ کەسی نان دەداو لە بیری دامەزراندنی کوردستانێکی سەر بە خۆ بوو کە خۆی رابەرایەتی راپەڕینی بە ئەستۆ گرتبوو، لە ۱۸۷۸ راپەڕینێکی پڕ هەیبەت و شکۆی رێکخست، بەڵام کەم دەوام بوو. هەروا دەنوسێ: تاران وەلەرزە کەوتبوو لە ترسی راپەڕینی کورد، وە زۆر نیزیک بوو تەوریز بگرن، بەڵام دوکتور کاکوان لەسەرانی کۆڕی مەزهەبی ئەمریکا نەیهێشت شێخ ورمێ بگرێ و لەم لاشەوە حوکومەتی ئێران لە دەوڵەتی روسیە بە دژی کورد سودی وەرگرت و پەنای بردە بەر ئینگلیس و دەوڵەتی تورکی عوسمانی. وەکوردەکەش خۆی بێ بەرنامە بوو، ئەوە بوو سەر نەکەوت، ئەم کتێبە راپەڕینی شێخی لەبارەی رامیاریەوە زۆر بە گرینگ داناوە، بەڵام لە بابەت تەرح و بەرنامەوە بە کزی زانیوە.

لە کتێبی سەر زەوی زەردەشت، نوسراوی عەلی دیهقان دا، دەڵێ: کوردی ئێران و عوسمانی باوەڕیان وا بوو کە شێخ عوبەیدیللا کوڕی سەیید تاها لە خواوە ئیلهامی بۆ دێ و ئولی ئەمرەو واجبە ئیتاعەی بکرێ و بێ سێ و دو فەرمانی ئەویان دەبرد بەڕێوە. حەزرەتی سەیید تاها نەهری شاهی شەمزین کە لە نەهری لە ناوچیای شەمزین دادەنیشت، محەمەدشای قاجار بۆ خۆش خزمەتی پێنج گوندی لە مەڵبەندی مەرگەوەر پێ بەخشیبوو، تا ئەویش لە دژایەتی تورکی عوسمانی

Dr.Saleh Ebrahimi

پشتیوانی لەم بکا. ئەم کتێبە دەنوسێ: راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا زۆر گرینگ بووە، تەنانەت راپەڕینێ سمکۆی مەزن و راپەڕینەکانی دیکەی کوردستان بەلای ئەمەوە لە راپەڕینی شێخ سەرچاوەیان گرتووە. هەروا دەلێ لە سالی ۱۲۹۷ مانگی شازادە ئەحمەد میرزا کیشکچی باشی کە حاکمی سابلاغ (مەهاباد) بوو، زۆر بێحاڵ و ریشوە خۆر بوو. هەموو رۆژێ سەرانی کوردی دەگرت و داوای پوڵی لێدەکرن، لە (فیەزوڵلابەگ و میناغای کوپری قادراغا و هەمزاغای مەنگور)ەوە بیگرە تا بازاڕی و جوتیار و مەڕو ماڵاتدار.ئەم کتێبە تەنانەت دەنوسێ: هەرچەندە محەمەداغای سەرۆکی ئیلی مامەش و بیوک خان سەرۆکی ئیلی قەرەپەپاخ لە سابلاغ دەچنە لای حاکمی سابلاغ و پێی دەڵێن: تۆ ئیجازە بدەو سەرانی هۆزی موکری و شنۆو ورمێ و ئەم ناوە ناوە کۆ بکەوە با تا شێخ زۆری هێز نەگرتووە،تێکی بشکێنین و ئاوای خاکی کوردستانی بن دەستی تورکی عوسمانی بکەین، بەڵام شازادە ئەحمەد میرزا کیشکچی باشی لە بیری پوڵ و خۆش رابواردندا بووە و گوێی بەوان نەداوەو لە ئاکاما ئەو دوانە بۆ پاراستنی ماڵ و ژیانی خۆیان بە ناچار بە راپەڕینی شێخەوە دەلکێن، لە ئاکاما شێخ دەستوری دا بڕۆن سابلاغ بگرن و زۆر بە ئاسانی سابلاغیان گرت و میاندواوشیان لە رۆژی ۲۶ شەوالی ۱۲۹۷ی مانگی گرت و کاتێ لەشکری شێخ رو بە بناو دەڕوا، سەرانی قەرەپەپاخ و مامەش وگۆڵاویباغا و دیبوکری بە خەیانەت پشت لە راپەڕین دەکەن و بە هێزی دوژمن بە بناوە دەلکێن، لە ئاکامدا دەبێتە هۆ بۆ ئەوەی شێخ عەبدولقادر پاشەکشە بکات، تەنانەت دەنوسێ: محەمەداغای مامەش بە چوار سەد سوارەوە دەچێتە ورمێ و یارمەتی ئیقبال دەولە. لەم لایەشەوە هاتنی تەیمورپاشاخان حاکمی ماکۆ بە لەشکرێ زۆرەوە بۆ ورمێ و هەروا بێ سەرو بەرێ لەشکری کوردو شڕە خۆری و کوشت وبڕینی خەڵکی میاندواو، بەو جۆرە بووە هۆی ئەوە خەڵکی ورمێ و بناو، مەراغەو شوێنەکانی دیکە لە ترسان زیاتر خۆ قایم کەن و لە راست هێزی کورد راوەستن، ئەمانە گشتی بوونە هۆی تێشکانی هێزی راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین و هاتنەوەی هێزی قاجار بۆ سابلاغ و بۆ مەڵبەندەکوردنشینەکان و قات و قڕی و ئاوارە بوونی کوردو تاڵان و بڕۆکوشت و بڕینی کورد،بە دەستی قاجار و قاجاریان و کوشتنی هەمزاغایش بە دەستی ئەمیر نیزامی گەروسی و قەڵەبوونەوەی راپەڕینی کوردو کوردستان.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە کتێبی: «گزیدەی اسناد سیاسی ایران و عثمانی، جلد۳ واحد نشر اسناد - دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی تهرن ۱۳۷۰، لە فصل ۵ مسئلۀ شیخ عبیدالله» دێنیتە گۆڕ و تەواوی ئەو نامانەی لە نێوان ئێران و عوسمانیدا، لە نێوان وەزارەتی دەرەوەی ئێران و عوسمانی و وەزارەتی دەرەوەی ئەودا لە بابەت راپەڕینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلاوەیە، نوسراوەو پڕە لە قسەی ناخۆش بە کورد و بە حەزرەتی شێخ، لەپەڕەی ۷۴۷ دا ئەمەیشی نوسیوە کە کورد و هۆزی شکاک، ئەوەندەیان باوەڕ و ئەقیدە بە حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا هەیە، هەمیشەیا شێخ یا شێخیانە، وە لە تەنگانەدا هاواری لێدەکەن تا تەنگانەیان لەسەر لابات. ناسرەدین شا تەنانەت وێنەو عەکسی شێخ عوبەیدیلای لە وەزیری خاریجەو بالوێزی خۆی لە ئەستەمبول داوا کردووە کە ئەم نامە لە پەڕەی ۷۰۲ ئەم کتێبە چاپ کراوە، وا دیارە حەزرەتی شێخ وێنەی لە ئەستەمبول هەڵگیراوە. بەڵام وێنەی شێخ چاپ نەکراوە، کەچی وێنەیەکی زۆریان لەم کتێبەدا لە چاپ داوە، لەم کتێبانەش بۆ ئەم نووسینە کەڵک وەرگیراوە:

شۆڕشی شێخ عوبەیدیلا، عەلی ئەفشار کە لە نێو تاریخی ئەفشاردا لە چاپ دراوە. نوسراوەکانی قوریانسەشەلە کە لە سابلاغ نیشتەجێ بووەو هەوالی رۆژانەی شەڕی بۆ دەوڵەتی ئێران دەنوسی و زمانی فەرانسەشی زانیوەو نوسراوەکانی قوریانسەشەلە لە نێو دوو تۆکتێبی دارسەڵتەنەی تەورێز چاپ بووە. شەرحی حالی عەبباس میرزا: مولک ئارا بە قەڵەمی خۆی و تێکۆشانی عبدالحسین نەوایی، چاپی ۱۳۶۱ی هەتاوی. کتێبی مارتین وان برونسن، چاپی بابەک، تاران. ج۱ کتێبی ئێران و قەزیەی ئێران لورد.ن. جرج کرزن تەرجەمەی وەحید مازندەرانی چاپی ۱۳۶۲ی هەتاوی. نگاهی بە تاریخ مهاباد، نوسراوی کاک سەیید محەمەد سەمەدی کە بە ئەمانەت و بۆ پیاچونەوە دابوی بە شاعیر و نوسەری ڕێزدار کاک حەسەن سەلاح سۆران و ئەمیش لوتفی کرد تا من بۆ ڕاپەڕینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین کەڵکی لێ وەربگرم و زۆرم کەڵک لێوەرگرت، خوا هەردوکیان بپارێزێ بۆ خزمەت کردن بە فەرهەنگ و نوسین لەبارەی کوردەواریەوە.

مەلیک غازی شێخ عوبەیدللای نەهری شاهی شەمزین لە ساڵی ۱۲۴۳ی مانگی لە دایک بووەو لە ۱۳۴۶ی مانگی دوای حەج کردن لە تایەفی حیجاز

Dr.Saleh Ebrahimi

وەفاتی کردووەو نێژراوە، هەر وەکو حاجی خەلیفە مەلا محەمەد (بەها) ئەمین حوزوری ئەو زاتە بە شیعر فەرمویەتی:

شادان رحمت آمده سالار اولیا سلطان العارفین عبیدالله از خدا
در مسجد الحرام بمکه وفات یافت جان گشت باز کنگره جنةالعلیٰ
ذی الحجة الحرام ز بعد از وفای حج شادان رحمت شد تاریخش از (بها)

شێخ خۆی فەرمویەتی (گشت تاریخ ولادم الغریب ۱۲۴۳) و لە ۱۲۹۴ی مانگی لەگەڵ روسی تەزاری جەنگیوە. □ بەهاخەلیفە مەلا محەمەد باپیری (شەپۆل) لە ۲۷ ربیع الاول، ساڵی ۱۲۶۰ لە دایک بووەو لە ۲۷ ی رەمەزانی ۱۳۴۳ی مانگی لە شاری مەهاباد وەفاتی کردووەو لە نێو خزنی شێخ مەحمود نەهری شەمزینی نێژراوەو ئێستا کەوتۆتە شەرقی - خ - دەنگ و رەنگی مەهاباد لە کوچەی فێرگەی ئیبنی سیناو ئارامگەکەی سەنگ چینەو زیارەتگەی مریدان و پەیرەوانیەتی. بڕوانە رۆژنامەی کوردستان، تاریخی مەشاهیری کورد، نووسراوی بابەمەردوخ شێوا، جەلدی ۲، چاپی ۱۳۶۶، پەڕە ۲۲۲و تاریخ فرهنگ و ادب موکریان، بۆکان، ج یەکەم، پەڕەی ۳۹۵ تا ۳۹۳ چاپی ۱۳۶۴ی هەتاوی، نووسراوی ئیبراهیم ئەفخەمی، وە کۆواری گرشەی کوردستان، ژمارەی ۴و ۵ جۆزەردان و پوشپەڕی ۱۳۶۰ی هەتاوی و ۱۹۸۱ زاینی، ساڵی دووەم، پەڕەی ۳۲و ۳۸. ژمارەی یەکەمی گرشەی کوردستان لە مارسی ۱۹۸۱ لە تاران چاپ کراوە. کتێبی ژیناوەری زانایانی کورد لە جیهانی ئیسلامەتی، چاپی ۱۳۶۴، پەڕەی ۶۰۶ تا ۶۸۶. □ مەولانا خالید نەخشبەندی شارەزوری، نوسخەی نابیغەو نوسخەی جامیعە، بە پێی ئەم شیعرە:

بهر تاریخ وفات از قلم خالد فی الجنة جلَّ زد رقم

لە ۱۱۹۳-۱۲۴۲ی مانگی لە دایک بووەو وەفاتی کردووە. □ حەزرەتی سەید تاهای باوکی شێخ عوبەیدللاڵ لە ۱۲۰۲ی مانگی لە خومارۆ لە دایک بووەو لە ۱۲۶۹ لە نەهرێ وەفاتی کردووەو نێژراوەو ۷۱ ساڵ ژیاوە، بە پێی ئەم شیعرانە:

والد ماجد خمارو مولدش نهریه هم مسکن و هم مدفنش
شد بطفرای الهی در بهشت هم قضا آن نقطه تاریخش نوشت
بود سید نام طه والدم .....

سەرچاوە دیوانی خەتی شێخ عوبەیدللاڵی نەهری و حاشیەی خەتی پەڕەی

Dr.Saleh Ebrahimi

۳۳۸ و ئەنیسکولوپیدای ئیسلامی ج ۴، پەڕەی ۳۰۴ تحفه ناصری در تاریخ و جغرافیای کردستان، تألیف میرزا شکر الله سنندجی فخر الکتاب با حواشی و تحقیقات دوکتور حشمةالله طبیبی کوردی کرماشان، ماموّستای زانکوّی عولومی ئیجتیماعی تاران. (شەپوّل).

□ لە ۷ مارسی ۱۹۱۸ی زایینی لە بەرگرانی و قاتو قڕی خەڵکی کرماشان دەستیان کردووە بە تاڵانکردنی موغازەو دوکانی شاری. لە ۲۹ مارسی ۱۹۱۸ لە سوێنگەی جەنگەوە، نەخوّشی تیفوس لە هەرێمی کوردستانی سەر بە ئێران پەرەی گرت و بووە هوّی قڕ تێکەوتنی خەڵکی کوردی.مەزلوم. لە ۸ ژانویەی ۱۹۱۸ وێلسوّن سەرکوّماری ئەمریکا گەلاّلەی ۱۴ مادەیی خوّی لە بابەت ئاشتی بردە کوّنگرەی ئەمریکا.

سەرچاوە:

رۆژنامەی ئێران، پەڕەی ۷ سێشەمە ۳۱ خەرمانانی ۱۳۷۷ و ۲۲ سپتامبری ۱۹۹۸ و ۱ ج ۱۴۱۹/۲ی مانگی و ۳۱ی خەرمانانی ۲۶۱۰ی کوردی.

□ خانەدانی شەمزینان لە بەگزادەکانی عەبباسین کە لە لایەن (شێخ شمس‌الدین)ەوە دانراوە، جا دوای ئەو سەیدانی نەیری، نەهری یا شەمزینان هێزی زوّریان بە دەست هێنا، ساداتی نەهری دەچنەوە سەر سەید عەبدولعەزیز کوڕی حەزرەتی شێخ عەبدولقادر گەیلانی (۱۰۷۸-۱۱۶۶) کوردی گەیلانی لای کرماشان، کە ئارامگەی لە بەغدایە، سەید عەبدولعەزیز لە عەقرە، وە سەید ئەبوبەکر کوڕی عەبدولعەزیز دەچێتە شەمزینانو لە گوندی ستونی جێگای مالەباوانی نیشتەجێ دەبێ. لە کوڕانی ئەم شێخ سەید ئەبوبەکرە. شێخ حەیدەرو چەند بەرەی دوای ئەمیش لەم گوندە رای دەبوێرن، لە پاشان لە زەمانی مەلا هەجیجی زاروّکانی ئەم خانەدانە، دەچنە هەمارو یا خومارو، وە تا رۆژگاری مەلا صالح لەوێ ماونەتەوە، مەلا صالح دو کوڕی بە نێوی سەید عەبدوڵلاّو سەید حەمەد هەبووە.

سەید عەبدوڵلاّ لە عیرفاندا بووە خەلیفەو جێنشینی مەولانا خالید نەخشبەندی شارەزوری، نوسخەی جامیعەو نوسخەی نابیغە (۱۱۹۳-۱۱۴۲). جا لە دواییدا سەید عەبدوڵلاّ چوّتە نەهری، نایری، وە کوڕەکانیشی بوّ وێنە حەزرەتی سەید تاها پیری شەمزین و خەلیفەی مەولانا خالید هەر لە نەهری

Dr.Saleh Ebrahimi

ماونەتەوە - ئەنیسکولۆپیدای ئیسلامی، جەلدی ۴ پەڕەی ۴۰۶ و پەڕەی ۴۴۲و ۴۴۳ کتێبی کورد و کوردستان و. نیکتین، تەرجمە بە فارسی محەمەد قازی.

□ دوکتۆر بلەچ شێرکۆ دەنوسێ: شێخ عوبەیدیلا لە بن فەرمانی تورکی عوسمانیدا، سەربەخۆیی گشت کوردستانی داوا دەکرد. پەڕەی ۴۸ نامیلکەی دوکتۆری بلەچ شێرکۆ.

□ خەلکی شەمزینان هەمویان مریدو مەنسوبی شێخ و خەلکێکی زۆر ئازا، شەڕوان و نەبەز بون، هەروەکو شاسیلاوی کێو و چیا رفێنِ هوروژمیان بردە سەر ورمێ، موکوریان و سابلاغ (مەهاباد) و لە تەشرینی سالی ۱۸۸۰ سەر زەوی موکوریان کە هەموکوردو سوننی مەزهەب و مریدو مەنسوبی شێخیش بون، گرت. ئەمە بووە هۆی ترسی خەلکی بناو، مەراغەو تەوریز و خەریک بون، خۆ بدەن بە دەستەوە. بەلام بەداخەوە حوکومەتی مەسکەو، بە خەیانەت کردن بە نەتەوەی کورد بە نێو پاراستنی سنوری خۆی، سپایێ زۆری هێنایە سنورو لای ماکۆ (مادکێو - مادکۆ) و ئەو نێزیکانە، هەروا ناردیە لای تورکی عوسمانیش تا بەری هێزی شێخ بگرن، جا شێخ کەوتە بن تەوژمی روسی تەزاری و تورکی عوسمانی و حوکومەتی تورکی قاجاری ئێران، تورکی عوسمانی شێخی گرت و لە تایەفی حیجاز دەست بەسەری کرد، تا لە ۱۸۸۳ هەر لەوێ وەفاتی کرد. دوکتۆر بلەچ شێرکۆ دەڵێ: لە مەدینە وەفاتی کردووە.

□ جان: (گیان) پۆلا عەلی حاکمی کلس کە میرات بو بۆ خانەدانی جان پۆلا، دوای ئەوەی میر حوسەین براگەورەکەی حاکمی میراتی کلس نەیویست بچێتە شەڕی ئێران، دوای تێشکانی تەوریز، چۆن ماندووبو لە شەڕ.

زندگی

زندگی چیست خون دل خوردن پشت دیوار آرزو مردن

شیخ سعید ابوالخیر فرمود:

زندگی در صدف خویش گهر ساختن است

در شعله فرورفتن و نگداختن است

معجز زنده دلان خواب پریشانی نیست

در همین خاک جهانی دیگری ساختن است

Dr.Saleh Ebrahimi

راپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین

راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا لە پلەو پایەییکی بەرزدا، خۆی نیشانەی زیاتر ئاگادارییونی نەتەوەی کورد لە مەیدانی کورد بوون و نەتەوایەتی و کوردایەتی‌دا، دیارە بەر لە راپەڕینی شێخ عوبەیدیلاش هاوبیری و هاوکاری کۆمەلایەتی لە نێو نەتەوەی کورد دا هەر هەبووە، بەلام قسە راستەوخۆکانی حەزرەتی شێخ کە دەی‌فەرمو: دەیەوێ کوردستانێکی سەر بە خۆ دامەزرێنێ و پێ‌تەختیشی موسڵ بێ، ئەوی لە حوکومەتی بەر لە خۆی یانی کەسانێ وەک ئەمیر بەدرخان پاشای بۆتان (Bohtan) کە لە دەیەکانی ۱۸۲۰ تا ۱۸۴۰ بەسەر مەلبەندێکدا، بە پان و بەرینی باشوری خۆر هەلاتی تورکیاو باکوری عێراق: (کوردستانی سەر بە تورکیاو کوردستانی سەر بە عێراق) فەرمانڕەوایی دەکرد. هەر لەگەڵ ئەو مەلبەندانە کە لە دوایی‌دا کەوتە بن فەرمانی شێخ عوبەیدیلا زۆری جیاوازی هەبوو[1].

راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا، وە (مجمع اتفاق: نیشتگەی یەکبوونی نەتەوەی کورد – The Kundish League) کە نیشانەی رابەرایەتی شێخە لە گرینگترین پلەی رابەرانی نەتەوەی کورددا کە بەداخەوە بە وەفات کردنی ئەو زاتە لە سالی ۱۸۸۳ لە تایەفی حیجاز دوایی پێ هات.

سەرهەلدانی شێخ عوبەیدیلا لە ئاخرو ئۆخری دەیەی ۱۸۷۰ نیشانەی نەخشێ بەرچاوە کە ئەو لە کوردستان‌دا ئەنجامی داوە. راپەڕینی ئەو زاتە لە لایەکی دیکەیشەوە زۆر گرینگ بووە، نیشانەی سەر هەلدانی هێزێکی رامیاری تازەو نوێ بووکە دەیویست کورد یەک بخاو رای پەڕێنێ. وە ئەم راپەڕینە نەخشێ زۆر گرینگی بوو، لە پەرەدان بە ناسیۆنالیسمی کوردو راپەڕینی رامیاری و ریکی و پێکی‌و تەکوزی سەر بە خۆ خوازانەی نەتەوەی کورد -۱- لەو شوێنەی کە حوکومەتی شێخ عوبەیدیلا دارای ئامانجگەلێ نەتەوەیی بوو، وە حوکومەتی بەدرخان پاشا ئەوانەی نەبوو.

۱- جا هەر لەبەر ئەوەیە کورد سالی ۱۸۸۰ی زایینی و ۱۲۹۷ی مانگی و ۱۲۵۹ی هەتاوی و ۲۴۹۲ی کوردی بە سالی شێخی ناو دەبەن. (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

باش وایە بە هەندێ لەو جیاوازیانەی وا لە نێوانیاندایە ئاماژە بکرێ:
۱ـ لە هەموان گرینگتر ناو و نیشانی ئەو دو کەسایەتییەن، عوبەیدیلا شێخ و پیری دەستگیر بووە، وە ئەمە خۆی ئەرک و ئەسپاردەی ئەو لە پلەی رابەری رێبازی نەخشی دا باش نیشان دەدا ـ۲ـ عوبەیدیلا لە پلەی شێخی تەنانەت لە مەڵبەندێک کە لە بن فەرمانی سەرۆک هۆزەکانیشدا بوون، بە دەستەڵات بوو، باری لەباری شێخ عوبەیدیلا لە پلەی شێخایەتی دا دەرەتانی پێ دەدا تا بێژەو واژەو قسەگەلێ ئایینی پڕوتەژی لە رەمزو راز و بەڵێنی مەسیحایی لە ئامانجگەلی نەتەوایەتی دا بگونجێنێ و بیان خونجێنێ، وە بە نەتەوەی کوردی رابگەیێنێ ـ۳ـ ئەمە شتێک بوو کە لە ئەمیر بەدرخان بەگ کە تاکێ بوو نارۆحانی نەدەوەشاوە، باوەکو رابەر یا میری تاقمێ زۆر لە یەکیەتی هۆزەواری بوو. هەندێ لە مرۆڤە نیشتمانیەکانی کورد، لەسەر ئەم بیرو باوەڕەن کە دوای تێشکانی تورکی عوسمانی لە ۱۹۳۹ی زایینی، بە دەستی ئیبراهیم پاشا، کوڕی محەمەد عەلی پاشای میسر، بەدرخان پاشا کەوتە بیری دامەزراندنی کوردستانێکی سەر بە خۆ. بەڵام شتێ کە پێشینەی میژویی ئەم بیرو باوەڕەمان بۆ دەر بخا، بە دەستەوە نیە.
۳ـ شتێ کە بەدرخان بەگ دەیویست (خودموختارێکی زیاتر بوو) کە لە بن چاوەدێری و حوکمی دەوڵەتی عوسمانی دا بێ ـ۴ـ دوریش نیە بە هێزبوونی بەدرخان بەگ و جەنگەکانی ئەو لەگەڵ مەسیحیانی نەستوری دا لە ساڵەکانی ۱۸۴۳ و ۱۸۴۶ دا تورکی عوسمانی وادار کرد بێ تا زیاتر لە جاران دەست لە کارو باری کوردستان وەر بدا. ئەوەیش بوبێتە هۆ تا کورد بەری ئەو جۆرە دەست درێژیەی بگرن، گرینگترین جیایی و جیاوازی نێوان مەبەست و تێڕوانی نیشتمانیو نەتەوەیی شێخ عوبەیدیلای نەهری و بەدرخان پاشا کە بە شێوەی سوننەتی بیری دەکردەوەو مەبەستی (خودموختاری) بوو، هەدەفێ بوو کە شێخ زۆر بە راشکاوی رایدەگەیاند، وە ئەوەیش دامەزراندنی کوردستانی سەر بە خۆ بوو، شێخ لە ژوئییەی ۱۸۸۰ ئەم نامەی بۆ کلیتۆن (Cavton) جێنشینی کۆنسولی ئینگلیس لە (باش قەلا) نووسی:

نەتەوەی کورد نەتەوەیەکە جیا، رێباز و مەزهەبیشیان لەگەڵ هی دیکە (یانی تورک و عەرەب و فارس) جیایە، داب و دەستور و رێ و شوێنیشیان جیایە... (ئەو دو نەتەوە: فارس و تورک) لە نێو هەمو نەتەوەکاندا بە خراپە و فیتنە و فەساد و

Dr.Saleh Ebrahimi

دەست دریژکاری ناودارن، سەروک و حاکمانی کوردو کوردستان چ ئەوانەی وا لە بن دەست فارسان و چ ئەوانەی لە بن فەرمانی تورکی عوسمانی دان و چ ئەو مەسیحیانەی وا لە کوردەواریدا نیشتەجێن، هەموو یەکدەنگن لەسەر ئەوەی کە ئەم دو دەولەتە ئیتر ناتوانن بەو شێوە خۆ بەسەر کورد و کوردستاندا داسەپێنن و ئەبێ کارێ بکرێ تا دەولەتە ئوروپایەکان لەم بارە نالەبارە بگەن، وەبیر لە کاروباری ئێمەی کورد بکەنەوە، ئێمە دەمانەوێ کارو باری خۆمان بەدەست خۆمان بێ، دەنا هەمو خەلکی کوردەواری خۆیان بە زۆر کارو باری کوردستان دەگرنە دەست، چونکە ئیتر خەلک ناتوانن لەوە زیاتر زوڵمو زۆرویژی و ملهوڕی ئەم دوو حوکومەتە: قاجار و تورکی عوسمانی قەبول بکەن ـ۵ـ بێجگە لە قسەکانی شێخ کە ئارەزوی دەرونی ئەو بۆ سەربە خۆیی کوردستان بەیان دەکا، کۆنسولی بەریتانیایش لەو مەلبەندەدا لەسەر ئەم باوەڕە بوو کە شێخ «بۆ یەکبوونی هەموو نەتەوەی کورد، لە نیشتمانێکی سەر بە خۆدا بەرابەرایەتی خۆی نەخشەیێ چڕو پڕی هەبوو...» وادی جوێدە (Wadie jwaideh) راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا بە راپەڕینێکی نوێ لە رابەرایەتی لە نێو کورد دادەنێ: «شێخ یەکەمین، وە هەروا دەگونجێ گەورەترین رابەری دینی و دنیایی کوردستان بێ» ـ۶ـ هەر ئەم شێخ بوونەی کەسایەتی و نفوز و شکۆ و قەدر و رێز و حورمەتی زۆری بەو داوە، چونکە شێخ بون لە نێو بەرەی موسڵمانان دا ئاوەها رێز و نفوزێ بە مرۆڤ دەدا، یەک شێخ کاتێ بەو پلە گەیشت لە پلەی رابەری کردن، رێنوێنی و ئیرشادی خەلک، وە بە نێو عەبدی خوا خۆی لە خەلکی دیکە باشتر نیشان دەدا، یەک شێخ سەرەڕای قیداسەت و خوو ئەخلاق و ئاکاری بەرزو تەرز ئەبو بە لێهاتویی و کەسایەتی خۆی، وەک مورشید و پیرێکی دەست گیر، دەستی خەلک بگرێ وگیرو گرفتی مەعنەوی و ئەنبوژەنی، وە لە کێشمەکێش، وە کەندو کۆسپ لە زوڵم و زۆر رزگاریان بکاو بۆ کردنەوەی گرێ کوێرەی ژیان لە هەر بارو بابەتێکەوە یارو یاوەری خەلک بێ، ناودار بوون، رێزدار بوونی شێخ لە بابەت باو باپیرانیەوە، ژیری، زیرەکی، وشیاری، وە نفوزی مەعنەوی یەوە شێخی بردبووە دوندی بەرزی و رێز و حورمەت و قسەرەوا بوونەوە، بەتایبەت کە شێخ عوبەیدیلای نەهری بە

Dr.Saleh Ebrahimi

چەند پشت دەچێتەوە سەر حەزرەتی شێخ عەبدولقادری گەیلانی[1]، پیری دەستگیری ناوداری کورد کە لە سەتەی سیانزدەهەمدا دەژیا.

بە تایبەت نەخشی شێخ لە پلەو پایەی پیری دەستگیردا کە بووەتە هۆی قەدرو حورمەت و دەستەلات و نفوزی ئەو، زۆرێ لە مریدانی بە تایبەت نەخوێندەوارەکانیان وایان لێ دێ کە شێخ بە رزگاریدەری خۆیان بزانن و چاوەڕوان دەبن کە شێخ لە ژیاندا لە هەر بارو بابەتێکەوە یارمەتیان بداو فریایان بکەوێ، بە تایبەت لە کاتی لێقەومان و کەندو کۆسپ و قاتی و قڕی و هەژاری و نەداری و ئازاوەی کۆمەڵایەتی و شەڕو شۆڕدا، ئەو چاوەڕوانیانەیان لە پیری دەستگیری خۆیان زیاتر و زیاتر دەبێ. پڕ هێز بوونی دەسەلاتی مەلیک غازی، شێخ عوبەیدیلای نەهری لە ئاخری دەیەکانی ۱۸۷۰ بە دەست هاتووە. راپەڕینی شێخ سەعیدی پیرانیش لە سەرەتای دەیەکانی ۱۹۲۰ لە بارو دۆخێکی وا دا روی داوە کە شێخ لە رێگای کەشف و کەرامەتەوە دەتوانێ موعجیزەو کشگێری بکا، وە دوای مردنی شێخیش ئەو کەرامەتە هەر بەردەوامە، ئەو جۆرە بیرو باوەڕانە بووەتە هۆ بۆ ئەوەی گڵکۆی شێخ دوای وەفاتیش زیارەتگە بێ و خەڵک بچن زیارەتی بکەن و بۆ نیازی دڵ چل دانەیشی لەسەر بگرنەوە، شێخەکان هەروا کاروباری وەکو پزیشکی داو دەرمان کردن، رەوان پزیشکی، کارو باری ماف و حوقوقزانی، دیفاع لە ماف خوراوان، کارو باری شەرعی و دینی و تەریقەت و شەریعەت و حەقیقەت و ئیمامەت و دوعانووسی و پارانەوە لای خوا بۆ مریدان و مەنسوبان و موسڵمانانیان بە ئەستۆ بووە.

شێخ یا خاندانی شێخ لە رێگای پشتیوانی کردن و دیفاع لە مەزڵومان و ستەم لێکراوان و چینی چەوساوەی جوتێرو وەرزێڕ، دەبێ خۆ ببات نێو دڵ و دەرونی ئەوانەو لە و رێگایەوە خۆشیرین و خۆشەویست بکاو هێز و وزە پەیدا بکا و ببێتە سەر دارو سەروەر، ئەمە تەنیا رێگایەک بووە بۆ دەسەلات بە دەست هێنان بۆ شێخان.

۱- شێخ عەبدولقادر محیەدین بن ئەبی سالح خەڵکی گیلانی لای کرماشان - وەکوردەو لە (۴۷۱-۵۶۰) مانگی لە دایک بووەو وەفاتی کردووەو کوردە، بڕوانتە پەڕەی ۶۰۵ ئێرانشار بەرگی یەکەم چاپی ساڵی ۱۳۴۲ی هەتاوی و ۱۹۶۳ی زایینی چاپخانەی دانیشگا، نەشریەی ژمارەی ۲۲ کومیسیونی میللی یۆنسکۆ لە ئێراندا - میرانی سۆران، نووسراوی حوسەین حوزنی موکریانی - پەڕەی ۴۴۲ و ۴۴۳ کوردو کوردستان. و.نیکیتین. (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین لەو رێگایەوە هێز و دەسەلاتێ زۆری بە دەستهێناکە زۆرێ لە سەرۆک هۆزەکانی نێو کوردەواری چ لە رێگای ژن و ژن خوازی یا مریدی بوون، پەیرەوی‌یان لێدەکردو لە خزمەتی دا بوون و گوێ بە فەرمانی ئەو بوون. ـ۷ـ هەندێ لە گەورەترین سەرۆک هۆزەکانی سەردەمی خۆی، بە حەزرەتی شێخ ناویان دەبردو قسەیان لەگەڵ دەکردو تاقمێ زۆریش ئەویان بە (واجب الاطاعەو بە اولی الامر) دەزانی[1]. یەک شێخ لە رێگای ژن هێنان لە کچانی بنەماڵە پڕ هێز و ناوداڕەکانی سەرۆکە کوردەکان لە گوندەکان هێزو دەسەلاتی خۆیان زیادو زیاتر دەکرد. دیارە ژن هێنانی شێخ لەو بنەماڵانە کاتێ ئەنجام دەدراکە شێخ داراو ساماندار ببوو. چون بە دەست هێنانی دارایی و پوڵ و دراو بۆ شێخ لەباری ئابوری‌یەوە زۆر پێداویست بوو، چونکە شێخ دەبێ خەرجی خانەقا و میوانداری بە جوانی بەڕێوە بباو هەمیشە سفرەو نان و خوانی رازاوە بوایێ و بی توانیایێ دڵی مرید و مەنسوب و میوان و گەل و گێلانی بە دڵخواز را بگرتبایێ و لەو رێگاوە سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی رابکێشایێ و هەمیشە دەورو بەری لە خەڵک هەر جمەی بهاتبایێ و پێوەندیان بە شێخەوە پتەو بکردایێ.

شێخەکان سەرەڕای ئەو دارایی و دراوەی کە مریدان و مەنسوبان بە دیاری بۆیان دەبردن یا لە رێگای ژن هێنانەوە بۆیان دەهات، لە سامانی مۆڵکو مالی مەوقوفەی مزگەوت و تەکیەو خانەقا و فێرگە و شتی وایش کە خۆیان بە سەریاندا رادەگەیشتن کەڵکیان لەوانەش وەردەگرت، قانونی زەوی و زار کە لە لایەن تورکی عوسمانی لە سالی ۱۸۵۸ دانرا خۆی بووە هۆی زیادبوونی سامان و دارایی شێخەکان کە موچەو مەزرا و زەوی‌یەکی زۆریان لە دەست دابوو ـ۸ـ ئاغاکان: «زەوی دارە گەورەکان» وە سەرۆکەکانی هۆزەواری نێو کوردەواری، کار بە دەستانی دەوڵەت، بازرگانەکانی ساماندار، وە شێخەکان لە بەر پلەو پایەیەک کە دوای پڕش و بڵاوبوونی میرنشینەکانی کوردەواری لە ساڵەکانی ۱۸۳۰و ۱۸۴۰ لە

۱- جا هەر لەبەر ئەوەیە کە هەستیاری کورد مام هەژاری موکریانی دەڵێ:

کە سەردەستەی هەموو مەستانە خالید — نەمامی باغی کوردستانە خالید
بە عەبدوڵڵاهو تاها پیری شەمزین — لە داوای دین‌دا نەماندوبون، نەشەمزین
شەمی دڵ بون و زەینی مەحفەلی دین — ئەی وەتەن هەر شاد بی تۆو دو کورت دین

سیلسیلەی نەخشبەندی، پەڕەی ۳۱ تا ۴۰ چاپی ۱۳۶۹ - انتشارات صلاح الدین ایوبی لە شاری ورمێ. (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

خاکی کوردستان بە دەستیان هێنا بوو، کەڵکێ زۆریان لە قانوی ئاوو خاکی ئەوێ وەرگرت، بەخشینی خاک و ئاو بە شێخەکان و سەرۆک هۆزەکان، دوا بە دوای سالی ۱۸۵۸ بە مەبەستی رامیاری بوو، تا لەو رێگایەوە بتوانن هێزی خۆیان کۆ بکەنەوە و دەوڵەتی تورکی وەسمانی خۆی قەوی و پتەو بکا، لە ئاناتۆلی خۆرهەڵاتی و ئێراق، هەروایش بوو، لە نیو سەتەی ئاخری سەتەی نۆزدەهەم کەڵکی لێوەرگرت.

داپلۆسینو لە نێو بردنی میرنشینە نیوە سەربەخۆکانی نێوکوردەواری بە هۆی تورکی عوسمانی، بە تایبەت لە خولی پاشایی مەحمودی دووەم (۱۸۰۸-۱۸۳۹ز) رێگای بۆ سەر هەڵدان و راپەڕینی جەزرەتی مەلێک غازی: شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین بە نێوی رابەری نیشتمانی نەتەوەی کورد، خۆشکرد. بە لە نێوچوونی میرەکوردەکان ئالۆزی و بێ سەرو بەری گەیشتە رادەیەک، وردە خاوەن مولکەکان کە لە دەست ئەمیرەخاوەن دەسەڵاتەکان ئازاد ببوون، لە نێو خۆیاندا کردبوویانە قەرەپشی و کێشمەکێش، دەوڵەتی تورکی عوسمانی لەو نێوەدا هیچی لە دەست نەدەهات و دەست بە ئەژنۆ بوو، وە لە ئاناتۆلی غەربی و سەرزەوییەکانی ئوروپایی و عەرەبی توشی کەندو کۆسپ و قوڕتێ زل هاتبوو سەری لێشیوا بوو، فشارو زۆرهێنانی رۆژ بە رۆژی وڵاتەکانی ئوروپایی، هەستی بە بۆشاییەک دەکرد کە بە تیاچونی میرەکوردەکان، وە نەبوونیان لە شانۆی رامیاریدا بە جۆرێ کە تورکی عوسمانی کزو کەنەفت و کەڵەلاخستبوو، جا لەبەر ئەوە باری رامیاری و سیاسیو ئایینی و مەزهەبی هەر دوو پێکەوە بوونە هۆ بۆ بە هێز بوونی شێخەکان، وە گیرهێنانی دەسەڵات. وادی جویدە (Wadie Jwaiden) دەڵێ: «سەرهەڵدان و راپەڕینی شێخەکان بە نێوی رابەری نیشتمانی لە کوردەواریدا تەنیا لەبەر رێزدار بونێک نەبوو کە بە هۆی پلەی پیری دەستگیر بوون، خۆیان لەوە کەڵکیان وەرگرتبێ، بەڵکو بەم واتایەشە کە دوای بنەبڕ بوونی ئەمیرەگەورەکانی کورد، لە کەسایەتییەغەیرە نارۆحانییەکان کەسێ نەبوو کە لە نێو خەڵک دا رێز و نفوزی کافی هەبێ. ئەوە کە وا سەهل و ئاسان نەتەوەی کورد، رابەری شێخەکانیان وەرگرت خۆی نیشانەی ئەوەیش بوو کە نەتەوەی کورد بۆ پڕکردنەوەی بۆشاییەک کە لە نەبوونی ئەمیرەگەورەکانی کورد هەستیان پێ دەکرد -۹- زۆر بە خۆشی و شادییەوە رابەری شێخیان وەرگرت و

Dr.Saleh Ebrahimi

چونە پێشوازی ئەو پێشەوا ژیرو پیرە دەستگیرە. نەبوونی کەسایەتێکی گەورە لە روانگای نەتەوەی کورد، بێگومان شتێ سەیر و ناژیرانە دەی‌نواند.

تێ‌روانین لەباری کۆمەڵ ناسیشەوە، خۆی دەبێتە هۆی نەتیژە گرتنێک کە لەت و پەت بوونی ئەمیرنشینە گەورەکان، کە بوونە وردە خاوەن مولک و موچەو مەزرای وردە پردە، ئەمەیش خۆی بووە هۆی ڕێگا خۆش کردن بۆ ئەوەی شێخ عوبەیدیلا مەلیک غازی، دەسەلات و حوکومەت بگرێتە دەست.

هەروەک وان بروئین سێن (Van Bruine ssen) دەڵێ: بۆ ماوەی کەمتر یا زیاتر لە سی ساڵ دوای تیاچوونی ئەماراتی کورد (۱۸۴۷-۱۸۸۰) نەتەوەی کورد چ لە نێو سنوری تورکی عوسمانی یا لە نێو خۆیاندا کەمتر لە یەکتر نێزیک دەبوونەوە، کەمتر توانیان بەرەو دامەزراندنی حوکومەتی تایبەت بە نەتەوەی کورد بڕۆنە پێشەوە، بە باوەڕی ئەو هەلوەشاندنەوەی ئەمیر نشینەکان بە واتای حوکومەتی راستەوخۆ زیاتر نەبوو، وە لە بابەت پێگەیشتنی کۆمەڵایەتی بۆ دامەزراندنی حوکومەتێکی بیلقوە هنگاوێ بەرەو دوا بوو، «مەبەستی ئەو لە حوکومەتی راستەوخۆ بەشداری کردنی زیاتری خەڵکە لە حوکومەتدا» ئارەزو بە حوکومەتی قەبیلەیی بە هێزتر لەوە بوو کە ئاوەها شتێک بێنێتە گۆڕ. بەڵام بە بڕوای من هەر ئەم نەبوونی حوکومەتی راستەوخۆیە، لە لایەن ئەمیرەکان و دوا بە دوای تێکچوونی ئەمارەتەکان، بوونە هۆ تا ڕاپەڕینی سەر بە خۆخوازانەی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری کە ببووە هۆی ڕاکێشانی ئەو خەڵکەی وا باوەڕی بە ڕێبازی (تەریقەت) هەبوو، تێ بگاو پێ بگاو-۱۰- بە ڕاپەڕینی شێخەوە بڵکێ. دەوڵەتی تورکی عوسمانی لە تەواوی سەتەی نۆزدەهەم دا سیاست و رامیارییکی ڕەچاو کرد بوو کە باری نادینی‌یەکەی ڕۆژ بۆ ڕۆژ لە زیادی بوو. وە ئەو سیاسەتەش جێ‌نشینەکەی یانی کۆماری تورکیایش لە تەواوی سەتەی بیستەم دا پێیدا ڕۆیی، بێجگە لە نۆزدە بیست ساڵێک کە مەحمودی دووم (۸۷۶-۱۹۰۹) ڕچاوی کردبوو، جا هەر ئەو سیاسەتە بوو کە ئەو جۆرە ناسیونالیسمە بوو کە مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا ڕابەرایەتی دەکرد، وە ئەم تایبەتی‌یە لە شێخ عوبەیدیلاوە تا شێخ سەعیدی پیران[1] بەردەوام و بە دەسەلات بوو، ئەوانیش

۱- مێزو چوار پلەی بۆ ڕاپەڕین و بزاوتنی کورد تێو بردوە: ←

Dr.Saleh Ebrahimi

پەروەردەیان کردو پیان گەیاند. هەرچەندە داپڵۆسین و لە نێو بردنی ئەمیر نشینەکان عاقیبەت وە نەتیژەی ئەو بوو کە رچەی بۆ سەرهەڵدان و راپەڕین و رابەرایەتی رامیاری بۆ شێخەکان خۆش کرد، بەڵام هەموو ئەوانە لە سۆنگەی جەنگی روس و تورکی عوسمانی (۱۸۷۷ـ۱۸۸۸) بوو، کە هاتنە نێو نێوانو شێخ عوبەیدیلای بزاوت تا بەرنامەی نیشتمانی و نەتەوەیی خۆی بە راشکاوی رابگەینێ. شەر، مالوێرانی، قات و قڕی، ترس و هەڵات هەڵات، نەخۆشی، ناخۆشی، دەستدرێژی، ڕێ گری، چەتەیی، بێ نان و ئاوی، دەر بەدەری و ئاوارەیی ساز دابوو، خەڵک و کوردی نیشتەجێی وڵاتی ڕۆژهەڵاتی ئیمپەراتوری توشی کەند و کۆسب و هەژاری و نەداری و نەخۆشی و ئاوارەیی کرد، وە هەزاران گیرو گرفتی تری توش خەڵک کردبوو. شتێ کە بووە هۆ کە مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا لە راگەیاندنی سەر بە خۆیی کوردستان لەز و تاڵوکە بکا، پەیمانی (بێرلەن) بوو کە لە ۱۳ی ژانویەی ۱۸۷۸ دوا بە دوای جەنگی روس و عوسمانی مۆر کرا. مادەی ۱۶ی ئەو پەیمانە دەی وت کە بابی عالی بەڵێن دەدا «ئیسلاحاتێک بە پێی هەل و مەرجی محەلل لە وڵاتی ئەرمەنی نیشن دا ئەنجام بدرێ و ئەرمەنیەکان لە راست چرکەسی و کوردەکاندا بپارێزرێن و لە ئەمان دا رابگیردرێن.» ـ۱۱ـ قەراریش وابوو هێزەکانی ئوروپایی لە جێ بەجێ کردنی ئەوانە چاوەدێری لەسەر بکەن. جووەیدە (Jwiden) دەڵێ: «مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری لە ترسی ئەوەی مەبادا ئەرمەنی بڵ بەسەر کوردستان دابکێشێ، تێکۆشا تا نەتەوەی کورد یەک بخاو یەکیەتی لە نێویاندا ساز بدا.» ـ۱۲ـ لە ئاناتۆلی خۆرهەڵاتی دا بە گەرمە قسەیان لەوە دەکرد کە هەرکاتێ حوکومەت و وڵاتێکی ئەرمەنی دامەزرێ ئەو دەوڵەتە، هەر لەو مەڵبەندە یا داگری بەشێ لەو مەڵبەندە دەبێ، کە حوکومەتی وڵاتی نەتەوەی کورد لەوێدا دادەمەزرێ. دەڵێن:

۱ـ راپەڕین لە بن فەرمانی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین و «مجمع اتفاق کورد» The Kundish league نیشتگەی یەکبونی نەتەوەی کورد کە نیشاندەری سەرهەڵدانی شێخە لە پلەی رابەری نەتەوەی کورد کە بە وەفات کردی ئەو زاتە لە ۱۸۸۳ ز لە تایەفی حیجاز دوایی پێ هات.

۲ـ نەخشی سوارەی حەمیدی یە کەکوردی چەکدار بون لە دامەزراندی یەوە تاسالی ۱۸۹۱ ز و دەس پێکردنی جەنگی یەکەمی جیهانی.

۳ـ رووداوەکانی جەنگی یەکەمی تا پەیمانی سێوێر (۱۰ ئوتی ۱۹۲۰ز).

۴ـ شوێن دانانی جەنگی یەکەمی لەسەر راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران. پەڕەی ۱۹ کتێبی راپەڕینی شێخ سەعید تەرجەمەی برایمخانی بونسی، چاپی ۱۳۷۷.

Dr.Saleh Ebrahimi

مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا کاتێ لە واتای ماده - ۱۶ - ئاگارادار بوو، فەرموی: «چ دەبیسم؟ یانی ئەرمەنی یەکان دەیانەوێ ولاتێ، وە دەوڵەتێ سەربەخۆ لە (وان) دامەزرێنن و نەستوری یەکان ئالای ئینگلیس بچەقێنن و خۆیان بە تەبەعەی ئینگلیس بژمێرن! من قەت ئیجازە بە شتێ وا نادەم، هەرچەند مەجبور بم کچان و ژنان چەکدار بکەم[1] -۱۳- لەو کاتە بە دواوە شێخ عوبەیدیلا زۆر بە توندی لێبڕاکە نەیەڵێ حوکومەتی ئەرمەنی دامەزرێندرێ، بەڵکو خۆی دەوڵەتێکی کوردی ساز بدا، ئەوە کە وتبووی: ژنان چەکدار دەکا، نیشانەی سوربوونی ئەو بو، بۆ سەر بە خۆی نەتەوەی کورد، وە هەر ئەویش بوو رابەری بەڕاستی نەتەوەی کورد، لەو سەردەمەدا.چونی کۆنسوڵی بەریتانیا بۆ کوردستان کە دەبوو «کونوانسیونی یەکیەتی بەرگری» لە چوارەمی ژوئنی ۱۸۷۸ بۆ ئەنجام دانی ئیسلاحات، چاوە دیری بکا. ترسی کوردی لەو بارو باتەوە زیاتر کرد، دیارە ئەو ترسەش بێ جێ نەبووە، هاو رۆژگاران، وە لە راستیدا خودی کونسولەکان باوەڕیان وابوو کە ئەو کارە «سەرەتای دەورانی بن دەستی ئاسیای گچکە ئەبێ.» کونسولەکان بۆ مەسیحیانی بن زوڵم و ستەمی خۆرهەلاتی تورکیا «وەک چرای هەویا بوون، دڵیان خۆشبوو کە دادگەری لەوێدا بهێنن دی. -۱۴- جا هەر لەبەر ئەمە بووە کە حاجی قادری کۆیی فەرمویەتی:

خاکی جزیرو بۆتانان، یەعنی ولاتی کوردان

سەد حەیف و سەد مخابن دەیکەن بە ئەرمەنستان[2]

مەلێک غازی شێخ عوبەیدیلا بۆ دیفاع و بەرگری کردن لەو کارانە کە لەوانە بوو سەربەخۆیی بۆ ئەرمەنی و نەستوری یەکان دابین بکەن، دەستی دایە یەک ئیستیراتیژی پێچیدەو حیساو کراو کە بووە هۆی دانانی «نیشتگەی یەکیەتی نەتەوەی کورد» کە لە راستیدا یەکەمین یەکیەتی کورد بوو. جووەیدە Jwaiden باوەڕی وایە کە یەکێ لە هۆی سەرکەوتنی ئەو «نیشتگە» تەمەن کورتە، ئەوە بو کە لەبەر راوەستانی لە راست ئیسلاحاتێ کە سەر زەوی یەکی زۆرتر لە کیس عوسمانی بچێ. دەوڵەتی عوسمانی پشتیوانی لەوە کرد، لە ئیسلاحاتی بەرو دا بە

۱- (ژن و کچی کورد لە کاتی تەنگانە داشان بە شانی پیاوی کورد بۆ دیفاع لە خۆیان چەکیان هەڵگرتووە.)

۲- دیوانی حاجی قادر، پەرەی ۸۵ چاپی ۱۹۸۶.

Dr.Saleh Ebrahimi

دریژایی سەتەی نۆزدەهەم زۆریّ لە هیّز و دەسەلاّتی عوسمانی لە بالکان لە دەستی چوو بوو، هەروەک پەیمانی بیّرلەن، وەکونوانسیونی قبرس نیشانی دەدا، لە میسر یشداکاریّ وا هاتبووە پیّشەوە، ئەرمەنی یەکان باوەڕیان وابوو کە ئامانجی «نیشتگەی یەکیەتی نەتەوەی کورد» ئەمە بوو کە هیّنانە پیّشەوەی مەسەلەی کورد، مەسەلەی ئەرمەنستان لە بڕەو بخەن و بیّ نمودی بکەن. ـ۱۵ـ تەنانەت راپەڕینیّک کە لە سالّی ۱۸۷۹ بە دژی دەولەت روی دا، نەبووە مانیع تا دەولەتی عوسمانی لە تیّکۆشانی شیّخ عوبەیدیلاو «نیشتگەی یەکیەتی نەتەوەی کورد». چونکە شیّخ عوبەیدیلاو هیّزە چەکدارەکانی کە لە «جیهادی» عوسمانی بە دژی روس نەخشیّ وا بەرچاویان نەبوو، کەچی چەکی مارتینی کە دەولەتی عوسمانی بۆ جیهاد لە تەک روسا بەوانی دابوو، هیّمان لە شانیاندا بوو. عوسمانی یەکان لایان وابوو، جاریّکی دیکەش ئەتوانن لە کورد بە تەواوی کەلک وەربگرن.

لە سالّی ۱۸۸۰ مەلیّک غازی شیّخ عوبەیدیلای نەهری بۆ پەرەدان بە مەودای فەرمانڕەوایی خۆی بە گژ حوکومەتی قاجار دا چو لە ئیّران، کە ئەو مەلبەنەیش کە شیّخ پەلاماری دان هەموو کوردنشین بوون. کە شیّخ گرتی، هەرچەندە عوسانی یەکان بە روالّەت لە «نیشتگەی یەکیەتی نەتەوەی کورد The kundish league» پشتیوانی یان دەکرد، دوریش نەبوو کە شیّخ دەیویست کاتیّ لە کوردستانی بەشی ئیّران ریشە داکوتیّ، ئەو جار روو بکاتە کوردستانی بەشی تورکی عوسمانی. بەلاّم بە هۆی خەیانەتی روس بە کورد و شەڕەخۆری خەلکی رەمەکی کورد، وە بیّ مەیلی بەریتانیا سەبارەت بە کوردستانی سەربەخۆوە هەروا ناکۆکی سەرۆک هۆزە کوردەکان و خۆفرۆشی قاسمی قازی وگولاّوی ئاغای دیبوکری و هەندیّ لە ئاغاو مالیکەکانی کوردەواری، باوەکو سابلاّغ (مەهاباد) یشیان گرتبوو، حوکومەتیشیان دامەزراند، بەلاّم خۆیان پیّ رانەگیراو ناچار بەرەو نیّو چیا گەڕانەوەو لەوێش تورکی عوسمانی بە دژی راپەڕینی مەلیک غازی شیّخ عوبەیدیلای نەهری وەستا. ئەویش دەگونجیّ لەبەر ئەم دو بەلگە بووبیّ:

۱ـ تورکی عوسمانی لەو بارەوە لە لایەن هەمو ئوروپایانەوە زۆری بۆ هات.

۲ـ تورک تیّگەیی کە پشتیوانی کردن لە ناسیونالیسمی کورد ئەبیّتە هۆی ئەوەی نەتەوەی کوردیان لە دەس دەربچیّ. تورکی عوسمانی شیّخ عوبەیدیلایان بە دیلی گرت و لە ژوئیەی ۱۸۸۱ بردیانە شاری ئەستەمبوڵ، مەلیک غازی شیّخ عوبەیدیلا

Dr.Saleh Ebrahimi

پاش ماوەیەک خۆی لە دەست تورکی عوسمانی رزگار کرد و خۆی گەیاندەوە نێو چیاو نەهری، ئەو شارەی کە لەوێ لە دایک ببوو. بەڵام هێزە ئوروپایەکان کە هەروا لە کارو ئاکاری شێخ کە سەبارەت بە نەستوریەکان کردبووی توڕە و جنگز و قەڵس بوون، زۆریان بۆ بابی عالی هێنا تا هێزێک بنێریتە شەڕکردن لەگەڵ ئەو. لە ئاکامدا شێخیان بە دیل گرت و دووریان خستەوە بۆ حیجاز و لە تایف لە ساڵی ۱۸۸۳ی زایینی وەفاتی کرد. -۱۶- راپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین لە ئێران بۆ یەکیەتی کورد و ساز دانی کوردستانی سەر بە خۆ باری نێو گەلانی بە مەسەلەی کورد دا کە زل هێزەکانی ئەو رۆژەگارە، روی خۆشیان بە نەتەوەی کورد و راپەڕینەکەی نیشان نەدا، لە دواییشدا لەو بارو بابەتەوە کۆششێکی زۆر کرا، هێمان زل هێزەکان بەڵێنی پشتیوانی کردنیان بە نەتەوەی کورد نەدا. روسیە نەیدەویست ئەو مەڵبەندانەی وا بە پێی پەیمانی بێرلەن لە خۆرهەڵاتی تورکیا بە دەستی هێنا بوو، مەڵبەندێ زۆر پەرەدار لەو خاک و ئاوە کە کوردنشین بوون، هەروا بە فیرۆ لە دەستی بدا. (مەبەست بەشی کوردنشینی لاچین، گولبجار، ئاخکەندی، قورن و قەرەباغ و بەشێ لە ئەرمەنستان، ئازەربایجان و ئوزبەکستان و ئێرەوان و ... کە پڕ و تەژی بوون لە کورد، بە تایبەت روسیە نەیدەویست وڵات و دەوڵەتێکی کوردی بەو شێوەو لەسەر رچەو ڕێبازی نەخشبەندی لە جیرانەتی سنورەکانی قەوقاز دامەزرێ و ساز بدرێ. روسیە لە دەیەکانی ۱۸۳۰ دا لەگەڵ راپەڕینی (شێخ شامیل) توشی کەندوکۆسپێکی زل ببوو و زۆر بە زەحمەتێ زۆر ئەوی لە نێو بردبوو. بەریتانیاش لەو رووەوە دەویست لەو سوێنگەوەنگەڵ و مەرجێ پێش بێ کە ئێران لە روس نێزیکتر بکاتەوە. ئەوە خۆی سیاسەتی ئیستیعماری ئەوی لە ئاسیای باشوری خوراوا دا زیاتر دەخستە پێچەڵە پوچەوە. تەنیا هێزێ زل کە لەو نێوەدا بە روالەت دەیویست لە راپەڕینی شێخ عوبەیدیلای نەهری پشتیوانی بکا ئیمپراتوری تورکی عوسمانی بوو کە دەیویست لە «نیشتگەی یەکیەتی نەتەوەی کورد» لە راست ئیسلاحات لە راستیدا بە دژی هێزی ئوروپایی، بە تایبەت روسیەو بەریتانیا کەڵک وەربگرێ، هەروا دەیویست بە یارمەتی نەتەوەی کورد، راپەڕینی سەر بە خۆ ویستانەی ئەرمەنیەکان لە بەرەو بخاو بێنمودی بکا.

هەروا دەبێ بزانین دوریش نەبووە کە دەوڵەتی عوسمانی ویستبێتی تا لەو

Dr.Saleh Ebrahimi

ڕێگایەوە مەڵبەندە سوونیی‌نشینەکانی کوردستانی بەشی ئێران، وە هەروەها هەرێمە ئازەری زوانەکانی بەشی ئێران بخاتە بن چڕنوکی تیژی خۆی و ئەو زەرەرو زیانانەی وا لە ئورپا توشی ببوو قەرەبوویان بکاتەوە.

بە دوایی پێ هاتنی پلەی یەکەمی[1] ڕاپەڕینی نەتەوەی کورد، هەروەک لە پەیمانی بێرلەن بە ئاشکرا قسەی لێکرا بوو دوپاتەشی لەسەر کرابوو، هەمو هێزە ئوروپایەکان بە تێکڕا دژی ڕاپەڕینی سەر بە خۆ خوازانەی نەتەوەی کورد بوون. سەرەڕای ئەوانەش هەروەکو رابوردو بەریتانیای گەورەو روسیەی تەزاری لە دژایەتی کردن لەگەڵ ئەو ڕاپەڕینە بەڵگەی تایبەت بە خۆیان هەبوو. تەنیا ئیمپراتوری تورکی عوسمانی بو کە بە ڕواڵەت دەیویست لە ڕاپەڕینی سەر بە خۆ خوازانەی نەتەوەی کورد کۆمەگ بکاو بەڵگەیشی بۆ تاشی بوو، بەڵام ئەویش لە ڕاستیدا نەی‌دەویست نیشتمان وە دەوڵەتی سەر بە خۆی کوردی بەدی بێ و ساز بدرێ.

مێژو دەڵێ: دامەزراندنی حەمیدیە: (سوارەی چەک بە دەستی کورد کە پلەی دوەمی ناسیونالیسمی کوردی نیشان داوە) دوای ناکامی ڕاپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری، عەبدولحەمید ویستویەتی بە خەیاڵ هۆزەکوردەکان لە خۆی نێزیک بکاتەوەو حەمیدیە لە ۱۸۹۱ دامەزرا. ۱ـ بۆ بەدەست هێنانی ئیقتیداری مەرکەزی. ۲ـ بەدی‌هێنانی تەعادولی کۆمەڵایەتی و سیاسی لە کوردستاندا. ۳ـ کەڵک وەرگرتن لە هێزی هۆزەواری کورد بە دژی ئەرمەنی و نفوزی بەریتانیا لە ئاناتۆلی خۆرهەڵاتی داکە بەداخەوە هەر ئەوە بووە هۆی دژ و دوژمنی کردن لە نێوان عەلەوی و هەرمەکەکان و هۆزی خالد بەگ جەبران، چون جەبرانەکان لە ۱۸۹۴ ئیبراهیم تەلو Talu یان کوشت کە ئەو قەتلە قەت لە بیر هۆزی هەرمەکەکان و بنەماڵەی تەلو نەدەچووە، وە دوای ۱۲ ساڵ دژ و دوژمنی دیسان زەینەڵ کوڕی ئیبراهیم تەلو بە دەستی خالد بەگ جەبران کوژراو هەر ئەوانە بوونە هۆی دو دەستەکی کورد لە ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیرانـدا، - بـە دەستوری سولتان حەمیدی ۲ کە ۱۳ ساڵ بو حوکومەتی دەکرد، کورد کوردی دەکوشت.[2]

۱- ڕاپەڕینی مەلێک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین.

۲- نوسەری کتێبی ئاغا، شێخ و دەوڵەت Auha, Shaikh and state (state) بە واتای دەوڵەت، نیشتمان، نەتەوە، حوکومەت. جاکە وابێ دەتوانرێ بە :ئاغا، شێخ و حوکومەتیش واتابکرێ - پەڕەی ۱۸۳ کتێبی ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی

Dr.Saleh Ebrahimi

وان بروٚئێن سێن دەنووسی: هیچ یەکێک لە رابەرانی جەدیدی کوردی، تێروانی شێخ عوبەیدیلای نەهریان نەبوو. ئەم قسەش راستە، چونکە راپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری تەمەرکوزی رابەری سیاسی و ئایینی و مەزهەبی لە زاتێکدا کە خودی شێخ بوو کوٚکردبوٚوە[1].

راپەڕینی هێرشی شێخ عوبەیدیلا بوٚ گرتنی کوردستانی بن دەستی قاجاری ئێران، دور نەبوو هێزەکانی ولاٚتە ئوروپایی وە هەروا روسیەی تەزاری وادار بە دەست تێوەردان لەو مەلبەندانە دا نەکا، وە ئەوە شتێ نەبوو کە عەبدولحەمیدی دووەم لەو سەردەمەدا داخوازی ئەوە بێ. ئەمە راستە کە راپەڕینی سالی ۱۹۲۵یش لە کوردستانی بن دەستی تورکی عوسمانی بە رابەری شێخێک روی دا، بەلاٚم ئەم راپەڕینە زوٚر لەوەی کە شێخ عوبەیدیلا ئارەزوی بوو، یا داخوازی ئەوە بوو، وە بە بیر و رای نەتەوەییش تێکەلاو بووە، وە نەتەوە ویستانیش پشتیوانیان لێ دەکرد. بەر تەسکە تەرە، مەودای نێوان راپەڕینی شێخ عوبەیدیلای نەهری و راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران دەورانی دەسەلاتی رابەرانی غەیرە مەزهەبی بوو، وە کەوتبووە نێوان پەردەیەکی پێداویست لە هەل و مەرجی هەلدان وپەرەگرتنی ناسیونالیسمی نەتەوەی کورد. لە کوردستاندا شێخەکان لە نێو زوٚربەی هوٚزە کوردەکان مریدو مەنسوبیان هەبووە، بوٚ وێنە شێخ عوبەیدیلاو شێخ سەعید هەر دوکیان مریدو مەنسوبیان لە کورمانج و زازادا[2] هەبووە، بە تایبەت مالە ساداتی کیرامی نەهری شاهانی شەمزین لە نێو کوردی ئیرانیشدا مرید و مەنسوبیان زوٚر بوە، وە بوٚ راپەڕین بوٚکوردایەتی، وە دوی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری کەوتبوون.

□ کورده خوێندەوارەکانی گەورەگەورەکانی کورد: ئەمین عەلی بەدرخان، شێخ عەبدولقادر ناودار بەغەوسانی کوپری مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری، ژەنرال محەمەد شەریف پاشا، موشیر زولکیفل پاشاو... (جمعیت ترقی و تعالی کورد kurt terraki ve teavun cemiyeti یان دامەزراند، هەروەها شاخەی

پیران تەرجەمە بە فارسی ئیبراهیم خان یونسی، چاپی تاران ۱۳۷۷ نوسراوی رایێرت نوٚلسوٚن - شێخ سەعید کوری مەحمود کوپی شێخ عەلی پالوٚ، هنیس بو. (شەپوٚل) ۱- (پەرەی ۳۵و ۳۶ کتێبی راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران.)

۲- زازا یا کوردی هەرێمی دەرسیم لە کوردستان کە زاراوەی زازا کە وەکو زاراوەی گوٚرانە قسە دەکەن، زازا بە دونبولی یا دملیش ناو دەبرێن، زازایەکان بالابەرزو ئیسک ئەستورن، زاراوەی زازا داگری واژەی خەلکی سبورک، بجق، چرمق Germuq پالوٚ Paluیە.

Dr.Saleh Ebrahimi

فەرهەنگیشیان پێک هێنا بە ناوی (جمعیت نشر معارف کرد) کە Kurt Nesn maarif کۆواریکیان بەناوی کوردستان بلاو دەکردەوە کە ئیدامەی هەر ئەو کۆوارە بو کە (میقداد میدحەت بەدرخان لە سالی ۱۳۳۵ی مانگی لە ۱۵ زیقەعیدە لە قاهیرەی میسر بلاوی دەکردەوە[۱].

ئەو جەمعیەتە هەروا فێرگەیێ کیشیان بۆ کورد لە ئەستەمبوڵ دانا. لە ۱۹۰۸ سی هەزار زانین خوازی لێی بووە. یەک لەو زانین خوازانە سەعید کورد: سەعید نورسی Nursi بووە کە لە دوایی دا بووە ئەو عەللامە گەورە کە ئێستا خەڵکی موسڵمان لە ئەندۆنوزیەوە بیگرە تاگشت ولاتە موسڵمانشینەکان و کوردستان شانازی بە زانین و فێرگەی ئەو دەکەن، ئێستا فێرگەی عەللامەنورسی بووەتە نوێنەری فەلسەفەی نورچولوگ.[۲]

□ دوا بەدوای مۆر کردنی پەیمانی تەرکی دژایەتی کردن لە نێوان موتتەفیقین و عوسمانلی دا لە ۳۱ی ئوکتوبری ۱۹۱۸ جەمعییەتی تەرەقی و تەعالی کورد لە ۱۹۱۸ لە بن ناوی جەمعییەتی تەعالی کوردستان سەر لە نوێ بوژایەوە، ئەم کۆڕە بە راوەژوی پێشوی خۆی هەندێ لە ئەندامانی هۆزەواری لە خۆیدا جێ کردبۆوە. وان برون سین Van Bruine Ssen پێرستێ لە ئەندامانی کۆڕی داوە بە دەستەوە کە خۆی نیشانەی رێبازی ناسیونالیسمی کورد دوای جەنگی یەکەمی نێو گەلانی

۱- ژمارەی ۱ لە کۆواری کوردستان ۱۵ زیقەعیدەی ۱۳۳۵ مانگی و ژمارە دووەم لە ۳۰ی زیقەعیدەی ۱۳۳۵. وە ژمارەی ۳ی لە ۱۵ زیحەجەی ۱۳۳۵. و ژمارەی ۴ لە ۳۰ زیحەجەی ۱۳۳۵، وەژمارەی ۵ لە ۱۵ موحەرەمی ۱۳۳۶. و ژمارەی ۶ لە ۳۰ موحەرەمی ۱۳۳۶ وە ژمارەی ۷ لە ۱۵ سەفەری ۱۳۳۶. وە ژمارەی ۸ لە ۳۰ سەفەری ۱۳۳۶. ژمارەی ۹ لە ۱۵ رەبیعی یەکەمی ۱۳۳۶. ژمارەی ۱۰ لە ۳۰ رەبیعی یەکەمی ۱۳۳۶. وە ژمارەی ۱۱ لە ۱۵ رەبیعی دووەمی ۱۳۳۶. ئەم ۱۱ ژمارە لە میسر لە قاهیرە چاپ کراوەو بە جەریدەی کوردستان ناو براوەو لەسەرەوە ناوی بەدرخانی لێ نەنووسراوە، بەڵام لە ژمارەی ۱۷ و ۱۸ ناوی بەدرخان پاشا. پاشازادە: عەبدورەحمان بەگ نوسراوە. دوکتور کەمال فوئادنوسیوبەتی یەکەم ژمارەی رۆژنامەی کوردستان لە ۳۰ی زیقەعیدەی ۱۳۱۵ وەنۆی نیسانی ۱۳۱۴ی رۆمی وە ۲۲ نیسانی ۱۸۹۸ی ز- لە قاهیرە چاپ کراوەو تا ژمارەی ۵ لە لایەن نەوەی بەدرخان پاشا یانی میقداد میدحەت بەگ - ەوە دەرچووە. دەتوانین بڵێین رۆژی چوارشەمەی مانگی گوڵان و رێکەوتی ۲۴ی ئاوریلی ۱۹۹۸ یەکسەدەمین سالڕۆژی بلاو بوونەوەی رۆژنامەی کوردیەیە لە قاهیرە کە لە ئاوەها رۆژێکدا لە ۲۲ی نیسانی ۱۸۹۸ی زایینی دا میقداد میدحەت بەگ بەدرخان رامیارو بیرەوەرو وێژاوەری زاناای کورد بۆ یەکەمجار ئەو کارەفەرهەنگیەی ئەنجام داوە، وە تا ۳۱ ژمارە بەمجۆرە بلاو کراوەتەوەو ناخرین ژمارە یانی ۳۱ی لە ۱۴ی ئاوریلی لە ۱۹۰۲ لە ژنێو لە چاپ دراوە. وە کۆواری گرشەی کوردستان بە زمانی کوردی لە تاران تا ۹ ژمارەی بەسەر نوسەری و بەرپرسی محەمەد سالح ئیبراهیمی محەمەدی (شەپۆل) بە ئیجازەی وەزارەتی فەرهەنگ و ئیرشادی ئیسلامی ئێران چاپ کراوەو یەکەم ژمارەی لە مانگی مارسی ۱۹۸۱ی زایینی لە تاران لە چاپ دراوەو بلاو کراوەتەوە.

۲- وان بروئین سێن، ئاغا، شێخ و دەوڵەت پەرەی ۳۴۰ تا ۳۳۸ (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

بە باشی دەنوێنێ و زۆر گرینگیشە، هەیئەت سەرۆکی کۆڕ ئەمانە بوون: سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی کوڕی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین (قدس سرهم العزیز) سەرۆکی کۆڕ، ژەنرال فوئاد پاشا خەڵکی سولەیمانی یارمەتی‌دەری یەکەمی سەرۆک، حەمید پاشا ژەنرالی نیشتەمان دەبیری گشتی کۆڕ، وە سەیید عەبدوڵلا «سلطان العرفا» کوڕی سەیید عەبدولقادرو نەوەی شێخ عوبەیدیلای نەهری خەزینەدار. - کۆمەیتەی نیزامیش ئەمانە بوون: سەرهەنگ خالد بەگ لە دەرسیم سەرۆکی پۆلیسی ئەستەمبول، محەمەد عەلی بەدرخان، سەرهەنگی نیشتەمان، محەمەد ئەمین بەگ سەرهەنگ دوی نیشتەمان، خەڵکی سولەیمانی، لە خاوەن پلە ئایینی یەکانیش: خواجە عەلی ئەفەندی و شەفیق ئەفەندی لە ئەرواس Ervas و بلێند پایەکانی دیکەیش بابانزادە شوکری بەگ، سکرتێری رۆژنامەی تەرجەمان، بابان زادە فوئاد بەگ، فەتحوڵلا بازرگان،شوکری محەمەد ئوستادی پزیشکی، وە عالیشان بەگ لە هەرێمی کۆچگێڕی دەرسیم بوون. کە عالیشان لە ۱۹۲۰ راپەڕینێکی بە دژی تورکی عوسمانی ساز دا. جەمعییەتی هیوای کوردیش دوبارە بوژایەوە. لە دوایشدا لەگەڵ یەکێ لەو تاقمانەی سەر بە (جەمعییەتی تەعالی کورد)و پێکهاتوو لە تاکی لاوی تۆندرۆکان یەکیان گرت و حیزبێکیان بەناوی (تەشکیلاتی کۆمەڵایەتی کورد) ساز دا. بە قسەی وان بروٚن سێن ئەم جیابوونەوە کاتێ بە دیهات کە سەیید عەبدولقادر کوڕی شێخ عوبەیدیلا (یا بەڵکو بەدرخانەکان) رای‌گەیاند کە مەبەستم دامەزراندنی کوردستانی سەر بە خۆ نییە، بەڵکو بیچمێکی بەرتەسک لە (خودموختاری)یە، زۆرێ لە بەدرخانی‌یەکان لکان بە ناسیونالیستەکانی گەنج و لاو، لەوە دەچێ لەبەر ئەوەی (جامیعەی کورد)ی ئەستەمبوڵ لە (جەمعیەتی کۆمەڵایەتی کورد) پشیتوانی کردبوو، زۆر کارا بووە. ئەندامانی ئەم جەمعییەتە لە سازدانی (جەمعییەتی ئازادی)یش دا زۆر شوێنی هەبووە. ئەم جەمعییەتە لە دواییدا بووەتە جەمعییەتی سەربەخۆی کورد[1]. هەر ئەم (جەمعییەتی ئازادی)یە

۱- وان بروئین سێن، ئاغا، شێخ و دەوڵەت ئەم پێرستەی هەیە (پەڕەی ۴۴۶ یادداشتی ژمارەی ۳۲و ۳۴) نوسراوی زیبار سیلوپی بە تێوی دۆزاکوردستان پەڕەی ۵۲و ۵۴ من ئەو کتێبەم دەست نەکەوت، سیلوپی تێوی نهێنی قادر بەگ جەمیل پاشا -بەکە یەکێ لە ئەندامانی بەرچاوی (جەمعییەتی تەعالی کورد)ی دیار بەکر - ه (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

بوو کە نەخشێ زۆر بەرچاوی لە راپەڕینی شێخ سەعیدی پیراندا هەبوو.(۱)

□ گیرو گرفتی کورد، بە دوای پەیمانی موتارەکەی مەدرەس (۳۱ی ئۆکتوبری ۱۹۱۸) تا پەیمانی سێۆێر (۱۰ی ئوتی ۱۹۲۰) مەسەلەی هەلبژاردنی خودموختاری یا سەربەخۆی کوردستان بوو. موافەقەتنامەی ۲۰ی نوامبری ۱۹۱۹ شەریف پاشا و بوغاس نۆبار کوردیان لە حاند ئەم مەسەلە داناکە بیرو رای خۆیان دەبرن، لە ژانوێیەی ۱۹۱۹ ئەندامانی کومیتەی ئیتحادو تەرەقی کە لە خارپوت بون دەیان وت: ئەبێ لە کونفەرانسی ئاشتی (ورسای) داوای سەر بە خۆیی کوردستان بکەین و رابەریشیان عەلی ئیحسان پاشا فەرماندەی پێشوی سپای شەشمی عوسمانی بوو، کە خۆی یەکێ لە نوێنەرانی عوسمانی بووە کە پەیمانی تەرکی شەڕی مۆر کردبوو. بەریتانیا یەقینی بوو کە عەلی ئیحسان پاشا موافیقی کوردستانی سەر بە خۆ نیە.(۲). لە ۷ نوامبری ۱۹۱۸ بەریتانیا موسڵی داگیر کردبوو و تورکیش لە تەوسیعەخوازی بەریتانیا و دامەزراندنی دەوڵەتی سەر بە خۆی ئەرمەنی دەترساو بە روالەت لە خودموختاری کورد پشتیوانی دەکرد. هەندێ کوردی وەک ئەمین بەدرخان داوای جیایی بوونیان دەکردو سولتانیشیان بە نێوی خەلیفە دەناسی، بەدرخان دەیویست ئوسوڵیک بۆ دابین کردنی مافی چارەنووسی پرێزیدێنت وێلسۆن لە بابەت کوردستان لەبەر چاو بگیردرێ. سەیید عەبدولقادر کوڕی شێخ عوبەیدیلای نەهری لە فەوریەو مارسی ۱۹۲۰دا چەندین جار لە رۆژنامەکان دا رایگەیاند بوو خودموختاری بۆ کوردستان دەوێ و لە تەلاشی شەریف پاشا لە (ورسای) پشتیوانی دەکا، ئەمین بەدرخان و روناکبیرانی (جەمعییەتی تەعالی کورد) بە هۆی ئەو قسانەوە شێخ عەبدولقادریان لە سەرۆکی جەمعییەت لابرد. دژایەتی ئەمین بەدرخان و سەیید عەبدولقادر، ئەوە بوو کە سەیید عەبدولقادر خودموختاری کوردستانی یەکپارچەی دەویست نەک کوردستانی تیکە تیکە، کە موسڵ لە ۷ی نوامبری ۱۹۱۸ کەوتبووە دەست بەریتانیا،

۱- شێخ سەعیدی پیران لە ساڵی ۱۸۶۵ی زایینی لە پاڵو لە دایک بووەو لە ۱۵ی ئاوریل بە دیل گیراوە، لە ۲۹ ژوئنی ۱۹۲۵ بە دەستی تورکی لائیک لە دار دراوەو هەروا شێخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی لە ۲۷ مەهی ۱۹۲۵، وە سەیید محەمەدی کوڕی شێخ عەبدولقادر و چوار گەورە کوردی دیکەو ۲۶ کەس لە یارانی شێخ سەعید و زیاتر لە هەزاران کوردی دیکەیان کوشت و زیاتر لە ۳۰ هەزار کوردیان بە ژن و زارۆکەوە ئاوارە کرد و لە رێگالەسەرمان رەق هەلاتنو بە سەدان خوێندەوارو روناکبیری کوردیان خستە تێو تەلیس و زارکیان بەست و خستیانە تێو گۆماواو خنکان، وەشیریتیان دەخستە سیرەتی پیاوی کوردو حوکمیان لە ژنانی کورد دەکرد تا رای بکێشن تا دەپسا. (شەپۆل)

۲- پەڕەی ۸۴ی کتێبی راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران.

Dr.Saleh Ebrahimi

تا بەڵکو بە یارمەتی ئینگلیس هەڵ و مەرجێ بە دەست بێ و کوردستان ببێتەوە یەک وە کوردستانی سەربە خۆ بۆ نەتەوەی کورد بەدی بێ.(۱)

رابێرت ئۆلسۆن لە کوردستانی ۱۹۲۵ راپەڕینی شێخ سەعیدی پیراندا دەنوسێ: (مەسخەرەیە لە پەیمانی سێۆێردا داوای کوردستانی سەر بە خۆ کراوە، نەک کوردستانی یەکپارچە، بەشێکی گەورەی کوردستان بە هی عێراق یا جێگای دیکە دانراوەو موسڵ... لە بن دەست ئینگلیس و بەشێ زۆریش لە بن دەست فەرانسە دایە (سوریە). مەبەستی نیشتمان ویستانێ کە بۆ کوردستانی یەکپارچە دەکۆشان وای بەسەر هات کە پشتیوانی خۆیان لەو تاقمە ببڕن کە کوردستانی سەر بە خۆیان دەویست، تەنانەت بە نێوی بەشێ لە تورکیا بوون. وە دەیانویست بەریتانیا یارمەتیان بدا کە بە مۆرکردنی پەیمانی سێۆێر و داگیر کردنی عێراق و نفوزێ کە لە ئێراندا هەیبوو زۆر رووناک بوو کە کوردستانی یەکپارچە لە گۆڕ دا نیە. بەمجۆرە ئەو نیشتمان ویستانەی داخوازی کوردستانی سەر بە خۆ بوون ناچار بوون سەر بە خۆیی لە تورکیا بخوازن، بەڵام دوای ئوتی ۱۹۲۰ رووبن بووەوە کە لە تەک بزوتنەوەیەکی بە هێزی ناسیونالیسمی تورک روبەرو دەبن. لە ئوتی ۱۹۲۰ تا نێوەڕاستی ۱۹۲۱ قسە ئەمە بوو کە بەریتانیا تا چ رادەیەک لە بزوتنەوەی سەر بەخۆ خوازانەی نەتەوەی کورد لە تورکیا دا پشتیوانی دەکا، راستیەکەیشی ئەوە بوو کە بەریتانیا مەیلی نەبوو تا لە بزووتنەوەی سەر بە خۆیی کورد لە راست هێزی سەر هەڵداوی ناسیونالیسمی تورک پشتیوانی بکا. بەڵام سیاسەتی بەریتانیا تا نێوەڕاستی ۱۹۲۱ ئەوە بوو تا کارێ بکا کە کوردەکان وا بیر بکەنەوە کە بەریتانیا لە تێکۆشانیان پشتیوانی دەکا، چونکە لەم دەورەیەدا بەریتانیا لەم کۆششانە لە تورکیادا پشتیوانی دەکرد، بەو بڕوایە کە کوردستان نابێتە وڵاتێکی سەربەخۆ. بە کورتی بێژین: کوردەنیشتمان ویستەکان کە لەسەر ئەوە سوور بوون تا کوردستانی یەکپارچە لە رێگای خودموختاریەوە بەدی بێنن لە تەک سیاسەتی بەریتانیا دا رو بە رو بوون کە لە خودموختاری لە چوارچیوەی عێراق دا پشتیوانی دەکرد. نەک لە

۱- کوچەرا بزوتنەوەی نەتەوەی کورد پەڕەی ۳۳ تا ۳۲ و هوروویتس، دیپولماسی لە رۆژهەڵاتی تێزیکو ناوەراستا، جەلدی ۲ پەڕەی ۸۱ ـ ۸۷ داگری نوسخەیێ لە مەتنی پەیمانی سیۆێر. مادەی ۶۲، ۶۳و ۶۴ بەشی سێیەم لە بابەت کوردستانەوەیەو مادەی ۶۴ دەڵێ: نەتەوەی کورد، دەتوانن یەک ساڵ بە دوا (لە پایزی ساڵی ۱۹۲۱) داوای سەربەخۆیی کوردو کوردستان بکەن (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردستانی یەکپارچە.[۱]

□ تا سالی ۱۹۰۸ کە بیرو باوەڕی ناسیونالیسمی کوردی باشتر و زۆرتر دەڵیبوە نێو دڵ و دەرونی کورد و چبوە نێو تەریقەت و خانەقا، شێخەکانیش پشتیوانی بوون، ئەوە بوو حەزرەتی شێخ عەبدوسەلام بارزانی و شێخ محەمەد، دهۆک چەند مادەیان لە تورکە لاوەکان داواکرد بوو بەمجۆرە: ۱ـ دامەزرانی دام و دەزگای ئیداری لە ۵ فەرمانداری دا لە کوردستان. ۲ـ زمانی کوردی بەناوی زمانی فێرکردن و بارهێنان لە مەڵبەندە کوردنشینەکان بە رەسمی بناسرێ. ۳ـ دانانی فەرمانداران، بەخشداران، سەرۆکی یانەکان، هەروەها باقی خاوەن پلەو پایەکان لە کورد زمانان بێ. ۴ـ بەڕێوە بردنی قانون و دادگەری بە پێ حوکمی شەریعەت بێ. ۵ـ دانانی قازی و داوەر و موفتی لە پەیرەوانی شافیعی مەزهەب بێ. ۶ـ وەرگرتنی مالیات بە پێ حوکمی شەریعەت بێ. ۷ـ مالیاتێ کە بۆ تەرخان بوون لە کاری بەدەنی وەردەگیردرا، هەروەها وەربگیردرێ، بەو مەرجەی بۆ راگرتن و پینەو پەڕۆی ڕێگاکان لەو ۵ فەرمانداریەکوردنشینە خەرج بکرێ.

وادی جووەیدە (Wadie Jwaideh) دەڵێ: ژمارەی ۱،۲،۳و۷ نیشاندەری هەستی ناسیۆنالیستی کوردیە، ژمارەی ۴و ۵ و ۶یش راگەیێنەری بیرو باوەڕی مەزهەبیە. بەڵام ژمارەی ۵ زەریف و باریک بینی شێخەکان نیشان دەدا، چونکە دانانی قازی و داوەر و موفتی لە پەیرەوانی مەزهەبی شافیعی کە زۆربەی نەتەوەی کورد لە پەیرەوانی ئەوەن و تورکی عوسمانی پەیرەوی حەنەفین بە واتای دامەزراندنی تەشکیلاتی دینی و نەتەوەیی بووە.[۲]

□ بە قسەی شەریف فورات خالد بەگ دوای پەیمانی سێوێر لە هاوین و پاییزی سالی ۱۹۲۰ لەگەڵ جواتا Ciwata جەمعییەتی تەعالی کورد و سەید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی لە هاتوچوو و پێکەوە قسە کردن بوون، ئەمە نیشانەی ئەوەیە لە نێوان جەمعییەتی تەعالی کورد، وەکوردەکانی ئەستەمبوڵ زیاتر لەوەی وا بە بیردا هاتووە، پێکەوە وتوێژیان هەبووەو پێکەوە بوون، لەوەش دەچێ ئەوهاو کاریە بەر لە دامەزراندنی (جواتا) «جەمعییەتی سەر بە خوێبی کورد یا ئازادی»یش

۱ـ پەڕەی ۵۱ تا ۴۹ کتێبی راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران . (شەپۆل)

۲ـ پەڕەی ۴۱تا ۴۰ کتێبی راپەڕینی شێخ سەعید تەرجەمەی برایمخانی یونسی.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە نێواندا هەبووە. ئەم «جواتا» لە ۱۹۲۱ لە ئەرزەرۆم بەو نێوە ناو براوە (Ciwata K(H)weseriya kuud) لە گشت کژی پایزی سالی ۱۹۲۰ خالد بەگ جەبران لە هۆزی هەرێمی وارتۆ بولانک ملازگرد، هنیس، قەرەلیوا، سولحان،چاپاک چۆر دیدەنی کردووەو ئەو هۆزانەی سازمان داوە، ئەوانە شوێنگە لێ بوون کە لە راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران دا بەشداریان کرد.

نوری دەرسیمی نوێنەری کارای شاخەی جەمعییەتی تەعالی کورد، وە مستەفا پاشا کۆچگیری دوای مۆرکردنی پەیمانی موتارەکەی (مەدرەس) چونە ئەستەمبوڵ و لای سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی، دیتیان ئەوە «خودموختاری خوازە»و ئەمانیش دژی ئەوە بوون، لە ئۆکتۆبری ۱۹۲۰ دەرسیمی لە ئەستەمبوڵەوە چووە «عیمرانە» گەورەترین شاری هەرێمی کۆچگیری و شاخەی جەمعییەتی تەعالی کوردی لەوێ ساز دا. لەم لاشەوە مستەفا کە مالی لائیک دەیگوت: سەیید عەبدولقادر دارەدەستی فەرید پاشایە لە ئەستەمبوڵ و نۆکەری بەریتانیایە.

□ کوردەکان لە ویلیام چارلێز، نوئل Edward William Charles یەکێ لە کاربەدەستانی ئاگاداری بەریتانیا لەسەر رێگای خۆی کە بە کوردستان دا هاتووە، کوردەکان هەم لەو هەم لە هاوڕێکانی ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخان زۆر بە گەرمی چونەتە پێشوازی و میوان داریان لێکردون، هاوڕێکانیش ئەمانە بوون: سەیید موعین زاوای سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی، کوڕی ئەمین عەلی بەدرخان و سەیید ئیبراهیم لە گەورە پیاوانی دەرسیم، پشتیوانی کردنی بەدرخانی یەکان و بە تایبەت پشتیوانی کردنی سەیید عەبدولقادر لە مەئموریەتی (نوئیل) نیشانەی پێوەندێکە،کە لە نێوان راپەڕینی شێخ سەعیدی پیرانو لە نێوان بەدرخانیان و بەریتانیادا هەبووە. بەداخەوە مەئموریەتی نوئیل نەبووە هۆ بۆ سازدانی سازمانێ وەکو «کونفیدراسیونی باشووری کوردستان» کە نوئیل لە ۱۹۱۹ بە سەرۆکی مەلیک مەحمود بەرزنجی لە سولەیمانی و هەولێر و رەوەندز (رەواندز) سازی دابوو.

سەیید عەبدولقادر کوڕی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین بە بەریتانیای راگەیاند کە دەبێ بۆ دامەزراندنی ولات و دەولەتی کوردی کە حایل بێ لە راست هەرەشەی بلشویکەکان، زۆر بەلەز هەنگاوێ بنێ و

Dr.Saleh Ebrahimi

بەڵێنیشی بە بەریتانیا دا کە تەواوی کوردستانی بەشی باکوری ڕۆژهەڵاتی، بۆ وێنە سمایل ئاغای سمکۆ[۱] لە ئێران بۆ پشتیوانی کردن لە ڕاپەڕینی خۆی بە دژی تورکان ڕاپەڕێنێ.

عەلیرەزا کوڕی شێخ سەعیدی پیران کە بیست مێگەلە مەڕی لە شاری حەلەب فرۆشتبو تا خەرجی ڕاپەڕینی بکا، وە هەروەها دەچێتە ئەستەمبوڵ بۆ مەشوەرەت کردن لەگەڵ «جەمعییەتی تەعالی کوردستان» و سەیید عەبدولقادر، هەرچەند سەیید عەبدولقادر ئەندامی (ئازادی) نەبوو، هەروا لەگەڵ گەورە پیاوانی کورد و تورکی دژی مستەفا کەمالی لائیک تەگبیر و مەشوەرەتی کرد. سەیید تاها کوڕی شێخ محەمەد سەدیق و نەوەی شێخ عوبەیدیلا بە ڕاشکاوێ پشتیوانی لە ڕاپەڕین و ئازادی کردووە. ڕاولێنسۆن Rawlinson یەکێ لە مەئمورانی ئاگاڕی[۱] و سیاسی بەریتانیا بوو لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاستاراولێنسۆن[۲] وتبوی: کوردەکان قادر بە هاو کاری یەکتر نین[۳].

دیارە نەیروی هەوایی شەڕکەری (شەڕوان) بریتانایش دژی دامەزراندنی حوکومەتی کوردی بوو.[۴]

ڕابەرانی هۆزە کوردەکان لە ۱۵ی نوامبری ساڵی ۱۹۲۰ کە لە چەمشکەزەک Cimskilik کۆبوونەوەیەک پێکدێنن، وە ئەم مەبەستانە لە دەوڵەتی مستەفا کەماڵ دەخوازن، وە پێی ڕادەگەیێنن کە تا ۲۴ی نوامبر وەڵامیان بداتەوە:

۱ـ حوکومەتی ئانکارا بڵێ بزانین بەڵێنی خودموختاری کە حوکومەتی سوڵتان لە ئەستەمبوڵ داوی‌یە بە ڕەسمی دەیناسێ یا خەیر.

۲ـ ئانکارا بیرو باوەڕی خۆی لە بابەت یانەی ئیدارەی کوردستانی خودموختار بۆ ڕابەرانی دەرسیم کە ئەم ئاگاداری‌نامەیان بۆ نوسیوە ڕابگەیینن.

۳ـ هەمو زیندانیانی کورد لە زیندەکانی ئەلعەزیز، مەلاتیە، سیواس و ئەرزەنجان

۱- سمکۆی مەزن بەرلەبەری کوردی ئێران دوای لاچونی کابینەی سەیید زیا لە مانگی گوڵانی ۱۲۹۹ی هەتاوی و ڕێکەوتی ۱۹۲۱ دەستی بە ڕاپەڕین کرد.

۲- لە ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۲ وە لە ئۆکتۆبری ۱۹۱۹ تا نوامبری ۱۹۲۱ لەتورکیا بووەو لە ۱۹۲۱ لە زیندانی تورک ئازاد دەکرێ،

۳- هەروەکو جەلال تالەبانی نایەوێ یا ناتوانێ لەگەل حوکومەتی ئێستای هەولێر بە سەرۆکی کاک مەسعود بارزانی بسازێ. (شەپۆل)

۴- پەڕەی ۹۳ کتێبی ڕاپەڕینی شێخ سەعید.

Dr.Saleh Ebrahimi

بێ سێ و دو ئازاد بکرێن.
۴ـ مەئمورانی تورک لەو شوێنانەی وا زۆربەیان کوردن بڕۆنە دەرێ.
۵ـ هێزە نیزامی‌یەکانی شەڕکەر کە بۆ کۆچگیری بەڕێ کراون بگەڕێنەوە بۆ دواوە.

هەرکاتێ دەچمە پەرلانـە خەفەتمە؛ کە تەمەنمان چەن کورتە؛ بۆکە لێک وەرگرتن لەو سفرە رەنگینە (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

راپەڕینی سەیید عەبدوڵلاّ گەیلانی‌زادە (سلطان العرفا)

لە روانگای تورکی عوسمانلی‌یەوە راپەڕینی (حاجی) سەیید عەبدوڵلا «سولتانولعورەفا» یەکێک بووە لەگرینگترین شۆڕش‌و راپەڕینەکانی کورد[1].

راپەڕینی (حاجی) سەیید عەبدوڵلاّ لە مەڵبەندی وان، بتلیس، حەکاری روی داوەو راست لە حاند هێرشی دڕندانەی تورک راوەستاوەو بە جەنگی چریکی و پارتی‌زانی هێرشی تورکی توند بەرپەرچ داوەتەوە، لە واتادا ئەم راپەڕینە بانگەواز و مزگێنیدەری راپەڕینەکانی دوا ڕۆژی نێو کوردەواری بوو، باوەکو بەداخەوە هیچ هۆزێ لە کوردەکانی عێراق نەلکان بە راپەڕینەوە، تەنانەت ئەو کاتەی کە حاجی سەیید عەبدوڵلاّ گەیلانی زادە لە هۆزە کوردەکانی سەر بە عێراقی داوا کرد تا بە راپەڕینەکەی ئەوەوە بلکێن، نەلکان و ملیان بادا، لەگەڵ ئەوەشدا راپەڕینی ئەو چەندین هەیف بەردەوام بوو، دەوڵەتی ئێران تەنانەت سەربازە (گریلا) تورکەکانی عوسمانی کە لە ترسی هێزی پێشمەرگەی راپەڕینی سەیید رایان دەکرد و پەنایان دەبردە بەر هۆزە کوردەکانی سەر بە ئێران، دەیان ناردنەوە بۆ لای دەوڵەتی تورک.

راپەڕین و خۆ راگری سەیید عەبدوڵلاّ گەیلانی‌زادە بە تایبەت لە شەمزینان دا زۆر چڕو پڕو سەخت و خۆراگرانە بوو، لەم مەڵبەندەدا زیاتر لە ۲۰۰ سەربازی تورک کوژران. یارمەتی دانی کوردەکانی هۆزی گراوێ و سارافان بووە هۆی ئەوەکە لە کوشت و بڕی هێزی راپەڕین بە دەستی تورکی دڕندە کەم ببێتەوە. دیارە بەو جۆرەی چادرنشینانی کورد یارمەتیان بە هێزی راپەڕین دەدا بە تورکانیان ئاوەها کۆمەگ نەدەکرد، هێزی راپەڕین و شۆرشە چکۆلەکان و سوور بوون لەسەر راپەڕین و خۆراگرتن، دام و دەزگای ئاگاداری فەرانسەی هێنا سەر ئەو باوەڕە کە راپەڕین و شۆڕشی مانگەکانی ئوت، سپتامبر زۆر بە جیددی‌تر لە راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران بزانێ، فەرانسەوی‌یەکان لایان وابوو کە ئەمجارە ئینگلیسیەکان

۱- سەیید عەبدوڵلاّ کوڕی سەیید عەبدولقادر کوڕی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین، مەلیک غازی کوڕی حەزرەتی سەیید تاهای نەهری شاهی شەمزین-ە.

سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی سانی لە ۲۷ مەهی سالّی ۱۹۲۷ی زایینی بە دەستی مستەفا کەمالّی تورکی عوسمانلی لائیک لەگەڵ کوڕەکەی: سەیید محەمەدو هەندێ لە یارانی وەک حاجی ئیهدا (Hace Ahta)، پالولو کوبر سادی (Palulukorsaki)، بیتلیسی کەمالّ فەوزی و خواجە عەسکەری لە دار دران.

Dr.Saleh Ebrahimi

یارمەتی بەکورد ئەدەن و کۆمەگیانن.[۱]

لە ۱۶ی دسامبر سەیید عەبدوڵڵا کە لە ترسی هێرشی دڕندانەی تورک لە شەمزینان چووبوە دەرێ چاوی بە سەرهێنری دابز Sir henru Dobbs کومەیسێری بەرزی بریتانیا لە عێراق کەوتبوو و وتوویژیشی لەگەڵ کردبوو. سەیید عەبدوڵڵا بۆ خۆی و بە ۷۰۰ کەسێ کە لەگەڵ ئەودا چووبوونە عێراق داوای پەنابەری کردبوو، دابز وتبوی بەو مەرجەی جارێکی دیکە هێرش نەکاتەوە بۆ سەر تورکیا، داوخوازەکەی جێ بەجێ دەکا. دابز لە درێژەی قسەکانی خۆیدا رای‌گەیاندبوو: «کە ئەگەر تورکەکان لە بابەت سنورو کەوشەنی تورکیاو عێراق نەچێتە بن لێبڕانی جامیعەی میلەل، وە بۆ گەیشتن بە مەبەستی خۆی شەڕ و شۆڕ دەست پێ بکاتەوە، ئەو دەم ئەگونجێ بریتانای گەورە بە میللیەکان و بە نیشتمانی‌یەکانی کورد کۆمەگ بکا.»[۲]

ئەم قسە کە دابز بە حاجی سەیید عەبدوڵڵای گەیلانی‌زادەی وتووە، خۆی نیشانەی دواهێنان بووە بە راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران،لە ۱۶ سپتامبی ۱۹۲۷ لەسەر ئەو بڕواو باوەڕە بووە،کە تورکیا لێبڕانی بەرواری ۲۹ی ئوکتوبر و ۱۶ی دیسامبری ۱۹۲۴ی جامیعەی میلەل لە بابەت سنوری نێوان تورکیاو عێراقەوە قەبول دەکا.[۳]

دوا بە دوای مۆرکردنی پەیمانی تەرکی دژایەتی کردن لە نێوان موتتەفیقین و عوسمانلی دا لە ۳۱ی ئوکتوبری ۱۹۱۸ جەمعییەتی تەرەقی و تەعالی کورد لە ۱۹۱۸ لە بن ناوی جەمعییەتی تەعالی کوردستان سەر لە نوێ بوژایەوە، ئەم کۆڕە بەراوەژوی پێشوی خۆی هەندێ لە ئەندامانی هۆزەواری لە خۆیدا جێ کردەوە، وان بڕوێن سێن، پێرستێ لە ئەندامانی کۆڕی داوە بە دەستەوە کە خۆی نیشانەی ڕێبازی ناسیونالیسمی کوردە، کە دوای جەنگی یەکەمی نێو گەلانی کوردایەتی دەنوێنێ و گرینگیشە، هەیئەت سەرۆکی کۆڕ بریتی بوون لە سەیید عەبدولقادر

۱- ۷۳۰/۵ فەرماندەیی، ژمارە ۵۰۳- ۲۰ سپتامبری ۱۹۲۱، کاکس بە چرچیل، پەڕەی ۳۰۰ی کتێبی ڕاپەڕینی شێخ سەعید پیران چاپی ۱۳۷۷ تاران نیگاە - تەرجەمە بە فارسی بە هۆی برایم‌خان یونسی. (شەپۆل)

۲- پەڕەی ۳۰۰ کتێبی ڕاپەڕینی شێخ سەعید پیران، سەرچاوەی ژمارە ۲۰/۵۰۳ی سپتامبری ۱۹۲۱، کاکس بە چرچیل.

۳- پەڕەی ۱۸۵و ۱۸۶ی کتێبی ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران نوسراوی رایێرت ئولسۆن - تەرجەمەی برایمخان یونسی، چاپی نیگا، تاران، سالی ۱۳۷۷ی هەتاوی.

Dr.Saleh Ebrahimi

کوڕی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین، سەرۆکی کۆڕ، ژەنرال فوئاد پاشا خەڵکی سولەیمانی یارمەتیدەری یەکەمی سەرۆک‌حەمید پاشا ژەنـرالّی نـیشتەمان، دەبـیرگشتی کـۆڕ، وە سـەیید عـەبدوللا کـوڕی سـەیید عەبدولقادرو نەوەی شێخ عوبەیدیلای نەهری خەزینەدار.(۱)

ناسیۆنالیسمی کوردی، ژێر نووسی ژمارەکان: ۱ـباشترین پیاچوونەوەیەک کە لەسەر حوکومەتی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین کراوە هی وادی جووەیدە-یە کە بە نێوی «راپەڕینی نەتەوەی کورد: مەبادی و هەڵدانی ئەوە» نووسراوە، پەڕەی ۲۸۹ تا ۲۱۲ - ئەوە یەکەم نوسراوێکە کە لەو راپەڕینە، بەتایبەتی لە نیشتمانیەکانیەوە دەکۆڵێتەوە. هەروا بڕوانـنە نـوسراوەی جـان جۆزێف، بەناوی نەستوری و دراوسێ کانی: کۆڵینەوە لە نفوزی غـەرب لەسـەر پێوەندی ئەوانە، پەڕەی ۱۰۷ تـا ۱۱۳ جـۆزێف بـە روالـەت لە نـوسراوەکـانی جووەیدە کەڵکی وەرنەگرتووە، چونکە نێوی نووسراوەی جوویدە لە هی جۆزێف دا نەهاتووە، هەرچەند لە کتێب نـاسی ئـەو کـەڵکی وەرگـرتووە، پـەڕەی ۲۶۴، نوسراوەی مارتێن وان بڕوئێن سێن بە نـێوی ئـاغا، شـێخ و دەوڵـەت لە بـابەت سازمانی کۆمەڵایەتی، سیاسی و رامیاری و نەتەوەی کوردستان، وە نـوسراوەی جووەیدە لە بابەت مێژووی کۆمەڵایەتی، سیاسی و نەتەوەی کورد لە سەتەکانی نێوەراستا، باشترین سەرچاوەن لەم بارو بابەتەوە. هەرچەندە لە نـووسراوەکـانی جووەیدە، زیاتر لە چەند لاپەڕە بە راپەڕینی مەلیک غـازی شـێخ عـوبەیدیلای نەهری تایبەت نەکراوە، هەوالێ کەمن (رابـێرت ئـولسۆن) لە راپـەڕینی مـەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نوسیومە لە روی نوسراوەی وادی جووەیدەیە. بۆ زانینی حوکومەتی بەدرخان پاشایش بڕوانە نوسراوەی جووەیدە لە بن ناوی «راپەڕینی نەتەوەی کورد» پەڕەی ۱۷۶-۲۱۲-۲۰۰. ـ۲ـ بۆ ئەوەی باش بزانن تا چ رادەیەک تەریقەتی مەزهەبی لە کوردستان دا شوێنی هەبووە بڕوانە نوسراوەی وان بـرۆن سێن، بە نێوی ئاغا، شێخ و دەوڵەت، پەڕەی ۲۴۹-۳۳۹، وە نوسراوەی (پـترس ئەبونە) لە بن نێوی «نەخشبەندیەیە لەسەر زەویەکـانی تـورکی عـوسمانی لە سەرەتای سەتەی نۆزدەهەم». هەروا بلاۆکی جیهانی ئیسلام ۴-۱/۲۲(۱۹۸۴):

۱- راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران، پەڕەی ۴۶و ۴۷.

Dr.Saleh Ebrahimi

۳۵-۱، وە نوسراوی حەمید ئەلگای لە بن نێوی «ڕێبازی نەخشبەندیی - لێکۆڵینەوەی مێژو و گرینگی ئەو» لە کۆواری لێکۆڵینەوەی ئیسلامی، ژمارەی ۴۴(۱۹۷۷): ۱۲۴-۱۵۲، وە نوسراوی ئالبێرت هورانی بەنوی «شێخ خالد و ڕێبازی نەخشبەندی» لە کۆواری فەلسەفەو سوننەتی سەرەتای ئیسلام بە تێکۆشانی ئالبێرت هورانی. اس.ام. استرن، وە ویون براون پەڕەی ۸۹-۱۰۴ بۆ کۆلینەوەی چرو پڕتری بزوتنەوەی نەخشبەندیە لە جیهانی ئیسلام، بڕوانە جەماعەتی سۆفی لە دنیای عەرەب و ئیسلام، نەخشبەندیە بە تێکۆشانی ئەلەکساندر پوپوویچ، وە مارکگامبوریو، ۱۹۸۹ چاپی ۱۹۸۹.

۳- وان بروئین سین: ئاغا، شێخ و دەوڵەت، پەڕەی ۲۲۵.

۴- جووەیدە «بزوتنەوەی نەتەوەی کورد» پەڕەی ۲۰۲ بەدرخان پاشا میراتێ دیکەی لە خۆی بەجێ هێشت. قاوەکە بەدرخان پاشا نەوەد زاروک و منداڵی بووە کە ژمارەیێ لەوانە لەم میراتە ئیلهامیان وەرگرتووەو بوونەتە کوردێ نیشتمان ویست، بڕوانە نوسراوی کریس کوچرا لە بن نێوی بزوتنەوەی نەتەوەی کورد، پەڕەی ۲۰-۵ ئارشاک سفراستیان، کوردەکان و کوردستان پەڕەی ۶۲-۶۳ کە هەوالی ۱۱ ژوئیەی ۱۸۹۱ کلیتۆن یارمەتی دەری کۆنسوڵگیراویەتەوە - پەڕەی ۷ (تورکی ژمارەی ۵، ۱۸۸۱) جوزێف، نەستوریەکان و دراوسێکانیان، پەڕەی ۱۰۹، ۱۱۰ داگری نامەیەکە، هۆی ڕاپەڕینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری بووە لە ئێران (ئوکتۆبری ۱۸۸۰) دەگێڕێتەوە. لەم نامەدا شێخ عوبەیدیلا جەمعییەتی کورد بە ۵۰۰۰۰۰ خانوادە دادەنێ.

جا ئەگەر هەر خانوادەیێ ۵کەس بێ ئەم جەمعییەتە دەکاتە ۲۵۰۰۰۰۰ کەس، جوزێف ئەسنادی پارلمانی ژمارەی ۱۰۰ (۱۸۸۱) وە فەرمانی ۲۵۵۱ ژمارەی ۴۷.

۶- جووەیدە (بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد)، پەڕەی ۲۲۵-۲۱۵.

۷- هەر ئەوە، پەڕەی ۱۳۳ بۆ شتێ سەرنج ڕاکێش لە بابەت هەندێ شێخی کوردەوە لە دەیەکانی ۱۹۷۰ بڕوانە ئاغا، شێخ و دەوڵەوت، وان بروئین سین پەڕەی ۲۹۶ - ۳۳۲ هەروا بڕوانە نوسراوەی تری ئەم نوسەرە بە نێوی لە حوکومەتی تورکی عوسمانیەوە تا جیایی خوازی: سەرزەویەکای مەزهەبی و نەتەوەیی ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران لە سالنامەی میژویی و کۆمەلایەتی

Dr.Saleh Ebrahimi

خۆرهەلاتی نێزیک و نێوەراست بە هاوکاری یوخن بلاشکەو مارتین وان بروئینسێن، پەڕەی ۱۴۸-۱۵۱.

۸- هەر ئەوە پەڕەی ۲۲۹-۳۳۳ شێخ تەنیا یەکێ لەو تاقمانە بوون کە لە قانونی سەرزەوی بەرواری ۱۸۵۸ی عوسمانی سودیان وەرگرتووە: ئاغاکان، بازرگانەداراکان و مەئمورانی محەللیش کەلکیان لەوە وەرگرتبوو. بۆ ئاگاداری زیاتر بڕوانە نوسراوەی ئالبێرتین جووەیدە لە بن ناوی «میدحەت پاشاو نیزامی زەوی عێراقی خوارو» کۆواری کاروباری خۆرهەلاتی نیوەراست، بە هاوکاری ئالبێرت هورانی، پەڕەی ۱۰۶-۱۳۶ ئەم نوسراوە یەکێ لە باشترین لێکۆڵینەوەیە کە لەبابەت شوێن دانانی قانونی زەوی لە عێراقی خوارو نووسراوە، وە نیشان دەدا کە ئیسلاحاتی میدحەت پاشا لە عێراق لە ۱۸۶۹ تا ۱۸۸۱ زیانی لە جوتیارانی هۆزەواری داوە، لەبەر بێ ئەزمونی و نەزان کاری جوتیار، وەریشوەخواردن، قەبالەی «تاپۆ»لە نێو بردنی هۆزەواری و سەنەدی زەوی دان بۆ نیشتەجێ کردن لە باتی کۆچەری» زەوی بە سەرۆکی هۆز، وە سەرۆک هۆزی دانیشتوی شارەکان یا بە بازرگانان درا. لە عێراق ئیسلاحاتی میدحەت پاشا بوو بە هۆی هەڵوەشاندنەوەی یەکیەتی هۆزەواری. هەرچەندە باری عێراقی خوارو لەتەک باری کوردستان جیا بو، ئیسلاحاتی زەوی لە بەشی خواروی عێراق و لە کوردستانداشوێنگەلێ وەک یەکجۆری بوو، وە بووە هۆی کەمبوونەوەی هێزی یەکیەتی هۆزواری و لە نێو چونی میرەگەورەکان و دەرەبەگەکان کە لە راستی دا فەرمانرەوای کێو و کەژو چیاو دەشتێ پەرەداربوون بۆ مەڕو مااڵت لەوەڕاندن. ئەمە خۆی بووە هۆی سەرهەڵدان و راپەڕینی شێخەکان بە تایبەت زاتێ وەکو حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای نەهری. دابەش کردنی زەوی خۆی بووە هۆ بۆ ئەوە ئینگلیسەکانیش لەسیاسەتی خۆی کەڵک وەربگرێ و هەندێ لە سەرۆکەکان بکاتە پاڵپشت بۆ کارو باری ئیستعماری خۆی.[1]

۹- جووەیدە «بزوتنەوەی نەتەوەی کورد، پەڕە ۲۱۲.

۱۰- وان بروئینسێن: ئاغا، شێخ و دەوڵەت، پەڕەی ۲۲۸-۲۲۹.

۱۱- بۆ بەدەستهێنانی پەیمانی بیرلەن بە تەواوی بڕوانە نووسراوی جی.سی.

۱- بڕوانە نووسراوەی ئالبێرت جووەیدە بە ناوی میدحەت پاشا، پەڕەی ۲۱۲.

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

هوروتیس بە نێوی دیپلۆماس لە خۆرهەلاتی نێوەراست. هەوالی: موستەنەدی: ١٥٣٥ - ١٩١٤، پەڕەی ١٨٩-١٩١ هەروا بڕوانە نوسراوی ئیدوارد هیرتسلت بە نێوی نەخشەی ئوروپا لەسەر پەیمان، جەلدی ٤، ١٨٧٥ تا ١٨٩١ پەڕەی ٢٧٥٩-٢٧٩٩ (مادەی ٦١ لە پەڕەی ٢٧٩٦) نوسراوی هیرتسلیت کە دارای نەخشەیشە.

١٢- جووەیدە «بزوتنەوەی نەتەوەی کورد» پەڕەی ٢٣١ مادەی ١٦ پەیمانی سان ئیستیفانۆ کە لەوە دەچو روسیە پشتیوانی ئەرمەنستان بێ، بەلام دوای پەیمانی بێرلەن کە بووە جێگری پەیمانی سانئیستیفانۆ ئیتر روسیە دەستی لە پشتیوانی ئەرمەنی هەلگرت، ئیتر ئەبو ولاتە ئورپایەکان،تورکی عوسمانی وادار بەوە بکەن.

ریچارد.جی. هووانسیان بە نێو ئەرمەنستان لە رێی سەر بە خۆی دا ١٩١٨ نوسیویەتی پەڕەی ٢٦ کە پەیمانی بێرلەن هەروا مەسەلەی ناودار بە «مەسەلەی ئەرمەنستان بگاتە پلەی نێو نەتەوەیی دیپلوماسی». هەر ئەو دەمە مادەی ١٦ پەیمانی بێرلەن ناسیونالیسمی کوردی بزاوت، دیار بوو، بۆ حالی ولاتی ئەرمەنی زیاناوی بوو، بۆ گیرهێنانی دەقی تەواوی پەیمانی ئیستیفانۆ بڕوانە نوسراوی هیرتسلیت بە نێوی نەخشەی ئوروپا جەلدی ٤، پەڕەی ٢٦٧٢-٢٦٩٦ (مادەی ١٦ پەڕەی ٢٦٨٦).

١٣- جووەیدە (بزوتنی نەتەوەی کورد، پەڕەی ٢٣٣ نەقلی قسەکانی کلیتۆن یارمەتی دەری کونسول بە تواتر، بەرواری ١١ ژوئیەی ١٨٨٠ (تورکیا ژمارەی ٥، ١٨٨١) پەڕەی ٧.

وێنەی جەنابی سەید فاروق گەیلانیزادە لە گەڵ (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

تەقویمی روداوی ناوچەی مەهاباد

لە شاری مەهاباد و دەوروبەری لە پەنای تەقویمی رەسمی، تەقویمێکی خۆمالّی و ناوچەییش هەیە، یانی هیندێک روداو،وەک (مبداء تاریخ/ یا مادە تاریخ) چاو لێدەکرێن و بەرەیەک ئەو روداوانە بە نوختە گۆڕانێکی مێژویی دەناسن، بەلام ئەو چەشنە تاریخانە تەنیا لە سێ بەرە (نەسل) دا خۆ رادەگرن و خەلکێ دەزانێ،کە تاریخی ئەو روداوانە چ زەمانێک بووە، دوای ئەو سێ (۳) بەرەیە مێژوی روداوەکان فەرامۆش دەبن. لێرەدا ئاماژە بە هیندێک لەو روداوانە دەکەم کە زۆرتر لە نێو خەلکی مەهابادو دەوروبەری مەشهورن. لە لای راست تاریخی روداوەکە،بە سالّی زایینی /کۆچی مانگی/ کۆچی هەتاوی نوسراوە، لە لای چەپ نێوی مەحەللی (ناوچەیی) روداوەکە هاتووە،لە ئاخریش دا بە تەرتیبی ژمارە شەرحی زیاتری روداوەکانیدێن. سپاس بۆ کاک ئەحمەد بەحری کە ئەوکارە پێشنیاری وی بوو.

سالی زایینی	سالی مانگی	سالی هەتاوی	نێوی روداو لە ناوچەی مەهاباد
۱-۱۷۸۱-	-۱۱۹۵	۱۱۶۰	سالّی باپیر ئاغای
۲-۱۸۴۰-	-۱۲۵۶	۱۲۱۹	سالّی کوژرانی هەباساغای
۳-۱۸۸۰-	-۱۲۹۷	۱۲۵۹	سالّی شێخی
۴-۱۸۸۱-	-۱۲۹۸	۱۲۶۰	سالّی هەمزاغای
۵-۱۸۹۰-	-۱۳۰۸	۱۲۶۹	سالّی کچە هەرمەنی /سالّی فاتمە خانم
۶-۱۹۰۴-	-۱۳۲۲	۱۲۸۳	سالّی حەمە گرۆێ و مەلا وسووی
۷-۱۹۰۷-	-۱۳۲۵	۱۲۸۶	سالّی فەریقی
۸-۱۹۱۵-	-۱۳۳۳	۱۲۹۴	سالّی عوروسی هەوەلێ
۹-۱۹۱۹-	-۱۳۳۷	۱۲۹۸	سالّی قاتی
۱۰-۱۹۲۰-	-۱۳۳۹	۱۲۹۹	سالّی جیلۆی
۱۱-۱۹۲۱-	-۱۳۴۰	۱۳۰۰	سالّی خالە قوربانی
۱۲-۱۹۲۲-	-۱۳۴۰	۱۳۰۰	سالّی شکاکی
۱۳-۱۹۲۸-	-۱۳۴۶	۱۳۰۷	سالّی مەلا خەلیلی
۱۴-۱۹۳۵-	-۱۳۵۴	۱۳۱۴	سالّی داعبا قرانێ

Dr.Saleh Ebrahimi

۱۹۳۶-۱۵-	-۱۳۵۴	۱۳۱۵ رۆژی خەینی ۱۳۱۵_ساڵی سێڵاوێ	
۱۹۴۱-۱۶-	-۱۳۶۰	۱۳۲۰	ساڵی تەیارەڕەشە/ساڵی عوروسی دوایە
۱۹۴۶-۱۷-	-۱۳۶۴	۱۳۲۴	ساڵی دێموکراتی/دەوری دێموکراتی
۱۹۴۷-۱۸-	-۱۳۶۶	۱۳۲۶	ساڵی هەڵات هەڵاتێ
۱۹۴۹-۱۹-	-۱۳۶۸	۱۳۲۸	ساڵی گرانێ
۱۹۵۱-۲۰-	-۱۳۷۰	۱۳۳۰	ساڵی کۆپینی
۱۹۵۳-۲۱-	-۱۳۷۲	۱۳۳۲	ساڵی موسەدیقی/دەوری موسەدیقی

پەراوێزەکان بە تەرتیبی ژمارە:

۱) ساڵی باپیر ئاغای، ساڵی کوژرانی باپیرئاغای گەورەیە لە شاری مەراغە بە نەخشەی ئەحمەدخان موقەددەم مەراغەیی.

۲) ساڵی هەباساغای، ساڵی کوژرانی هەباساغای دیبۆکری، بە دەستووری عەبدوڵڵاخانی موکریە.

۳) ساڵی شێخی، ساڵی هاتنی شێخ عوبەیدیلای شەمزینیە کە لە زۆربەی کتێبەکاندا باسی هاتووە.

۴)ساڵی هەمزاغای، ساڵی کوژرانی هەمزاغای مەنگورە بە نەخشەی میرزا حەسەن عەلیخان (ئەمیر نیزامی گەروسی) یانی کورد کوردی کوشتووە. (شەپۆل).

۵) ساڵی کچە هەرمەنی یا ساڵی فاتمە خاتم، موسڵمان بوونی کچە ئینگلیزیەکی مەسیحی و شووکردنی بە عەزیزبەگ نێوێک کە لە کتێبی «روزنامەی خاطرات اعتماد السلطنه» دا بە تەواوی شەرحی مەسەلەکە هاتووە.

۶) حەمە گڕوێ و مەلاوسوو دو نەفەر هونەرمەندو مۆسیقاژەن بوون کە حاکمی وەختی مەهاباد تەماح دەناموسیان دەکاو ئەوانیش لەسەر دیفاع لە ناموسیان کارەساتێکی گەورە دەخولقێنن کە شەرحی کارەساتەکە لە کتێبی «نگاهی به تاریخ مهاباد» دا بە تەواوی هاتووە.

۷) لە جەرەیانی شەڕی یەکەمی جیهانی دا شاری مەهاباد (کە ئەو کات نێوی سابلاغ بوو) چەند جار لە بەینی قوشونی روس و عوسمانی دا دەس بە دەست

Dr.Saleh Ebrahimi

بوو، جارێکیان،کە لەشکری عوسمانی‌یەکان شاریان گرتەوە، گەورەی لەشکر نێوی «فەریق پاشا» بوو)بەو دەلیلە بەو سالە دەڵێن: سالی فەریقی. شاعیری گەورە مەلا سالح حەریق بۆ روداوی فەریق مادده تاریخی نوسیوە، ئەویش ئەوەیە: «سابلاغ گیرا» کە دەبێتە سالی ۱۳۲۵ی قەمەری.

۸) سالی عوروسی هەوەڵێ: دەبێتە سالی شەڕی یەکەمی جیهانی کە (۱۹۱۸-۱۹۱۴ی زایینی) بووە.

۹) سالی قاتی: دوای تەواوبوونی شەڕی یەکەمی جیهانی بووەو پیرەپیاوانی ناوچە تاڵ‌ترین بیرەوەری‌یان لەو کارەساتە هەیە. لێرەدا دەمەوێ تەوزیحێکی زباتر بدەم. کتێبێک هەیە بەو نێوە: سراج الطالبین. تالیف: ابی‌بکر المشهور بە کچک ملا الاربلی. طبع: الشیخ محمد جمیل الاربلی - فی مطبعة مکتب صنایع الکرکوک - ۱۳۳۲ قمری - ۲۸۲صفحه). ئەو کەسانەی دەیانەوێ مەلا ئەبووبەکر سەرچاوانە کەن.

۱ـ علماءنا فی خدمة العلم والدین. تألیف: عبدالکریم محمد المدرس. دارالحریة للطباعه - بغداد ۱۹۸۳ لاپەڕەکانی ۳۴ تا ۳۶.

۲ـ تاریخ مشاهیر کرد. تألیف: بابا مردوخ روحانی (شیوا) - چاپ سروش - تهران ۱۳۶۶ جلدی دووەم، لاپەڕەی ۲۴۶.

۳ـ دانشمندان کرد در خدمت علم و دین (تەرجەمەی علماءنا...). مترجم: احمد حواری نسب - چاپ انتشارات اطلاعات ۱۳۶۶ تهران - لاپەڕەی ۳۱.

ئەو کتێبە ئی خودا لێخۆشبوو میرزا وەهاب پەرویزی باوکی مەرحووم حاجی کەریم کەریمی‌یە،کە هەر ئێستا لە لای کوڕی گەورەی حاجی کەریم، بە نێوی کاک سمایل کەریمی ماموستای مەدرەسەکانی مەهاباد مەحفووزە. بە رەحمەت بێ میرزا وەهابی پەرویزی لە لاپەڕە سپی‌یەکانی ئاخری ئەو کتێبە بەعزە شتێکی بە خەتی خۆی نووسیوە، وەک: تاریخی لە دایک بوون و وەفاتی شێخی تەویلە، تاریخی ژنهێنان و میرکردنی ئەولادەکانی و ... دوو سێ لاپەڕەشی تەرخان کردووە بۆ ئەو شتانەی کە لە سالی قاتی دوای شەڕی یەکەمی جیهانی لە ناوچەی مەهاباد بە چاوی خۆی دیتویەتی. لێرەدا دەقی یادداشتەکانی بە بێ دەست تێوەردان، هەر بە فارسی دەنوسمەوە:

Dr.Saleh Ebrahimi

«تاریخ آمدن قشون روس به قتل و غارت و سوخت ۱۴ ربیع الاول ۱۳۳۴، رفتن روس در ۲۸ ربیع الثانی ۱۳۳۴ خداوند تلافی مسلمان و مظلوم از این کافر بستاند.»

تاریخ گرانی و قحطی که در ساوجبلاغ بعد از رفتن روسهای ملعون بی انصاف روی داد تا درجه‌ای بود در ماه ربیع الثانی ۱۳۳۴ ظهور. آرد پوط (۱۶ کیلوگرم) آن پنج تومان بود کم کم از ۶ الی ۷ تومان که پوط ده تومان شد در زمستان ۱۳۳۴ به درجه‌ای رسید به چشم خودم دیدم آرد پوط ۱۵ تومان شد. نان یک عدد هیجده قران الی دو تومان فروختند، نعوذ بالله از فقراو بینوایان چه روزگار گذشت. بعضیها فرزند دلبند خود کباب می‌کردند و بعضی کس‌ها گوشت سگ و گربه و الاغ می‌خوردند، والله به حق خدا به چشم خود دیده شد گوشت سگ را ریزه ریزه کرده بودندو می‌خوردند. در کوچه‌و محله‌ها فقرا مثل خاکستر از گرسنگی مرده بودند، تعداد انسانهای مرده روزی به یکصد و پنج نفر رسید، در کفن کردن و قبر گذاشتن آنها مردم عاجز شدند، خندق برای آنها کشیده مثل ... سرهم ریخته...

فی الجمله تخم مرغ دانه‌ای چهار عباسی بود، طاقت از مردم نماند، برخی اشخاص زن و بچه‌هایشان را می‌فروختند به یک نان و کسانی که‌عزت‌دار بودند بعد از تمامی مال و اَذوقه، درِ خانه به روی خود بسته می‌مردند. مختصر مسلمان نشنود کافر نبیند، با قلم و کاغذ شرح زیان تمام نمی‌شود، کاسبی نیست شده تمام مردم خانه‌نشین بودند. خدایا به فریاد رس و رحمی نما به حق محمد و آله. قیمت بعضی از مایحتاج: آرد گندم پوط ۱۵ تومان، آرد جو پوط ۱۲ تومان، روغن سیه (دو کیلوگرم) ۳ تومان، برنج صدری سیه ۳ تومان، برنج گرده سیه ۱۲ قران، قند هر تبریزی (۳کیلوگرم) ۱۴ تومان، کشمش شیره پوط ۶ تومان، ذرع چیت ۴ الی ۶ قران، اقل الحقیر و هاب ولد حاجی محمد پرویزی.

در گوشه‌ای نوشته شده: آمدن شکاک یوم جمعه ۵ صفر ۱۳۴۰ قمری.

قسمت مربوط به رفتن روسها تاریخ ۲۸ ربیع الثانی ۱۳۳۴ عدد سال ۱۳۳۶ هم خوانده می‌شود، برایم مشخص نشد کدامیک درست است، بعضی از قسمتهای نوشته به زحمت خوانده می‌شود.

۱۰) سالیّ جیلّوی: دوای کوژرانی ماڕشیمون به دەستوری سمایل ئاغای شکاک

Dr.Saleh Ebrahimi

(سمکۆ) پەیرەوەکانی لە ناوچەی ورمێ و خۆیە و سەلماس کوشتاریکی زۆریان بە تۆلەی مارشیمون لە خەلک کرد، دوایە وردە وردە بلاوبوونەوەو بە مەنتەقەی مەهاباد داهاتن و رۆیشتن بۆ لای هەمەدان. بە سالی هاتنی ئەو ئەفرادە دەلێن سالی جیلوی.

۱۱)سالی هاتنی خالە قوربانی (خالۆ قوربان هەرسینی)یەو کوژرانی وی لە نیزیک گوندی ئیندرقاشی مەهاباد بە دەست سوارەی حەمەدی گولاوی ئاغای مەنگور.

۱۲) سالی هاتنی سمایل ئاغای شکاک (سمکۆ) بۆ مەهاباد و شەڕی وی لەگەل هەنگی ژاندارمیری مەهابادو تالانکرانی خەلکی شار بە دەستی سوارەکانی شکاک.(۱)

۱۳) سالی هەستانی مەلا خەلیلی گۆرعومەری دژی لیباسی متحد الشکلی رەزاشا.

۱۴) سالی داعبا قرانێ، زستانی زۆر ساردی سالی ۱۳۱۴ی هەتاویە کە «سیف القضات» باسی لێکردووە:

تاریخ: هەزار و سێسەد و چاردە - بیستی فەروەردین دادو بێداده.

بڕوانە لاپەڕەکانی ۵۳و ۵۴ دیوانی «سیف القضات» ئامادەکراوی ئەحمەد قازی.

۱۵) سالی سێلاوێ، رۆژی جومعە ۱۳۱۵/۵/۹ی هەتاوی سێلاوێک لە مەهاباد هاتووە کە زیانێکی زۆری مالی و گیانی لە خەلک و لە شار داوە. کۆمەڵناسی ناودار مەلا مارف بە شیعر دەڵێ: (لە تاریخی هەزار و سێسەد و سێ، پەنجی شەمسی دا
[redacted] بە رۆژی جومعە دەوازدەی جیمیەک نۆبی ماهی مورداد)

۱۶) سالی تەیارە رەشە یا سالی عورو سی دوایە (شەڕی دووهەمی جیهانی). بڕوانە پێشەکی مامۆستا هێمن لەسەر تاریک و روون.

۱۷) سالی دێموکراتێ یا دەوری دێموکراتی: سالەکانی بەینی ۱۳۲۱تا ۱۳۲۵ی هەتاوی.

۱۸) دوای سالی ۱۳۲۵ی هەتاوی کە حکومەتی وەخت بەزمی بە خەلک دەگرتو

۱- دەبێ بزانین سمکۆی مەزن لە گولانی سالی ۱۹۲۱ی زایینی بۆ ئازادی کوردو کوردستان دەستی داوەتە چەک، بەلام لە ۱۹۲۲ بەرەو موکریان هاتووە. (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

عالەمی زیندانی دەکردو... زۆربەی لاوەکان مەجبوور بە هەلاتن بۆ هەندەران بو. ئەو ساڵە، ساڵی هەلاتیە.

١٩) ساڵی گرانی: زستانی ساڵی ١٣٢٧ی هەتاوی لە ناوچەی مەهاباد زستانێکی بێ غایەت سارد و پڕ بەفر و سەرما بووە، تەئیسری ئەو زستانە باعیس دەبێ کە ساڵی ١٣٢٨ی هەتاوی گرانیەکی عەجایب رو لە ولات بکا. بۆ ئاگاداربونی زیاتر بڕوانە لاپەڕەکانی ٣٢ و ٣٣ی پێشەکی مامۆستا هێمن لەسەرکتێبی: تاریک و رون.

٢٠) ئەو ساڵەی کە بۆ یەکەم جار لە ناوچەدا پێداویستی وەک شەکر، قەند، رەژی و ... بە کۆپین دەدرێ بە خەلک.

٢١) ساڵی سەرۆک وەزیری دوکتۆر موحەمەد موسەدیق و روداوەکانی دەوری وی.

٢٢) ئەو رۆژگیرانەی کە پیرەپیاوانی تەمەن نێزیک ١٠٠ ساڵ یا زیاتر باسی لێدەکەن و دەڵێن دە نوێژی نێوەڕۆ دنیا وەها تاریک بوو کە عاسمان پڕ بوو لە ئەستێرەو خەلک لێبڕان کە چرا هەلبکەن. بە حیسابێک کە زۆر ورد و دەقیق نیە دەبێ بڵێم ئەو رۆژگیرانە دەبێ بەینی ١٠٠ تا ١١٠ ساڵ لەوە پێش روی دابێ.

رەنگ بێ بەعزە سەرچاوەیەک یا بەعزە تەقویمێکی قەدیمی ئەو روداوەیان نوسیبێ و بکرێ تاریخی دەقیقی بدۆزرێتەوە.

سەرچاوەی تەتبیقی تاریخەکان:

١ـ تقویم و تقویم نگاری در تاریخ تألیف: دکتر ابوالفضل نبئی. انتشارات استان قدس رضوی - مهرماه ١٣٦٥.

٢ـ تقویم‌های اسلامی و مسیحی. ترجمهٔ فریدون بدره‌ای - انتشارات قلم - ١٣٥٩ تهران.

٣ـ نەقڵ لە کۆواری سروەی ژمارەی ١٤٣ پەڕەی ٢٦ تا ٢٨ چاپی ژوئینی ١٩٩٨ و ١٣ گولانی ١٣٧٧ بە قەڵمی بەڕێز سەید محەمەد صەمەدی - مەهاباد.(شەپۆل) •

Dr.Saleh Ebrahimi

حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین

حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا خۆشەویستی هەمو کوردێک بو بە تایبەت لە ناو مریدو مەنسوبەکانی خویدا زۆر خۆشەویست بو، رابەری فێرگەو رێبازی نەخشی بو، بە خەباتگێرو کۆڵنەدرو ئازا ناودار بو بەتایبەت لە نیوەی دوەمی سەتەی نۆزدەهەم دا زۆر گوڵی کردبو.

حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین زۆریش داراو دەوڵەمەند بو، زۆری گرینگی بە بازرگانی ئەداو زۆر یارمەتی بەکوردان ئەدا لە بابەت پوڵو دراو و شتیواوە، لەو رێگایشەوە خۆی بزد بوە ناو دڵو دەرونی خەڵکی کوردەواریو بیرو راو رامیاری خۆی بە بەڵگەی دینی دەرازانەوەو لە رقو قینی کوردان سەبارەت بە کار بە دەستانی تورکی عوثمانی کەڵکی وەر دەگرت، یارانی شیخ لە تەکیەکۆ دەبونەوەو شێخیش لە رێگای دینیو لە رێگای خەلیفەکانی کە لە کوردستاندا خەریکی پەرەدان بەرێبازی دینی و فێرکردنی فێرگەی نەخشی بون، زیاتر خوشەویستی پەیا ئەکرد[1].

حەزرەتی شیخ دوای ئەوەی زۆر بەی شارەکانی کوردستانی ئێرانی گرت وەکو خۆ، سەڵماس، میاندواو، مەڵکەندی، بناو، عەجەب شێر، سابلاغ (مەهاباد) ورمێ، شنۆ، هەر وەکو کونسولی روس (کریبل)، لەکانونی ۱ سالی ۱۸۷۹ زایینیدا نوسیویەتی: شێخ دەیویست کوردستانی گەورەی سەر بەخو دامەزرێنێو موصڵ بکاتە پێتەختی.[2]

---

1 - بروانە وتاری نیکتین Nikitine, Les Kurdes, Etude sociologique et historique, Paris, 1956

۲ ـ ئارشیوی سیاسەتی دەرەوەی روسیە مهمة فی فارس ۱۸۷۷ ـ ۱۸۶۹ زایینی لاپەرەی ۴

Dr.Saleh Ebrahimi

حەزرەتی شێخ زیاتر ئەیویست پاڵ بدا بە روسیەوە نەک بە بەریتانیاوە چونکا لای وابو پال دان بەشێرەوە، باشترە تا پاڵ دان بەمام ڕێوی‌یەوە[1].

شێخ زۆرجار هەوڵی‌دا تا بەڵکو روسیە وادار بکا تا یارمەتی ڕاپەڕینی شێخ بدا، بۆ نمونە دو جاریش (یوسف ئاغای) نارده لای کامساره کانی روس لە (وان) و لە ئەرزە روم‌دا[2].

حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی‌شەمزین زۆری گرینگی بە ڕاپەڕینی کوردان ئەدا، لە تورکیاو ئیراندا، لە یەک دەم‌وکات‌دا، هەم ئەو ڕاپەڕینەی ڕابەری دەکرد و هەم کارێکی وای دەکرد ئەرمەن‌و ئاسورو عەرەبیش بەدژی تورکان ڕاپەڕێنێ، جا لەبەر ئەمە لەگەڵ مارشەمعون **ڕابەری ئاسوری‌یەکان هەروا لە گەڵ شەریفی مەکەو خدیوی میصردا پێوەندی** گرێدا[3].

عەرەبەکان لە وڵاتی بەغا، بەسەر پەرستی فەرحان پاشا **پشتیوانیان لە ڕاپەرینی شێخ** عوبەیدیلا دەکرد بەتایبەت دوای گرتنی موصڵ لە لایەن کوردەکانەوە، شێخ عەبدولقادر، کوڕە چکۆلەی شێخ لەگەڵ هەمزاغای مەنگور دوشاری عیمادی‌یەو موصڵ‌وەهەروا مەڵبەندی مەنگورو مامەشیان لە ئێراندا گرت لەم‌لایشەوە شێخ عوبەیدیلا شاهی‌شەمزین لەگەڵ هێزی خۆیدا ناوەندی ئیداری (وان)ی گرتبوە دەس، حەزرەتی شیخ زۆر ڕۆشن‌بیرو دوربین‌و ڕامیارو بە شەخصیەت بو، جا هەر لە بەر ئەمە **ئەکۆشا تا بەڵکو دەوڵەتەکانی ئوروپایی لە ڕاپەرینی کورد پشتیوانی بکەن‌و لەم بارو بابەتەوە زۆر تێکوشا.** جا ئەوە بو تورک‌و ئینگلیس لەرز گشت گیان‌و لەشی داگرتن و سەروان (کرفدر و کاهن فورز-ی ئینگلیسی) لەساڵی ۱۸۷۹ زاینی بۆ کۆڵینەوە لەو ڕاپەرینەی شێخ بە کوردستانی باکوریدا: خۆرهەڵاتی

---

۱ ـ ئارشیوی سیاسەتی دەرەوەی روسیە مهمة فی فارس ۱۸۷۷ ـ ۱۸۶۹ زاینی لاپەرەی ۴

۲ ـ ئارشیوی جەنگی، مێژوی حوکومەتی ناوەندی لاپەرەی ۵بە نەقڵ لە بەشی انتفاضة الاکراد ۰

۳ ـ ئارشیوی ڕامیاری دەرەوەی روس لە سەفارەتی خۆی لە قوستەنتەنی‌یە لاپەرەی ۵۴

۴ ـ ئارشیوی ڕامیاری روس، لە سەفارەت لە قوستەنتەنیەو .ن.ا.خەلفین ـ ڕاپەرین لە ڕیگای کوردستان‌دا لاپەرەی ۱۱۸

Dr.Saleh Ebrahimi

تورکیادا گەران، چونە سامسون، ئەماسیو، سیواس، ئەرزەنجان، موش، بیدلیس و (وان) و لە مەلاز غیرەت و ئەرزە رۆمەوە گەرانەوە.

لە ساڵە کانی ۱۸۷۹ زاینی لە کاتی ڕاپەڕینی شیخدا هەمو کوردستان بە تایبەت باکوری خۆرهەلاتی (وان) بە دژی تورکان زۆر بەقینەوە هەستا بونە سەر پێ، بە تایبەت هۆزی حەیدەرانلی گەورە[1] بەڵام بە داخەوە زستانەات و بارو دوخی هوزی گەورەی حەیدەرانلی ئاڵۆز بو و لە لایەکی ترەوە، لەشکری تورکی عوثمانی بە سەر فەرماندەیی سامح پاشا نەوەی دەرویش پاشا لە پایزی ۱۸۷۹زاینی دەوری (وان)ی داو دو توپی بەریتانیا یشیان پێبو سەرەرای ئەوانەش لەشکری تورکان لە لای وانەوە گەیشتنە لای هەکاری، ئەرزەروم، ئەرزنجان، موصڵ، دیابەکر، وان، تا ڕێگاکان لە کوردان ببەستن، ئاسوریەکان بە کونسولی ئینگلیسیان ڕاگەیاند کەناوی (کلیتون)بو، لەم هەلومەرجەداکوردان ناتوانن خۆ بگەینە شێخی شۆرشگێڕ، چونکا زۆربەی ڕێگاکانیان لێگیراوە، لەو سەردەمەدا، لەلایەن سوڵتان عەبدولحەمیدی دوەمەوە، بەحری بەگ کە یەکێ لە کورەکانی بەدرخانی ناودار بونارد یەیە، لای شێخ عوبەیدیلا بۆوتو وێژکردن و زۆریشی دیاری بۆ شیخ ناردبو، وەکو (شیرومیدالی شانازی) و تەنانەت ڕای گەیاندبو، ئەگەر شێخ واز لەو ڕاپەڕینە بێنێ مانگانەیەکی زۆری بۆ دەبڕێتەوە بۆ خەرجی خانە قاو مریدو مەنسوبەکانی[2].

بەڵام شیخ وەڵامی نەدانەوە لە سەرەتای مانگی ئاب-ی ساڵی ۱۸۷۹ز-کوردەکانی غیراکلی ماڵیاتیان نەبو بیدەن بە پیاوی فەرمانداری تورکیا ئەوە بو ۴۰۰ کەسی نارد سەر کوردکان وبووەشەڕ و لە ئاکامداتورکەکان ژمارەیەکی زۆریان لەکوردەبێچەکەکان کوشت و

1 - V. Veliaminof-Zernof, Scheref-Nameh ou histoire des Kurdes par Scheref, Prince de Bidlis, t. 11 SPB, 1862,p. 34.

2 - V-B, Nikitine, Les Kurdes, (ئارشیوی جەنگی - مێژویی حوکومەتی ناوەندی racontes par eux-memes- sociologique" L' Asie Francaise" , Paris, 1925, N.231, PP, 148 - 157

Dr.Saleh Ebrahimi

٤٠ کەسیشیان لە کوردە بی‌دەسەڵاتەکان بەدیل گرت و بردیانن و شرت و گومیان کردن.

شێخ خۆی ئامادەی دیفاع لەو کوردە هەژارانە کرد وبەهەمو سەروەک هۆزە کوردەکانی راگەیاند، ئامادەی هێرش بن بۆ سەر عیمادی‌یە.

حاکمی موصڵ ٢٠٠ سەربازی بۆ ماڵیات وەرگرتن نارد بەڵەک (یا باڵەکایەتی) و شیخیش سەید عەبدولقادر ـی کوری خۆیی بە لەشکرێکی کەم نارد یارمەتی ئەو کوردانە. بەداخەوە لە بەر تورکان خۆیان نەگرت، لە هەمان کاتدا، حاکمی باشقەڵان نارد‌یە سەر شێخ هەم ماڵیات بداو هەم لە حوکومەت ئیتاعەت بکا، بەڵام شێخ پیاوی تورکانی گرتو رای‌گەیاند، تا ئەو ٤٠ کوردە ئازاد نەکرێن ئەمانە ئازاد ناکرێن‌والی (وان)پیاوی نارد‌ەلای شێخ تامەبەستە کە باشتر رون بکرێتەوە. شێخ لە یاد داشتێکدا، رای‌گەیاند کە تورکان شتومەکێکی زۆریان لە گوندەکانی کوردنشینی مەڵبەندی عیمادی‌یە رفاندووە خەڵکیان تاڵانو گوندێ زۆریان وێران کردووەو خەڵکەکەیان کوشتووەو ناموسیان بردون عەبدولقادری کورم راسپاردوە تا بۆ بەرژەوەندی هەر دولا بکۆشێ[1].

ئەبێ بزانین سەربازانی تورک حەزیان نەدەکرد لەگەڵ لەشکری شیخ‌دا شەر بکەن، چونکا شێخیان بە شەریف و موقەدەس وبەرحەق دەزانی.

ئاسوری‌یەکان لەو دەمەدا دەسیان کردە یارمەتی دانی کوردان (کلیتون) لە ٦ی ئەیلولی ١٨٧٩زاینی ترسی لێ نشتو هەواڵی بە (ترویر) فەرماندەی گشتی‌دا، کە مارشەمعونو ژمارەیێزۆرلە سەرانی مەسیحی لە شاری (وان) دا پێوەندی‌یان لەگەڵ کوردانی شۆرشگێر گرتوەو ئاسوری‌یەکان بە دژی ئەمریکایەکان وەستاونو لە هەمان کات‌دا بە دژی ئینگلیسیشن.

بەئاشکرا مارشە معون یارمەتی هێزی شێخ ئەدا ئەمەش لە بەر ئەوەیە شێخ زۆر پیاوانە لەگەڵ ئاسۆریاندا، دەبزوتەوە. زۆرجاران دەنگی کوردەکانی داوەو لە سەر ئاسۆریان بە جواب هاتووەو ئەگەر مەرو ماڵاتیان برابێ، بۆی ئەستەندونە تەوە.

---

١ ـ ئارشیوی رامیاری دەرەوەی روسیە، کارلایل ماک کوان.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەم بارودۆخەی ئاسوریان لە بابەت کوردانەوە بۆتە هۆی پەریشانی نۆینەرانی ئینگلیس لە تورکیاو لە ئێراندا و نیگەرانی ئەوە بونکە ئاسوریانی کۆیستان لە ئاخرێدا بە تەواوی بلکێن بە کوردە شۆرشگێرەکانەوە و چەک لە تورکان دامالّن.

(ئەبوت) ئاسوری‌یەکانی دنە ئەدا کە ئێوە لە سایەی بەریتانیاوە ئەپشکون و باش وایە، یارمەتی بابی عالی بدەن، بۆ لە ناو بردنی کوردان[1].

لەکاتی ئاژاوەی تورکان لە ناوچەی هەکاریدا شیخ بانگەوازی لەکوردانی ئێران کرد، تابێن بەکۆمەگیانەوە ئەوە بو هۆزی شکاک لەشکرێ زۆریان نارد یارمەتێ هێزی شیخ.

ئەڵێن (تروير) بە مەترسی کوردانی زانیبو ئەوە بو سامح پاشای تێ گەیاند، کە نابێ ئەم ڕاپەڕینە، بەکەم بزانن و خۆیشی یارمەتی تورکانی ئەدا، بۆ تێشکاندنی کوردان، سامح پاشا ویستی چاوی بەشێخ بکەوێ بۆ چارەسەری کار، بەڵام شێخ دەیزانی درو دەکەن ڕێگای پێ نەدا. دیارە شیخ تاکتیکی بەکار دەبرد نەیئەویست بە تونديی لەگەڵ لەشکری تورکان ڕوبەڕو بێ بە تایبەت زستان، هێزی لەکوردستان چنیبو شێخ دەکوشا، تازیاتر کوردەکانی تر لەگەڵ ئەم کوردە شۆرشگێڕانە یەک بخا.

لەو ناوەدا کە منالّانی کورد لە فێرگەکانی ئەرمەنی‌دا خەریکی خۆیندن‌بون تورکیا بە فروفێڵی ئوروپایەکان دەسیان کردە چاوورا داخستن: بەڵێ ئەرمەنیەکان، ئەیانەوێ، لەم ڕێگایەوە منالّانی کورد بکەنە مەسیحی و لەسەر ڕێبازی ئیسلامیان لابەن، بەم جۆرە تورک توانی کوردەکان بەدژی ئەرمەنی‌یەکان تێزبکاو لە ئاکامدا بیانکا بەگژ ئەرمەنی‌یەکاندا ئەم کارە شەیتانیەش گرتی. ئەم چاوو ڕاوە لە ڕۆژنامەی عوثمانلی تورکی بلاّو دەکرایەوە کە لە قوستەنتەنیە دەر ئەچو، ئەیانوت ئەمە کاری بولّغارستانە[2].

---

۱ ـ ئارشیوی دەرەوەی روس بعثة فی‌بلاد الفرس ۱۸۷۷ـ۱۸۹۶زایینی " The tale of suto and tato" Kurdish text with translation and notes, " Bulletin of the school of orient and Afric. studies" vol. III, pt I, 1923, pp. 69-106

۲ ـ جەریدەی مشاک ژمارەی ۱۱۶ سالی ۱۸۸۰زایینی

Dr.Saleh Ebrahimi

رۆژنامەی (وەخت) و (حەقیقەت) لەنوسراوەکانی خۆیاندا دیفاعیان لە کوردی هەژار دەکرد کە وەحشیانە بەدەسی ئەرمەنی یەکان ئەکوژران (تروير) زۆر بە ئاشکرا بۆ (عوشین) بالۆیزی ئینگلیسی نوسی: کە لە یەکیەتی کوردان دەترسێ و، هەروا نەزانی حوکومەتی تورکیش، لەوەدایە کە لەو یەکیەتی یە پشتیوانی ئەکا بە خەیاڵ بۆ بە شەردانیان لە گەڵ ئاسوری و ئەرمەنیدا و تەنانەت ئەمە لە پارلمانی بەریتانیادا قسەی لێکرا. سیاسەتی تورکی وەسمانیش دژایەتی ساز کردن بۆ لە نێوان هۆزەکوردەکانداو لەلایەکی تریشەوە بە شەردانی کوزد و ئەرمەن و ئاسوری بو، جا ئەوە بو هەمیشە بە سەر ئاژاوە کەدا سواربو.

بیرورای گشتی ئەرمەنی یەکان: تورکیایان، ئەدایە، بەرهێرش کە کوردیان بە دژی ئەرمەنی یەک خستوە بەڵام لە راستیدا ئەیانەوێ بەم شێوە کورد کز بکەن و لە دوایيدا بۆ هەمیشە سەری کورد پان بکەنەوە[1].

زۆر سەرچاوە هەیە، کەقسە لەبرایەتی و دۆستی نێوان کوردو ئەرمەن دەکا، بۆ وێنە ئەرمەنی یەکان هەمیشە کۆشاون پێکەوە، لە گەڵ کوردان یەکیەتێک بۆ دژایەتی کردن لە گەڵ تورکی وەسمانیدا، پێک بهێنن و هەمیشە کۆشاون ئەو پێوەندیە سازبدرێ، بۆ وێنە جەریدەی (ئەرفیلیان مامول) ئەرمەنی زمان نوسیویەتی: ئێمە ئەبێ لە باری سیاسی و فەرهەنگی یەوە لە گەڵ کوردان دۆستی دامەزرێنین و هەروا لە ساڵی ۱۸۶۰ز کۆرێ لە ئەرمەنیان کە لە سەرویانەوە، دو نوسەری ناوداری ئەرمەنی: (غاریفین سفادجیان وم، مومدجیان) کۆرێکیان بە ناوی (جەمعیەتی فەرهەنگی خۆرهەلاتی) دامەزراندو مەبەستی بنەرەتیشیان ئەوە بو، لە ناوکوردان فێرکردن و خۆیندن بلاۆ بکەنەوەو لەم رێگایەوە پێوەندی و دۆستی نێوان کورد و ئەرمەنی بتەو بکەن.

راپەرینی کوردان بە رابەری شێخ عوبەیدیلای غازی لە ئێران لە ساڵی ۱۸۸۰ زایینی. لە سەرەتای تەموزی ۱۸۸۰ز پارێزگەری ورمێ زۆری بۆ شێخ عەبدولقادر کوڕی، شێخ

---

۱ ـ ب.ی. ئەفریانۆف: کوردان لەجەنگی روس بەدژی پارس و تورکیا لەنێوان سەتەی ۹ و ۱۰ لاپەرەی ۱۹۵

Dr.Saleh Ebrahimi

عوبەیدیلای نەهری شەمزینان هێناکە ماڵیاتی مەڵبەندی سۆماو برادوست‌و شنۆو لاجانی بۆکۆ بکاتەوەو بیدا بە ئوستانداری ورمێ.

تورکانی تورکیایش هەمیشە لەم فڕو فێڵە شەیتانیەیە، کەڵکی وەرگرتوە، کە کورد بە کورد بەقر بدا بۆ وێنە سوڵتان حەمید ـ ی دوەم قاو دائەخا، کە ئەیەوێ ولاتیکی کوردی، پێکبێنێ لە (ئەرزەڕوم‌و (وان)و دیار بەکرو موصڵ) بە زۆڵی (عەبدولاّ پاشا) کە لەکوردە کانی سولەیمانی و سەر بە سوڵتان حەمیدبو، لەسەر ئەوچەن پارێزگەی دانا، چونکا ئەو دەیزانی لە نێوان عەبدولاّ پاشاو حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا غازی دژایەتی هەیەو لە لایەکی تریشەوە کردبویە هەڵاّو هوریاکە عەبدولاّ پاشا بە لەشکری خۆیەوە چوّتە جەنگی کوردە شۆڕشگێڕەکان، مەبەستی ئەوە بووە، کە لەم ڕێگایەوە ڕاپەڕینی ئازادیخوازی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا(قدس سرە) کزو لاواز بکا[1].

شێخ عوبەیدیلا شاهی‌شەمزین لە پەیامێکدا، کە بۆ سەرانی هۆزەکوردەکانی نوسیبو رایگەیاندوە، کە ئەبێ دۆستی ئەرمەنیەکان لە بەر چاو بگرن، چونکا من زیاتر بروام بە دۆستی و راستی ئەرمەنی یەکان هەیە، نەک بە تورکی تورکیا و قاجاری ئێران، ئەبێ لەگەڵ ئەرمەنیەکان یەک بین‌و نەیەڵین دۆژمنان دژی بخاتە نێومان.

لەمانگی کانونی ۲ ساڵی ۱۸۸۱زاینی زیاتر لە ۵۰۰۰ عەرەب لە ولاّتی بەغداوە هاتبونە یارمەتی شێخ، هەر وەهاکۆڕێ زۆر لە ئاسوریانیش لەو سەر دەمەدا لکان بە هێزی شێخەوە[2].

حەزرەتی شێخ زۆر کۆشا تا ئاسوریەکانیش بکێشێتە ناو ڕاپەڕینی ئازادیخوازی. لەسەرەتای ۱۸۸۱ز شێخ، مەطران ئاسوری نارد (کوجانیس)ی نێزیکی شەمزینان بۆ لای (مارشەمعون) کە لەوێ دەژیا تا بلکێ بە شۆڕشەوە، هەر وەکو جەریدەی (مشاک)ی ئەرمەنی زمان نوسیویەتی مارشەمعون بەڵینی دابو کە لە ڕاپەڕینی حەزرەتی شێخ بەدژی شای ئێران بە

۱ ـ جەریدەی ڕەسمی ۱۸۸۰ز ژمارەی ۲۶۲. قەفقاس ۱۸۸۰ ژماری ۲۱۶ "Correspondence respecting the Kurdish invasion of persia. Turkey, N,5 (1881)", P.49.

۲ ـ ئەرشیوی دەرەوەی روسیە، بالویزخانە لە قوستەنتەنیە ۱۸۸۱ز و قەفقاز ۱۸۸۰ز ژمارەی ۳۴۲

Dr.Saleh Ebrahimi

تەواوی هێزەوە پشتیوانی لە ڕاپەڕینی شیخ بکا[1].

حەزرەتی شێخ بۆ تەنظیماتی گرینگی: پێشمەرگەو فێربون بە فنونی جەنگی زۆری گرینگی دائەنا، جا هەر لە بەر ئەوە/ ٢٦ کەس لە ئەفسەرانی بازنشستەی تورکیای، بانگ کردبوە لای خۆی و مانگانە ٢ لیرەی تورکی پێ ئەدان تا پێشمەرگە بۆ جەنگ باربێنن.

حوکومەتی تورکیا کە زۆری بۆ هاتبو، ناچار پیاوی نارده لای شێخ بۆ وتوۆێژ، لەم لاشەوە لە شکرێ زۆری ناردبوە مەڵبەندی هەکاری، تا بەخەیاڵ بە بۆنەی وتوۆێژ کردنەوە شێخ بغافڵێنێ و بەهەرکارێ کە بۆی بکرێ شێخ کز بکا، بەڵام شێخ فەرموی ئەگەر تورکیا راست، دەکا ئەبێ، دەس لە هێرش بۆ سەر هەکاری هەڵ بگرێ و بۆ وتوۆێژیش ئەبێ نوێنەری **دەوڵەتەکانی ئوروپایی حازربن**، حەزرەتی شێخ بەم دوپێشنیارە، ئەیویست سەر بە خۆیی کوردان نەک هەر لە ڕێگای شەر بەڵکو لە ڕێگای وتوۆێژی بەراستی دابین بکا[2].

لە ئاکامدا شێخ لە مانگی ڕەبیعی ١ دا بۆ وتوۆێژ کردن چووە لای سوڵتان لە بابی عالی، شیخ چووە ئەستەنبوڵ و پێشمەرگەی شەرەف هاورێی شێخبون، کاتێ حەزرەتی شێخ وارید بو سوڵتان حەمید-ی دوەم لە گەڵ کۆڕێ لە پیاوانی دەربار بۆڕێز گرتن، لە حەزرەتی شێخ، **چونە پێشوازی شێخ و شەقامەکان، تەژی و پڕ بون لە خەڵک** حەشیمەت هەر جمەی دەهات و بۆڕێز دانان لە تەشریف بردنی شێخ چەن گوللە تۆپیان تەقاند[3]. **بەڵام تورکان شێخیان دەس بەسەر کرد.**

حەزرەتی شێخ لە بیری دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەر بەخۆی کورد وازی نەهێناو بە نهێنی لە گەڵ شێخ عەبدولقادر-ی کوڕیدا پێوەندی دە گرت، تا سەرەنجام لە کاتی جێژنی ڕەمەزان لە

---

١ - مشاک ١٨٨٦ ژمارەی ٤٦ "Correspondence respecting the Kurdish invasion of persia. Turkey, N,5 (1881)", P.47. Ibid p.49

٢ - ئەرشیوی رامیاری دەرەوەی روسیە، ئەرشیوی سەرەکی ١٨٨٠ز و ١٨٨٢ز

3 - "Correspondence respecting the Kurdish invasion of persia. Turkey, N,5 (1881)", P.77.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاخری حوزەیران-ی ۱۸۸۲ز خۆی بەرەو کوردستان دەرباز کردو خوا بۆی رێک خست لە دەریاوە بە سواری کەشتیی‌یەکی فەرانسەوی شەریکەی (باک) خۆی گەیاندە (بوتی)و لەویشەوە، تەشریفی بردەوە کوردستان[1].

شیخ عەبدولقادر لە گەڵ کۆڕێ زور لە پێشمەرگەی چەکدارو چەشیمەتێکی زۆر بە رەو پیری شیخ چونو زۆر بەڕێز و حورمەت چونەپێشوازی،حەزرەتی شێخ لە سەر بانگ هیشتنی (ئەرشمندریت ئوهاینس کارچونی چووەکلیسای ئەرمەنی‌یەکان کە لە باکوری (فارفولومیا) لە مەڵبەندی (وان) بو[2].

حەزرەتی شیخیش لەکلیسادا سپاسی لە پێشوازکاران کردو رای گەیاند رۆژگارێکی دورو درێژە لە نێوان کوردو ئەرمەنەدا دۆستی و راستی هەیەو باو با پیرانمان پێکەوە بە دۆستی ژیاونو لەوکوردانەی وا لە گەڵ شێخدا بون داوای لێکردن ئەبێ گەلی ئەرمەن بەبرای خۆتان بزانن و نابێ بێڵێن کەسێ ئازار بەوان بگەینێ، هەرکەس ئازار بە ئەرمەنێک بگەینێ وەکو ئەوەیە ئیهانەتی بە من کردبێ[3].

بەڵام تورکی وەسمانی هەمو دوکانو بازاری شاری بدلیس یان ئاگرداو وێرانیان کردن بەسەر یەکدا، بە تایبەت دوکانەکانی ئەرمەنی‌یەکانی ئاگرداو روخاندیانو نایان بە سەرکوردەکاندا بۆ ئەوەنێوانی کوردو ئەرمەنی تێک بدەن، **چونکا لە دۆستی کورد و ئەرمەنی زۆر دەترسان.**

بە هەزاران کوردی چەکدار و بێچەک لە هاتنەوەی شێخ پێشوازی‌یان کردو بەدەیان کیلومیتر رێگایان بڕی، تاگەیشتنە زیارەتی شێخ.

هەرچەن شێخ نەی‌دەویست شەر روبدا، بەڵام تورکی عوسمانی زۆر لە شێخ دەترسا، ئەوە

---

۱ ـ ئەرشیوی رامیاری دەرەوەی روسیە، ئارشیوی سەرەکی ۱ـ۹ـ۱۸۸۲ زاینی و ۱۸۸۳بەشی هەشت جوزوی ۵۴ وەرقەی ۱۳

۲ ـ مشاک ۱۸۸۲ ژمارەی ۱۶۳

۳ ـ مشاک ۱۸۸۲ ژمارەی ۲۲۹

Dr.Saleh Ebrahimi

بو بەهانەیان، پێگرت، بۆ ئەوەی نەتوانێ کوردەکان یەک بخاو هەمویان بە دژی تورک و قاجاری ئێران دوبارە راپەرینێ و شیخیش چبوە قەڵای (ئەورامار) تا بتوانێ لە راست هێرشی تورکان خۆ را بگرێ، بەڵام تورکان دەوری قەڵایان‌دا، شێخ بۆ ئەوەی خۆین لە کەپۆی کەس نەیێ فەرموی:خۆم دەچمە موصڵو تورکان موافەقەتیان کرد. بەڵام شیخ عەجەلەی نەبو، بۆ رۆیشتن موسا پاشا-ی تورک بۆ ماوەی ۱۸ رۆژ قەڵای بە تۆپ کوتاو خەڵکێ زۆریان کوشتو قەڵایان وێران کرد، بە جۆرێکی وا ئوروپایەکان لە رۆژنامەکانی خۆیاندا باسی ئەم کوشتارەیان بە عەمەلێکی وەحشیانەی تورکانە داناوە[1].

شێخ بە پێنجهزار پێشمەرگەی چەکدارەوە بەرەو هەکاری تەشریفی برد و زۆر بەی سەرانی هۆزە کوردەکان چونە پێشوازی شێخ، دەسەڵاتدارانی قاجاری ئێران لە ترسا بە ناو سسنورەکانیان بەست، ئەمیر نظامی گەروس خۆی گەیاندە سەڵماس و هەرەشەیان لە خەڵک دەکرد کە نەچنە ناو سپای پێشمەرگەی شێخ[2]

مەبەستی شێخ لابردنی ستەم و زۆر وێژی تورکی تورکیا و شای قاجار و دامەزراندنی کوردستان-ی گەورەو سەر بەخۆ بو[3].

ناصرەدین قاجار شای ئێران لەترسا دوبارە دیوارەکانی دەورەی شاری ورمێیان پینەو پەرۆ و دروست کردەوە[4].

هەر لەو دەمەدا هێزێکی زۆری، تورکی عوثمانی خۆی گەیاندە (وان) هەر وەکو ۴ تیبو ۱۴ توپیش لە ئەرزە رۆمو ئەرزەنجانەوە گەیشتە (وان) و لە پاشان ۱۰ تیپی‌تری تورکیا بەرابەری (موسا پاشا کوندوخوف) خۆی خزاندە هەکاریو زۆر وەحشیانە دەسیان کرد بەکوشت و بڕی کوردی بێ چەکو لەسەر رێگا هەمو مالّەکوردێکیان تالأن دەکردو ژنو

۱ ـ مشاک ۱۸۸۲ ژمارەی ۲۴۴

۲ ـ مشاک ۱۸۸۲ز ژمارەی ۱۹۶

۳ ـ بەرکولّی صەلاح بەدرەدین لاپەرە ـ ٦ ـ لەسەر نوسراوەی دوکتور جەلیلی جەلیل بە عەرەبی

۴ ـ ئەرشیوی رامیاری دەرەوەی روسیە، ئارشیوی سەرەکی ۱۸۸۲ ـ ۱۸۸۳ز) نەقڵ لە کتێبی ـ جەلیلی جەلیل

Dr.Saleh Ebrahimi

منداڵو پیرە پیاو و پیرە ژنانیان دە کوشت، چون لەشکری تورک ئازو خەی نەبو، ئەبو بە تاڵانو بڕۆ، خۆی بە خێو بکا[1].

لە قەڵای (ئورامار) کە شێخ گیرا شێخ محەمەد صدیق، کوڕی گەورەی شێخیان بە گرێو بردە ئەستەنبوڵ و شێخ -ی مەزنیش لە گەڵ شێخ عەبدولقادر -ی کوری چکۆلەی خۆیداگیرا کە لە راستیدا، لە ناو کورداندا، زۆر رێزو خۆشەویستی پەیاکرد بوو لە بان میلشیای کوردیەوە بو، شیخ عەبدولقادر قەت دیانی نەدەنا، بە تورکانداو بە رەسمی نەیدەناسین.

بەڵێ هەم قاجاری یە کانی ئێرانو هەم تورکی وەثمانی لە سەر نەمانی کورد پێکەوە گرێویان بەستبو جا ئەوەیە کە سیف القضات دەڵێ:

کوردینە تاکەی ئێمە لە کێوان میسالی دێو
دێنو دەچینو، بۆمە نەیێ قەت خودانو خێو؟
فیکری لە حاڵی خۆ کەنو بگرین بە حاڵی خۆ
هەر بێ سەریو عەداوەتی خۆتانە دێتە رێو
چون دوژمنن دەگەڵ یەکو نیتانە یەکیەتی
راتان دە دەن بە جارێ لە هەورازی بۆ نیشۆ
ژیر دەستیو ئیتاعەتی بێگانە تا بەکەی؟
شەرمە لە بۆمە هێندە بژین بێ نیشانو نیۆ
مەغمونی هەر موعامەلە مەحکومی هەرکەسێک
شاهان بە مەحوی شێخانی ئێمە دەبەستن گرێو گرێو

چەن شیعری دیکەش لە بابەت شێخانی نەهری شەمزینان لە سیف القضات(علیه الرحمه) دەماو دەم دە گێڕنەوە کەبەداخەوە لە دیوانە کەیدا لە چاپ نەدراوە. هەر جۆر بێ سیف القضاتی رەحمەتی لەوشیعرانەدا ئیشارە بە شێخانی نەهری دە کا کە قاجارو تورکی عوثمانی لە سەر

۱ - جەریدەی رەسمی ۱۸۸۲ ژمارەی ۲۳۹ــدیوانی سیف القضات گردەوە کۆیی قازی ئەحمەد چاپی ــ یە کەم ۱۳۶۱ هـ.تاران.

Dr.Saleh Ebrahimi

نەمانی ئەوان گریۆیان پێکەوە گرێ داوە و ئێمەیان بێ خودانو خێو کردوەو ئەمەش هەمو لەبەرکوردخۆ خۆری کوردانیوە کو تەیمور پاشای جەلالیو ئەمیر نظام گەروس و قاسم-ی قاضیو گولاّوی ئاغایوەتەمیش و کوردەنەزانو خۆ خۆرە کانەوە بووە.

ئەوەیە هۆزانو موتەفەکیر و حەکیمو حەماسە بێژی گەورەی کورد ئەحمەد-ی خانی فەرمویەتی:

ئەف رۆمو عەجەم بو وان حەصارن
کرمانج هەمی لچار کەنارن
هەر دو تەرەفان قەبیل-ی کرمانج
بۆ تیری قەضا کرینە ئارمانج
گۆیا کۆ لسەر حەدّان کلیدن
هەر طائفە سەدّەکن سەدیدن
جا مێریو هیمەتو سەخاوەت
مێرینیو عیزّەتو جەلادەت
ئەو خەتم ژ بۆ قەبیلی ئەکراد
وان دانە بە شیرو هیمەتو داد
هندی ژ شوجاعەتی غەیورن
ئەو چەند ژ مینەتی نفورن
ئەف غیرەتو ئەف عولوی هیمّەت
بو مانع حەمل بار-ی مینەت
لەو پێکەفە هەمیشە بێ تفاقن
دائیم لە تەمەرودو شقاقن
گەر دی هەبویا مە ئیتیفاقەک
فێکرا بکرا مە ئینقیادەک

Dr.Saleh Ebrahimi

رۆمو عەرەبو عەجەم تەمامی
هەمیان ژ مەرا دەکر غولامی
تەکمیل دەکر مە دینو دەولەت
تەحصیل دەکر مە عیلمو حیکمەت

بەڵێ لە دەما دەمی راپەرینی بەرێو جێی فێرگەی مرۆڤانیو رێسانس (:بوژانەوەی هونەرو زانست...) لە ئوروپا و پەرەساندنی ئیستیعماری مەمالکی غەربو تونڵو تیژیو وەحشیگەری تورکی عوثمانیو قاجاری ئێرانو صەفەوی لە بابەت کوردانەوە، میلیەتی کوردی شکڵو رەنگی خەباتی تەدافوعیو موقاوەمەتی گرتە ئەستۆ.

هۆزانفانانی دڵسۆزو بەشەرەفی وەکو ئەمیر شەرەفخانی بدلیسی ئەمیرولئومەرای کوردستان پێوەندی خۆی لە گەڵ صەفەوی دا بڕیو بەناوی خۆرانان دەسی دایە نوسینی مێژوی کوردو کوردستان و ئوستاد و حەکیمی گەورەی بایەزید شێخ ئەحمەد-ی خانی بە هەڵبەستنی شیعرو حەماسەی مێژوییو رئالیستی (مەمووزین) بەزمانی کوردی لە سەرەتای سەتەی ۱۷زاینی زاڵمانو زۆر وێژانی رۆمو عەرەبو عەجەم ئەداتە بەر توانجو تەشەرو لە هەمان کاتداگازندەوگلەیی لە هاو نیشتمانانی خۆی دەکاو دەفەرمێ:

کوردیش کە بیایە یەکدڵ و دەست
دەستیان دەکەوت ژیانی سەر بەست
پەیدا دەبو باوو گەورەیی و ژین
ناومان دەر ئەکرد بەیرو زانین
جیاواز دبوو گفتی پاکو ناپاک
پر نرخو بەرێز دەبوو شتی چاک

چریکەو حەماسەی خانی لە راستیدا یە کێکە لەگەورە ترین سەر چاوەی گۆرانی فیکریو فەلسەفەی راپەرینی کوردی. هەر وەکو خوا دەفەرمێ: (**إِنَّ اللَّهَ لاٰ يُغَيِّرُ مٰا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مٰا بِأَنْفُسِهِمْ** - سورەی رەعد ئایەتی ۱۱).

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردان خۆیان گۆڕی و ڕاپەڕینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا غازی شاهی شەمزین، قارەمانی کەبیرو خودانی کوردستانو خێوی دڵو دەرونی کوردان، لە کردەوەدا تەجرەبەی ڕاپەڕینو ئینقیلابی ڕەسەنی نەتەوەیی بو لەسەر بنەڕەتی نیازگەلی کۆمەڵایەتی کوردەواریو ئارەزوی میللیو تەجرەبەی ڕاپەڕینی نەتەوەییو چریکەو حەماسەی مەمۆزین وشەرەفنامە بو، ئەم ڕاپەڕینە گەورە کە هەمو کوردستانی تەنیبۆوە لە ڕاستیدا یەکەمو گەورە ترین ڕاپەڕینی کوردی بو کە زۆربەی زۆری پادشایانو میر میرانی ناوچەکانی هەمو کوردستان و هەمو چینەکانی میللەتی کوردی پێوە لکا بو، لە سەرەتای ڕاپەڕینداسەرانسەری کوردستانی گەورەی فەتح کرد.

ڕاپەڕینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین بابی عالی ئەستەنبوڵو دارولخیلافەی قاجاری تارانی لەرزاند کە سواڕەی کوردگەیشتبونە دەروازەکانی تەورێزو ئەرزەرۆمو ڕاپەڕین خەریک بو بەنەتیژە بگا بەلاّم یەکیەتی ناپیرۆزی قاجاریەو تورکی عوثمانیو دەس تێوەردانی دەوڵەتە ئیستیعمارگەرەکان بەرگری لە سەرکەوتنی گەورەی ڕاپەڕینی کوردی کرد[1]

□ تورکانی عوثمانی بەر ئاوەژوی قەراردادێ کە لەگەڵ حەزرەتی شێخ دا مۆریان کردبو، شێخیان لەگەڵ شێخ عەبدولقادر و ژمارەیەک لە سەرانی کوردیان شار بەدەرکردو ناردنیانە تایف نێزکی مەکەو میوەی ئەو ڕاپەڕینە ئەمانەبون:

۱ـ پێک هێنانی جەمعییەتو ئەحزابی ڕامیاری عەلەنیو نهێنی.

۲ـ یەکیەتی کوردو ئەرمەنیو پێک هێنانی بەرەی یەکیەتی کوری (خۆیی بون) و داشناک.

---

۱ ـ بروانە ریسالەی فەلسەفەی ـ ئینقیلابی کوردی دوکتور عوبەیدیلا ئەیوبیان مەرکەزی بەرەک ۱۳۵۸/۲/۲۱ هەتاوی ئەبی بزانین: دوکتور عوبەیدیلا ئەیوبیان مەرکەزی لەبن سەر نیزەی ڕەشەکوژەکانی ڕێژیمی پاشایەتیدا شتی‌نوسیوە دیارە غیرتو هونەریش لیرەدایە بنوارنە نەشریەی ژمارەی ۱ دانشگای ئیسفەهان سالی ۱و بەرکولی دیوانی مەمۆزینو خەجو سیامەندکە لەتەورێز لەچاپدراون کەلەو سەر دەماندا ڕوژنامەی ئیرادەی ئازربایجانو حەسەن‌قولی ناوێک هێرشی‌یان کردۆتە سەر نوسەری ئەو بەرکولاّنە

Dr.Saleh Ebrahimi

۳- پێک هێنانی دەو لەتگەل و حوکومەتگەلو فەرمان رەوایی سەر بەخۆی رامیاری کوردی.

۴- ناردنی نوێنەرانی کورد بە ئیتیفاقی نوێنەرانی ئەرمەنی بۆ ئوروپا بۆ مورا جەعە بە مەقاماتی ناوگەلانی بۆ دانانی دەولەتی کوردستانو ئەرمەنستان.

۵- پێک هێنانی بلاوکردنەوەی (رۆژنامەوگۆفار) بە زمانی کوردیو بەدی هێنانی ناوەندی فێرکردنو بارهێنان بە زمانی کوردی.

٦- دامەزراندنی کۆرو کۆمەلەی رامیاری کوردی بەشێوەی نوێو ئوروپایی.

۷- ناردنی خوێندەوارانی کورد بۆ ئوروپا بۆ فێربونی زانستو تکنیک.

۸- دامەزاندنی کۆمەلەی رامیاری لە شارەکانی: دیار بەکر، جزیر، سولەیمانی، وان، موصل، سابلاغ (مەهاباد) بۆکان و... کوردستان.

۹- دامەزراندنی دەولەتی کوردستان بە ریاسەتی حەزرەتی شێخ عەبدولقادر ناودار بە (غەوثی ثانی) کورِی حەزرەتی شێخ عەبەیدیلا غازی شاهی شەمزینان کە بەداخەوە تورکی عوثمانی بەفروفێڵ حەزرەنی شێخ عەبدولقادرو سەید محەمەدی کوری لە گەڵ دوکتور فوئادو شێخ سەعید-ی پیرانو خالد بەگی جەبرانو هەمو شۆرشگێڕانو یارانی تری راپەرینی کورد گیرانو شەهید کران (رضی الله عنهم اجمعین) دیارە راپەرینی گەورەی شێخ عوثمانو شێخ سەلامی بارزانیو هەر وەهاراپەرینی شێخ گوڵبابای غەوثابادو سەیفەدین خان سەدارو حوکومەتی بەدرخان پاشا لە شازادەکانی جزیرو بۆتان و حوکومەتی هەڵوی ئارارات ژەنرال ئیحسان نوری پاشا و راپەرینی شێخ ئەحمەد و ژەنرال مستەفا بارزانی پێشەوای هەرە گەورەو نەمرو بەقەدرو گرانی کوردو قیامی شێخ سەعید و دوەلەتی پادشاهی کوردستان بە ریاسەتی سەید شێخ مەحمودی نەمر بەرزنجی مەلیکی کوردستان و فەرمانرەوای کوللکی کوردستان بەریاسەتی سەید طەثال-ی گەیلانی- شەمزینان لە رەواندز، هەمو لەو راپەرینە گەورەی شێخ عوبەیدیلای غازی شاهی شەمزین سەر چاوەی گرتووە، تا دەگاتە سەرکۆماری کوردستانی مەهاباد (شەهیدی نیشتمانی پێشەوا قاضی محەمەدو راپەرینی ئازادیخوازی

Dr.Saleh Ebrahimi

پێشەوای گەورەو گران‌و قارەمانی گەورەو نەمرو خەباتگێڕی نەتەوەی کورد، ژەنرال مستەفا بارزانی خودانی بارزان‌و کوردستانی گەورە (علیهم‌الرحمه) هەمو دەزانن حەزرەتی سەید طەی دووەم لە گەڵ سمکۆی مەزن کە کردستانی گەورەی پێک هێنا بو یە کی گرت[1].

شیعر

کــە تــاها پــێشەوایــیکی گــەلی دڵسـۆزو ئـارامـە
کە قوربانی موبارەک، وەک چراغی ڕۆژی ئاکامە
شــەرعی موستەفــایی چــاترین ڕێبــازو بەرنــامە
لە قەرنی بیستەما ڕەونـەق شکـێنی سـەتحی دنیـایە

نوکتەی وردو جوان:

دەڵێن: فیرمەنی سەرۆکی بەشی ڕامیاری وەزارەتی دەرەوەی ئەلمانی نازی لە ڕاپورتێکی نهێنی زۆر گرینگی خۆیدا کە ڕۆژی دومی کانونی یەکەمی ساڵی ۱۹۴۱زاینی نوسیویەتی‌و دەڵێ: ئەگەر لەترسی ڕاپەرینی نەتەوەی کورد نەبوایێ حوکومەتی تورکیا ئەهاتە پاڵ ئەلمان لە شەردا[2].

هەمزاغای مـەنگور ئـەو سـەرداره گـەورە دوای بـەشداربـون، لەکـۆنگرەی شەمزینان کەزیاتر لە ۲۲۲ کەس لەسەرانی کورد لەوا بەشدار بون، خۆی ئامادە کرد بو ڕاپەرینێک لە ئێراندا‌و زۆربەی سەرۆک هۆزەکانی بۆ ئەو ڕاپەرینە بەشدارکرد ئەو بریارو بەڵێنانەی‌وا لەو کۆنگرەیەدا قسەی لێ کرابو لەلایەن زۆربەی کوردەکانی ئێران بـەدڵو داو پەسەند کرا.

---

۱ ـ ژەنرال ئیسحان نوری پاشا هـەڵۆی ئـارارات لە سـاڵی ۱۹۷۵ زاینی لە تـاران وەفـاتی کـردوەو لە تـاران لە بەهەشتی‌زارا نێژ ڕاوە
قاضی مونعیمی ڕەحمەتیش لە ۲۲ ڕەمەزانی ۱۳۱۹ کۆچی هەتاوی بارگەی بەرەو لای خوا تێکناوە.
۲ ـ نامەی دوکتورای سەید عەزیز شەمزینی بەنەقڵ لەمێژو، نوسراوی کە ماڵ مەزهەر چاپی بەغدا ساڵی۱۹۸۳زاینی لاپەرەی ۲۱۸ـ لەنامەی دوکتورای سەید عەزیز گەیلانی‌زادە زۆر نوکتەوردی‌وا جوان‌و نەزانزاو هەیە (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

ـ هۆزی هەمزاعای مەنگور لە هۆزی بڵباسن و لە ناو سنوری تورکیەو عێراق و ئێران دەژین، وە کو سەربەخۆ ژیاون. زستانانە دەچونە بەشی گەرمیانی تورکیەو هاوینانەش دە گرانەوە بۆ نێو کێوە بژۆینە کانی ئێران: **کێلەشین و لاجان**. هەمزاغا لە کاتی جەنگی ڕوس و تورکیە بەفەرمانی حاکمی بەغا گیراو بەندکراو لە بەغاوە بردیانە ئەستەنبوڵ، دوای ڕابوردنی چەن ساڵ بەسەر جەنگدا هەمزاغا ئازاد کراکە لە بەغا دانیشێ و لەوێوە خۆی گەیاندەوە ئێران و کرایەوە بەسەرۆک هۆزی خۆی[1].

کۆنسولی ڕوس لەهەمان ساڵدا لەتەوریز ڕای گەیاندوە کە کورد لەلایەن حوکومەتی **قاجارەوە توشی کەندو کۆسپ ئەکران و ئەکوژران**، ئەوانیش ناچار بۆ دیفاع لەماڵ و گیان و ناموسی خۆیان بەرقەوە ئەیان ڕوانییە قاجارو لەهەل دە گەران کە تۆڵەی خۆیان بکەنەوە، ئەوکون سولەلەدواییدارادە گەینێ: کە کوردە کان ڕویان دە کردەشێخ عبیداللّٰەو هەروە کو پیری تەریقەت و ناجی هۆزە کەیان بۆ شێخیان ئەڕوانی و هەمو لەدەوری شێخ کوببونەوە[2].

ستەم کردنی حاکمی سابلاغ (مەهاباد) بووە هۆی ئەوە هەمزاغا ڕاپەڕێ و هۆزی خۆی یەکبخا، هەمزاغا بۆ یارمەتی وەرگرتن چووە خزمەتی حەزرەتی شێخ عبیداللّٰە نەهری، حەزرەتی شێخ لەمانگی (ئاب: ئوت آگست یا اغسطس) هەزار کوردی چەکداری لەهێزی خۆی بۆ یارمەتیدان بەمەنگور بەسەرۆکایەتی شێخ عبدالقادری کوری لە گەڵ هەمزاغا بەڕێ کرد.

لەنێو ئەوهێزەدا کەلەسنوری ئێران تێپەرین **کوردی بارزانیان لەگەڵ** بو، کە شێخ عبیداللّٰەیان زۆر خۆش دەویست و لەڕێگا هۆزی چەکداری تریان لە گەڵ کەوت[3]

---

۱ ـ مشاک ۱۸۸۰ زاینی زمارەی ۲۰۳

۲ ـ ئارشیوی رامیاری دەرەوەیی سوفیت کە لەولاتی ئیرانەوە، لەوێدا لەساڵانی ۱۸۷۷ و ۱۸۶۹ زاینی کو کراوەتەوەو کراوەتە ئارشیوو ئازوخەی فەرهەنگی و میژویی

۳ ـ حەمزە عبداللّٰە، شۆرشی بازان، سلیمانی ۱۹۵۹ زاینی لاپەرەی ۱۲ و ۱۳

Dr.Saleh Ebrahimi

بەپێ ڕێبازێ کە بۆ لەشکری یە کەم کە بەسەرۆکایەتی شێخ عبدالقادرو هەمزاغا لە بەرچاو گیردرابو دەبو سابلاغ و تەوێز بگرن. بەلام لەشکری دوەم کە لەهۆزی میرغافر بەسەرۆکایەتی شێخ محمدصدیق کوڕە گەورەی شێخ پێکهاتبو، ڕویان کردە ورمێ و هێزی سێوەم کە بەسەرۆکایەتی خەلیفە محمدسعید پێک هاتبو، ئەسپاردەی بو، کە لای خۆرئاوای ورمێ و شارەکانی خۆو سەلماس بگرێ. حەزرەتی شێخ خۆی ڕابەری ئەم دوهێزەی گرتبووە ئەستۆ[1]

هێزو لەشکری شێخ عبدالقادرو هەمزاغای مەنگور (بلباس)بێ دەردەسەر گەیشتنە مەلبەندی میرغافر بێ ئەوەی توشی تەقەیەک بێن لە گەل هێزی ئێرانی کە لەسەر سنور (خەریکی سنورەوانی بون) کاتێ چونە ئەو ناوە محمدئاغای (مامەش) سەرۆک هۆزی ئەو ناوە بە ٦٠٠ چەکدارەوە. هاتە ناوهێزی شێخ عبدالقادرو هەمزاغاوە، شۆرشگێران بەرەو کێلەشین کشانو لەو دەمەشدا چارسەت پیاوی تر لە گەلیان کەوت.

دەوڵەتی کوردی بەریاسەتی سمکۆی مەزن یە کەم ڕۆژنامەی (کورد)ی زمانی حاڵی دەوڵەتی کوردی لەورمێ دەرکرد. ئەمەیش کلیشەو باسی ئەو ڕۆژنامەیە: کەلەگرشەی کوردستان لاپەرەی ١١ ژمارەی ٩ ڕەشەمە (نۆسان)ی ١٣٦٠ هەتاوی و ١٩٨١ زایینی ساڵی

١ ـ ک.ب کامساره‌کان (دخول الشیخ عبیدالله...) لاپەرەی ۴۰

Dr.Saleh Ebrahimi

دوەم بلاّو کراوەتەوە، ئەم گرشەی کوردستانە لە لایەن (شەپۆل)ەوە ئیدارە کراوە. و یە کەم ژمارەی لە ۱۹۸۱/۳/۱ی زاینی لەتاران چاپکراوەو تا ۹ژمارەی لێ بلاّوکراوەتەوە.

نەتیژە: ۱- هۆی تێشکانی بزوتنەوەو راپەرینی شێخ لە ساڵی ۱۸۸۰ زایـنیدا بـەر لە هەموشتێک کزو لاواز بونی تەنظیمات بوو هەر وەها دژو دوژمنایەتی هۆزەکانی کوردە واری بو لە ناویە کتردا، شێخیش هەر لەوکاتەیوا زۆر قەوی بو نەی توانی چارەی ئەو دەردانە بکا.

۲-زۆربەی هۆزەکانو سەرۆک هۆزەکانی کورد بونە هۆی تێکدانی، ئەو یە کیەتی یەی وا شێخ لە سەرەتاوە بەدی هێنابو.

۳-بێ بەرنامەبون و تێنە گەیشتنی هۆزەکانی کورد لەو راپەرینە، کە بنەرەتێکی هەبێ بۆ راپەرینە کە.

۴-حوکومەتی تورکیاو قاجار بە ئاسانی ئەیان توانی دژایەتی بخەنە ناو سەرۆک هۆزەکانی کورد.

۵- تێکچونی یە کیەتی لە نێوان کوردو ئەرمەنیو ئاسوریدا.

٦-بارو دۆخی رامیاری روس و ئینگلیس سەبارەت بە راپەرینی کوردان باش نەبو، چونکا زۆربەی ئاسوریو ئەرمەنیە کان بە دود لێیەوە ئەیان روانیە راپەرینی کوردان چونکا دژو دوژمنی کوردو ئەرمەن بەدبینی لەنێوان ئەو دو نەتەوە هەژارەدا بەدی هێنابو.

۷- حوکومەتی تورکی عوسمانیو قاجاریش خۆیان لە تەماڵدا بو نەیان دەهێشت ئەوانە یە ک بگرن و دۆست بنو پەیمانی دۆستی یان هەبێ.

۸- راپەرینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین نەگەیشتبوە ئەوراڕەیە کە دەوڵەتە ئوروپایە کان یارمەتی بدەن، ئینگلیس یارمەتی بە یە کیەتی حوکومەتی تورکی عوثمانی ئەداڵە راست کوردانداا ئەکۆشا هەر جۆر بووە راپەرینی کوردان دامرکێنێتەوە، چونکا بە رژەوەندی

Dr.Saleh Ebrahimi

بەریتانیا لە تورکیاو ئێراندا زۆر تربو ئەوە بو نەی دەهێشت کوردەکان یەک بگرن لە ئێران و تورکیادا، بەڵکو تورکیاو ئێرانی بەدژی کورد یەک خست و روسیەی تەزاریش لە سەر ئێران و تورکی عوثمانی بووبەدژی کوردان کاری دەکرد[1].

راپەرینی عوثمان بەگ و حوسین بەگ.

راپەرینی ئەو چوتە برایە لە ساڵی ۱۸۷۸ زاینی لە جزیر - روی داو ئەو دوبراکوری بەدر خانی پاشای ناودارن کە لە پایزی ۱۸۷۸ز وان، موش و جزیز و بدلیس، بۆتان و هەکاری، جۆڵەمێرگ و زاخۆ و عیمادیەو ماردین و نەصیبەین یان بە ئاسانی گرت و ئازوخەیێ زۆریان بۆ خۆیان داخست و هەر وەکو دوکتور بلەچ شێرکو مێژونوسی ناوداری کورد ئەنوسێ: عوثمان بەگ خۆی کردە ئەمیری جزیرو فەرمانیدا لە مزگەوتان خوتبە بە ناوی ئەو بخوێندرێ. بەڵام حوکومەتی تورکی عوثمانی لە سیرت و دیار بەکرو ئەرزەنجان و ئەرزەرۆمەوەو لە شوێنە کانی ترەوە هێرشی کردە سەر ئەو دوبرایە لە جزیر دوای یەک دو شەر کە تورکان شکان - سەر ئەنجام لە هەمو لایەکەوە هێرشی تورکان زۆری بۆ ئەو دوبرایە هێناو ئەوانیش رویان کردە چیاو چرەکان و ئیتر تورکی وەسمانی کاریکی لە دەس نەدەهات و ترسی لی نیشت کە نەبادا کوردەکانی تریش راپەرن و بەوانەوە بلکێن، ئەوە بو بە فڕو فێڵ سوڵتان رای گەیاند کە ئەمەوێ و تووێژی یان لەگەڵدا بکەم و حوکومەتیان بە رەسمی بناسم و بۆ فریو دان هەمو خاوخێزانی بەدرخان پاشا کە لە زیندانداا بون ئازادی کردن و ئەو دوبرایەش فریویان خواردو هاتن لە گەڵ نوێنەری سوڵتان کەوتنە وتوێژو لەپرا حوسین بەگیان گرت و بردیانە ئەستەمبوڵ و لە ئاکامدا ئەو دو برایەش لە ناو چون و ئەو راپەرینەش کوژایەوە. بەڵام ئەمە سەر چاوە یەک بو، بو راپەرینی ۱۸۸۷ و ۱۸۸۰ زاینی[2].

---

۱ - مشاک ۱۸۸۰ ژمارەی ۱۹۰ و ئەتفولوسکی ۱۸۸۰ ژمارە ۴۴ لاپەرەی ۷۲۰ بە نەقڵ لە کتێبی دوکتور جەلیلی جەلیل

۲ - محەمەد ئەمین زەکی مێژوی کورد و کوردستان لاپەرە ۲۵۴ و شاکر خەصباک: کورد و مەسەی کورد لاپەرەی ۴۷ (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

دڵەتەپە لەناوەندی حەکاریدا

کوردەکان دوای بزوتنەوەی بوّتانو جزیرە[1] مەلبەندی حەکاری لەناوچیا بەرزوچڕەکانی کوردستاندا لەنێوان سنوری تورکیەو ئێراندایە.

لەودەمەدا ڕاپەرینی کورد بەدژی تورکانی تورکیەو قاجار چووە ناوپلەیەکی تایبەت وروڵەکانی سولالەی نەخشبەندی، نەخشێ زوّر گرینگیان، هەبو، بوّڕا پەراندنی خەڵک.

هەر مزگەوتو تەکیەو خانە قایەک پێگەو بنکەیەکبو، بوّ دنەدانی مسوڵمانان بەدژی تورکی تورکیا وبەتێکرا هەمو مسوڵمانەکوردەکان وهوّزەکانی ترکەخوّیان بەپەیرەوی رچەی نەخشی و قادری و مەولەوی دەزانی لەو ڕاپەرینە مەزنەدا بەشداریان کرد.

ئەو کوّڕو کوّمەڵەدینی یانە، وەها یارمەتی یەکترینیان ئەدا وەک یەک بنەماڵیەیان لێهاتبو[2].

بەشایەدی زانایەکی ئەمریکای هاوخول (برناردلویس) نەخشبەندیەکان وەکو براپشتیان دابو بەیەکەوە، بوّ ملەبەملانێ کردن لەگەڵ دەسەلاّتدارانی تورکی تورکیەی ستەمکاردا.

حەزرەتی سەیدطەه شاهی شەمزین (قُدِّسَ سِرُّهُ)

حەزرەتی سەیدطەه نەهری شاهی شەمزین یەکێ لەخەڵیفە بەناوبانگەکانی حەزرەتی مەولانا خالد شارەزوری نەخشبەندیەیە حەزرەتی سەید طەه باوکی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا نەهری

---

۱ ـ مەبەست جریزەی عبدالعزیزی کوڕی عومەری کوردی ـ بەردەقیتیە: (بەرقعید:) مەبەست کوری عومەر ـ ی بن خطاب خەلیفەی دوەمنیە. هەروەکو کوری خەلەکان نوسیویەتی بروانەباسی کوردانی ئەسیری جەزەری لەوەفەیاتدا

۲ ـ مستەفاکەمالّ ـ ڕێگای تورکیەی تازە، جوزوی ۱ موسکوّ ۱۹۲۲ لاپەرەی ۲۸۸

Dr.Saleh Ebrahimi

غازی‌یە (قَدَّسَ اللّٰهُ اَسْرارَهُمُ الْعِلِّیَه).

حەزرەتی سەید طە نەهری شۆینێ زۆری بووە لە سەر (شامحمد) قاجار، جاهەر لەم سۆینگەوە (شامحمد) بوتە مریدو توبە کاری‌و لەبەر سەیید طەی دانەواندوە یا لەخۆشەویستیدا مانگانە لە (بیت‌المال) پێنسەت تمەنی دراو بۆ بریوەتەوە بۆ خەرجی خانەقاو میواندارێ‌و دەگوندیشی لەگوندەکانی مەرگەوەر داوەتی‌و پیێ بەخشیووە. (شامحمد) قاجار لە ۱۲۲۲ کۆچی مانگیدا لە دایک بووە.

یەکێ لە ژنەکانی ئەوکە دایکی عەباس میرزا مولک ئارا بووە مریدو توبەکاری حەزرەتی سەیدطە نەهری بووەو زوری ریز بو حەزرەتی سەید طەو بنەماڵەی نەهری شاهی شەمزین داناوەو بۆ خزمەت کردن بەو ماڵە کوشاوە.

دایکی مولک‌ئارا ناوی خەجیحە خانم‌وخوشکی‌یەحیا خانی چەریق بوەکە خۆیان داوەتە پال عەباسیان کەگۆیا عەرەبی عەباسین.

نەنانەت موحەمەد شا لە ئاخری سەلتەنەتی خویدا ویستویەتی ناصرەدین میرزا لە وەلیعەهدی بخاو عەباس میرزا مولک ئارا بکاتە جێنشینی خوی کە ئەمیش مریدی حەزرەتی سەید طەبووە و بی ئەو قامکی نەدەکرد بەئاوا، بەڵام مەرگ مۆڵەتی نەداو ناصرەدین میرزا بە فرو فێڵی دەرباریان کرا بەشاو بە قانە قدیلەی (مەهدعولیا)ی دایکی خەریک بو عەباس میرزا بکوژی، عەباس میرزا کە زۆر حەزرەتی سەید طەی خۆش دەویست‌و مریدی‌بو، لە ساڵەکانی ۱۲۷۲ کوچی مانگی بەدواکە حەزرەتی سەید طە نەهری وەفاتی کرد بوو حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا نەهری غازی شاهی شەمزین ببووە جێنشینی حەزرەتی سەید طەی باوکی، عەباس میرزا مولک ئاراکەلەو ئافرەتەکوردە بوو لە دایکەوە دەچوە سەرکوردەکانی چەریق کە لەبنەرەتا شازادە بون بووە مریدی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلاو پەیرەوی لە دەستوراتی شیخ عوبەیدیلا غازی دەکردو پیوەندی نیزیکی لەگەڵدا پەیاکرد.

جا دوای ئەوە عەباس میرزا ماوەیەک ئاوارەی هەندەران بو حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا نامەیەکی بو دەنوسی‌و بە دو پیاوی خویدا بویی دەنیری‌و بانگی دەکا بچێتە (سابلاغ) مەهاباد

Dr.Saleh Ebrahimi

موکری تا بە جەنگ کردنو پشتیوانی حەزرەتی شیخ سەلتەنەت بەدەس بهینی، پیاوە کانی شیخ یە کیکیان ناوی عبدالرحیمو پیربوەو ئەوی تریان ناوی حوسین قولی بووە.

بەلأم عەباس میرزا مولّک ئارا لەترسا نامە کە ئەنیرێتە لای ناصرە دین میرزا:(شا) ئەمیش ئاشتی ئە کاتەوەو ئەی کاتە حاکمی قەزوینو پیاوە کانی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلاش دە گرنو دەیان کوژن.

ئەلین: هەمزە میرزا حەشمةالدولە کە لەلایەن ناصرەدین شاوە لەشکری بردە سەر شیخ عوبەیدیلا لە کاتی لەشکرکیشی لە سالی۱۲۹۷ی مانگی لە (سایەن قەلأ)ی هەوشار دەمرێو حاجی میرزا حوسێن خانی سپە هسالارو حەسەنعەلیخانی ئەمیر نظامی گەروس بونە مەئمور بۆ لە شکرکێشی بۆسەر حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا غازی شاهی شەمزین[1].

حەزرەتی شیخ عوبەیدیلای شاهی شەمزین دوکوری هەبوە یەک شیخ محمدصدیق دوەمی حەزرەتی شیخ سید عبدالقادر غەوثی ثانی شەهیدی دینو ئیسلامو نیشتمان. حەزرەتی شیخ عبدالقادریش دوکوری هەبوە یەک حەزرەتی حاجی سیدعبداللّە سلطانالعرفا کە شەپۆلّە بڕەشیعریکدا وتویەتی:

ئەفضەل الاسمایە عبداللّە باسم ئەو بووە

اسماًو جسماً مضاف حق بەرەحمی گردگار

ئەم حاجی سەید عبداللّەیەش دوکوری هەبووە ۱ـ دوکتور سەید عەزیز گەیلانیزادە(شەمزینی) ۲ـ مەرحومی سیدعبدالقادری ثانی کە لە روژی شەمە۱۳٦٦/۹/۷هەتاوی لە شاری ورمی وەفاتی کردو جەنازە کەیان لە دزەی مەرگەورلە ئارامگای بنەماڵەی خۆیان ناشتو ۱۳٦٦/۹/۱۱هەتاوی لەسەرە خوشیدا حەزرەتی سەید

۱ ـ سەرچاوە: مێژوی هەوشارو نەسبنامەی خولەفاو شەهریاران لاپەرەی ۳۹۳و گۆفاری یادگار س۵ ژمارە ۱ و ۲ لاپەرەی ۳۲و ۳۳و شەرحی حاڵی عەباس میرزا مولّک ئارا لاپەرەی ۱۵۲و ۱۵۳و ۱۵۴چاپی ساڵی ۱۳٦۱هەتاوی تاران شەپۆل

Dr.Saleh Ebrahimi

حەزرەتی سەید تاهای دووەم کە لە تاران
دەگەڵ بەسەر بووەوو لە ٥ ج - ١ - لە ساڵی ١٣٥٨ی
مانگیو ١٣١٨/٥/١ی هەتاوی وەفاتی
کردووەو لە ئیمام زادە (عبداللە) نێژراوە

Dr.Saleh Ebrahimi

فاروق گەیلانی زادە کرایە جێنشینی باو با پیرانی بنەمالەی گەورەی ساداتی کرامی نەهری. شاهانی شەمزین (قَدَّسَ اللّٰهُ اَسْرارَهُمُ الْعِلِّیَه).

شیخ عبدالقادر گەیلانی زادە چەن کوری بەم ناوانە هەیە: حەزرەتی شیخ سەید فاروق گەیلانیزادە ـ سەیدطە ـ موهەندیس سەید ئیبراهیم. سەیدصالح ـ سەید مەحمود ـ سەید عبیداللّٰه ـ ئەمەش نمونەی دەس خەتی حەزرەتی مەولانا خالدە بو حەزرەتی سەید طەی گەورە.

بەرەبابی حەزرەتی سەید محەمەد صدیق، کە ئەم کورانەیبوە:

۱ـ سەید تاهای ثانی ۲ـ سەید رەشید ۳ـ سەید شەمشەدین ۴ـ سەید مصلح‌الدین.

سەید تاهای ثانی ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید محەمەد صدیق ثانی: (پوشۆ) ۲ـ سەید عبیداللّٰه ثانی:(تەرۆ) ۳ـ سەید صالح داروجان ۴ـ سەید عزالدین:(جەیتۆ) ۵ـ سەید ئەحمەد ٦ـ سەید حاجی ثانی ۷ـ سەید مەزهەر:(کەوکەس).

سەید محەمەد صدیق ثانیش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید کامران ۲ـ سەید خوسرەو ۳ـ سەید پەرۆیز.

تەرۆش سەید فەروخیبوە.

سەید دارو جانیش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید عیمادەدین ۲ـ سەید سامی ۳ـ سەید عەگید.

جەیتوش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید برزۆ ۲ـ سەید فەرامەرز ۳ـ سەید ئەرەس.

سەید ئەحمەدیش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید تاها: (چەکۆ) ۲ـ سەید هۆشەنگ ۳ـ سەید فەرهەنگ ۴ـ سەید سەعید

سەید حاجی ثانیش ئەم کورانەی بوە:

Dr.Saleh Ebrahimi

۱ـ سەید ئیسماعیلی ۲ـ سەید عبدالناصر ۳ـ سەید سولەیمان موهەندیس.

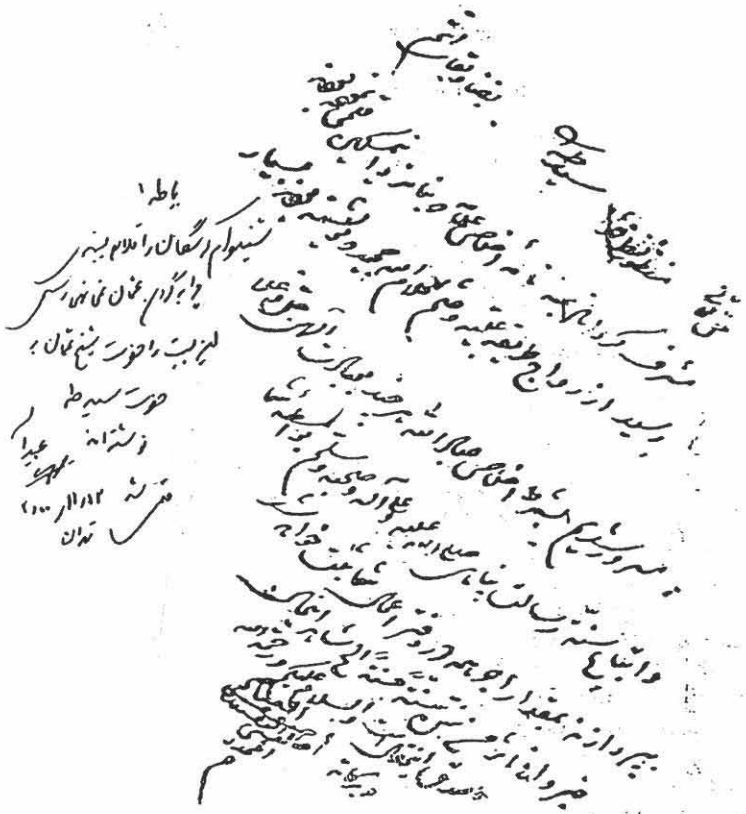
سەید کەوکەسیش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید نورەدین ۲ـ سەید غازی ۳ـ سەید گەیلانی ۴ـ سەید عبیدالله.

سەید شەمشە دینیش ئەم کورەی بوە: ۱ـ سەید رەشید.

سەید مصلح‌الدینیش ئەم کورانەی بوە:

۱ـ سەید کاظم ژارابادی ۲ـ سەید ئەنوەر ۳ـ سەید وەحیدەدین ۴ـ سەید رەشید.

وێنەی دەستنووسی نامەی مەولانا بۆ سەید طاهای نەشری
(سەیری لاپەرە ۲۰۲ بکە)

لە کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارە (١٦٥٧)ی سالی ١٩٧٩ی دراوەتێ

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاخرین راپەرینی کورد

نەتەوەی کورد بەرابەری حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا مەلیک غازیشاهی شەمزین راپەریو ئەم راپەرینە هەردو بەشی کوردی تورکی عوسمانیو کوردی ئیرانی گرتەبەر.[1] لە دیسامبیری ١٨٧٢ی زایینی حوکومەتی ئیران لەکوردەکانی ورمێ، خۆ، سەلماس، تەرگەوەرو مەرگەوەر مالیاتی ویست، ئەوانیش بە قسەیان نەکردو رایانگەیاند کە مالیات مافی شێخەو بەوی ئەدەین کەلە ساڵی ١٨٣٦وە لەلایەن شامحەمەدی قاجارەوە بە حەزرەتی سەی تاهای باوکی شیخ عوبەیدیلا دراوە.

حەزرەتی شێخ لەساڵی ١٨٧٧ و ١٨٧٨ چووە جەنگی روس و هێزی پێشمەرگەی نارەدە یارمەتی عوسمانی بەو هیوایەی کە تورکی عوسمانی بەدژی شای ئێران یارمەتی راپەرینی شێخ بدا، تورکی عوسمانی لە شەری روسدا نەی ئەتوانی مواجبی شەرکەرانی تورک بدا ئەوە بو دەسیان کرد بە تالانو بروی ماڵی کوردان لە دەرسیم، ماردین، هەکاری و بادینان و... شێخ بو دیفاع لەو کوردانە پیاوی نارەدە ئەستەمبوڵ، تا تورکان دەس لە ئازاردانی کوردان هەڵبگرن تاوانی ئەو تاوانو تالانو وێرانیانە بداتەوە بە کوردو لەوبابەتەوە لەگەڵ شەریفی مەککەو خدیوی میصر پێوەندی دامەزراند تا لە راپەرینی کورد پشتیوانی بکەن. هەروا پیاوی نارەدە لای نوێنەرانی روس لە ئەرزەروم و وان تاکۆمەگ بە کورد بکەن، بەڵام روس یارمەتی نەدان.

---

١ ـ گەورەترین رابەری روحانی کوردستان .ن.أ.خەلفین knaifin ـ لەم راپەرینەدا لە ساڵی ١٢٩٧ی مانگی عەبدوللای زەرزا لەخزمەت مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین بوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە ١٨٧٩ زاینی کونسولی ئینگلیس لەوان چووە دیداری شیخ، دوای ئەو دیدارە هەندێ چەک‌و تەقەمەنی لە بەریتانیاوە بە جەنگ ئاوەرانی کورد لەژێر نێوی کۆمەگ بە قەحتی لێدراوان درا.[1]

حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا (١٨٨٣ - ١٨٣٠) ئینسانیکی قانیع، پارێزگار، دیندارو بە تەقوا بوو زۆری حەز لە باشبونی باری ئابوری‌و فەرهەنگی‌و ئاسودە بونی خەڵک بو، باوەری وابو تەنیا رێگای بەختەوەری، سەربەخۆیی کوردستانی گەورەیە. موسوڵمانانیش ئەو زاتەیان بە رەوانە کراوی خواو واجب‌الاطاعە دەزانی.

حەزرەتی شێخ عەبدولقادر ناودار بە «غەوثی ثانی» (قدس سره) دوای چل ساڵ یانی لەساڵی ١٨٣٠ی زاینی بەدواکە حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری-شاهی شەمزین لە مەککە وەفاتی کرد، غەوثی ثانی‌و سەید تاهای نەوەی شێخ عوبەیدیلا لە سۆینگەی بەرەکەتی مەعنەوی شێخەوە نەخشێ زۆر گرینگیان لەکوردستانداگرتە ئەستۆ.

رابەرانی تازە لەساڵی ١٩٠٨ی زاینی یەکەمین سازمانی رامیاری کوردیان دامەزراند، بێجگە لە سەید عەبدولقادر غەوثی‌ثانی‌و سەید تاهای کوری سەید محەمەد صدیق، ژەنرال شەریف پاشاو لوتفی‌پاشاو ئەمیر کامران عالی بەدرخان نەوەی پاتشای کوردستان و چەن کەسی‌تر لە پیاوانی کوردی دیاربەکر، هێمی رابەرایەتی ناسیونالیستی کوردیان سازدا و دوای ماوەیەک زل‌هێزەکان لە تەک ئەمانەدا، پێوەندیان پەیداکرد.

حەزرەتی شێخ عەبدولقادر غەوثی ثانی لە ١٩٠٨ بوتە سەرۆکی مەجلیسی سەنای عوسمانی و لە پاش ماوەیەک بۆتە سەرۆکی شورای حاکمییەت

ئەمیر عالی بەدرخان، ژەنرال شەریف پاشاو شێخ عەبدولقادر «غەوثی‌ثانی» کە سەرۆکی مەجلیسی سەنای عوسمانی بو بە کەڵک وەرگرتن لەهەل و مەرجێک کەلە (بەهاری تورکانی جەوان) لە ولاّت پەیدا ببو، جەمعییەتێکیان بەناوی «تەعالی و تەرەقی کوردستان» پێک هێنا (نەشریە): کۆوا رێکیان بەناوی «کورد تەعاونی و تەرەقی -گازتسی» بەسەردەبیری جەمیل‌بەگ بلاوکردەوە و کەوتە بەرسەنجی کوردەکانی کۆچ کردو، بۆ شاری ئەستەمبوڵ، چونکا ئەو کۆوارە لە بابەت زمان‌و فەرهەنگ‌و وەحدەتی نەتەوەی کورد زۆرشتی جوانی دەنوسی.

---

١ - کوردەکان تەرجەمەی دوکتور یونسی چاپی تاران ١٣٧٠ی هەتاوی لاپەرەی ٦٦ و راپەرینی میللی دەس‌نوسی دوکتور یونسی لاپەرەی ٦.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەر لەو سەردەمەدالە پاییزی ۱۹۰۸ کومەیتەیەک بەناوی کورد، بۆ بلاّو کردنەوەی زانین و عیلم سازد راکە شاخەیەکبو لەجەمعییەتی ناوبراو، هەروا فێرگەیەکیان لە گەرەکی چەنبەلی ئەستەمبولّ سازداکە هەندێ لە کوردە دەرس خوێنەکان ئەمەیان دەکرد کە پێکەوە خربیونەوە.

لە هـەموان گـرینگتر جـەمعییەتی تەعـالی کوردوسـتـان بـو کـە لەلایـەن عـەللامە **مەلاسەعیدنورسی** ئەو عارفە گەورە و لەلایەن خەلیل خەیاّلی خەلّکی موّتکێ و هەمزەبەگی موّکوس دامەزرا، کە داوای مەزایای ئوصولی وێلسوّنِ دەکرد، دیاری کردنی چـارەنوسی کورد ـ ی بنەدەستی ئیمپەراتوری تورکی عوسمانی و کوردانی کوّچ کردوی ئەستەمبولّ کە ئەندامی ئەوەبون، کە سەروّکی یەکەم کوّنگرەی ئەم کوّرە حەزرەتیْ شێخ عەبدولقادرگەیلانی کورِی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین بو کە تازە لە تەبیعیدی مەککەگەرابوە وە، ئەمین عالی [1]بەدرخان کورِی بەدرخان، ژەنرالّ فوئادپاشاکرا بە نایبی سـە روّک و ژەنـرال حەمیدپاشاکرا بە دەبیرکوللی ئەوکوّنگرە.

لاوانی نیوّ ئەوکوّرِ و کوّنگرە سەربەخوّیی کوردستانیان دەویست.

نوکتە دوای موتارەکەی مەدرەس لەسەر بیرورای سلطانالعرفـا حـەزرەتی حـاجی سەیدعەبدوللاّگەیلانیزادە کورِی غەوثیثانی سازمانێک بەناوی سـەربەخوّیی کوردسـتـان سازدرا.[2]

بە لاّم حەزرەتی شێخ عەبدولقادرغەوثیثانی دیفاعی لە خودموختـاری دەکـرد لە چوارچیوەی ئیمپەراتوری عوسمانیدا و دەیفەرمو: تورکەکان بوّ دامەزراندنی کوردستانی خودموختار موافەقەتیان کردوە و ئیمە نابیّ پشت لە تورکان بکەین، دیارە ئەگەر تورکەوعدە بە خیلافیان کرد نەتەوەی کوردلەمافی رەوای خوّی دیفاع دەکا. بەلاّم سەرەنجام مستەفاکەمال

---

۱ ـ یانەمین عەلی

۲ ـ کوردەکان لاپەرەی ۷۷ Istglal ikurdistan_ تەرجەمەی دوکتور یونسی ۱۳۷۰ تاران ـ حاجی سەیدعەبدوللا سلطان العرفاگەیلانیزادە شە مزینان ریسالە یەکی بە ناوی (عەقیدائیمانی) داناوە کەباسی ئاین و ئەقیدەی ئایینی ئیسلام دەکا ـ زاری کرمانجی، زمان کوردی، ئەلف و بی کوردی چاپی ۱۹۲۵ز کە ۱۴ پەرەیە ـ کتیبخانەی سوّران: حەسەن صەلاح ـ چاپی ۱۳۸۵. بە نەقل لە رابەر سەرچاوە ـ د ـ ئەورەحمان حاجی مارف لە بارەی زمانی کوردی یەوە چاپی ۱۹۸۹ز بە غدا. (شەپوّل).

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەو مارزە ئەم شێخە گەورە و دڵپاکەی لە گەڵ سەیدمحەمەد ـی کوری و چەن کەس لە سەرانی کوردی وەک حەزرەتی شێخ سەعیدو خالید بە گی جەبرانی لەسێدارەدا (رضوان‌اللّه علیهم).[1]

لەدوای راپەرینی حەزرەتی شیخ عەبدولقادر لەتورکیا دادگایەک بە نێوی «مەحکەمەی ئیستیقلال» پێک هاتو و لەو مەحکەمەیدا حەزرەتی شیخ عەبدولقادر ناودار بە غەوثی ثانی و سەید محەمەد ـ ی کوریِ غەوثی ثانی و ژومارەیەکی زۆرلە کورد هاوبیرەکانی وەک: دوکتور فوئاد و... مەحکوم و ئیعدام کران. خوالێخۆشبو مام «هێمن» بۆئەو روداوە دە ستە شێعرێکی کوتووە کە لە «نیشتمان» گەلاوێزان ژمارەی ۲ سالی یەکەم (ئۆڕگانی کۆمەڵەی ژ.ک.ا) لە گەلاریزانی ۱۳۲۲ی چاپ کراوە:

مام هێمن

دوێشەوێ گریام هەتا ڕۆژ پێت بڵێم بۆچی‌برا
مەحکەمەی مەنحوسی ئیستیقلال وەبیرم هاتەوە
ڕێزیان بە ستبو لە پێش چاوی منا گشتی هەمو
ئەم شەهیدا نەی کە خنکاون بە سەد ئاواتەوە
پاک بەکفنێکی لە خوێنا شەتڵو لێوێکی بە بار
پاک بەرە نگێکو قیافێکی پەڕیوو ماتەوە
هاتە گوێم لێکرادەیان کوت ئێمە کوژراین بێ‌خەتا
میللەتی کورد تابە کەنگێ تۆڵەمان ناکاتەوە؟
من لە سەر لوتکەی بڵێندی کێو لەحەق دا وادە کەم
تۆش بپارێوە جەنابی شیخ لە سەر روی تا تەوە
بەڵکو روحمێکی بکا پێمان خودا وەندی ڕەحیم
چی دیکە ژێر دەس نە بین دیسان وەسەرمان خاتەوە

---

۱ ـ شیخ عەبدولقا در (غەوثی‌ثانی) لەسەر داواکردنی سەر بە خویی کوردستان لە ۳/۲۴ ساڵی ۱۹۲۵ ی زاینی شەهید کرا و پیرەمێرد شاعیر و نوسەری زانای کورد لە شینی شەهید بونو لە سێدارە درانی ئەو زاتە ئازاو پاکەدا فەرمویەتی:

شێخ قادر ڕەئیسی هەمو خانەدانی کورد میراتی جەددی کەربوبەلا بو بە ئیرسی برد.

Dr.Saleh Ebrahimi

هێمنـا پـێت وانـەبێ یـەزدانـی بـێ هـاوار و فـەرد
کـەیفەری ئـەم زوڵـمو زۆرە، بـێ حسـاب نـاداتـەوە[1]

بەڵام دەستەی دوەم کە سەربەخۆیی کوردستانیان دەویست مـەکـۆیە کیـان بەنـاوی «تەشکیلاتی کۆمە ڵایەتی کورد» پێک هێنا، جاهەر لەوکات وسـاتەدا حیزبێکیـان بەنـاوی «حیزبی میللەتی کورد» سازدا.

شێخ عەبدولقادر «غەوثی ثانی» کوری حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شاهی شەمزین لە ۲۷ فەوریەی ۱۹۲۰ لە وتووێژ لەگەڵ رۆژنامەی تەصویری ئەفکار بلاوکاراوەی بیرورای حیزبی ئیتحادو تەرەقی رایگەیاند کە شەش حەوت ئەیالەتی کوردنشین هـەیە، حـوکومەت دەبـێ سەربەخۆیی یان بداتێ و ئێمە دژی تورکنین، داوای مافی رەوای کورد ئەکەین.

لە سەرەتای ئاوریلی ۱۹۲۰ کوردەکانی دانیشتوی قوستەنتەنیە (پێتەخت) کە زۆربەیان فەقیر و کرێکار بوننامەیەکی دور و درێژیان مۆر کردبوو ناردبویان بۆ شێخ عەبدولقادر و مەجلیس و رایان گەیاندبو کە پشتیوانی لە حەزرەتی شێخ دەکەین و تەنیا شێخ عەبدولقـادر نوێنەری بەراستی کوردە و شیاوی ئەوەیە کە بەناوی کورد قسەبکا.

بە لاڵم بەداخەوە «جە معییەتی کوردان» بو بەدو لەت، لەتێکیان بەنـاوی «جـەمعییەتی کۆڕی کورد» بەسەرۆکایەتی ئەمین عالی بەدرخان و مەمدوح سەلیم، لەتی دوەمیان بەناوی (کورد و کوردستان) بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادر «غەوثی ثانی» بو شێخ عەبدولقـادر دوشت زۆر گرینگ و بناغەیی بو ۱ـ تەزمین وەرگرتن لەبابەت خودموختاری یا سەربەخۆیی کوردستان ۲ـ یەکیەتی کوردستان.

ئەو بەراوە ژوی ئەمین عالی بەدرخان خودموختاری کوردستانێکی یـەک گـرتوی لەژێر چاوەدێری تورکی عوسمانیدا زۆر پێ باشتر بو تا سەربەخۆیی و پەرێشان و پڕش و بلاوبون، شێخ عەبدولقادر باش دەیزانی تا هەل و مەرجێ تەواو لەدەستدا نەبێ داواکردنی سەربە خۆیی کوردستان زیانی لە قازانجی زیاتر دەبێ، بەلاڵم بەدرخانەکان بێئینساف بون و لەوە حاڵی نەبون[2].

---

۱ ـ نەقڵ لە کۆواری نیشتمان لاپەرەی ۱۴۲ و ۴۴ ژومارەی ۲ سالی یەکەم گە لاوێژانی ۱۳۲۲ی هەتاوی ئورگانی کۆمەڵەی (ژێکاف) بنکەی چاپەمەنی ئازاد سوێد سالێ ۲۵۹۷ی ک و ۱۹۸۵ ز ـ بە کوڵینەوەی دوکتور جەمال نەبەز.

۲ ـ راپە رینی میللی دەستخەتی دوکتور یونسی لاپەرەی ۱۹ تا ۲۱.

Dr.Saleh Ebrahimi

شیخ عەبدولقادر لەقوستەنتەنیە داوای لە .م. دوریک M.dreodeck کرد و پێی وت «ئە گەر پاتشای ئینگلیس بییەوێ و یارمەتیمان بدا، من سەربەخۆیی کوردستان ڕادەگەیینم».

شێخ عەبدولقادر لەزیمنی قسە کردندا پەندێکی کوردی بۆ نوێنەری بەریتانیا لە قوستەنتەنیە، دە خوێنێتەوە و دەڵێ: «دوژمنت ئەگەرمێرولەیەکیش بێ مادام کە دوژمن بێ، نابێ لێی غافڵ بی».

لە ئاوریلی ۱۹۲۲ کە نفوزی بەریتانیا لەکەمی‌دابوو فەرانسە لەگەڵ کەمالی‌یە کان دانفوزی زیادی کردبو شێخ عەبدولقادر «غەوثی ثانی» پوانکارەPoincare تێدەگەینێ ئە گەرفەرانسە کارێ بکا کە خودموختاری کوردستان دابین بکرێ من بەناوی سەرۆکی کوردستان ئامادەم موقاوەلە نامە مۆر بکەم کە فەرانسە بتوانێ ئەرکی خۆی لە سوریەدا ببا بەڕێوە.

بەداخەوە نوێنەرانی کوردی لایەنگرانی تورکی عوسمانی لەسەرەتاوە لەباتی ئەوە پشتیوانی لە بیرورای شێخ عەبدولقادر بکەن توانج و تەشەریان لە شێخ ئەداو داوایان کرد لە مەجلیسی سەنای تورکیە دژی لەگەڵدا بکرێ و لە مارسی ۱۹۲۰ نوێنەرانی کوردی وان، ئەرزەروم، تەرابوزان، هەکاری و بایەزید لایەحەی دژی کردنی شێخیان بە مەجلیس دا و بەدنەی تورکان لەکۆڕی درگا بە سراودا، ئەوەیان مۆر کردوکورد بووە هۆڕەی خۆی.

یەکێ لەکارە شۆرشگێرەکانی تورک لە ۱۸۷٦ بەرقەرار کردنی مەشروتییەتی لیبرال بو، ئەو سەردەمە مانگی هەنگوینی کۆمەیتەی «ئیتحاد و تەرەقی» بو، بۆ هەمو ناسیونالیسمی خەڵکی تورکیە، گەورەکانی کورد، ئیجازەیان درا بگەڕێنەوە قوستەنتەنیە و سازمان و مەکۆ بنیات بنێن.

لەپاشان زۆر بەی کوردە رابەرەکان، هاتنە سەر ئەم بڕوایە کە بێ پشتیوانی حوکومەتێکی گەورە ناتوانن سەربە خۆ بن لە ئاکامدا نەجمەدین حوسین دەبیر کوللی غەربی دیموکراتی کوردستان نامەیەکی لە نوێنەری عالی بە ریتانیا بەوناوە بۆ نوسی و داوای یارمەتی کرد.

لە ۱۹۰۸ ئەمین عالی بە درخان و شێخ عەبدولقادر غەوثی ثانی و شەریف پاشاو ئەحمەدلوتفی «زلفیق» پاشا جەمعییەتێریان بەناوی (جەمعییەتی نەشری‌مەعارفی کوردی، دامەزراندو فێرگەیەکیشیان لە ئەستەمبوڵ Tehevevlitaehe لە گەرەکی (چەنبەرلی‌تاشی)

Dr.Saleh Ebrahimi

سازدا و لە پاییزی ۱۹۰۸ ی زاینی کۆواریکیان بەناوی «تەعاون و تەرەقی کورد» بلاوکردەوە کە ئیسماعیل یاحەقی بابانزادە و سەعید کوردی و شێخ عەبدولقادر غەوثی ثانی و تاریان بۆ دەنوسی. مەکۆی کوردی لە بەغدا و موسڵ و دیاربەکریش سازدرا. بەڵام ئەستەمبوڵ (قوستەنتەنیە) هەروا جێگای تێکۆشانی کورد بو، کە زیاتر لە ۳۰۰۰۰ (سی‌هەزار) کوردی تیابو.[1]

سەرداری عارفان و خواناسان و میرخاسان و شتزانان، پێشەوای خووئاکار جوانان، پیرو دەستگیری شاری تەریقەت شارەزای دەستوری شەریعەت، پشتیوانی دینداران و چەوساوان، تیشکدەری ئاسۆی بێگومانی، نمونەی یەکتاپەرستِ و خواخوازان، مەولانا حەزرەتی حاجی شیخ سەید عوبەیدیلای نەهری مەلیک غازی شاهی شەمرین (قُدِسَ سِرهُالعَزیز).

شاعر وتەنی:

بەڵگەیە بۆروژی رون تیشکی هەتاو بۆ پەسەندی گوڵ بە سەبۆنی گولاو

حەزرەتی مەولانا حاجی شیخ عوبەیدیلا مەلیک **غازی‌شاهی شه مزین** زاتیک بو نورانی و پاک و چاک و موبارەک و ئازا و نەبز و لەخواترس‌و بە تەقواو عاریف و زانا و بە مشور و زاهیدو عابید، لەسەر بەرمالی عیبادەت دانیشتبوو جلکی فەقری خستبوە سەرشانی و تەنیا بیری لەخوا دەکردەوە و خۆی تەرخان کردبو تا خەڵک رێنۆینی بکابۆ دین‌و دنیا و لەو رێگایەوە بیانگە یینێتە خوا، رێگای راست و بختەوەری و پێگەیشتن‌و تێگەیشتن جا ئازادی و روناکی و ئاشتی و برایەتی و یەکیەتی، بە خەڵک نیشان ئەدا.

نادر میرزای **قاجار** کە ئەسپاردەی بو بچێتەناوچەی موکریان تا مەسەلەی راپەرینی حەزرەتی حاجی شیخ عوبەیلای نەهری شاهی شەمزین مەلیک غازی بۆناسرەدین‌شای قاجار بنوسی، جائەوەیە لەکتێبی: (میژوو جوغرافیای داروسەلتەنەی تەوریز)دا نوسیویەتی: مسوڵمانان بە تایبەت نەتەوەی کورد حەزرەتی حاجی شیخ سەید عوبەیدیلا بە (أُولُوالأمرْ) دەزانن، بە مەلیک غازی یادی ئەکەن: شیخ مورشیدێکی گەورەی دینی و رابەرێکی مەزنی جیهانی ئیسلامە، لەکوردستاندا، خاوەنی پلەو پایەی بەرز و بڵێندە و چەن خەڵیفەی بەناوبانگی وەکو مەولانا حاجی مەلاْ (ئەورەحیم وَەفایی) عەللامە و شاعیر و زانای هەیە.

---

۱ - راپەرینی میللی دەستخەتی دوکتور یونسی لاپەرەی ۲۱ تا ۳۰.

Dr.Saleh Ebrahimi

هونە:

قیبلە گاهی عاریفان کەس وەک عوبەیدیلا نەبو.
عالمێکی دیدەبێ بۆ: غەوسی بەغدایێکی دی!
جانشینی حەزرەتی غەوسول خەلایق قوتبی حەق.
فەرعی تاها، ئەسلی یاسین نەوبەری گەیلانیە
رەوشەنی چاوی قولوبی عاریفە، عەکسی، دلێ
کێوی تورە، مەزهەری نورە، کلی سوبحانیە
گەرهەمو عالەم بڵێن: مەجنونە، تا دەمرم دەڵێم:
هەر دو دنیا، قیمەتی، دیدارێکی، عوبەیدیلانیە.

ئەسکەندەر قوریانسە شەلەی ئەرمەنی کە لە سابلاغ (مەهاباد) بوەو زمانی فەرانسەوی زانیوەو روداوی راپەرینی حەزرەتی شیخی نوسیوەو لایەنگری ستەمکارانی قاجار بوبوە دەنوسێ:

خەڵک، حەزرەتی شێخ بەخاوەنی مالّ و سەروگیانی خۆیان و بە (رَحْمَةً لِلْعالَمِین)ی ئەزانن، مریدانی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا چەلە ئێران، چەلە ولاتی تورکیای ئوسمانی، چەلە ولاتانی تری عالەمی ئیسلامی، بۆ زیارەتی حەزرەتی شیخ هەمیشە بەرێوە بون و لەرێگای زۆر دورەوە ئەچونە زیارەتی، بە یادی شێخ حالیّان لێدەهات و جەزب دەبون، خەڵک هەر وەکو مەجنون بۆ زیارەتی ئەو شێخە خواناسە، گەورەیە، وێڵی ناوچیاونەهری دەبون و ئەو سەرۆکە رۆحانیەی، خۆیان ئەونە، لاپاک و بێخەوش و خودایی بو، هەر وەکو خاوەنی وەحی و ئیلهامیان، دائەناو حەزرەتی شێخیان بە (اولُوالْأَمْر و واجیب ئیتا عەیان) ئەزانی و چەند خەڵیفە و نۆینەری هەبو، کە هەمویان لە بابەت دینی پێروزی ئیسلام و رابەری و مورشید بونی، شێخ عوبەیدیلاوە، تەبلیغی دینی ئیسلامیان ئەکرد. خەڵیفەکانی شیخ هەرکامیان زانا و عالم و عاریف و خواناسێکی گەورەبون، بۆ وێنە خەلیفە محەمەد سەعید، خەلیفە سەلیم و شیخ محەمەد ئەمین و سەیدکەمال و سەید تاهای دوەم، یەکێک لەوانە حاجی خەڵیفە مەلا محەمەد: (بەها) کە خەڵیفەو ئەمین حوزوری حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا مەلیک غازی شاهی شەمزین

Dr.Saleh Ebrahimi

و شێخ عەبدولقادر نەهری ناودار بە غەوسی سانی بووە،[1] زۆربەی خەڵک و نوسەران و لێکۆڵەران لە سەرئەم بڕوایەن، ناودار بونی بنە ماڵەی گەورەی ساداتی نەهری، لە حەزرەتی سەید تاهای گەورەوە، دەسی پێ کردوەو شێخ عوبە یدیلایش ئەم مەزن بونەی لە باوکی یەوە، بە میراف پێ گەییبو، دەڵێن: حەزرەتی سەید تاها شوێنی زۆری لە سەر شامحەمەد قاجار هەبوە، خەجیجە خانمی خوشکی یەحیا خانی چهریق کە لە کوردەکانی سەڵماسەو مریدی حەزرەتی سەید تاهاو دایکی عەباس میرزا مووڵک ئاراو خێزانی شامحەمەد بوە. شامحەمەدیش مەنسوبی سەید تاها بوەو هەموساڵێک دیاری و دراوێکی زۆری بۆخەرجی خانە قا، بۆ حەزرەتی (سە ید تاها) ناردوە، تا شامحەمەد لە شەوالی ۱۲۶۴ی کۆچی مانگی دامردو، ناسرەدین شای قاجار براگە وڕەی مووڵک ئارا، کە لەژنێ تر بوە لە جێی محەمەد شای باوکی دانیشت.

حەزرەتی حاجی شێخ عوبەیدیلا مەلیک غازی شاهی شەمزین نەهری (نایری) کوڕی حەزرەتی سەید: (تاها) یەولە ۱۸۲۰ی زاینی لە گوندی نەهری لەناوچیا لەدایک بووەو دوای ٦٢ ساڵ ژیان و خەبات لە ڕێگای ئیسلام و دین و دابین کردنی دادگەری و یە کیەتی و برایەتی و ئازادی و ملە بە ملانێ کردن لە گەڵ تاغوتی زەمانی خۆیداو بە رەنگاربون لە گەڵ ملهوڕان و ستەمکاراندا، لە ساڵی ۱۸۸۳ی زاینی لە تایفی مەکەو حیجاز بارگەی بەرەولای خواێکناوەو هەرلەوێش نێژراوە و دیوانی شیعری بەزمانی فارسی بەناوی مەسنەوی هەیە، کە بەداخەوە چاپ نەبوە.

وەفایی ئەوعە للامە گەورە خواناسە، فەرمویەتی: دوای دەسنوێژ گرتنو نوستن لە خەونمدا، دیتم حەزرەتی حاجی شێخ عوبەیدیلا لە تایف وەفاتی کردوەو منیش دەگریم و

---

۱ - خەلیفە (بەها) یە کێک لە خوا ناسە، زاناو بە ناو بانگەکانی ئیسلامە، کە زانایەکی ئەدیب و شاعیرو نوسەر بووە و سەفەرنامەی حەج و دیوانی شیعری هەیە، لە پەسەندی شێخدا بە زمانی فارسی شیعری وتوەو لە ۲۷ ی مانگی رەبیعی سالی ۱۲۷۱ی مانگی وریکە وتی ۱۸۵۴ی زاینی لە دایک بووەو لە ۲۷ی مانگی زەمەزانی سالی ۱۳۵۴ی مانگی و ۱۹۳٦ی زاینی لە شاری مەهاباد وەفاتی کردوە و ۸۳ سال تەمەنی موبارەکی بووە و بەوەسیەتی خۆی لە نێوخزن و وارشی شێخ مەحمود - ی نەهری شەهید نێژ راوە و گڵکۆکەیان ئێستالە نێزیک یانەی دەنگ و رەنگی شاری مەهاباد، ماوە وجێگای راز و نیاز و زیارەتگەی مریدان و پەیرەوانە

Dr.Saleh Ebrahimi

دەتاڵێنم لە ناکاو بیدار بومە وە، ئەم قەسیدەم تەواوکرد، بە لاّم زاتم نەبو . وەفاتی ئەوزاتە بدرکێنم، بۆشەوی دوەم هاتە خەونم فەرموی: وەفایی هۆنە کەتم، بۆبخۆینەوەو بۆم خۆیندەوەو فەرموی نیشانی خەڵکی بدە، منیش دەرم خست.

(شین گێڕان): ئەمەش هەندێ لەو قەسیدە کەشینی وەفایی یە، بۆوەفاتی حەزرەتی حاجی شێخ عوبەیدیلا (قُدِّسَ سِرهُ)

دڕێغا: بای خەزان دایە بەهاری شۆخ و رەعناکەم
لە ئیزهاری عەمەل کەوت ئافتابی عالەم ئاراکەم
وەرەق ڕێزان خەزان کەوتە رەزان، وەزعی چەمەن گۆڕا
بەسەر چو فەسڵی گوڵگەشت و تەماشای باغ و سەحراکەم
لە گریان ئاسمان دامانی سوربو، شینی گێڕاوە
مە گەر گیراوە یا مایل بە شام بو ڕۆژە رونا کەم
ئەدیمی بەختی من ڕەش بو، تەرازو واترازاوە.
دەبێ مەیلی بەتایف کردبێ، تەئسیری شوعراکەم
لە من دوربۆتەوە خورشیدی، ئەوجی، مەعرێفەت شایەد
بە تێغی غەم سەری خۆم هەڵگرم، هەمڕەنگی جەوزاکەم
(وەفایی) پێت بڵێم: دونیاو دینم بۆچی بەرهەمبو
دەڵێن: ڕۆیی لەسەر دونیایێ، قیبلەی دین و دنیاکەم
نیشات و عوشرەتی دونیا بەنەشئەو قووەتی چاوە
ئەمن چبکەم لەدونیایێ کە ڕوێی نوری بیناکەم؟
کە دەگریم بۆجەماڵی تۆ، دیارە ئەشک و ئاهی من
لە خورشیدی دەداتن، دەم ستارەی شامی یەلداکەم
شکا پشت ودڵی من بۆ وەفاتی پیری مەیخانە.
بە چەرخێکی فەلەک وای‌کرد نەجامم ما، نە میناکەم
سەدای یاحەیی دەرۆیشان، نەوای، یاهویی: دڵڕێشان.
لەدەوری، خانەقا دا، بو، بەئیسم و جیسمی، عەنقاکەم

Dr.Saleh Ebrahimi

لەسەر خاکی دەرت قوربان ، هەتا من بم هەتا سەربێ
ئەگەر تاجی سکەندەر بێ، سەرم ناوێ، لەسەر ناکەم
جەنازەم دی، سەری راگرتو فەرموی: گۆیم لەنالەتبۆ
دریغا! جێ بەجێ بو، هاتەجێ، تەعبیری، رۆیاکەم
خودا بۆخۆی دەزانێ، مەنبەعی، نوری خودایی بوی
دریغا! نەخلی ئەیمەن، مەزهەری نوری تە جەللاکەم
لەسایەی تۆ، گەلێ کەس بونە، عارف:رێی خودایان گرت
دریغا! عارفی رێگەی خوداو ئیهلی تەقواکەم
مریدانی دەری تۆم دی بە چاوی خۆم لەئینس و جان
دریغا! بۆئیمامی ئینس و جان، مەولایی ئەولاکەم
لە حەلقەی تالبان وا هەردەباری نور، لە تە شریفت
دریغا! بۆسەرو سەرحەلقەیی، ئەولادی تاهاکەم
بە مینهاجی، خەلیلی حەق، بە میعراجی (رسول‌اللهّ)
دەبێ هەرێتەجێ ئەمرو ئیرادەی حەق، ئەعالاکەم
ئەتۆ چوی، بۆ، جیواری حەق ئەمن مام حەبس و زیندانی
غەمی بەندیت هەبێ، ئەی سەیدو سەردارو مەولاکەم
غەریبو بێکەس و ئاوارە کەوتوم، دورلە روحی خوم
بە دەردی بێدەوا ماوم، رەفیقان، کوا،مەسیحاکەم؟
دایم، بێکەس و داماوە پابەندی تەلیسمێکە
مەدەد، یا رۆحی، غەوسی ئەعزەم، شاهی، بوخاراکەم
بەحەقی نوری. موتلّەق، جەددی، ئەمجەد، شاهی لەولاتان
ئیمامی یەسرب و قبیلەی مەلایک، ماهی بەتحاکەم
بە رۆحی خواجەگانی نەقشبەندو قیبلەگاهی خۆم
غەریبو جان سپاری کەعبە، قوتبی دین و دونیاکەم
بە قووەی جازیبەی دلّتان، وەفایی، دەستودامانە
چنابێ، گەر لەسایەی ئێوە، قەتعی (مأسِوَی اللّه) کەم

Dr.Saleh Ebrahimi

بنە ماڵەی ساداتی نەهری

بەپێی زنجیرەو خەتمێک کە لەساڵەکانی ٣٧ و ١٣٣٩ هەتاوی لەخانەقای نەهری لەشاری مەهاباد، لە ڕۆژانی سێ شەمە، دوای نوێژی عەسر خوێندراوەتەوە.

حەزرەتی مەولانا خالید شارەزوری خەلیفەی حەزرەتی شاعەبدوللای دەهلەوی بوەو حەزرەتی سەید عەبدوللا پیری شەمزین یا شەمزینی خەلیفەی مەولانا خالید بونو هەروابەپێ شەجەرەنامەیەک، کە جەنابی سەید کازم ژارابادی: (گەیلانی زادە) هەیەتی حەزرەتی سەید عەبدولا پیری شەمزین کوڕێکی بوە بە ناوی سەید برایم، ئەمیش کوڕێکی بوە بە ناوی سەید ئەحمەد ئەمیش کوڕێکی بوە بە ناوی سەید تاهای ئەوەل کە خەلیفەی مەولانا خالید شارەزوری بووە و ئەمیش کوڕێکی بوە بە ناوی حەزرەتی حاجی شێخ عوبەیدیلا نەهری غازی ئەمیش دوکوڕی هەبوە یەکەم شێخ محەمەد سدیق، دوم شێخ عەبدولقادر، شێخ عەبدولقادریش دو کوڕی هەبو بە ناوی سەید عەبدوللا گەیلانی زادە ناودار بە سلطان العرفا و ئەمیش دوکوڕی بەناوی سەید محەمەد و سولتانولعورەفا: حەزرەتی حاجی سەید عەبدوللا دو کوری بەناوی عەبدولعەزیزو سەید عەبدولقادری دوەم بوە و شێخ محەمەد سدیق ئەمیش چوار کوڕی هەبووە بە ناوی: سەید ڕەشیدو سەید تاهای دووەم و سەید موسلح و سەید شەمسەدین، سەید تاهای دوەم زاوای سمکۆی مەزن بوە[1].

شێخانی شەمزین

شێخانی شەمزین یاساداتی نەهری ئەچنەوە سەرغەوسی ئەعزەم حەزرەتی شێخ عەبدولقادر گەیلانی بازاللە و غەوسی گەیلانیش بە ١٤ پشت ئەچێتەوە سەر حەزرەتی ئیمام حەسەن، ساداتی نەهری لە سەر ڕچەی مەولانا خالیدی نەخشبەندیو لە دایکەوە سەیدی حوسەینیو لە باوکیشەوە سەیدی حەسەنین.

ڕچەی قادری

تەریقەتی قادری ئە دڕێتە پاڵ حەزرەتی شێخ عەبدولقادر غەوسی ئەعزەم محێدین کوڕی ساڵح خەڵکی گیلانی لای کرماشان، سەید عەبدولعەزیز، کوڕی غەوسی گەیلانی، بۆ

---

١ ـ حەزرەتی سەید تاهای دوەم لەتاران دەس بەسەر بووەو لە ٥ ج ١ ساڵی ١٣٥٨ی مانگی وڕێکەوتی یەکی مورداد (گەلاوێژ ـ گوڕان)ی ساڵی ١٣١٨ی هەتاوی لە تاران لە ڕۆژی هەینی وەفاتی کردووەو لە ئیمامزادە، عەبدولا نێژراوەو دەوری گڵکۆکەی شەباک و شیش بەندە.

Dr.Saleh Ebrahimi

بەرێوە بردنی، تەریقەتی قادری چۆتە عەقرە(ی تابیعی موسڵو نێزیکی رەواندز، سەید عەبدولعەزیز، لە عەقرە وەفاتی کردوەو نێژراوەو مەرقەدە کەی ئێستاش زیارەتگەیە، کوڕی ئەم سەید عەبدولعەزیزە، کەناوی سەید ئەبو بە کر بووە چوتە مەڵبەندی، هەرکیو لە گوندی (ستونی) دامەزراوەو دوای ئەو شێخ حەیدەری کوڕی وسێ چوار بەرە ، دوای ئەو هەرلەو گوندە ژیاون، لەو رۆژگارەوە تاسەردەمی مەلا حاجی ئەو بنەماڵە لە گوندی (مەلایان) لەبەشی خومارۆ، نیشتەجێ ئەبن چەن بەرەو نەسڵ لەوێ ماونەتەوەو رایان بواردوەو لەدوای ماوەیەک باریان، کردۆتە گوندی (کاتونەی خوارو) تارۆژگاری مەلا سالح لەوێدا بون.

گوڕانی رێبازی قادری بە نەخشی:

لە رۆژگاری کوڕانی مەلا سالح بەدوا ئەم شێخانە: (ساداتی نەهری) لە تەریقەتی قادری دەس بەرداربون و بونەتە، پەیڕەوی، تەریقەتی نەخشبەندی جا دامەزرانی ئەم بنەماڵە، گەورە لە نەهری (ناوەندی شەمزینان) دەسی پێ کردوە.

مەولانا خالێدو سەید عەبدوللاّ

وتوێژی حەزرەتی مەولانا خالێدو سەید عەبدوللاّی ئەوەڵ:

لە مێژودا نوسراوە کە مەولانا خالێد شارەزوری نەخشبەندی لە سەفەری خۆیدا بۆدێهلی لە نەهری لای داوەو چۆتە دیدەنی: (سەید عەبدوللاّ شەمزینان) کە مامۆستاو مودەڕیسی ئەوێ بووە. حەزرەتی سەید عەبدوللاّ، پێ دەڵێ: (بۆدەچی بۆدێهلی! ئەمە کارێکی بێهودەیە، بەڵاّم دوای قسەیێ زۆر، مەولانا خالێد حەزرەتی سەید عەبدوللاّ ئیقناع ئە کا، ئەویش عەرزی مەولانا دە کا: (جا ئەگەر لات وایە پێویستە بچی، منیش لە گەڵت دێم).

لێرەداگرێ پوچکە هەیەو سەری ماشەرە کە، لە مێژو نوسان بزرکراوە، من لام وایە مەبەستی مەولانا خالێد زۆر گرینگ بوە، بوێوا حەزرەتی سەید عەبدوللاّ زو رازی بوە، لە گەڵی بچێتە دێهلی و دوای گەڕانەوەش ئەو هەموزانا و دانایانە بونەتە مریدو پەیرو، یا خەڵیفەی، دیارە مەبەستی مەولانا دابین کردنی دادگەری وێە کیەتیو ئازادی و سەر بەخۆیی بۆ کورد ... بووە. جا دوای ئەوەی حەزرەتی سەید عەبدوللاّی نەهری رازی بو، کە لە گەڵ مەولانا بڕواتە دیهلی، حەزرەتی مەولانا خالید لە وەلاّما، واتای ئەم هۆنەی، پێفەرموە، کە هەستیارێکی ئێرانی وتویەتی:

Dr.Saleh Ebrahimi

اَدیبِ من جلیسِ من شَود، در حلقه رَندان به‌کوشش گر رسانم ناله‌ی مَستانه‌ی خود را

مەولانا خالید دەچێتە دێهلی‌و دوای ریازەت کێشان و عیبادەت کردنێکی زۆر، دەگەڕێتەوە بۆسلێمانی‌و دەس دەکا بە ئیرشادی رچەی نەخشی و لە ناو خەڵکدا ڕێزو خۆشەویستێکی زۆرو تایبەت پەیا ئەکا، جا هەر لەبەر ئەمە دەکەوێتە بەر حەسودی حاسدان، بە تایبەت دوکەسی زۆر زاناو بەنفوز: یەک: عەللامە، مەلا محەمەد باڵەک و ئەوی دیکە عەللامە نودێی بوە، کە بە خێڵیان بە مەولانا بردوە، مەلا سەعید ناوێ کە ماموّستای واسیلی نیکیتین بووە فەرمویەتی:

«مەولانا خالید زانایەکی خووئاکار چاک و راست و دروست بو، بەڵام دانە وتوّمێ کە لە کوردستان چەندی بەرو میوەی بۆکوردستان نەبو»[1].

نادر میرزای قاجار:نادر میرزا دەنوسێ: چاوم بە (حاجی سەدرە دەوڵە) حاکمی (سابلاغ) مەهاباد کەوت پێموت: من لایەنگری قاجارم، بەڵام ئەم هەموە زوڵم‌و زۆرەی ئێوەو ئەم هەموە ریشوە خواردنە، هەڵەیە، تۆ بزانە لوتفەلی میرزا (کێشکچی باشی) حاکمی پێشوی سابلاغ (مەهاباد) چلۆن وەکو باقی شازادە ستەمکارە کانی تری قاجار خەڵکیان ئەچەوسانەوەو بونەهۆی ئازاوە نانەوەو ئازار دان و مالّ وێرانی خەڵک و پیاوی وەکو فەیزوللاّ بەگی، بۆ پوڵ زنجیرو جەریمەی دەکرد، یا چلۆن قادراغاوگەورە پیاوێکی‌وەکو هەمزاغای ئازارداو خەڵکی مەجبور دەکرد مالّو ژیانی بەجێ بێلێ و بەسەڵتە قەمچی بدەن بەکێوا: بۆچ‌وا لەوخەڵکە هەژارە دەکەن، یا ئێعتماد سەلتەنە چلۆن، خەڵکی روتانەوەو بە زۆر خەڵکی ئاوارەی هەندەران کرد. سەرەنجامیش بە فڕوفێل و بە سوێندی درۆ ئەمیرنیزام حاکمی وەختی سابلاغ هەمزاغاو یاران و خزم‌و نێزیکانی هەمزاغایان بە ناحەق شەهید کرد.

حەزرەتی حاجی سەید عەبدولاّ نەهری

سوڵتانولعورەفا حاجی سەید عەبدوللاّگەیلانی‌زادە، عالم، هۆزان عارف باللّە، شەریف، نەجیب‌و نورانی‌و مەتین‌و خواناس‌و باتەقواو زانا بو، زمانی عەرەبی، فارسی کوردی، ئینگلیسی و روسیشی ئەزانی، ریسالەیەکی بەزمانی کوردی بەناو (عەقیدا، دینێ) داناوەو لەکاتی خۆیدا لەشاری رەواندز لەچاپ دراوە، ئەم زاتە گەورەوگرانە لە(تفضل)داکە

---

۱ ـ و. نیکتین تەرجەمەی محەمەد ـ ی قازی.

Dr.Saleh Ebrahimi

بەحیسابی ئەبجەد ئەکاتە (۱۳۱۰)ی مانگی لەشاری تایفی حیجاز لە ۱۳۰ کیلومتری شاری مەدینە لەدایک بووەو لە ۷۷ ساڵیداله ساعەتی ۳ی نیوەشەوی شەمە سێهەمی گەلاوێژ (گران) تیری ساڵی ۱۳۴۳ی هەتاوی و ۱۵ رەبیع‌الاولی ۱۳۸۷ کۆچی مانگیو ۲۴ ژوئینی ۱۹۶۷ زاینی لەماڵی خۆیدا لەشاری (ورمێ) بەرەولای خوا بارگەی تێکناوەو لەگوندی دزەی مەرگەوە ڕ نێژراوە.

مریدانو مەنسوبانی حەزرەتی شێخ، لەسەرانسەری کوردستانا بۆ ئەسپاردنی لەشی پاکو موتەهەری حەزرەتی شێخ کۆبونەوە.

سوڵتانولعورەفا بە سیانزە پشت ئە چێتەوە سەر حەزرەتی قوتب‌العارفین حەزرەتی شێخ عبدولقادری گەیلانی: (غەوسی ئەعزەم ـ بازاللّه) قدس اللّه اسرّار هم العلّیه.

حەزرەتی غەوسی گەیلانیش بە ۱۴ پشت ئەچێتەوە سەر حەزرەتی ئیمام حەسەن (ع) بنەماڵەی حەزرەتی حاجی سەید عەبدوللاّ ـ لە حەزرەتی قوتب العارفین حاجی سەید عەبدوللاّی گەورەوە لە رچەی قادریەوە، ئەچنە سەر رچەو ڕێبازی نەخشیو حاجی سەید عەبدوللاّی گەورەو حەزرەتی سەید تاهای گەورە خەلیفەی حەزرەتی مەولانا خالید، شارەزوری نوسخەی نابیغەی ڕۆژگاربون.

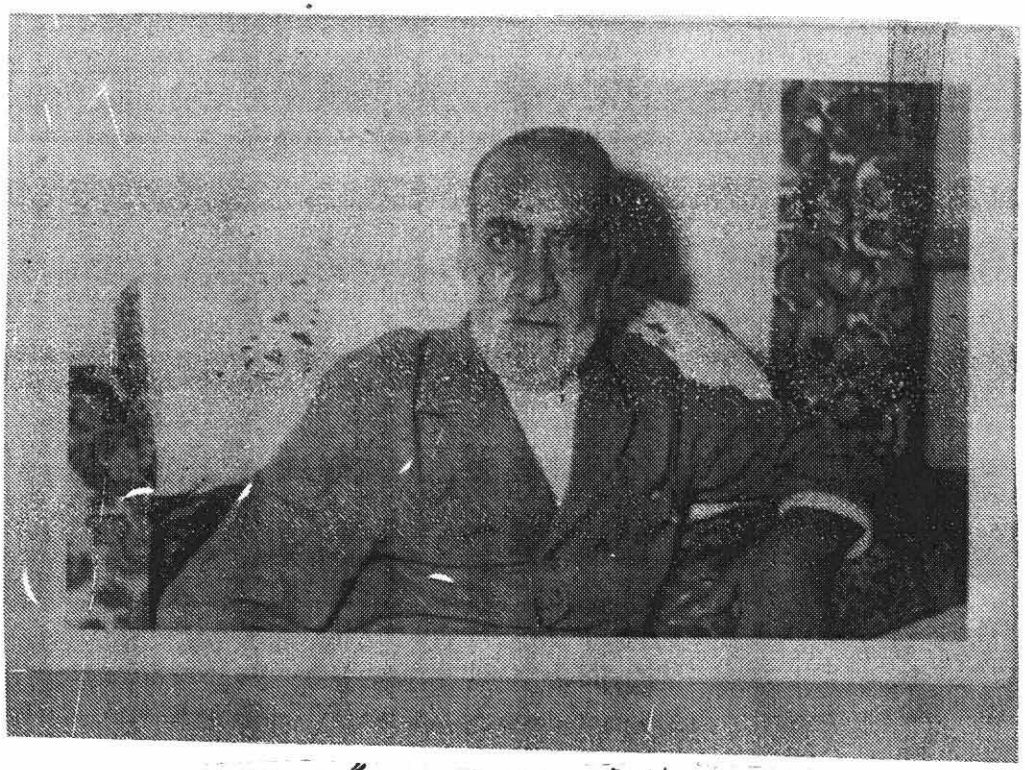
زانای ناودار مەلاکەریمی زاری لە تەعریفو شینی سوڵتانولعورەفا حەزرەتی حاجی سەید عەبدوللاّگەیلانی‌زادە بە شیعر ئەڵێ.

شیعر:

سەروی جویبار، باغی حەسەنەین
سەید عەبدوللاّ حاجی (الحرمین)
(نەجم اْلأَشْراف اِکرامُ السادە)
بە رەو پشت ئەتڵەس گەیلانی زادە
شەوقی حەق دنیای فرێدا پێش چاو
بۆمولکی بەقا، کەوتە ڕێ بەتاو
شەوی دوشەو، تیر بە ئەمری ئەحەد
تەشریف فەرمابو، بۆسەرای ئەبەد

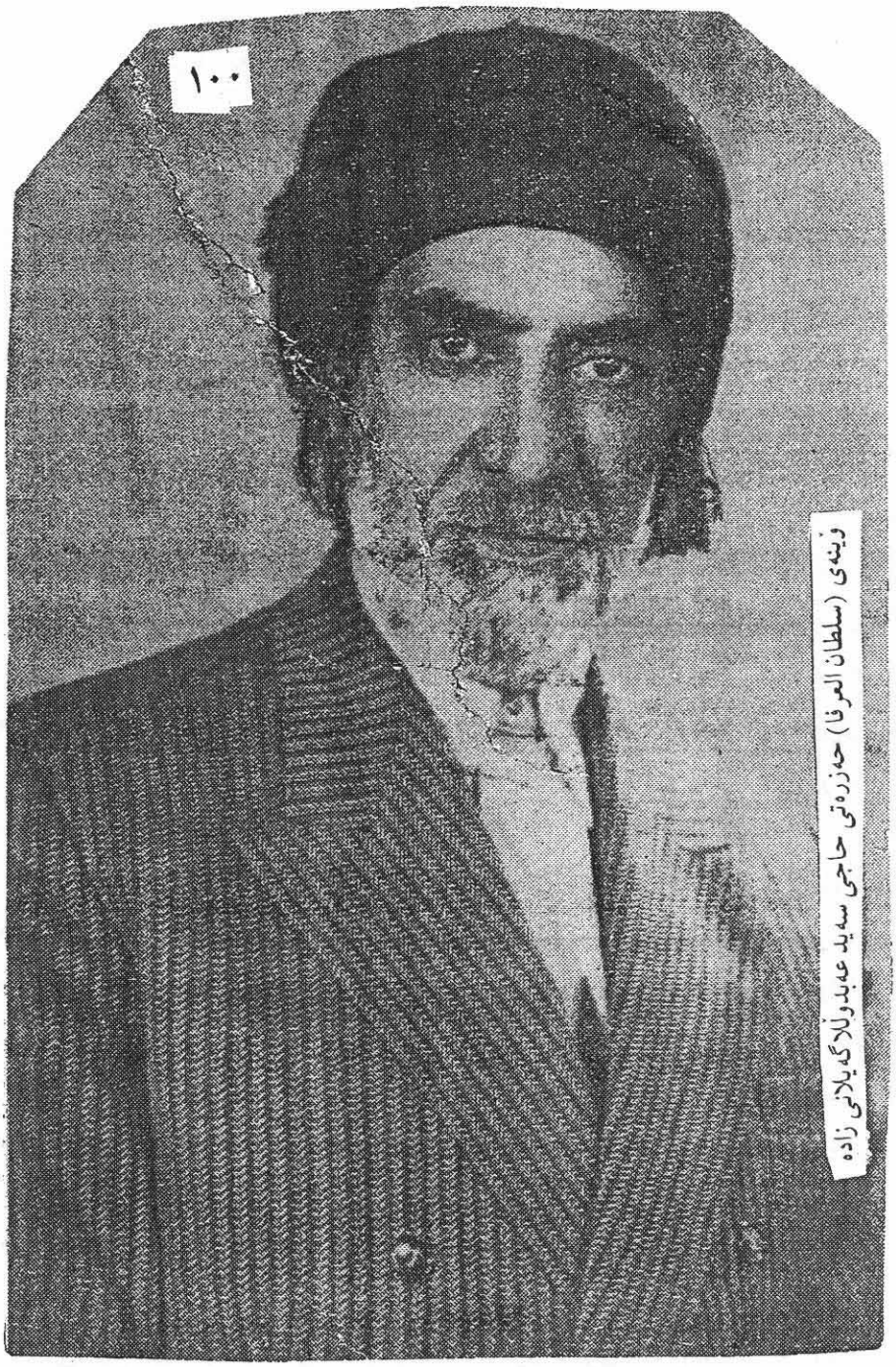
Dr.Saleh Ebrahimi

لە (رەزائیە بە سەد رەزاوە
کۆچی لە دنیای فانی پێچاوە
بۆسالّی کۆچی دڵ، بە غەمناکی
پر سیارم لێکرد، لە ڕوحی پاکی
فەرموی: ئەی زاری باگوم نەبێلێت
(رضوان اللّه اکبر) ئەڵێ: پێت

سلطان العرفا حاجی سەیدعەبدوللاگەیلانی زادە

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

حەزرەتی سوڵتانلعورەفا حاجی. سەید عەبدوللاّ گەیلانی زادە (نەهری شەمزینان) لە ساڵی ۱۹۲۱ی زاینی لە شاری حەلەب بەریاسەتی مەجلیس و کۆنگرەی یەکیەتی کوردو ئەرمەنی (بە رەی یەکیەتی راپەڕینی داشناک و خۆیبون) هەڵبژیردرا، هەروەها لەساڵی ۱۳۲۴ی کۆچی هەتاوی لە شاری تەوریز کراوەتە رەئیس و سەرۆکی کۆنگرەی هاوکاری و هاوپەیمانی و دۆستی و رامیاری و نزامی دەوڵەتی کوماری مەهاباد و کوماری ئازربایجان قسە کردن لە خەبات و تێکۆشانی پێشەوا حاجی سەید عەبدوللاّ گەیلانیزادە لەم نیو سەدەی دوایە لە کوردستاندا زۆر گرینگ و شیاوی باسە، چونکا مالّ و مەنزڵی حەزرەتی شێخ پەناگای ئاوارەو هەژار و لێقەماوانو ستەم لێکراوان بو، ئەو زاتە گەورە، بۆلابردنی زوڵم و زۆر وێژی و دامەزراندنی دۆستی و ئاشتی لە نێو نەتەوەی کوردو ئەرمەنی و عەرەبو تورک و فارس و سەرانی هۆزەکانی کوردە واریدا، نەخشێ زۆر دیار و گرینگی هەبو، ئەوە بو لەناو دڵ و دەرونی هەمو نەتەوەو چینەکانی جیاجیا بە تایبەت لە کوردستان و ئێران و تورکیا و عێراقدا جێ کردبوەوە و هەموکەس خۆشی دەویست و سەری تەعزیمی بۆحەزرەتی شێخ عەبدوللاّ گەیلانی زادە دەچە مانەوە، هەرئەمەش بووەهۆی ئەوە دەوڵەتی روس و ئینگلیس و تورکیا و قاجار وپەهلەوی ئەندێشی لێ بکەن.

خواناس وزاناو هۆزانی مەزن حاجی خەلیفە مەلا محەمەد باڵە قولو (بەها) کە مەلابرایمی کوری لە ناسنامەدا (ئیبراهیمی محمەمەدی) وەرگرتوە، کەئەمین حوزوری حەزرەتی حاجی سەید شێخ عوبەیدیلای نەهری وحەزرەتی حاجی سەید شێخ عەبدولقادر گەیلانی زادەبوە. حاجی خەلیفە مەلا محەمەد (بەها) برەشێعرێکی بۆ هاتنەوەی حەزرەتی حاجی سەید شێخ عەبدولقادر گەیلانیزادە، ناودار بە غەوسی سانی داناوە کە لەتایفی حیجازەوە، بۆناوچیاونەهری گەراوەتەوە، ئەبێ بزانین کەحەزرەتی شێخ عە بدولقادر گەیلانی زادە لە ۱۸۴۲ زاینی لەناوچیا لە نەهری لەدایک بوەولەساڵی ۱۹۲۵ زاینی بەدەسی مستەفا کەماڵی خوێن ڕێژو ستەمکاری تورکیا لەگەڵ حاجی سەید محەمەد-ی کوری و کۆڕێ زۆر لە پیاوە گەورەو ئایینیەکانی کوردی تورکیا شەهید کراون و ۷۸ سال تەمەنی موبارەکی بوەو حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای شاهی شەمزین مەلیک غازی نەهری (قُدِّسَ سِرُّهُ): لە ۱۸۲۰ی زاینی لەدایک بوەولە ۱۸۸۳ زاینی لە تایفی حیجاز وەفاتی کردوەو ٦٨ ساڵ ژاوە[1].

۱- حەزرەتی مەولانا خالید شارەزوری نەخشبەندی لە ۱۱۹۳ی هانگی لە دایک بوەو لە ۱۲۴۲ی هانگی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئه‌مه‌ش ئه‌وبره شێعره‌ی حاجی خه‌لیفه مه‌لا محه‌مه‌د (به‌ها) که بۆ هاتنه‌وه‌ی شێخ عه‌بدولقادر ناودار به‌غه‌سی سانی داینا‌وه:

که لام - ی به ها

موژده بێ‌ئه‌ی بولبولی دڵ، جانی گوڵستان هاته‌وه
موژده بێ پیری موّغان، جان به خشی مه‌ستان هاته‌وه
شاهی ئه‌قتاب عه‌وسی شه‌مزین شه‌معی دین
مه‌رکه‌زی قوتبی مه‌دارو سوڵتانی خوبان هاته‌وه
جێ‌نشینی شای بوخارا غه‌وسی ئه‌عزه‌م قوتبی دین
پێشه‌وای ئه‌هلی یه‌قین غه‌واسی عیرفان هاته‌وه
گه‌وهه‌ری به‌حری سه‌فاو مه‌عده‌نی عیلمو وه‌فا
مه‌زهه‌ری نووری ته‌جلا، نووری ئیمان هاته‌وه
پیری مه‌یخانه‌ی ته‌ریقه‌ت ساقیی مه‌ستانی حه‌ق
ره‌هنه‌مای راهی حه‌قیقه‌ت لوتفی یه‌زدان هاته‌وه
مورشیدی ئه‌رشه دله‌بۆشه‌رعی موتاعی ئه‌حمه‌دی.
ده‌ستگیری ڕێی هیدایه‌ت سه‌دری ئه‌رکان هاته‌وه
کانی ئه‌وسافی که‌مالاّت، دوڕی ده‌ریایی فه‌یزی‌نور
کانی ئیرشادی ته‌ریقه‌ت قوتبی ده‌وران هاته‌وه
حَمْدُلِلّه، شُکْرِلِلّه وه‌ک سوله‌یمان هاته‌وه
غه‌وسی سانی، جێ نشینی شای نه‌خشبه‌ند هاته‌وه
جان به‌ده‌ی به‌و موژده‌گانی ئه‌ی (به‌ها) هێشتاکه مه
هه‌ردو چاوی با له‌سه‌ر بێی نووری چاوان هاته‌وه.

شێخ عه‌بدوللاّ مه‌دینه‌یی له ساڵی ۱۹۲۱ زاینی ئه‌م بره شێعره‌ی خواره‌وه‌ی به‌زاراوه‌ی کرمانجی ژوروله شینی حه‌زره‌تی شێخ عه‌بدولقادر گه‌یلانی زاده‌ی نه‌هری شه‌مزینان ناودار به غه‌وسی سانی شه‌هیدی ڕێی دین‌و نیشتمان وقورئان‌و ئیسلام فه‌رموه:

وه‌فاتی کردوه و ۴۹ ساڵ ژیاوه.

Dr.Saleh Ebrahimi

شێعر یا شیننامە:

ئاسمانا حەقە بل اللە خوین بگریەن بەر زەمین
بۆ قەزایا غەوسی سانی پیری نەهری قوتبی دین
ئەوج سالن ئەوج ماهن ئەوج رۆژن بێ حیساب
پرحەوادیس لێدەربارن کەس چدەوران ئەونەدی
شەوشی نزمادنێ ئاخر زەمان رابو لمە
کەوکەبا کوردان غوروب کرئا بەدەستێ مولحیدین
خەنجەرێت جەورا دتورکان چونە جەرگێتە (غەریب)[1]
تا ئەبەد دی هەرب‌خوین بیت بۆتە میلاکا پربرین.

شێخ عەبدوللاّ مەدینەیی دۆستی بنە ماڵەی ساداتی نەهری بوە.
مامەهژار شاعری هەرە زاناو مەزن لەبارەی مەولانا خالیدەوە ئەڵێ:

کە سەردستەی هەمو مەستانە خالید
نە مامی باخی کوردستانە خالید
فیدات بم نیشتمان بۆ شارەزورت
رونا کە شامو ئەستەمبۆل بە نورت

مەبەست لە ئەستەمبۆڵ شێخانی شەمزینە هەروەکودەڵێ:

بە عەبدوللاّو تاها پیری شەمزین
لە داوای دین نەماندو بون، نەشەمزین
شەمی دڵبون و زەینی مەحفەلی دین
وەتەن هەرشاد بیی! وا دوکورەت دین.[2]

---

۱ - غەریب بە حیسابی ئەبجەد ئەکاتە ۱۹۲۵ کەلە ۱۹۲۵/۳/۲۴ ی زاینی لەسەرکوردایەتی لە سێداڕە دراوە.

۲ - سیلسیلەی نەخشبەندی، دانەر: کاک ڕەحمانی مسباح قازی پەرەی ۳۱ تا ۳۰ چاپی ۱۳۶۹ ئینتیشاراتی صەلاحەدین ئەیوبی و ڕمێ.

Dr.Saleh Ebrahimi

نەتیژە:

ساداتی نەهری یا شێخانی شەمزین (قُدس سِرُّهُمْ العَزیزْ) بە نۆبەی خۆیان لە رێگای عەمەل بە قورئان و دەستوری ئیسلامو لەرێگای ئەم ئایەتە شەریفەوە: (الا بذکرالله تطمئن‌القلوب) خەڵکیان بۆزیکرو یادی خوا بانگ کردوە، تالەم رێگایەوە دڵو دەرونیان ئارام بگرێ، یەکیەتی، برایی‌و بەرانبەری لەناو خەڵکدا پێک بێنن و لەرێگای قورئانەوە ئاشتی‌و رونا کی‌و ئازادی‌و خۆشەویستی لە ناو بەرەی موسڵمانان، بە تایبەت لە نێو کورد، بەدی بهێنن.

سەرنج راکێشە ئەگەر مرۆف بتوانێ دڵنیایی لەدەرونی خۆیدا سازبدا، توشی نەخۆشی عەسەبی و رەوانی نابێ - موعجیزەی قورئان و کاری خواناسان‌و عورەفای کوردیش لێرەوە باشتر، دەردە کەوێ. کە چ خزمەتێکی گەورەو خودایی‌یان بە نەتەوەی کورد و بەرەی مسوڵمانان کردوە.[1]

هۆی راپەرینی حەزرەتی مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین:

ستەم کارانێکی وەکو تورکی وەسمانی، ناپەپان، مەغولەکان، صەفەوی‌یە بەفیلەکان، قاجارەکان‌وەزا کەچەڵ وحەمەزەرای دەرکراو، زوڵمیان لەم نەتەوە مسوڵمانە کردوە، بۆ وێنە لە مێژودا ئەگێر نەوە هەمزاغای مەنگور لەترسی گرتن و کوشت‌وکوشتاری کاربەدەستانی تورکی وەسمانی ستەمکارکە بەدرێژایی مێژو پەلاماری کوردیان داوە بۆلای هۆزو تایفەوزێدو نیشتمانی خۆی بۆئێران گەرایەوە، بەڵام چونکا لەودەمەدا لوتفعەلی میرزا (کێشکچی باشی) لە سابلاغ (مەهاباد) بە زۆر حوکومەتی ئەکردو هەمیشە بە زۆر ریشوەی لەخەڵکی وەرئەگرت وخۆی هەڵ دەماساندو خۆی بەسەر خەڵکدا قەفئەکردو هەروەک باقی شازادە ستەمکارەکانی پێشوی قەجەر دەسی کرد بە زوڵم‌و روتاندنەوەی کوردو کوردەواری‌و

---

۱ - ژمارەی یەکەمی ئاوینە ئیسفەندی ۱۳۶۸ لاپەرەی ۱۵ تا ۱۸ و ژمارەی دوەم لاپەرەی ۴۴ تا ۴۹ پوشپەری ۱۳۶۹ی هەتاوی تاران مەکۆی تەبلیغاتی ئیسلامی بە قەڵەمی (شەپۆل) لەچاپدراون.

Dr.Saleh Ebrahimi

گرتنو جەریمە کردن، فەیزوللاّ بە گی گرت و زەنجیری کردو هەزاروپینصەت تەمەنی ئەو زەمانەی لێ سەند ئەم فەیزوللاّبە گە، هەرئەو بە گزادە کوردەیە، کەچەندین جار بیانویان پیگرتوەو تالاّنیان کردوە، هەروەها لەسەردمی: (صاحب دیوان) بیانویان پێگرت وگرتیانو زۆر درندانە ئەشکەنجەیان داو چوار مانگیان گرتو پێنصەت تمەنیان لێ سەند، بەلێ بنەماڵەی قەجەرو کاربەدەستانی ئەورێزیمە، وە کوگورکی برسیو دەم چەور کەوتبونە ناوخەڵکی نەجیبو جسنی کوردو خوێنی خەڵکیان ئەمژیو دادِ دادِیان خستبوە ناوخەڵکی بێ تاوان و بێ دیفاع و خەریکی راوەروت بون.

لەو سەردمەدا (هەمزاغا وقادراغا) هەردوکیان هاوکاری (لوتفعەلی میرزا) یان ئە کرد، بۆکۆ کردنەوەی ماڵیّات و شە کەزە کات‌دان بە حوکەمەت (کێشکچی باشی) ویستی (قادراغا) بکاتە پێشکارو بەرپرسیاری سوروسات و ماڵیات وەرگرتن. بەڵاّم لەبەر ئەوەی پێشکاری ئەبوەهوی‌نا کۆ کی‌لەنێوان ئاغایان‌وبە گزادە کاندا، وبەرئاوەژوی‌بیروباوەری‌بە گزادە کان‌بولە لایەکی تردوە، جا ئەوەبو (قادراغا) لەبەر چەن‌شت پێشکاربونی دایەدواوە، لوتفعەلی میرزا، ئەحمەد بە گ وە کیل رەعایای کردە پێشکاری خۆی، وەرقی لە قادرا غاهەڵگرت و قادراغاش خۆی،دزی‌یەوە،چوەوە گوندی خۆی، وەدوای ئەو، هەمزاغای مەنگوریش ویستی بگەڕێتەوە گوندی خۆی، بەڵاّم لوتفعەلی میرزا ویستی دەس بەسەری بکاو، هەرەشەیشی لەقادراغا کرد.

بەڵاّم هەمزاغا گەرایەوە دێیە کەی خۆی ودەسی گرت بەسەری خوێدا، کەچی لوتفعەلی میرزا، چون قینلە دڵبو، لەمانگی رەمەزاندا بە حوکومەتی تەوزێری راگەیاند، کە ئەوانە یاغی‌بون‌ولەو سەردەمەدا (ئیمان قولی میزرا) کوری (مەلیک قاسم میرزا، لەدێی خۆیەوە بۆدیدەنی (لوتفعەلی میرزا چوەسا بلاّغ (مەها باد) هەزاغای لە گەڵ لوتفعەلی میرزا ئاشت گردەوە، هێمان قسەی ئەو ئاشتی‌یە، نە گەیشتبوەدێ، لوتفعەلی میرزا دەستوری دا یە کێک لەخزمە کانی قادراغایان گرت، بە بەیانوی ئەوە ماڵیاتی کەوتۆتە دواوە، هەمزاغا ئەڵێ: خزمی قادراغایەو ئەتوانێ سوروسات و ماڵیاتو شە کەزە کاتی خۆی بدا جاتکایە مەی گرن، ودوای چەن رۆژ (عەزیرئاغای فەتاح)، کە یە کێک، لەدۆستانی نێزیکی هەمزاغابو، زیندانی کرا، بۆئەوەی جەریمەی بکەن.

لەم لاشەوە فەرمانی گرتنی هەمزاغا لە تەورێزەوە هاتبو، چونکا تەورێزیش چاوی لەدم وکاوێژی لوتفعەلی میرزا بو، رۆژێ لە رۆژان هەمزاغا بەخەیاڵ، بۆ قەول وقەراری ماڵیاتو سورانەو بۆتەواو کردنی کاری (عەزیر ئاغای فەتاح) لە کاتی خۆرئاوا بوندا، خۆئە کا، بە

Dr.Saleh Ebrahimi

(دارولحوکومە)داو میرزائەبولقاسم تەزکەرەنوسی دەوڵە ت، ئەبێ، ئێستا ئیمە لەزمانی ئەوپیاوە، بەسەر هاتە کەتان بۆ دە گێرینەوە:

من لەوێ لە وەتاخی خوار، لوتفعەلی میرزا دانیشتبوم‌و (میرزاتەقی موحەرەر)یش لەوێو بو کە خۆی لە هەموکارێک تێ هەڵدەقورتاندو کەوچکی ناوهەموکاسەیەک بو، ببوە هۆی فیتنەو فەسادو ئاژاوە نانەوە. لەناکاو، دیمان هەمزاغا لەگەڵ یەکێک لە برازاکانی، وە نوکەرێکو چەن قلیان‌دار، خۆیان کرد بە ژوورداو دو نۆکری تریشی لە دەرێ بون لە بابەت سورو ماڵیاتەوە لەگەڵ (میرزاتەقی) بوەدمە قاڵەیان، میرزاتەقی ماڵیاتی هەمزاغای بەدوهەزار تمەن دانا و هەمزاغایش لەوە رامدا پیێ وت: ماڵیاتی ئەسڵی ئێمە هەمیشە چوارسەت تمەن بوە، میرزاتەقی بە هەمزاغای وت: ئەی بۆ پارە کە لە حوکومەتی میرزا مجەمەدخان‌دا هەزار تمەنت ماڵیات، دا؟ هەمزاغا وتی: چوا رسەت تمەن ماڵیات بوو دوسەت تمەنیشم، بەپێشکەش پێداوە، ئەگەر تۆیش بتەوێ دوسەت تمەنت ئەدەمێ، تازە لەو دەمەوە کە من لەم شارەم هەر خەریکی خزمەت بە دیوان بوم زیاتر لە هەشتسەت تمەنم خەرج کردو ە. میرزاتەقی بە دژی هەمزاغا، بۆ سوکەکردن وتی: چخزمەتێکت بە دیوان کردوە؟ کەتۆ خاوەن‌و سەرۆکی هەزار بنەماڵەی، وەلەهەرخانوادە دو تمەن وەر ئەگری، ئەبێ نیوەی ئەم دوهەزار تمەنە، بە (لوتفعەلی میرزا) بدەی، میرزاتەقی، جورێک قسەی ئەکرد، بوەهۆی تورەیی‌و دڵێشانی هەمزاغاو لەودە مەیدا، میرزاتەقی، هەستاو گوتی: بابرۆم ئەم قسانە بە (لوتفعەلی میرزا) بڵێم، رووێی‌و گەرایەوەو دانیشت، ئەونەی پێنەچو، کەفەراشباشی لوتفعەلی میرزا، لەگەڵ فەراشێ‌ترداکە زنجیرێکی بەدەسەوەبو هاتو روی کردە هەمزاغا، وەپیێوت: (لوتفعەلی میرزا شازادە) ئەم زنجیرەی بۆتۆناردوە، ماچیکە. هەمزاغاکاتی ئەمەی بیستنەڕاندی‌و دەسی‌برد بۆخنجێری بەر پشتێنی، وە بەتورکی وەسمانی وتی: (مەن بونی قەبول ئیتمیم): من ئەمەم قەبول نییە، هەڵی کێشا خەنجەرو روی کردە فەراشباشی و میرزاتەقی هەردو ترسان هەڵاتن‌و چونەلای لوتفعەلی میرزا، کە لە نهۆمی دوەم، چاوەروانی نەتیژەی فەرمانەکەی خۆی‌بو، (ئەمین تەزکەرە) ئەڵێ: مینش خۆم بەدیوارەکەوە نوساندو لەترسا چاوم موڵەق وەستابو، تەماشام ئەکرد، هەمزاغا زو چراکەی کوژاندەوەو لەگەڵ برازاکەی خوێدا لەپەنجەرەوە خوێان دەرباز کرد.

لەوتاریکایی شەوەدا، دەنگی چەن تەقەی تفەنگ لە حەوشەوە هات، برازای هەمزاغاو قلیاندارەکەی گوللەیان لێ درابو، هەمزاغا بەخنجیر یەکێک لەنوکەرەکانی لوتفعەلی میرزای لە ئەرزداو ئەوی تریان هەڵات.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەمزاغا

هەمزاغا لەبەر ئەوەی وای دەزانی لەبەرا تەگبیریان لێ کردوە. دەروازەی حەوشەیان لێگرتوە، روی کردەدرگاو زو چوە دەرێ، قەرەول بەسەر نێزەی تفەنگ روی کردە هەمزاغا، کەنەیەڵێ دەربازبێ هەمزاغا، بەدەسێکی سەرنێزەی تفەنگە کەی ئەگرێ و بەدەسە کەی تری خنجێرێکی وا لە سەربازە کەئەدا جێ بەجێ ئەی کوژی، وەبەر لەوەی بروانەدەرێ ئەچێتە زیندان و عەزیز ئاغا بانگ ئەکا، بەلأم وەک زانراوە، لەودەمەی دا، نۆکەرەکانی لوتفعەلی میزا عەزیز ئاغایان بریندار کردبوو بردبویانە شوێنێکی دیکە، کاتێ هەمزاغا وەلأمێکی نەبیست، روی کردەدەروازەو بەقونداغە تفەنگی سەربازی، دای لەسەردرگاوانە کەوتخێلێی کردو لە گەڵ دوپیاوی خۆی دەروازەیان کردەوەوچونە دەرێ.

ئەمین تەزکەرەئەڵێ: کاتێ هەمزاغارویی تیرها ویشتن بیدەنگبو، چومەلای لوتفعەلی میزرا دیتم یەکێکلە نوکەرەکانی تفەنگێکی (مارتینی) بەدەسەوەیەو لەسەر پلیکانە کان بۆپا راستنی شازادەراوەستاوە. کاتێ چومە ژورێ دیتم لوتفعەلی میرزا شازادەرەنگی سپی هەڵگەڕابوو تفەنگێکی مارتینی بەدەسەوەگرتوەو وەکوسەگ ئەترسێ وئەلەزرێ وتم: گرتنی هەمزاغا وانابێ، وتی روی فەراشباشی رەش بێ وفەرا شباشیش لەو دەمەیدا لە وێ راوەستابو کەمنی بۆگرتنی هەمزاغالە هەربارو بابەتێکەوە دڵنیاکردبو، کەچی وایش نەبو، دەڵێن: خەتا تاڵە کەس وەئەستۆی ناگرێ، شازادە خەتاو تاوانە کەی خستەسەر شانی فەراش باشی.

لەودەمەی دا ئەحمەدبەگ، کە تفەنگێکی مارتینی بەنەڕەی شانەوە بو، هاتودەسی بەقسە کردو وتی: (شازادە، لەبەرت مرم من کەی بەتۆمو ت کەهەمزاغا ئاوا بگرە وقوڵ بەستیکە، ئەویش لەم کاتی شەوەدا ئاوابێ تەگبیرانەوبێ وادە. پێویست بو لەبەرا هەوالّت بەچەن کەس بدایی تا بەروژی روناک بیگرن) لەم قسانە دەرکەوت کەلە پێشدا زۆر بەهەڵە چبو.

لوتفعەلی میزرا نەی زانیبوکە ناتوانّی سوکو ئاسان هەمزاغا، هەروەک (فەیزوللاّبەگ) بگرێ وبالّ بەسەتە، بیخاتە زیندان.

لەبەر ئەوە زۆر بیری لەگرتنی هەمزاغا نەکردبوەوە، لای وابوە ئەمیش وەکو (فەیزوللاّیەگ) ئاسان خۆ ئەدا بەدەسەوە، زنجیری بۆنار دوە، ماچی بکا وبیکاتە دەسی، لەنەتیجەی بێ فیکری و تەماعکاری توشی ئەوکەندوکۆسپە هات، دیارە مەبەستی لوتفعەلی

Dr.Saleh Ebrahimi

میرزا کەئەیویست بەشەو هەمزاغابگرێ هەروەکو هەموخەڵک لایان وابو، بۆئەوە بوە بەشەوپوڵێ یادر اوێکی لێ بستێنێ و ئازادی بکا و کەسیش پێ نەزانێ.

جا دوای ئەوەی هەمزاغا لەدەروازە چوەدەرێ و گەیشتە کولانێک روانی کە هیچ جۆرە تفەنگچی و قرا وڵ وجندرمەیەک نییە. لەوەی کەبەر لەدەرباز بون، لوتفعەلی میرزاونوکەرەکانی نەکوشت پەشیمان بو، بەڵام تازە سەر راوی لەکیس جبو.

ئەوشەوە تارۆژ هەر دەنگی بگرەو بەردەبو، شاری پرکردبو. خەڵکی دزی و دروزنی و خەیانەتی شازادەیان، بۆدەرکەوت، جا لەبەر ناچاری بەتکای یەکێک لەمەلاکانی شار عەزیز ئاغایان ئازادکردو جەنازەی برازاو پیاوەکانی هەمزاغایان دایەوە. هەمزاغاجەنازەکانی هەڵگرت وبردییەوە بۆ دێ، تابیان نێژێ.

هەڵە لەم لاشەوە لوتفعەلی میزرا تێ گەیشت کەهەڵەیەکی گەورەی کردوەولە کەندو کۆسپی دوا رۆژ ئەترساو یارمەتی لەحوکومەتی ئازربایجان داوا کرد تەوزێریش محەمەد حوسێن خانی لەگەڵ بیست سواری بەختیاری و محەمەد سادق موقەدەم ئاجودان باشی و رەحیم خان چەلبیانلویی بەهەشتاد سوارنارده سابلاغ: (مەهاباد) فەرمان بۆقادراغاو فە یزوللاً بەگ وچەن کەسی تر دراء کەهەمو پێکەوە لەشکرێک لەژێرچاوە دێری شازادە رێک بخەن بۆ گرتنی هەمزاغا.

بەڵام لەبەرئەوەی جێگای هەمزاغاو هۆزەکەی چیاوچرو هەڵەتوزەردو بەردی زۆرە نەیان توانی بەهەمزاغا بڵێن: (لە ل). سواڕەی حوکومەت لەهەر لایەکەوە چونە شاری سابلاغ: (مەهاباد). بەڵام سوار ەکانی چەلبیانلو لەرێگا دەسیان کردبەتالان و دزی و خەڵک روت کردنەوە.

هەمزاغا لەم لاشەوە هەمزاغا، بۆ مەلە بەملانێ کردن، کەوتە ئەو بیرەکە هۆزی پیران کە سەرۆکی ئەوان (مامەنداغا = مەمەند" بوو نێزیکی ناوسنوری حوکومەتی تورکی وەسمانی بو، لەگەڵ هۆزی (زودی) کە سەرۆکی ئەوان سوراغای برازای خۆی بو، یەکیان بخاو وێرای یەکترین لەبەرانبەری زوڵم و زۆرۆێژی قەجەرداراوەستن. بەڵام (کاکە للاغا)ی برای هەمزاغا کەدوای گەرانەوەی هەمزاغا سەرۆکایەتی هەندێ لەهۆزەکەی لەدەس د اوکەوتەبەر فەرمانی هەمزاغا لەگەڵ هەمزاغا رێک نەکەوت، لای وابو هەمزاغا دەرۆستی حوکومەت نایێ و هەڵدی و دوبارە سەروکایەتی هەمو هۆزی مەنگور ئەکەوێتە بن فەرمانی (کاکە للاغا) خۆی.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەمزاغا لە سەردەمی زیندانی بونیدا، کە تەقوچەفێ زۆری دیبو و تەجرەبەو ئەزمونێ زۆر فێر ببو. **لەوە ئەگەرا پشتیوانێکی قەوی و بەهێز بۆ خۆی پەیا بکا، ئەوەبو روی کردە (پیری دستگیر، عاریف و خواناسی گەورە، حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری: نایری مەلیک غازی شاهی شەمزین).** جا لەبەر ئەمە باش‌وا یە، هەندێ لە بابەت حەزرەتی (مەولانا شێخ عوبەیدیلا)وە قسە بکەین: شێخزادە (شیخ عەبدولقادر) شیخزادە کە ناز ناوی (عەوتی ثانیان) پیدابو، زۆر سادە ئەژیا، سەراو پەردەی بو خۆی ساز نەدا بو، تەنیا چادر یا (دەوار)ێکی ئاسایی‌و سادە بو، ئەویش وەکو ئەوانی‌تر بێ جیاوازی‌و بێ تەجەمولات ئەژیا، بەلأم خەڵک بە گیان ودڵ پیان خۆش‌بو خزمەتی شێخ و شێخزادە، بکەن‌و وەکو چاوی خۆیان ئاگایان لەوان بوو بەدڵ، خوا خوایان بو کە شێخ یا شێخ زادە، فەرمانێکیان پێ بدا، باوەکو شێخ عەبدولقادر ئەو دەمە لاوێکی ۲۳ سالأنە بو، بەلأم خەڵک لە روی ئەقیدەی دینی یەوە، خۆشیان ئەویست ودەستورەکانی ئەویان ئەبرد بەرێوە، سپەهسالارو فەرماندە و پێشکاری لەشکر هەمزاغا بوو سەرکردەکانی تریش: محەمەداغای مامەش‌و مامەنداغای پیران‌و سواراغای پیران‌و سواراغای سەرۆکی هۆزی زودی‌و عەو للأخان‌و برایم‌خانی زەرزابون.

سەردارانی کورد

هەندێ لەئاغاکان لەو سەردەمەدائەچونە دیدەنی گولأویاغا، تێگەیبون رێگادژوا روحەستەم‌و پرئازارە، کەوتنەوە، سەر هەوای ژیانی نوکەری‌و دورلە دەردی سەری، کورد ئەڵێ: **خویەک بگری بەشیری، بەری نادەی بەپیری،** فێری خزمەت کردن‌و نوکەری قەجەر ببون دەسیان پێ لە بەرما و خواردن هەڵ نەدەگیردراو وەک پیرێژنە کە، بە دەردی پارچون. باوەکو گولأویاغا نەخۆش بو، بوەکلکە نەوتینەو ئەیەویست ئاغاکان بەدژی هەمزاغا یەک بخاو نامەیەکی لەم بابەتەوە بۆخانباباخان نویسی‌و بانگی کردبوە لای خۆی، بەلأم خانباباخان لەوە لأمدا نوسیبوی ناتوانم بێمەلات، درەنگ‌بوەو نامەیەکم لەشێخ زادەوە بۆهاتوە تاسۆزی نیوەرو هەرجۆر بوە خۆم بگەینمە شار.

لە بابەت یەک گرتنەوە، نوسیبوت بیریم لێکردەوە. هەر ئەو رۆژەش کاغەزی شێخ عوبەیدیلا بۆ گولأویاغا چبو، دوای هەوالْپرسی نوسرابو تۆ (گولأویاغا) ریش‌سپی‌و قسەزانی دیبوکریانی، تۆم خۆش ئەوی. لەم هەلەدا هاتنی تۆ بۆ دیتنی من زۆر گرینگە تا

Dr.Saleh Ebrahimi

لەبابەت کار وباری کوردو مسوڵمانانەوە بۆلابردنی گیروگرفت قسمە بکەین گوڵاویاغا هەر ئەونەی زانیوە، ئەبێ نوکەرو دەسندە خۆری قەجەر بێ هەتا مردوە، پاروی بەخوێنی هاو خوێنی خۆی تەرکردوەو رەگی خۆناسینو سەربە خۆیی تێدا مردوەو هەستی بە سوکایەتی نەکردوە. ئەڵێن سوک دەردی سوک ناکێشی، مردو ئەندامی نایێشێ.

لەم ماوەشدا خانباباخان چوە شار، کردیانە حاکمی شارو دەسێ لیباسی تورمەی خەڵاتکراو ژمارەیەکی تریش لە ئاغاکان چونەزیارەتی شێخزادەو لە هەندێ تریش، دا واکرا تابینەشار، خەڵکی شار تەشریف هێنانی شێخ زادەیان بۆ شار بەنیعمەتێ گەورەی خودایی ئەزانیو لایان وابو، مایەی سەربەرزیو بوژانەوەی کوردو ئیسلامە، خەڵک بەماڵ وگیان یارمەتی پیاوەکان و لەشکری شێخیان ئەداو لایان وابو، ئەمە لە سەریان پێویستە کە بەگیان و بەماڵ هاری کاری شێخ وسپاکەی بدەنو کلیلی شاریان دابوە دەس شێخ زادە. بەهەموگیانو دڵو دەرونیانەوە، کەوتبونە دوای شێخ بەڵام قادراغای دۆستی هەمزاغا، نەهاتبوە باڵ لەشکری هەمزاغا، ئەیان ویستبەرەو سەقزو هەوشار بڕۆن، بەڵام خەڵکی کوردنشین کە لەنێزیک مەراغا لەچەن ئاوایەکدا خەریکی ژیانو کاری جوتوگاو مەرو ماڵاتداری بون، نامەیان بۆ شێخ زادە نوسی: ئەگەر نەگەنە فریامان، عەجەمی دەور وبەرمان خەریکن لەناومان بەبەن. شێخزادە ناچار فەرمانیداکە سواەکان بەرەو (مەرحەمەت ئاوا) بڕۆن.

خاڵی حەزرەتی شیخ عەبدولقادر

میرەبەگی بەردەسوری خاڵی شێخ عەبدولقادر بە دوسەت کەسەوە، لە پێشەوە گەیشتنە مەرحەمەت ئاوا. سەلیم خان چواردۆڵیو حەمە حوسینخان بەختیاریو سواەی موقەدەمو عەلیخان حاکمی مەراغا بە سواەکانی خۆیان کە لەمیاندواو دابون، لەم هەواڵە ئاگادار ئەبن ئەچن ڕێگایان پێ دەگرنو سەلیمخان و حەمە حوسێن لە حەشارگەوە تەقە لە پیاوەکانی شێخ ئەکەن چەنکەسو خاڵی شێخزادە شەهید ئەکەنو سەری ئەبڕن، بەڵام تێ دەگەنکە ناتوانن خۆ لە بەر لەشکری بەهێزو خاوەن ئەقیدەو بەبرواو خاوەن ئیمان، رابگرن، لەترسان بۆیی تێدە قوچێنو لەو دەمەشدا چەن تۆپێک کە لەمیاندواودابو، ئەکەوێتە دەس شیخ زادە، ئەڕۆن لە ڕێگا، شێخ زادە چاوی بە جەنازەی خاڵی ئەکەوێ کەوا شپرزەیان کردوە، دەستور ئەدا لە هەرکۆی پیاوی قەجەریان گیر کەوت بەسەریا نەجن، جەلیل ئاغا برای باباخان نایبی تەویلەی

Dr.Saleh Ebrahimi

سەرکاری، کە ئەزانێ پیاوی قاجارە ستەمکارەکان، دەسیان داوەتە چەک بۆ کوشتنی شێخ زادەو پیاوەکانی، لەو سەری میاندواوەوە، خۆی پێدا ئەدا، زرمو کوت دایان ئەپلۆسێ و دیتەناو پیاوەکانی شێخ زادەو لە ۲۷ی شەوال سێ سەعات لەشەوی هەینو رابوردبو، کە شێخزادە شاری میاندواوی گرتەدەس، بەڵام حەمەداغای مامەش کە چبو بەسوارەی خۆی، رایگای تەوریز بگرێو بی‌پارێزێ، بەدڵسوزی کاریبۆ شێخزادە نەکردبو. دیارە سوارەی مەنگور، مامەشو پیران ئەرکی خۆیان بەجێ هێنابو، بەڵام بەداخەوە هەندێ لە یارانی ئازاو بە بروا و مسوڵمانی شێخزادە شەهیدکران، لەشکر لەوێوە روی کردە مەراغاو لەسەر ڕێگا گوندی مەڵکەندیشیان تەسلیم کرد. میناغای کوری قادراغاو عەزیزئ فەتاحیش کاری خۆیان ئەکرد.

بەڵام بەداخەوە هەندێ نامەرد، وەکو (ڕەزاقولی میرزا) کوری (قاسم میرزا) بۆ بەدنیو کردنی کورد جلکی کوردی‌یان، لەبەر خۆ کردبوو خەریکی چەتەیی و تاڵان و بڕۆ بون، وگوندەکانی میرزا عەبدوللاڵ سەر ڕیشتەداری‌یان، تاڵان کردو ئاگریان دا. دوای دو ڕۆژ هەواڵ بەشێخزادە دراکە ئیقبالڵ دەوڵە بەچەن فەوج سەربازو چەن ئەرابە تۆپ خۆی گەیاندۆتە، سندوس و ئەیەوێ هێرشێ بێنێ، ناچار غەوسی سانی شێخ عەبدولقادر بەرەو سابلاغ گەرایەوە.

قەڵای لاجان

غەوسی سانی حەمەداغای مامەشی بەرەو سندوس نارد، تابزانێ ئەوە راستە؟! هەروەها فەرمانی بە حەمەداغای مامەش دابو (قەڵای لاجان) بڕۆخێنێ بانەکەوێتە دەس قاجاری ستەم کار. بە لام حەمەداغای مامەشیشن چونکا فرچکی بەنانی حەرام گرتبو، دڵی لای ستەم کاری قەجەر بو.[1]

---

۱ - نوکتە: لە سالی ۱۳۳۹ی خوری خوالێخوشبو مەلاکەریم مستەفاپور (شاریکەندی) کە لە ماسوێ مەلابو، هاتە مەهاباد میوانی منبو، ئەبو بچم بۆ فێرگەی (مزگەوتی سور) دەرس بەفەقێیان بڵێم لەگەڵ مەلاکەریم ڕەحمەتی‌لە مالڵ دەرکەوتین فەرموی، توبچۆ دەرسەکەت بڵێوە، منیش هەندێ کاری ناو شارم هەیە، لە نێزیک سەعاتی دوانزەدا منیش دێمە مزگەوت، جا پێکەوە ئەروێنەوە، لە سەعاتی ناوبراودا، جەنابی مەلاکەریم تەشریفیان پەیابو چوینە حەوشەی مزگەوتو لە بەر، بەرۆ چکەی دیواری لای ڕۆژئاوای مزگەوتەکە، ڕاوەستاین پێکەوە قسەمان ئەکرد، لە پڕەهواڵیان هێنا، تیمسار هات، مامۆستا حاجی مەلاحوسین مەجدی ڕەحمەتیو مەلا عەبدوللای مودەریسی و مەلا صاڵح پەپسوێو مەلا صادق و حاجی مەلا خالیدوە حیدی و مەلا شیخ عیزە دین حوسەینیو مەلاکانی تر هاتنە حەوشە بەروەپیر، تیمسار، خوالێخوشبو حاجی صاڵح شاتریو عەلی ئاغای قەرەنی‌باغاکە لەو سەردەمەدا نوێنەری مەجلیسی

Dr.Saleh Ebrahimi

هەواڵی هاتنی ئیقبال دەوڵە بەدرۆ دەرچو، واوە، نەهات، بەڵام ئەم هەواڵە دروێنە بووە هۆی ئەوە، کە هێزە کەی شێخ بۆ چون بەرەو (بناو) تاڵوکەو لەزنە کا، سەرئەنجام فەوج لە تەورێزەوە هاتە سەریان،محەمەداغاش چەن رۆژێک لەو ناوەداگێچکە گێچکی بوو چاوی بڕیبوە ئەوە، تابەڵکو لە ورمێوە، لەشکر بێت و نۆکەری خۆی سەبارەت بەوان دەربڕێ، دوای چاوەروانێکی زۆر کە دیتی، ئەربابە کەی خەمی نەهات، ناچار دوبارە گەرایەوە بۆ ناو ئوردوی شێخ.

لەو ماوەدا هەندێ لە قەرەچو قەجەرو نوکەرە خوێریە کانیان بۆ شەیتانی و شۆفاری چبونە، وەتە میش گوندی گوڵاویا غای گەورە، نوکەری قەجەرە کان خەڵکیش لایان وابو حوکومەتی ستەم کاری قەجەر نە قانون و رەسمو نە یاسایەی هەیەو نە تەحقیق و لێکۆڵینەوە لە کار دایە، وە نە دادگەری و عەدالەت هەیە.

تەنیا بگرە و بکوژە و روتاندنەوەو تالان کردن و ستەمو پێ شێل کردنی مافی مروف یا روتاند نەوەی کزوکەساسانو بەردەس کردنی مسوڵمانان، ئەزانێ و بەس، ئەوەبو لەترس مال و

شورابو، لە گەڵ چەن کەسی تر لە گەڵ تیمسار وەرەهرام‌دابون، هەر لە حەوشەی مزگەوتی سور، دەسیان کرد بە قسە، لەو دەمەدا وەرەهرام روی کردە، عەلی ئاغا پێ وت عەلی یاغا! گوندەکانی توشارەدین، فێرگەو مەدرەسەیان لێ چابکە و ئیمەش یارمەتیت ئەدەین و موعەلیمو ماموستاتبۆ ئەنێرین تا بە منالی ئەو دی‌یانە بخوێنن، باخوێندەواربن دنیا بە خوێندەواری سەر ئەکەوێ، خۆ هەر لە ناوچاوانی کورو کچی شاری نەنوسراوە، باسەوادبن، بەڵکو لە نێو کورە گوندنشینەکان‌دا، میشکی هەڵکەوتە هەبێ، ئەگەر بخوێنن‌ئە بنەپیاو و نابیغەیان لێ هەڵ بکەوێ؟ عەلی‌یاغا زۆر بە بێشەرمانە لە حوزوری ئەو هەموو مەلا چاکانە شەرمی نەکرد، بەدەنگێ، زۆر ناخۆش‌و ناپەسەند وتی: تیمسار تیمسار! ئەگەر کورە رەعیەت بخوێنێ سبەینێ نە جوابی من ئەداتەوەو نە وەلامی تۆ!

ئەمە هەر ئەو قسەیە کە ئەنەوشیرەوانی ستەمکار ئیجازەی نەدا کورە رەعیەتەکە بخوێنێ با وەکو ئەیویست کۆمەکی زۆر بەشەڕی ئەنەوشیرەوان بکا. ئەم عەلی‌یاغایە لە تۆمی ئەنەو شیروان و ئەو حەمەداغاو قەرەنی‌یاغای مامە شەیەکە ئیستا دەرکراوەو لە نیشتمانی خۆی بێ بەشە، چونکا خوا تۆڵەی ئەو رەعیەتە ستەم لێکراوانەی لێ ئەکاتەوە. بەراستی مەلا مارفی کۆکەیی رەحمەتی کە کۆرو کۆمەڵ ناس بو، چاک ئەو ئاغا خوێریە خوێن مژانەی ناسیبو، کە لە بابەت قەرەنی‌یاغای مامەشەوە فەرمویەتی (نەفسی خەبیسی ئین قەرەنی‌یاغای مامەش ئەست) بەڵێ چون ئەم قەرەنی‌و مەرەنی‌یەش خوی پیسیان، بە شیری گرتوە دیارە بەپیری بۆیان تەرک ناکرێ نوکەری کردن بۆستەمکارو بێگانە خوی باب‌و باپیرانیانە. سرنج راکیشە کاتێ ئەم قسەم بوجەنابی دوکتور شیرازی گێرایەوە، وتی لە زەمانی پێشەوا قازی محەمەد دا رۆژێک مەلای دربکە، بە کەریماغای وت: هەواڵی خۆشم بۆت هەیە، مزگینم بدەیێ تاپێت بڵێم، ئەویش وتی: ئەوا مانگایێ زاوم پێی دای وتی: چلونی بە خێو کەم، ئەرابەیێ وینجەیشی لە گەل خست، مەلای در بکە، وتی: موعەلیم و فێرکارت بوده نێرنە قون قەلاکەریماغای کەریمی وتی: نەیەڵی ئەوکارە سەربگرێ ئەنا بە ڵینە کەم نابەمە سەر.

۱ - ئەم رستە دیاردی یە بە شیعری حەکیم مەولەوی کورد کە فەرمویەتی:

هەرکـاتێت زانـی چـەم دا وەهـەم دا — بـاڵەخانەی چـەم دا وەروی چـەم دا
خاست فەرماوان ئەربـابە کـەی خـەم — ساکن جـە گـۆشەی بـاڵە خانەی چـەم.

Dr.Saleh Ebrahimi

گیانیان لەدەس زەبرو زەنگی قەجەر بە تەنگ هاتبونو نەیان دەزانی چیکەن و چلۆن لەدەس زوڵم و زۆرویژی حوکومەتی قەجەر، خویان رزگار بکەن!

ئەوە بو هەندێ لە پیاوەکانی هەمزاغاو شێخزادە و هەندێ کەسی بێ سەرەو بەرە، وەک شێت دەسیان ئەکرد بە تالأنو بڕۆو خەریکی شڕە خواردن بون. قادراغاش بۆ ئەوەی هەردولای گرتبێ، کوڕی خۆی بە هەشتسەت سواڕە و تفەنگ بەشانەوە ناردبوە کۆمەگی شێخزادەو هەمزاغاو خۆی لە دور لە تەماڵ دابو، تا بزانێ چ دەقەومێ. چون گوندە کەی خۆیشی بە دەسەوە نەمابو، ناچار بە سەت نوکەرو سوار، چوە گوندی (جامەرد).[1]

ئەبێ بزانین گوڵاویاغا ریش سپی دیبوکریانەو بە ڕواڵەت تۆ بەکارو صوفیلکەیەو دژی کارو کردەوەی هەمزاغایەو ئەو بەشێت وکوێر ئەزانی و بە هەمزە پاڵەوان ناوی ئەبا لە شێخ عوبەیدیلاش تورەیە، کە کوڕی خۆی بە مرۆڤێکی شەڕانی وەک هەمزاغا سپاردوە. تەنانەت قسەی هەڵیت و پڵێتیشی ئەنا پارسەنگیان. مەلا عەوللاڵ ناویکیش کە لەگوندی گوڵاویاغادا مەلا بوو مەلا چاکیش بو، لە سەر قسەی گولاویاغابو کە دەسندە خۆری بو. بەڵأم برایماغاو ئاغارەش برازای خۆی لەگەڵ یەکێک لە براکانیو چەن سواڕەوتفەنگ بەشانی ناردوبوە خزمەت شێخ زادە ولەم لاشەوە گولاویاغا کاغەزیشی بۆ محەمەداغای مامەش نوسیبو، کە خەڵک بە دژی شێخ یەک بخاو فەقێ مستەفا ناویکیشی بۆ ئاگاداری ناردبوە لای سەلیمخانی چاردۆڵی، بەم بڕوایە کە لەم ڕێگایەوە، هەمزاغا بکوژێ و پاشە کشەش بە شێخزادە بکا، بەڵأم گوڵاویاغا مرۆڤێکی تەمەڵ وسستبو، زۆر بەی دەم وکات خەریکی نۆژ کردنبو، لەوانە نەبو بتوانێ کارێ وابکا، چونکا کاریواگرینگ پێویستی بە کاردانی، شارەزایی و زانستو تەگبیری گەورە هەیە.

چەندێ بەر لەوە شێخ عوبەیدیلا داوای کیژی سەرداری ڕەحمەتی کردبو، کەبۆ شێخ عەبدولقادری کوڕی خۆی مارەی ببڕێ.

شێخ زادە فەرمانی دابو، کە نامەبۆ ئاغاکان بنوسن کە هەرچی زوترە بێن بۆ یارمەتی دان، نامەیەک لە لایەن خانباباخان لە ڕێگای ئاغا ڕەشەوە بۆ (حەسەن بەگ کولیجەو خەلیل

---

۱ - نوکتە: جامەرد گوندێکە لەگوندەکانی بەهی بەشی (بۆکان)ی شاری مەهاباد و کەوتۆتە ۲۲ کیلومیتری خۆرهە لأتی بۆکان و ۱۹ کیلۆمیتری خۆرهە لأتی جادە ئیسفالتەی بۆکان بۆ میاندواو کۆیستانەو موعتەدیلو ۸۹۴ کەس حەشیمەتی هەیەو کورد و سونین، ئاو لەزەرینە ئە خونەوە، بەر هەم دانەویلە، چوندەر، توتن، کار: کشت و کاڵ، مەرو ملأتداری، کاردەستی جوڵأیی، تەون، جاجم کردن ڕێگاو بان: کوێرە ڕێگایە.

Dr.Saleh Ebrahimi

بەگ‌و محەمەد سلیم‌بەگ) هاتبو، کە هەرچی زوترە بێنە ناو لەشکری شێخ زادە بۆ یارمەتی‌دان‌و ئەو نامەی گەیاندو خۆیشی هەرچی سوارەو تفەنگ لەشانی هەبو، ناردیە ناوسپای شێخ زادە، **«میللەتی مسوڵمانی کورد، زاتەن ئازاو نەبەزو بەغیرەت‌و دیندارو خاوەن ئایین‌و خودان ئەقیدەو ئیماندارو نیشتمان ویست‌و بەرواو بران» زۆریش بڕوایان بە شێخ‌و پیری تەریقەت و ئاغاکانی خۆیان هەیەو فەرمانی شێخیان وەک فەرمانی خواو پێغەمبەر** (د - خ) ئەزان‌و بەگیان‌و دڵ فەرمانیان ئەبەن بەرێوە.

هەمزاغا کە ئەو هەموە زوڵم و زۆر وێژی و راوەروت‌و ریشوە وەرگرتن‌و ملهوری‌و بێ ڕەحمی قەجەریەکانی دیبو، ئەی ویست بە هەر شێوەیەک، کەبۆی بوز بخواتوڵەیان لێ بستێنێتەوەو ئەو ریشوەتانەی وا خواردبویان لە گەرویان دەر بهێنێتەوەو لیان بکاتە ژەقنەموت[1] شێخزادە کە زیاتر لە دەهەزار کەسی لە گەڵدا بو ئازو خەیانلێ برابوو بەر لەوە لەسابلاغەوە بەرەو (بناو) بڕۆن قاتی‌و قڕی ڕوی تێکردن، خەڵکێ، زۆریش لە سابلاغی‌و عولەماو زانایانی ئاینی‌و قازی‌و مریدێ زۆر لە گەڵ شێخزادە کەوتن‌و رویان کردە (بناو)و خەڵک ئەنباری گەنم‌و چاڵە گەنم‌و ئازوخەی خۆی ئەدانێ‌و گیاو جۆو وینجەو شتیواشیان بۆ ئەسپەکانیان ئەهێناو لەم‌لاو لەولاش گیریان دەهێناو لە هەرلا خواردەمەنی‌و شتیان بەرەو پیر دێنان.

شازادە نادر میرزا دەنوسێ: لەو سەردەمەدا سواراغای برازای هەمزاغا سەرۆک هۆزی (زودی) لە گەڵ (حەسەناغا)ی گوندی قونقەلاّ، چونە (وەتەمیش)و لە لایەن شێخزادەو هەمزاغاوە را سپیردرابون، بچنە (جامەرد) هەر جۆر بوە قادراغا بنێرنە ئوردوی شێخ زادە، نەهار (فراین یان لە وەتەمیش لای گولاّویاغا خواردو دوای وتووێژ لە بابەت ئەوەکە ئەبێ هەمو یەکە بگرن‌و پشت بدەن بەپشت یەکەوە، تا ئەوانیش وەکو میللەتانی خودا پیدا و بتوانن لە سەر نیشتمانی خۆیان‌و با و با پیرانیان بە بێ زولم‌و زۆر وێژی زۆر وێژان و داگیرکار و ناموێان بژین و سەر بەخۆبن. بەڵاّم گولاّویاغاگۆچی بەشیری نۆکەری گرتبو، خوی شیری بە پیری بۆ تەرکنە ئەکرا. سواراغاو حەسەناغا، ناچار لەوە تەمیشەوە بەرەو (جامەرد) کە وتنە رێ، بەڵاّم قادراغا چبوە، هەوشارو لە وێشەوە چبوە گەروس بۆلای حەسەنعەلیخان، ناچار گەرانەوە، بۆلا شێخ زادە و لە گەڵ ئوردوی شێخ زادە بەرەو (بناو) بزوتن.

---

۱ - لە ئەصلا ذَقِ الموتَ عەرەبیبە، بوتەکوردی.

Dr.Saleh Ebrahimi

وەسمان ئاغا: وەسمان ئاغای گەورک، کە لە سەر دەشت لە خاکی خۆی نەبزو تبو، نیوە لەشکری خۆی هەڵگرت و چوە ناو ئوردوی شێخزادە.

نو سەری ئەم راپەرینە قوریانسە شەلەی ئەمەنی، ئەنوسێ: ئێمە لەو دەمەی‌دا لەوە تەمیشەوە چوینە شار، کە چۆڵ بو، چەن رۆژ لەوێ ماینەوە، رۆژێ چاوم بە عەولاخان و برایم‌خان سەرۆک هۆزی (زەرزا) کە وتکە تائەو دەمە لە گەڵ شێخزادە بون، برایمخانم لە شارا دی، زۆری لا سەیر بو کەمنی لەو سەردە مەدا لە شاردی دلخوشیم داوە، تا لە گەڵ قەجەر ئاشتی بێتەوە بە لاّم لەوە لاهد اوتی: کەسێ کە دەسی لە گیانی بەردابێ، هەرچی لەدەسی بێ ئەی کا، ئەو هەموە زوڵم و ستەمەی وا (موعین الدولە) حاکمی ورمێ ژلە (کورە کەی) حاکمی شنوم دیوە چلونی لەدڵ دەرکەم، تومنت‌لە تەوریز، دی کە دوای لابردنی موعین دەولە، چەنم هاوارو دادکردکە هەمو ئەیان زانی حەق بەمنە، دادیان نەپرسیم، ئەوکچانەی وا بە زۆرەملێ لە خزمو کەس و کاری منیان ئەستاند بو نەم‌توانی وەریان بگرمەوە. ئەو هەموشتەی منیان بە هەشسەت تمەن بڕ یەوەو ئەویشیان نەدامێ.

دڵم لە داغان کەبابە، ئەبێ تۆڵەی خۆم لە ستەمکارانی قەجەر، وەر بگرمەوە. تەنانەت لەو سەردەمەی‌وا شاری شنۆ بە دەس شێخەوە بو، من بە دزیەوە، خۆم گەیاندە تەوڕیز، کە بەڵکو لەدادم بپرسنو لەوە زیاتر ستەمم لێ نە کەن، گوێیان بە قسەم نەدا، تەنانەت بە دزیەوە، هەواڵی هێزو دەسەلاّتی شێخم پێ ڕاگەیاندن.

بە قسە کانم پێ ئە کەنین، ئەیان وت: شێخ کێیە! و چ ئەتوانێ بکا، کاتێ وتم: شێخ مریدو مەنسوبێ زۆری هەیەو لە کاتی پێویستا بیست هەزار کەس ئەتوانێ چەک بەدەس ئامادە بکا، لایان، وانبو، بە کورتی دڵم پڕ خۆینە، ئەبێ جەنگ بکەم هەرچی بێ بابێ.

هەروەها نوسەری ئەم روداوە ئەنوسێ: روژێ یە کێ لە حاجیە کانم دی لەدەس زوڵمو زۆر وێژیو ریشوە خۆری قەجەرە کان دڵی پڕ بو لە خۆین، خۆین لە دڵی کەلاوەی ئە کرد. زۆر شتی گوت بۆ نوسین نابێ. لە دەس میرزاتەقی و شازادەی قاجار ناڵەی ئەچوە عاسمان.

ئوردوی شێخزادە

لە چاردەی مانگی (زیقەعیدە) ئوردوی شێخزادە لە میاندواوە، بەرەو مەڵگەندی رۆیی‌و زیاتر لە هەزار تفەنگ بەشانی لە گەڵ بو. نانو خواردەمەنی‌و ئازوخە لە سابلاّغەوە، بۆ

Dr.Saleh Ebrahimi

شێخزادە ئەچوو بۆ بە گزاردکانیش لە گوندە کانی خۆیانەوە، شتیان بۆ ئەچو. شێخ زادە کەدیتی لەشکر زۆر وئازوخە کەمە فەرمانیدا هەرچی ئازوخە لە گوندکاندا هەیەو ماوە کۆی بکەنەوەو بیبەنە سابلاغ بە هۆی (کوری فەیزوللاب گ) کە نایبالحکومەی سابلاغ بو، بە حاجی سەی سالەی مریدی شێخی بسپێرن، بەم جۆرە نێزیکەی حەوسەت بارگەنمو دانەو یڵە، لە شار ئەنبار و ئازوخە کرا.

لەو سەردەمەی وا شێخ زادە لە مەڵکەندی بو، گولاڵ ویاغا دانیشتن بە تەنیالە مالێدا بە پاش نازانێو بۆ ئاژاوە نانەوە، بە دژی راپەرینی شێخ، دەس ئەکا بە یەک خستنی دیبوکریە کانو لە گەڵیاندا ئە کەوێتە تەگبیرو مەشورەت کردن. خانپاخان ئەخاتە بەرەوە بۆ ئەوەی هەمو پێکەوە بچنە لای شێخ زادەو بیانوی پێ بگرن و بڵێن: ئەوەی ئێوە لە گەڵ خەڵکی ئە کەن هەڵەو ناشەرعیە. کاتێ هەمو ئە چنە چادر: (دەوار)ی شێخزادە و ئە کەونە گلەیی و بناشت گولاڵویاغا ئەبینێ کە خان باباخان حەق بە شێخ زادە ئەداو لایەنی گولاڵویاغا، تاوانبار ئە کاو لەو بەڵێنەی وا بە گولاڵویاغایدا بوکە بە دژی شێخو شێخزادە قسەبکا، پەشیمانەو زۆر بە دڵو داو لە ئاکاری شێخ زادە دیفاع ئە کا. شێخ زادە لە رێگای یە کێک لە ئاغایانی موخلیسەوە پەی بە ناپاکی و ئاژاوە نانەوی دیبو کریان ئەبا، کە بۆیێ وا یە کیان گرتوە، بە گولاڵویاغا ئەڵێ: من قانونی دین لە تۆ باشتر ئە زانم، تۆڵیمان مەچو سەر میمبەرو میحراب. گولاڵویاغا، بە سە گی وزیرە کی خۆی ئە کاتە تۆراو، بە درۆ بە رەو مالی خۆی، ئە گەڕێتەوە، بەڵام دوای رۆژ ئاوا بون، رێگای خۆی خوار ئە کاتەوە وژن و منداڵ بەجێ دێڵێ و بۆ بەجێ هێنانی نوکەری، ئەچتە بناو لای قەجەرە کان کە لەو دەمەیدا، بە دژی شێخزادە سەنگریان گرتبو، گولاڵویاغا کە وە ک نۆکەر، خوی بە بەرماو خواردنی قەجەرە کان گرتبو، ئەوخوە پیسەی پێ تەرک نەئە کرا، ئەوە بو، بۆ بەرماو خواردن گەرایەوە، سەر ئاخورە کەی جارانی وچوە پاشخانەی قاجارە کانو وە ک جاران ملی لە نۆکەری نا.

بەلام چونی گولاویاغا بۆلای ئوردوی قەجەرە کان، بێ مەترسی نەبو، لەوانە بولە لایەن شێخ زادە و پیاوە کانی هەمزاغاوە توشی کەندوکوسپی سەخت بیێو ژن و منداڵو دارایە کەی توشی ئاژاوە بکرێن. گولاڵویاغا لای قەجەرە کان خۆی شیرین کردو دەسی کرد بە ئاژاوە نانەوەو دەڵە چە گەری، بەقەجەریە کانی بەڵێن دا کە دیبوکوریە کان لە گەڵ من سوێند خورن کە لە گەڵ قەجەردابن، قەجەرە کانیشی فێر کرد لەو رێگایانەی پێویست بو، سەنگەر ساز بدەن کە

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەوان ئەوجوّرە شتانەیان نەدەزانی، گولاّویاغا زوّرشتی بە قەجەر فێرکرد کە نەیان دەزانی، چونی گولاّویاغا بوە هوّی زوّرشت بوّ قەجەر. لەم ناوەشدا یەکێ لە مەنگورەکان لە گەلّ یەکێک لە پیاوەکانی فەیزوللاّ بەگ لە سەر شرە خواردنئەی کەنە شەڕ کە ئاوری ئەمە، بوە هوّی ئەوەکوڕانی هەمزاغا لە لایەکەوە لە گەلّ مەنگوران و لەم لاشەوەکورانی فەیزللاّ بەگ بە پیاوەکانیانەوە، ڕوبەڕوی یەک دەسیان دایە چەک، بەلاّم شیخ زادە ئاشتی کردنەوە.

ئەم هەوالاّنە

ئەم هەوالاّنە، ئەونەیتر بوە هوّی ئەوە کە گولاّویاغا باشتر بتوانێ خزمەتی خوّی بە قەجەرەکان نیشان بداو ئەونەیتر دەسی کرد بە گێرە شێواندن.

شێخزادە لەم بێ نەزمییەدا هەوالّی پێ ئەگا شەست مەنگور کە پەنجاو پێنج کەس لەوانە پیادەو پێنج کەسیشیان سوارە بون چبونەگوندەکانی لای مەراغا بوّشڕە خواردن، لەگەڕانەوە دائەکەونە داوی لەشکرو سوارەی قەجەر و ئەکوژرێنو لەوانە چوار کەسیان بە پەلە پروزە خوّ رزگار ئەکەن، شێخ زادە فەرمانی بزوتنەوە بەرەو (بناو) ئەداو ئەچن لە (کە ڕێزە بازارکەلە (نیوفرسەخی) بناودایە دەوارو بارەگا هەلّ ئەدەن ولە سەرتە پوّلّکەکانی دەوری بناو دەسەلاّت بەسەر بناودا پەیا ئەکەن و ئالاّ ئەدەنە دەس سەی کە مالّ.

شێخ زادە بە سوارەی خوّیو هەمزاغا وسوارەی مەنگور وزەرزاو زودیو پیران و عەزیز فەتاح و مینای قادراغاکە هەمو بەتێکرا زیاتر لە چارسەت پێنسەت سوارە و سێسەت پیادە ئەبون فەرمانیدا لە تەپەکان بڕژێنە خواریّ و خوّ بخزیننە پشت دیواری باغەکانی بناو، لە گەلّ قەجەری ریشوە خوّروستەم کارو دژو دوژمنی ئیسلام و مسولّمانان ئاوقەی یەک بون، چەن جار بەفە رمانی شێخ زادە (قەرەپشی)یەکان دەس بە خنجێر ئە چونە سەر تەپەکانی قەجەری دژ بە ئیسلام تا بیانگرن [1] محەمەد حوسێن خان سەرۆکی بەختیاری یەکان کە لە گەلّ قەجەردابوە بەرگری لەهێرشی قەرەپشی یەکانکردوەو ئەم، ئاوقە بونە دەشەوو ڕوّژی کێشاوە، پیاوەکانی شێخزادە بەتفەنگی مارتینو قاجاری ستەم کارو دژی مسولّمانانیش بە توپ، لەو دەمانەدا شێخزادە بە دوربین ئەروانێتە توّپی قەجەر تەماشا ئەکاتەوە گولاّویاغا لە سەر توّپە کەیەو بەدەس ئیشارە بوّچادرەکەی شێخزادە ئەکاوزوّر بوّ توپچی یەکەی قەجەر دێنێ کە

۱ - (قەرەپشی) زاراوەیەکە لەجەنگی ئاخری روس و وەسمانی بە پیادەی جەنگی کوردوتراوە .

Dr.Saleh Ebrahimi

توپی تێ هەڵ بکاو لە پڕ کوللەی ئەو توپ پەلە نیوەراستی چادر وەدەوارەکەی شێخزادە ئەدرێ، دوای دەرۆژ جەنگ شێخزادە کە ئەو خەیانە تەلەگوڵاویاغا ئەبینێ ناچار بەرەو کەرێزە و مەڵکەندی ئەگەرێنەوە. باوەکو لە مەراغەدا ئەونەی بناولە شکرو کە رەستەی جەنگی نەبوە، چون شێخ زادە هەواڵی ئەمەی نەبوە، بەرەو مەراغە نەچوە، باوەکو گرتنی مەراغە زۆرئاسان بوە. وادیارە شێخ زادە لە خەیانەتی گوڵاویا غاو ئەوان ئە ندێشەی کردوە، نەوەکو لە نێوان (بناو) و مەرا غاداگیربخۆن هەر بۆیی، بەرەو مەراغە نەچوە؟! گۆیا لەم جەنگی (بناوە)دا تا سێسەت کەسێ لە پیاوەکانی شێخ زادە شەهید ئەکرێن. دیارەگرتنی (بناو)و راونانی قاجار بەپانزدە هەزار پیاوی چەکداری شێخ زادە وهەمزاغا وەکو فولەدۆکردن وابوە، ئەگەر خەیانەتی گولاویاغاو دیپوکوریان نەبوایێ. چونکا بناو زیاتر لەسێ فەوجو چەن دەستە سواری تیانەبو. لەم لاشەوەکاکە للاغا برای هەمزاغاکە فڕو فێڵی دیبوکرویان ئەبینێ بەبۆنەی ئەوە، بچێ لە سنور بەری هێرشی تورکانی وەسمانی بگرێ کە نتوانن هوروژم بێنن بۆ ئەوناوە ناوە، بەسوارەی مەنگورانەوەکە پیاوی خۆی بون ئەروا، بەلاّم کاتێ لە ناو سنور تەماشا ئەکا لەبەر تورکی وەسمانی ناتوانێ برواتە بەرەوە، ناچار ئەگەرێتەبۆ ناوگوندەکانی خۆی. لەم لاشەوە شێخ زادە دورۆژ لە (مەڵکەندی) ئە مێنێتەوەو لەوێوە ئەچێتە چلیکو شێخ زادەو هەمزاغا، فەرمان ئەدەن سوارەکانی قەرە پەپاغو سوارەکانی مامەشو سەروکەکانیان بروێن بۆ یارمەتی شێخی گەورە، کە هاتبوە سەر ورمێو نامەشیان بۆشێخی پێبو، بەلاّم محەمەداغای مامەشو قەرەپەپا خەکان لەباتی ئەوە بچنە خزمەت شێخی گەورە چونەوە سەرماڵو مواڵکی خۆیان. سەلیم خان کەگوندەکانی لە سەر سنوری موکریبو، لەبەراگوندەکانی خۆی خاڵی و چوڵکردبوو چییوە جێگای سەختو مەحکەمو خۆی لە کەمیندابوو بەسوارەی خۆیەوە لەبن کەورگو لەناو ئەشکەوت خۆی شاردبوەوە. شێخ زادە لەگەرانەوە بۆسەر بناو لەودەمەیوا لەچلیکبو، فەرمانیدا پێنسەت سوار لەکورەکوران لە بناو یەک بخەن، بەلاّم لەبەر بێ سەرەوبەرەبونی ئەوانە شێخ زادە لەگەڵ سەروکەکانی زەرزاو مەنگور وزودی و پیران، لێ ئە بڕێ بەرەو (سابلاغ) مەهاباد بگەرێتەوە تالە شێخی گەورە دەستور وەربگرێ لەو سەردەمەدا ئاغاکانی موکری لە شێخ زادە مەرە خەسی وەرئەگرن کە هەندێ هێزی ترساز بکەنوئەوسا بگەرێنەوە لای شێخزادە لەو سەر دەمەدا خانباباخان کە لەلایەن شێخزادەوە - کرابوە حاکمو فەرمانداری مەهاباد (سابلاغ) دوای دورۆژ لەگوندی خۆیەوە ئەچێتە لای قەجەرەکان، چونکا

Dr.Saleh Ebrahimi

بیری بەرماو خوادنی کردبو، ئاغاکانی تریش چاوە روان بون، کە لە دەرفەتێکدا خۆ بگەیینە قەجەر، خۆشەنە لە مەنە کەمترنیە، چاویان لە خانباباخان کرد.

لە ۲۷ زی‌قەعیدە (قونسور)ی ئینگلیس لە ورمێوە چوە سابلاغ بۆلای شێخزادەو نامەو راسپاردەی شێخی گەورەی بەودا و شێخزادەش فەرمانیدا هەمزاغاو عەزیز فەتاحو میناغاو قادراغای بە سەتوپەنجا سوارەوە، لە گەڵی بچنو بەرێ بکەنو لەخاکی موکری پەراندیانەوە، تا تەپەڕەش لە گەڵی چون،[1] قونسوری ئینگلیس ئەچێتە بناو، ئاغاکانیش یەک دو رۆژ لەو ناوە ئەبن وسەرئەنجام ئەچنەوە شاری. قونسور لە بناو قەجەرو پیاوەکانی دنە ئەداو هەوالی هێزی شیخزادەشیان بو ئەگێرێتەوە.[2]

حەسەنعەلیخان وەزیری فەواید بە فەوجی گەروسەوە لە گەڵ قادراغاکە رای کردبوە گەروس لەپێش وەزیرەوە بون. بەرەو مەزاغا دەڕۆن خەڵکی مەراغاکە ڕقیان لە قادراغابو، رێگای شاریان پێ نەدا لە میناغای کوری دردۆنگبون، قادراغا مەجبوربو شەو لەگوندێ لای مەراغا خۆ لە تەماڵ بدا. حەسەنعەلیخان چوە مەراغاو زۆریان قەدر وڕێز بۆدانا، بۆ رۆژی دوایی قادراغای هەڵگرتو چونە بناو، لەشکری قەجەر لە رۆژی یەکەمی زی‌حەجە بەرەو چلیک بۆی کشا، بەڵام هەرچی گولاوێاغائە کۆشێتا بە دوی شێخزادەدا بڕۆن ناوێرێو گولاوێاغا تکا ئەکا هەزار سوار لە گەڵ ئەو بخا تا خوێ بروا بەدوی شێخ زادە و هەمراغادا بەخەیال بیانکوژێ. لەچلیک دوکەس لە خزمەکانی گولاوێاغا بە ناوی (سمایلاغا و بایزاغا) دینە لای ئیعتیمادسەلتەنە، دنەی‌ئەدەن تا بەدوی شێخزادە بکەون.

لەو سەردەمەدا پێنسەت سواری شاسەوەن بە سەرۆکی فەرزی خانو نەجەفقولیخان یورتچی لە تەورێزەوە سەرراست ئەچنە خاکی موکری قزلجەو چەن گوند لەگونده‌کانی ئەو ناوە ناوە تالأن ئەکەنو ژن و منالۆگەورەو چکۆلە و پیرو پاتاڵ هەمو ئەکوژن و ئەگەرینەوە.[3]

---

۱ ـ لە نێزیک میاندواوە، کەوتوتە چارفرسەخی بناو.

ـ تەپەڕەش گوندێکە لە گوندەکانی شارویران بەشی حەومەی مەهاباد کەوتوتە ۳۱ کیلومیتری خۆرهەلأتی مەهاباد لە ۵ر ۵ک باشوری جادە ئیسفالتەی مەهاباد بۆمیاندواوە، جەلگەیە، موعتەدیلەو ۱۹۸ کەس حەشیمەتی هەیەو کوردوسونین ئاولە سیمینەرودو کانی ئەخۆنەوەو بەرهەم دانە ویلەو توتنو چونەدەرە، کار، کشتوکاڵو مەروماڵأت داری، کاردەسی: جاجمو بەرماڵ، گوزەوی و دەسکێشو پوزەوان وڕەشکەو کەژو، یاگورەویە.

ڕێگاکوێرە ڕێگایە: (چلیک) لە دیهستانی مەرحەمەتئاوایە ولە سەر میاندواوەو ۲۵ک لە میاندواو ۲۰ک لە ڕێگای ئیسفالتەی میاندواو بۆ مەهاباد دورە و تورکن.

۲ ـ قزلجە گوندێکە لە شارویران بەش حەومەی مەهابادو لە ۱۳ک باشوری خۆر هەلأتی مەهابادو ۱۴ک

Dr.Saleh Ebrahimi

شێخزادە دوای چەن رۆژ مانەوە لە سابلاغ بە خۆی و هەمزاغا و زەرزا بەرەو کۆنە لاجان ئەکشێن، بەلام هەندێ لە مەنگورەکان لەشار ئەمێننەوەو چەن دوکانی کوردی هەژار و بێ دەسەلات خراب ئەکەنو شتەکانیان بەتالان ئەبەن کە ئەبێتە هۆی نارازیبونی خەڵک، لەم لاشەوە سوارەی قەجەر دێنە دیهاتی مەجید خان نێزیکی میاندواو، هەندێکش ئەچنە گوندی (تیکان تەپە)ی بەگزادان. نوسەری ئەم هەوالانە [1] ئەنوسێ: لەو سەردەمەدا سەرداری گەورە فەوتی کرد، ناچار لەدێهاتی مەجید خانەوە هاتینەشار وێران کە زیاتر لە پەنجا پارچە ئاوایی بون، پرپیت و خاوەن بە رەهەم و گوندی گەورە گەورە، هەمو چۆڵ کرابون، کاتێ لەو سەر دەمەی دا چوینە گوندی (لە جێ) و (قونقەلا) کە حەبسەنعەلخان بە رەسمی نایبالحوکومە بو چوە سابلاغ، خانبابا خان کوری مەجیدخان لە گەڵی چو. لێرەدا حاجی سەی بایەزیدو قازیو شێخ الاسلام کە بە ترس و لەرزەوە دینە ژوردو پشتیوانی دەر ئەبرن و حاجی سەی بایەزید لەکاتی ئاخافتن دائەڵێ: من ئەو رۆژە کە تفەنگی مارتینم لەشانی هۆزەوا ریدادی وتم: رۆژە رەشیمانەو چەنجار بە قەجەریانم هەواڵدا، وەلامێکم نەبیست جارێک لە تەورێزەوە پیاوهات بەلام لەبەر ریشوە وەرگرتن: نەپەرژایە چەک وەرگرتنەوە، لە مەلبەندی موکری، گوندی لەجێ بە بیست پارچە ئاوای ترەوە. چ دیهاتی مەجیدخانو چ دیهاتی تر بە دەس (رەعیەتی روسە): بەدەس ئەرمەنییەوەیە، ئەبو لە دەس دریژی قەجەر بپارێزرێن، کوردیش خۆی لەقەرەی نەدابو. بەلام بەداخەوە لەشکری گەروس لە (لەجێ)دا دەسیان کرد بە تالانو بروٚ، لەو دەمەدا چارپارچە ئاوایی ئاوەدان بوو خەڵکەکەی چۆڵیان نەکردبو، قەرە قشلاخ کە قەجەر لەونێزیکە ئۆردوی دانابو، ئیندر قاش کە حەوسەت مالو مۆڵکی قادراغابو، دارەلەکەکەزۆر بەی خەڵکەکەی ئەرمەنی بو، قون قەلا هەمو ئەمانە، کەوتبونە، مەترسی تالانو بروٚ. [2]

خۆرهەلاتی جادە ئیسفالتەی مەهاباد بۆ سەر دەشتە، کۆیستانو موعتەدیلەو ۴۴۳ کەس حەشیمەتی هەیەو کورد و سونین.

ئاو لەکانی ئەخۆنەوە، بەرهەم دانە وێلە، توتن، کار، کشت و کاڵ و مەرو مالات داری، کاردەسی جاجم، رێگا: کۆیرە رێگایە.

۱ - نادر میرزای قاجار

۲ - قونقەلا: لە دێهستانی شار ویرانی بەشی حەومەی مەهابادەو لە ۱۲ک خۆرهەلاتی مەهاباد و ۲ کیلومیتری خۆرهە لاتی جادە ئیسفالتەی مەهاباد بۆ ورمێ یە، جەلگەو موعتەدیلەو ۹۹۹ کەس حەشیمەتی هەیە و کوردو سونین، لە چەمی مەهاباد ئاو ئەخۆنەوە، بەرهەم دانە وێلە، توتن، چوندەر، کار: کشت وکاڵ و مەرو مالاتداری،

Dr.Saleh Ebrahimi

ئیعتیماد سەلتەنەی قاجاری ستەمکارو تاغوتو زاڵم لە چلیکەوە هاتە (قەرە قشلاخ) مۆڵکی گۆلاوێاغا، دەوارو بارەگای هەڵدا، تالانچیان دەس ئەکەن بە تالان و بڕۆی ئەو ناوەناوە، لێقەوماوە. چ گوندی ئاغا سەر بەقەجەرەکان وچ دێهاتیشار وێران، ئەونەی تر بەدەس قاجارەوە وێرانتر ئەبن.

کاتێ شێخ زادە ڕوئە کاتە شاری شنۆ قەرەپە پاخەکان دێنەلای ئیعتمادسەڵتەنەی قاجار داوای یارمەتی ئەکەن، ئەویش حەوسەت سواری شاسەوەنیان لەگەڵ ئەخاکە ئاوقەی شێخ زادەبن، ئەڕۆن، دوای ئەوە ژمارە یەک لە قەرەپەپاخەکان ئەکوژڕێن، هەر ناگەڕێنەوەو بۆ شڕە خواردن خۆئە کەن بەشاری شنۆدا، شنۆ تالان ئەکەن و خەڵکی بێ دیفاع ئەکوژن و ماڵەکان ئاگر ئەدەن و وێرانی ئەکەن.

نادر میرزا شازادە نادرمیرزا لەکتێبی (میژو وجوغرافیای دارالسلطنەی تەورێز)داکە مەئموریەتی هەبوە بچێتە ناوچەی موکریان و مەسەلەی ڕاپەرینی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا شەمزینی، بوناصرەدین شای قاجار بنوسێو لە نیزیکەوە ئەو روداوە گرینگەی بۆ ئامادە بکا ئەنوسێ:

چەن ڕۆژێک بو لەگوندی دارە لەک بوین، بۆڕۆژی دوەم لەگەڵ تاجرباشی روس چوینە ئوردو لەولای چۆمی جەغەتو، کە فرسەخ و نیۆیک دور بو، دەواریکی زۆر هەڵدرا بوو تەژی بون لە شڕە خۆرو لە سەرەتاوە چاومان بە (حاجی صەدرە دەولە) کەوت کە حوکومەتی سابلاغ (مەهاباد) بەو بوو چوینە ژۆرێو دوای خۆش و بێش کردنو بڕێ گەنجەفە کردن، لە بابەت ئیعتماد سەڵتەنەوە، هەڵەو زوڵمو زۆر کردنی ئەو قسەمان کردو کارە ناشیاوەکانی قاجارەکانمان بە دڕێژی بۆ گیرایەوە، تا بەڵکو ئەم وەکو ئیعتیمادسەڵتەنە هەڵەو زوڵم و ستەم لە خەڵک نەکا.[1]

کاردەسی: جاجم، کارگەی خشت پەزی، ڕێگا خاکی، ماشێن ڕەو، فێرگەو مەلاوفەقێشی هەیە.

۱ - دارەلەک گوندێکە لە دێهستانی شارۆیران بەشی حەومەی شاری مەهاباد کەوتۆتە ۵و۱۶ کیلومترو نیوی خۆر هەڵاتی مەهابادو ۳ک خۆرهە ڵاتی جادە ئیسفالتەی مەهاباد بۆورمێ جەلگەو موعتەدیلە ..و ۹۹۹ کەس حەشیمەتی هەیەو سونیو کوردن. لە چۆمی مەهابادوکانیو چەشمەناو دەخۆنەوە. بەرهەم: دانەوێلەو توتن و کاڵەک و شوتیو گەنمو جویە،کار: جوت و گاو کشت و کاڵ و مەرومالاتداری یە کاردەستی: جاجم بەڕە، پلاس، هۆڕو جەوال و ڕەشکەو کە ژوچنینە: ڕێگا ماشینڕەو، خاکی، فێرگەی تازەو مەلاو فەقێشی هەیە. سەدو بەربەندی دارە لەک ولەجێ لە ساڵی ۱۰۸۹ی کۆچی مانگی لەلایەن بداق سوڵتانەوە ساز دراوەو هێمان ئاسەواری ماوە، بەلام پردی سور، ڕوخاوەو سەدی لەجانی دامەزراوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

نادر میرزا دەنوسی: بە صەدرالدولەم وت: من لایەنگری قەجەرم و لام وایە ئەبێ کوردەکان تەمێ بکرێن بەلأم وابە شێتانە نابێ، ئەبو، ئیعتیماد سەلتەنە ئوردوی خۆی رێک و پێک بکردایەو هیچ کەس بێ دەستوری ئەو لە خۆوە بەر نەبێتە مال و ژیانی کوردی هەژارو لێقەوماو، کە بەم جۆرە لەترسی قەجەری تالأن کەرو کورد کوژ، کوردی بێ دەرەتان بداتە، چیا، و مالٚو ژیانی خۆی بە چولی بەجێ بێلی و خۆی سەلتە قەمچی رێگای چولٚ بگرێتە بەرو ئاوارەی هەندەران بێ. ئەبو، ئاغاکان **فریوبدا تا لەسەر مالٚو حالی خۆیان دانیشن**، جابانگیان بکاتە ناو لەشکری خۆی ودلٚ خۆشیان بداتەوەو ئەوسا، **دەسە دەسە ئامادەی شەڕیان** بکاو بیاندا بەگژ هەمراغاو شێخ زادەو میناغاو عەزیزی فەتاحو ئاغاگەورەکان، جا بیانگرنو بیانکوژنولە پاشان بەسپاوە بیان نێریتە سەر هۆزی مەنگورو زودیو پیرانو زەرزا تالە ناویان ببەنو **لەسەر ساجی عەلیان‌دابنێنو دێهاتی شێخیش کە لەخاکی ئێراندایە، لێی داگیر بکەن**، جابکەنە سەر ئاغاکانو بەگزادەکان کە هەرچی لەشەر الە دێهاتی مەراغادا دەسیان کەوتوە بە زۆر لیان بستێننەوە، جا بەم جۆرە کاروباری قەجەر سەری ئەگرتو سەریش دەکەوت. جا ئاغاکانی بانگ دەکردە تەورێز یا سابلاغ لە دادگوستەری‌داکۆی دەکردنەوەو بە جەزای گوناحی خۆیانی دەگەیاند، مولکی لێ دەسەندن، یاشار بەدەری دەکردنو بەوانەش کە بە حوکومەت خزمەتیان کردبو، چاکەی لەگەڵدا ئەکردنو بەم جۆرە هەم خۆی رادەگرتو هەم زەحمەتی حوکومەتی کەم ئەکردەوەو ئەی خستە سەرشانی ئاغاکوردەکان.

بەلأم ئیعتیماد سەلتەنەش رق لە دلٚ بوو تەنیا لە بیری تۆڵە ئەستاندن دابو، وەک شێت لەقەی دەوەشتاندو پلاری بۆ خەڵک دەهاویشت و ئەی کوشتو ئەی بڕی و ئەی دڕیو هیچ لە بیر چاک کردنی باری ولأتدا نەبو وهەلوکێنی بە خەڵکی کوردەواری ئەکردو بە خەیاڵ دەیویست، نێوی کورد لە سەر ڕوپەری ڕۆژگار بە زمان بسڕێتەوەو هەموگوندەکان ئاگربدا، بەر لە ئیعتیماد سەلتەنەش زۆر کەسی تریشگوی وایان خواردبو، بۆیان هێق نە دەکراوە.

لە ئاکامداکاتێ زانایان و جوتێرودێ نشین و خەڵک دیتیان کە حوکومەت ئاوا ستەمکارانە و بێ بە زەیانە خەڵک تالأن ئەکەنوگوندەکانیان ئاگر ئەدەنو بە پیرو منالٚ وژنو بێ دەسەلأتو بادەسەلأت بەزەیان، نایە، ناچار ئەوانیش بۆ دیفاع لە مالٚو نیشتمانو ئاوو خاکو ناموسی خۆیان دەسیان دایە چەکو بەدژی زولمو زۆرو قین لە دلأنی قاجار راپەرین.

حاجی صەدرە دەوڵە، کە گوێی بۆ ئەم قسانە شل کردبو هەناسەیەکی هەڵکێشا،و وتی: ئێستا من کراو مەتە، حاکمی **سابلاغ، بەلأم سابلاغێکی چولٚو هولٚ**، کە تەنیا دیوارەکانی ماوەو

Dr.Saleh Ebrahimi

چزینەوەری‌لێ بڕاوە، دوێنێکە، هەندێ چەتەوشرە خۆر بەناوی پیاوی حوکومەت کە دێهاتیان ئاگردابو، گڕی ئاگرە کەیان بە من نیشان ئەداو ئەیان وت: ئەمە چراخانی جێژنی حوکومەتی ئێوەیە.

بەڵام من سەری خەجاڵەتیم داخستو بەو جۆرەی تۆ وتت، هەمو ئەو هەڵەو کارە هەرزانەم بۆ سپاسالار نوسیوە، باش وایە تۆیش هەرچی زوترە بچێتە تەورێزو بە زمان، هەرچی پیۆیستە پێ رابگەێنی، نادر میرزا ئەڵێ: نێمەیش لە بەرا چوینەلای ئیعتیماد سەڵتەنەو لە جێگای خۆی نەبو، بەڵکو لە گەڵ وەزیر فەوائید، چبونە فراین خواردن، چوینە سەر فراین و دیتم ئیعتیماد سەڵتەنە، دانیشتوەو خەریکی بەزمەو وەک ئەمەێش.نەی گەزتوەو ئاگای لە مەحمودی بێ زەواد نەبو. **نەهارو فراینە کە، هیچ لە نەهاری ناپلیون نەدەچو، کە لە مەیدانی شەڕدابو، باری نالە باری ولاّتی موکوریانمان لە نوکەوە،** لە سیرەوە تا پیاز بۆ گیرانەوە، کە **سەربازەکانت هەموگوندەکانیان ئاگرداوەو** هەرچی بوەو نەبوە بەتالاّن بردویانە، لەوە لاّمدا، وتی: بە تۆچی؟ لە ولاشەوە، وەزیر فەوائید وەلاّمی دایەوەو گوتی ئەم جۆرە ئاگردان و تالاّنو بڕۆیانە، لە جەنگی فەرانسەو پروس‌دا، روی داوە، باش نییە ئەم جۆرە گلەیی‌و بناشتانە بکرێ، ئیعتیماد دەوڵەگوتی: بە میرزا ئەبولقاسم دەستوری داوە، لە چۆمی مەجید خان ئاگای لە کوردەکان بێ، لەم جۆرە قسەو کردەوانە، جوان دەر کەوت کە هیچ یەکێ لە ئیعتیماد سەڵتەنەو وەزیر فەوائیدو صەدرە دەوڵە، نایانەوێ دڵی یەکتر بشکێنن، هەرچی بادا باد[1].

لە پاشان ئیعتیماد سەڵتەنە وتی: نامە وفەرمانێ بۆ سوڵتان بنوسە کە لە دارە لەک دایە، چون خەڵکی دارە لەک ئەرمەنین‌و ریابێ، ئازاریان نەدا. لەکاتی هاتنە دەرێدا حوکمەکەی نەداوکاتێ روانیمان گڕی ئاگر لەگوندی (لەجێ) دەچوەو دەتگوت: ئاعاسمان ئاگردرابو، لەو دەمەدا، (لە جێ) لەبن فەرمانی (تاجر باشی)دا بو، کاتێ نێزیک بوینەوە دیتمان هەمو خانو بەرەی گوندی لەجێو عەمارەتی ئاغا، سوتاوەو داری بە سەر بەر دییەوە، نەماوەو چاڵەگەنمو کەل‌و پەلی مالّ هەمو بە تالاّن براوە، بۆیی گوندە کە ئاگر دراوە، **نادر میرزا ئەڵێ: نامەیەکم لەم بابەتەوە بۆ ئیعتیماد سەڵتەنە نوسی: ئەمە یەئاکامی نامەو فەرمانت کە دەمێک لەمەو بەردات. بەڵاّم تا بن‌ریشت کاری نەکردوەو زوڵم و دزی زۆرتر پەرەی سەندوە.**

هەرچی و پەرچی لەناو ئوردوی ئیعتیماد سەڵتەنەدا:

---

۱ - ئەمە قسەی شازادە قاجارە کانە جابزانە خەلکی لیقە و ماوی کوردیان بەچ دە ردی بردوە (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

نادر میرزا دەنوسی: ئێمەلای ئیعتیماد سەڵتەنە بوین‌لە ناکاو یەکێک لە خانەکانی قەرە پەپاخ خۆی کرد بە ژوریّ داو هاواری کرد: ئەمە چییە؟ خۆ ئێمە **کورد نین‌و کافر نین‌بۆ سەربازو پیاوی حوکومەت تالأنمان دەکا؟** سواڕەی ئێمە لە شاری شنۆ لە راست دوژمندا وەستاوە، شەر ئەکاو چل کەسمان لێ کوژڕاوە، لەم لاشەوە تالأنمان دەکەن، خەریکە ژن‌و منالّە کانیشمان بە دیل بگرن‌و بە یەخسیری بیان بەن.

میناغا

لەو سەردەمەدا میناغا بە دو هەزار جەنگیەوە لە (قەلأی ئیندز قاش) دەسی کرد بە جەنگ. قادراغای باوکی میناغا کە دەسندە خۆری قەجەر بو لە دەهۆمی زی‌حەجەدا لە گەڵ محەمەد صادقخان ئاجودان باشی‌دا روی‌کردە ئیندرقاش تابەڵکو بە لایە زۆرو بەلاکەم خوایشت، دەس بە میناغا هەڵگرێ لە شەڕ، تادییە کەی لە قاروقینی قاجاری‌یەکان بپارێزی، بەلأم هیچی بۆ نەچوە سەر. تا سەرئەنجام کارێ وای کرد کە میناغا لە ئیندرقاش بڕوا، تا گوندە کە نەدرێتە بەر توپی قاجار.

خان باباخان کوری مەجیدخان کە بەنامەی ئیعتیماد سەڵتەنە لە ئەمانا بو، لە کاتی گەڕانەوە لەیەکێک لە گوندە کانی خۆی، کە خەریکی سوروسات وەرگرتن بو، بەدەسی یەکێک لە عەسکەری **یە کانی تاران کوژرا.**

نادر میرزا ئەنوسێ: ئێمەیش کە بیستمان ئوردوی تاران دوای مردنی شازادە هەمزە میرزا، کەو توتەبن فەرمانی (حاجی سەهام دەوڵە) ولە ڕێگای هەو شارەوە دێو هەرچی وەبەری بێ ئاگری ئەداو تالأنی ئە کاو دەسی بگاتە هەرکەس **سەری ئەبڕێو ئەی کوژێ کە لە سەرەتاوە زۆربەی گوندە کانی فەیزولأبەگ-ی تالأن کردو لەناوی برد،** فەیزوللاّ بەگ، بۆ ئەوەی زیاتر تالأن نەکرێو گوندە کانی لەوە زیاتر ئاگر نەدرێ، دو کوڕی خۆی بەگرێو نارد‌ەلای و دەهەزار تمەنی ئەو دەمەیشی بۆ (حاجی سەهام دەوڵە) نارد تا لەوەزیاتر مالّ وێرانی نەکا، بەلأم ئەوە **قەبوڵ نەکراو هەمو دێهاتیان تالأن کردو لەدوایشدا ئاگریان‌دا، خەڵکێ زۆریشیان کوشت،** تەنانەت لەکاتی بەرەنگاری کردندا ژمارەیەکی زۆریشیان لە پیاوەکانی فەیزولأ بەگ کوشت، (جامەرد)و پانزە گوندی مەجیدخانی تالأن کردو هەموی ئاگردا و خەڵکی کوردی هەژارو بێ کەسیش ئاوارەبون‌و پەنایان ئەبردە لێرەوارو ئەشکەوت‌و

Dr.Saleh Ebrahimi

غارو مالّو حالّی خۆیان بەجێ دەهێشت. ئێمەش ناچار بەرەو بناو کەوتینەرێ، لە چاردەی زی‌حەجەدا سپاسالاریش هاتە بناو، لە مالّی (حاجی عەلی قاضی) دانیشت، خەڵک لە ستایشی حاجی عەلی قاضی ئەیان‌وت ئەگەر ئەو نەبوایێ، بناو لەکیس چبو[1].

حاجی عەلی قاضی:

حاجی عەلی قاضی لەبابەت حاکمی سابلاغەوە وتی: کاتێ بە هەڵاتن خۆی گەیاندە بناو، قسەم لەگەڵ کردو هەڵەکانی قاجارم خستە بەرچاوی، خەتاکانی خستەپای تەورێزو پاکانەی بۆ خۆی کرد.

لەبابەت حوکومەتی تەورێزەوە گوتی: کاتێ کوردەکان لە چەلیک، دیێ ئیمامقولی میرزا بون، چەن نامەم بۆ ئەوو خاوەن پلەو پایەکانی‌تری‌و لاّت نوسی، مونشی‌باشی لە لایەن موجتەهیدەوە، لەکۆبەی نامەی ئیما مقولی میرزادا بۆی نوسیبوم‌و رای گەیاند بو مەگر قادارغا و محەمەد صادقخان ئاجودان لەوێ نین بۆچ وائەترسێ، لەوە لاّما بۆم نوسینەوە، ئەمانە دزو جەردەوڕێ گرو چەتەنین، من پیرم بەلاّم کارکوشتەو بە ئەزمونم، ئەزانم ئەمە ئەگاتە جێگایەکی باریک، مونشی‌باشی لەوەلاّمی مندا نوسیبوی: جەنابی موستەطاب حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا، بیری وای نییە، دەرەنگ لەشکریان نارد.

سەیف العلما وتی: کاتێ ئوردوی شێخزادە لە میاندواوەوە بەرەو بناو بزوت، محەمەداغای مامەش بە شێخزادەی وتبو، کە ئەبێ نامەیەک بۆ قاضی بنوسین تا بەڵکو بێ جەنگ بناو بگرین.

پیاوێکیان بەناوی سمایل ئاغای قەرەپەپاغ نارد‌ەلام، منیش بۆ وەخت رابواردن تا بەڵکو لە تەورێزەوە کومەگ بێت تەفرەم ئەدا، تا لە لایەن **محەمەداغای مامەش، بە دزییەوە نامەیەکم بۆهات**، کە نوسیبوی لەکاتی جەنگدا، ئالاّی سەوز بەدەسەوە ئەگرین، ئالاّی ئێمە سەوزە، جا ئەگەر سپای ئێمەو قەرەپەپاغ لەدوای سپای شێخ زادەوە بوین، ئاوا ئێمە لە دواوەو ئێوەش لە بەرەوە، شێخ زادە و هەمزاغا و سپاکەیان، لە ناو ئەگرین‌و لە ناویان ئەبەین، بەلاّم ئەگەر بمان خەنە بەرەوە چونکا بەدەسندە خۆرمان دەزانن، ئیتر ئێمە کارێکمان لەدەس

---

۱ - ئەمە یەکیک لەو هەوالاّ نەیەکە ئێمەلە نیودو توّی کتیبدا لە زمانی نادر میرزاوە کە شازادە یەکی قاجارە گیرمان کەو تووە کە ئاوا بە ئاشکرا خۆی پێ لە زوڵم و زوّری قاجار دەنێ (شە پۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

نایێ، لەو دەمەشدا (حاجی صەدرە دەوڵەو ئاقاخان سەرتیب هاتنە بناو، پێکەوە، دوای تەگبیرو مەشوەرەت کردن، وەلاّ مێکی وامان بە راسپاردەی شێخ زادە نەدایەوە، ناچاربێ هیوا یانە گەرایەوە، بۆلای شێخزادەو هەمزاغا.[۱]

لەبابەت ئیعتیماد سەلتە نەوە لە بناودا

قازی بناو دەسی کرد بە ناونیتکە هەڵدانو بێنە زمیە کانی ئیمتیماد سەڵتەنەو گوتی: ئەو زەلامە، نەیدەتوانی فەرماندەیی بکا، کەس، گوی بە کلاّوی نەدەپێوا، جا ئەوە بو، ئوردوە کەی دەسیان کرد بە دزی وتالاّنو ڕەشەدزی لە بناوداو ماڵە خەڵکیان بەقورگرت، هیچیان بەدەس کەسەوە نەهێشتوگوندنشینە هەژارە کانیان لەماڵوگیانی خۆیان جا رزووەرە ز کردبو. گیان هاتبوەسەر لوتی خەڵک، لە کاتی جەنگدا (**شوکری بە گ**) **لە بۆکانەوە** بۆ منی: (قازی بناو) نوسیبو، قورخانە لە تەوریزەوە دێ، پێویستە چەن سوار لە ئیعتیماد سەڵتەنە وەربگری، بێ نێری ئاگایان لەو قورخانە بێ، نە کا، سوارەی کورد بیگرنو بیبەن (قازی عەلی بناو) دەڵێ: نامە کەم بە ئیعتیمادسەڵتەنە نیشاندا وتی: درۆیە، درۆیە، هیچ نەبێبیست سوار لە گەڵ قورخانەدایە. ئەوساد دستوری‌دا (سورەی - ڕەحیم‌خانو محەمەد صادقخان ئاجودان‌باشی) چون قورخانە بێنن لە ڕێگا ی‌گوندی: (قەرا زیکر) موڵکی باباخان ئاغا، نایب تەویلەی سەرکاری بوو خەڵکە کەیشی ترک بون، گرتنیو هەموی تالان کردنو (حاجی عەلی عەسکەر نیویک کە پوڵ و دراو، یا سامانێکی هەبو، ئەی‌گرێو هەردوگونی‌لە دارو شەقشەقە ئەگرێو شکەنجەو ئازاری ئەداو هەستو نیستی لێ دەستێنێو لەپاشان هێنایانە لای منو دەسی کرد بە دادو فەریاد کردنوگوتی: **کوردی بلباس ئاوا** ستەمی نەکردوە کە ئەو شێعە لە شێعە زوڵم وستەم ئەکا، بەلاّم کەس نەی‌توانی بەدادی (حاجی عەلی عەسکەر) بگا، تالاّنبراو ماڵ خوراو هیچیش بەمن نەبڕا، دیهاتیان تالاّن ئەکرد، بە ئیعتیمادسەڵتەنەیان ئەوت، لەوەلاّما بە خەڵکی ئەوت: (بیلە بیل)وا بزانن (بڵباس) تالاّنی کردون.

---

۱ - لەجێ گوندەیکە لە شارۆیران لای مەهابادەو کەوتۆتە ۵و ۱۶ کیلومتر ونیوی باکوری خۆرهەلاّتی مەهابادو ۵ کیلومیتری جادە ئیسفاڵتەی مەهاباد، بۆ ورمێ، جەلگەو موعتەدیلەو ۶۱۰ کەس حەشیمەتی هەیەو کوردو سونین. لە چۆمی مەهابادوکانی ئاو دەخونەوە، بەرهەم: دانەو یڵە، توتن و چوندەروگەنمو جۆ وصەیفی کاریە. کار: کشتوکاڵو مەرو ماڵاّتداریە، کار دەستی: حاجم، جولاّیی، دەسکێش و پوزەوان‌و بەرەو شتیوایە، ڕێگا، ماشێنرەوەو مزگەت و مەلاو فەقێو فێرگەی تازەشی هەیە.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەوالّ گەیی کەئوردوی شێخزادە گەرە کێکیان لە بناو گرت، لەترسان بو، بە هەلاّت هەلاّتێ، لەوانە بوشار بدرێ بەدەسەوە، من (عەلی قازی بناو) خەلکم وادار بە جەنگ‌و خوّرا گرتن کرد. بەلاّم سەربازانی ئیعتیماد سەلتەنە دەسیان کرد بو، بە هەرزە گی‌و ڕەشەدزی‌و خەلکیان بە تەنگ هێنابوو لەوانە بو بە دژی حوکومەتی قاجار راپەرن.

لەبابەت گولاّ و یاغاوە:

چەن جاروترا کە چونی گولاّویاغا بوّ لای قاجارەکان، بوّ حوکومەتی قەجەر کەلّکێ زوّر بو. نادر میرزا ئەنوسی: لە مانگی شاباندا محەمەداغای مامەش ئەچێتە (ورمێ)و بە ئیقبالّ دەولّە ئەلێ: بەدلّ‌و گیان ئامادەی هاوکاری وخزمەت کردن بە توّو حوکومەتم، کە بەدژی شێخی گەورە، راپەرم‌و ئەلّێ حوکومەتی شنوّ ئەو ناوە ناوەش بدە دەسم، چونکا نوکەرێکی دەربەسم‌و ئەتوانم چارسەت سواری مامەش بنێرمە ورمێ بوّ یارمەتی‌و پاشە کشەش بە (عەلیخان شکاک) بکەم کە بەدژی قەجەر وەستاوە.

چەن روّژ دوای ئەوە محەمەداغای مامەش لەناکاو ئەبینێ ئەوا حەزرەتی شێخ عوبەیدیلاو عەولّلاخانی زەرزا هاتنە ورمێ‌و میوانی ئیقبالّ دەولّەن‌و لەم میوانی‌یەدا مەلّبەندی شنوّ صوّماو برادوّست‌و دەشتە بێلّ‌و مەرگەوەر بەئیجارەکەوتەبن فەرمانی حەزرەتی شێخی گەورەو مەزن، محەمەداغای مامەش، کاتێ ئەمەی دی، زوّر دلّتەنگ‌وتوڕەو پروّش‌بو، لەوانەبو بداتەکێو و ڕو بکاتە چولّ و دەرو دەشت: جا، دەستوری‌دا سوارەکانی، خوّساز بکەن‌و گەرایەوە بوّ (لاجان) کە جێگای دانیشتنی هوّزی مامەش بو، ماوە یەک بەم جوّرە رابورد.

تاشێخی مەزن شێخ عەبدولقادری کوڕی خوّی‌و هەمزاغای نارده سابلاّغ (مەهاباد)و خوّیشی هاتە سەر ورمێ.

لە حەوتەمی مانگی زیقەعیدەی سالی ۱۲۹۷ی مانگی، یەکێک لە خەلّیفەی حەزرەتی شێخ کە ناوی (محەمەد سەعید) بو، لە برادوّستەوە بە چارهەزار سوارەو تفەنگ لەشان، هاتە سەر ورمێ‌و لە قەلاّی سمایل، سێ فرسەخی شار دائەبەزێ‌و لەوێ سەنگەر ئەگرێ، ئیقبالّ دەولّەی ستەمکاری قاجار لەگەلّ (خوسرەو خان‌و محەمەد رەزا ئاغای سەرتیپی قوڕخانە بەدو فەوج سەربازو دو ئەرابە توّپ روی کردە قەلاّی (بەدربو)و دەسی کرد بەکەف چەندن، وەک لوّکی شێتی لێهاتبو، سوارەی کوردیش لە سەرەتاوە هاتنە گوندی (کولان) کە ئەرمەنی‌و دە

Dr.Saleh Ebrahimi

پارچە ئاوایی تورک نشینی تری بێ شەر وکێشە گرتە دەس، بەلآم هـەندێ کـەس لە خـۆوە ئەترسان ورویان کردە شار. لەو دەمەی‌دا ئیقبال دەولە، هێرش ئەباتە سەر کوردە کانو ئەی کاتە شەر تا ئیوارە، درەنگانێ‌و لە دوای، دەس هەلگرتن لە شەر ئەیەوێ بگەرێتەوە، توپە کانی ئیقبالْ دەولەلە چۆمەلەیە کی قولآ گیر دە کەن، هەرچی ئە کۆشن بۆیان دەرنایی، ئیقبالْ دەولە خۆ ئە کا بە قەلآداو توپە کان بە محەمەد رەزاخان ئەسپێرێ. ئەمیش، عەلی سولتانناوێک بە شەست کەسەوە لەلای توپە کە، دا ئەنێ‌و خۆی ئەچێ بۆلای ئیقبالْ دەولە.

لەشکری کورمانج (کورد) کاتێ بەمە ئەزانن ئەرژێنە سەریان‌و ئەو شەست سەربازە بە عەلی سولتانەوە ئە گرن‌و توپە کانیش ئەبەن، لەو دەمەی‌داسەربازە کان هاوار ئە کەن: ئای ئەهلی قەلآسمایل بمان گەنێ، تیا چوین! کەس بە دەنگیانەوە ناچێ، بەلآم ئیقبالْ دەولە قەلآ بەر ناداو هەرچی بەتیرو توپلە (قەلآی بـەدر بـو) ئـەدەن، چـولی نـاگـەن. هـەرچەن‌جـار لە گـەلْ جارکوردە کان ئەچنە پێش.

شێخ عەلیخانی سەرتیب، کورمامی تەیمورپاشاخان فەوجی خۆی، کە پەردەیەک بون لە نێوان شارو ئوردودا. لە کارەسات ئاگادار ئەبن‌و بە شەش دەسە لە فەوجی خـۆی، خـۆ ئە گەینێتە دەورە دراوانی قەلآو بە هاتنی ئەوان خەلکی قەلآ ئەبو ژیتەوەو گیان ئـە گـرێ و دەروازە ئە کاتەوەو هێرش ئە کاتە سەریان‌و ئەیان گرێتەوەو خۆ ئە کێشێتە ناو قەلآ.

شێخی گەورە کاتێ هەوالی ئەم جەنگەی پێ ئە گا لە دێهاتی مەرگەوەر، گوندە کانی خۆیەوە، لە چاردەهەمی زیقەعیدە بە سێهەزار کەس سوارەوپیـادە، لە عەشـایەر و هـۆزی هەرکی‌و زەرزاو دەشتە بێلْ دێتە سەر (ورمێ) لە لێوی (سیر) لە گوندی (سن سەرکیس کە لە جنوبەوە تا ورمێ نیو فرسەخ رێگایە، دەوار هەلْ ئەدا.

کێوی سیر کوێستانی میسیونێرە کانی ئەمریکائیە، کە لە داوێنەی کێوی سیر کۆشکێ بە قەلآ درۆست ئە کەن.

محەمەد سەعیدلە تەشریف هێنانی حەزرەتی شێخ ئاگادار ئەبێ ولەقلآی سمایل دێتە دەرێ‌و ئەچێتە ئوردوی شێخی مەزن، هێزی جەنگ ئاوەری هەردوکیان دە گەیشتە حـەوت‌هەزار، خەلکی ورمێ ترسیانلێ نیشتبو، چەن رۆژ بو دوکان وبازاریان بەستبو- حەزرەتی شـێخ بۆ مەشوەرت کردن بە خولەفاو ئاغایانێ کە لە خزمەتیا بـون، کـاغەزیکی بـۆ (شـێخ‌الاسـلام) موجتەهیدی شار بەم واتایە نوسی: خۆتان ئاگاتان لە زولْمو ستەمکاری‌و ریشوە خـۆری‌و

Dr.Saleh Ebrahimi

مەردوم ئازاری قاجارەکان هەیە، ئێستا من تکاتان لێ دەکەم یارمەتیمان بدەن تا لەوە زیاتر ئەو خۆین مژە، مسوڵمان کوژانە، نەتوانن بە ملهوڕی بە سەر هەژاران‌و مسوڵمانانی بێ دەسەلآتدا خۆ داسەپێنن، دیارە ئێمە بۆ یارمەتی مسوڵمانان‌و ستەم لێکراوان هاتوین‌و ئیسلام دژی ستەم کارو تاغوتە.

لەو سەردەمەدا (کولوزیل) خەڵیفەی کاتۆلیکەکان کە لە ورمێ نیشتە جێبون، بۆ پاراستنی خۆیان‌و ئەرمەنی‌یەکان، خواجە داود وەکیل‌و (شابەندەر قونسور)ی دەوڵەتی وەسمانی لەگەڵ (مسیو سولومان) واعیظ، ئەنێریتە خزمەت شێخ تکای لێ بکەن تا ئەوان تەرخان بکرێن‌و لە هەلآو هوڕیا دورەپەرێز بن‌و بێ وەی، شێخی مەزن دوای بەخێر هاتنیان، لەوەلآما ئەفەرمێ: مەبەستی من بەرێوە بردنی حوکمی خواو قورئانْ و پێغەمبەری مەزنی ئیسلامە(د-خ) و نەمانی ستەم کارو زاڵمانەو دابین کردنی ژیانێکی ئازاد بۆ مسوڵمانی هەژارو ستەم لێکراوی ئەم ناوە ناوەو لە ریشە دەر هێنانی داری زوڵم‌و زۆر وێژی‌و چەقاندنی داری ئازادی وشادی‌یە، چونکا خوا لە قورئانا لە سورەی بەقەرە (۱۸۵) فەرمویەتی: (یُرِیدُ اللّٰهُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلاٰیُرِیدُ بِکُمُ الْعُسْرَ) دینی پاک‌و بێخەوشی ئیسلام هەر وەکو ئینسان بە تایبەت مسوڵمانان بۆ رزگاری لەو دنیا ژینۆینی ئەکا، ڕێگای بەختەوەری‌و خێرو خۆشی لەژیان وژینی ئەم جیهانەش لە هەر بارو بابەتێکەوە نیشان ئەدا.

لەدوای ئەم قسانە، بەو پیاوانەی‌وا دەسەو نەزر لەخزمەت شێخی مەزندا راوەستا بون ئیشارە ئەکاو ئەفەرمێ: هەریەکا لەمانە سەردارو سەرۆک هۆزێکی گەورەن، لەدەس زوڵم‌و زۆر وێژی کار بەدەسانی تورکی وەسمانی وقەجەری ستەم کارو ڕیشوە خۆر، راپەڕیون‌و ئەیانەوێ تولەی ئەو هەموە ستەمەی والیان کراوە لەو ستەمکارانەی وەسمانی‌و قەجەری بستێینەوەو دیارە بۆ دیفاع لەدین‌و بۆ دیفاع لە ستەم لێکراوان راپەڕیون‌و بە حوکمی قورئان رەفتار ئەکەین‌و نامانەوێ مافی ستەم لێکراوان‌و خەڵکی هەژار بخەینە ژێر پێ‌و چاومان لە زوڵم و زۆرۆێژی‌و پێشێل کردنی خەڵک نییەو نایشما [illegible] شتیان لێ داگیر بکەین‌و دیارە مافی برا ئەرمەنی‌یەکان لە بەر چاو دەگرین ئەڵێن: لەو سەردەمانەدا وا ئەو دوکەسە لای حەزرەتی شێخ بون ئیقبال دەوڵەی قەجەر هەواڵی پێ ئەگاو رۆژی ۱۸ی زیقەعیدە دێتەوە (ورمێ) فەوجەکان بە دەوری حەوشەی شاردا بەش بەش ئەکاو ئەو توپانەی‌وا لە شاردا بون ئەیان‌بەنە سەر بورجەکان‌و فەرمان ئەدا خەڵک خۆخر بکەنەوەو خۆ چەکدار بکەن‌و سەنگەر بگرن‌و سەنگەر ساز بدەن.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە لایەکی تریشەوە بۆ فریوی شێخ بە هۆی حەکیم خاوەنی کاتولیک مونشی ئەو ئەنێریتە خزمەت شێخ تاسێ رۆژی تریش مۆڵەتیان بداو لە گەڵ خەڵک تەگبیرو مەشوەرەت بۆ خۆ بەدەسەوەدان، شێخ بە پیاوە کانی کاتولیک ئەفەرمێ: من ئەزانم ئەیانەوێ ئەم دەساودەس بکەن بۆ دەم وکات وهەل لە دەس دانی ئێمە، تا بە خەیاڵ لە تەورێزەوە یارمەتی و لەشکریان بۆ بێ، وەکو ئەمە شێخ ئاگای لە هاتنی تەیمور پاشاخان بوە، کە بەرەو (ورمێ) بزوتبو. کەچی مۆڵەتیان ئەداو پیاوە کانی (ورمێ) ئەگەرینەوە، بو شارو قسە کانی شێخی مەزن بۆ ئیقبال دەوڵە ئەگێرنەوە.

شازادەنادر میرزا لە کتێبی (میژو، جوغرافیای دارالسلطنەی تەورێز) کە مەئموریش بوە بچێتە موکوریانو هەواڵی راپەڕینی شێخ عوبەیدیلا بۆ ناصرەدین شای قاجار بنوسێ ئەنوسێ: ئیقبالڵ دەوڵەی قاجار خۆی گردو کۆ کردەوەو خەریکی جەنگبو.

لە رۆژی نوزدەهەمدا حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا، شێخ سەدیق، کوڕی گەورەی خۆی و محەمەد سەعید خەلیفەی خۆی بە پێنجهەزار کەسەوە ئەنێریتە لای دەروازەی عەسکەرخان کە لای خۆرئاوای شاری ورمێ یەوسێ رۆژبو، جەنگبو لەو کاتەدا قونسوری ئینگلیس کە لە تەوزێردا ئەنیشتو لە ورمێ میوان بوە، ئەچێتە خزمەت شێخو لەبابەت جەنگ وەستانو پاراستنی ئەرمەنی یەکانی ورمێوە، قسەی لەگەڵ ئەکا، لەپاشان لەگەڵ (سیمون) پێشکاری شێح دێتەوە، بەڵام ئەیەوێ بچێتەوە لای تا پیاوی لەگەڵ بخاو رەوانەی بکەن تا جێگایەکی ئەمین، شێخی مەزنیش چەن پیاوی دیکەی لەگەڵ دەخاو ئەی نێریتە مەهاباد وکاغەزیشی بۆ ئەنوسێ کە شێخ عەبدولقادر کوڕی شێخ لەوێوە بەرەو میاندواو یا تەورێز بەرێ بکا.

لەو سەردەمەداکەشاری ورمێ رێگاکانی لەسەر بەسرا بو، گرانیو قات و قڕی زۆری بۆهێنا بوو پیاوی شێخیش لەشکریان هینایە ناو باغی دڵگوشای ئیقبال دەوڵەو (باغی نەزەر) کە لە دەرەوەی شاری ورمێ بو، ئیقبالڵ دەوڵە، دەستوریدا باغەکەی خۆی (دڵگوشا) بدەنە بەر توپ، بەڵام نەی دەزانی دیواری باخی دڵگوشا ئەونە قایمە بە توپی ئیقبالڵ دەوڵە، نارۆشێو کوردەکان لەمدا زۆر زاڵ بونو سەرکەوتن، بەوان بو.

فەرماندەی توپچی ئەمیرنیو یارمەتی دەری توپخانە، لەگەڵ چەن کەسێ تر لەپیاوانی قاجار کوژران. ئیقبالڵ دەوڵە بە خەیاڵ بۆ کوشتنی کوردان فەرمانیدا لەشکر، چو دارو دیواری باغی دلگوشایان روخانو لەناویاون برد. ئەڵێن: **کەری دێزە حەز لە توپینی خۆی و زیانی**

Dr.Saleh Ebrahimi

خاوەنی ئەکا. ئیقبالّ دەوڵەی قاجار ئەم زیانەی لەباغی دڵگوشادا، شێخی مەزنیش لەو دەمەدا بەلەشکرو پیاوە کانیەوە، لە کێوی[1] سیر بون، هەر لەو سەردەمەدا، بە ئەندازەی پێنسەت بار قۆرخانە، بە فەرماندەیی (محەمەد بەگ یاورە) لەتەورێزەو هاتە شاری ورمێ، کەچی ئیقبالّ دەوڵە لەشاری ورمێدا خەریکی ئازاردانی خەڵکو ریشوە ورگرتن بوە، لە ناکاو هەوالّ هات کە تەیمورپاشا بە شەش فەوج سەربازو دەهەزار سوارەو شەش ئەرابە توپ، هاتوّتە شەش فرسەخی ورمێ.

تەیمور پاشاخان لەبەر ئەوەی ئیقبالّ دەوڵەی خۆش نەدەویستو دوژمنی لەنێوان تایفەی ئەمو ئیقبالّ دەوڵەدا هەبو، لەرێگا سستی ئەکردو نەی دەویست زوبێتە ورمێ تابەڵکو، کوردەکان ئیقبالّ دەوڵە تەمێ بکەنو شاربگرن، بەڵام سپەهسالار تەلگرافی بوّ تەیمور پاشا کردبو کە ئەبێ زو خوّ بگەیینێتە ورمێ، تەیمور پاشا ناچار بە قوّڵە قوّل هاتە ورمێ.

شێخ کە ئەم هەواڵەی پێ گەیی پێنسەت کەسی بەفەرماندەیی شێخ صەدیقی کوڕی خوّی کە بریندارێش بو نارده سەر رێگاو بە ئەندازەی سیباروّ شتری قۆرخانەی لێ گرتنو بەمە تەیمور پاشا ترساو بێ ئەوەی بەدوای کوردەکاندابڕوا، لەشکرەکەی هێنایە لای باکوری شاری ورمێو دەوارو دەزگایان هەڵدا

حەزرەتی شێخ:

شێخ کە هاواڵی پێ گەیی لەگوندی عەسکەرئاوا سەنگەر بەندی کراوەو پیاوی ستەمکارانی قەجەری تێ خزاوە فەرمانیدا هەمویان چەک کردنو سەنگەرەکانیان پێ تێکدانو خوّیشی چوە قەلاّی سمایل.

تەیمور پاشاخان بە لەشکرەوە خوّی لە عەسکەرئاوا نێزیک کردەوە، بەڵام خەڵکی ئەوێ هەرشەیان لە تەیمور پاشا کرد، ئیتر ئەویش نەیوێرا بڕواتە پێشترو تەیمورپاشا ناچار لە کەناری ورمێ لە داوێنەی کێوی (چار)بارگە ئەخەن، شێخ کوتو پڕ هەلدە کوتیتە سەر لەشکری، تەیمور پاشا، واعیظی کاتولیک کە لەودەمەیدا لەگوندی (ئاڵوجی) یەک فرسەخی ورمێ بوە، بە تەیمور پاشا هەواڵ ئەدا، بەڵام لە ناوەراستی جەنگدا ئەگاتێ، هەواڵیەو واعیظە کاتوّلیکە، کەڵکی نابێو پیاوە کانی شێخ گورزی خوّیان ئەوەشێنن.

۱- ئێستا ئەو کیوە بە شیخ تەپە ناو دارە.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەرچەن لە نێوان ئوردوی شێخو ئوردوی تەیمور پاشادا چلوپێنج دەقیقە رێگا بوە، تەیمورپاشا نەیوێراوە هێرشی بۆ بەرێ.

لە هەشتەمی زیحەجەدا شێخ لەنێزیکی ئوردوی تەیمور پاشاخان ئەگوێزێتەوەو لەوێوە بۆ برادۆستو لەوێشەوە بۆناوچیاو نەهری ئەگەرێتەوە سەرماڵو مووڵکی خۆی.

شازادە نادر میرزا لەکتێبی (مێژو، وجوغرافیای دارالسطنەی تەورێز)دا کە مەئموریەتی هەبوە، بچێتە ناوچەی موکریانو مەسەلەی راپەرینی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شەمزینی، بۆ ناصرەدین شای قاجار بنوسێو لە نێزیکەوە ئەورو داوە گرینگەی بۆ ئامادە بکا ئەنوسێ:

ئوردوی تەیمور پاشاخان کە بڕوای بەهیچ دینو ئایینێک نەبو، شێعەو سونی و مسوڵمانو فەلەوگاورو بوت پەرەستو جولەکەو زەردشتوکوردو غەیرەکوردی نەدەناسی، ئەویش وەکو حاکمەکانی تری قاجار تەنیا، لەبیری ئەوەدا بو وەکو گورگی هار پڕ بداتە ماڵو ناموسی خەڵکی هەژارو لێقەوماو، بستێنێوگیرفانی خەڵک، داتەکێنێو خۆی پێ مڕبدا، لە روت کردنەوەی هیچ کەس نەدەپرینگایەوە، ژنانی خەڵکی شاری بە زۆر ڕادەکێشاو شەوانە لای خۆی ڕای دەگرتنو لەدواییدا ڕوتی ئەکردنەوەو ئەی ناردنەوە ماڵەباوانی. ئەگەر لەشار شتێکیان دەکڕی دراویان نەئەدا. ئەگەر ئەچونە چایخانەوکەبابخانە سەرەرای ئەوەی قیمەتەکەیان نەئەدا، تە شقە لەشیان بە خاوەنەکانیان ئەکرد، هاواری خەلک ئەچوە ئاسمان وپەنایان ئەبردە بەر ئیقبالڵ دەوڵەو شکاتیان ئەکرد، سەت رەحمەت بەکفن دزی یەکەم: (تەیمور پاشاخان) ئیقبالڵ دەوڵە بەخەڵکی ئەوت: تەیمور پاشاخان دوای مردنی شوجاع دەوڵەی برام چاوە ڕوانی رۆژێکی ئاوابو، چونکا شوجاع دەوڵە ڕۆژێک لەلایەن دەوڵە تەوە هاتوە تائەوتەمێ بکا، ئێستانۆبە، کەوتۆتە دەس تەیمور پاشاخان کەتۆڵەی خۆی لە خەڵکی ورمێ وئێمە بستێنێتەوە، ئێستا ناتوانم بڵێم: لەل.

کاتێ خەڵک لەماڵ وگیانی جارز ئەبێ و تەیمور پاشاخان هەست بەمەئەکا، لەوانەیە بقەومێ وخەڵک لەداخان ڕاپەری، بەناوی هێرش بۆ سەر شێخ خۆ ئەکێشێتە تەرگەوەر وئەو یش تالاڵان ئەکا.

کوردەکان وسونیەکانی ئەیالەتی ورمێ، چ ئەوانەی لەشاربون وچ گوندنشینەکان لەترسی لەشکروشڕە خۆری قاجارەکان، ماڵ ولانی خۆیان بەجێ هێشتبوو رویانکردبوە شاخ

Dr.Saleh Ebrahimi

وداخ‌وئاوارەی ناوچیاو سنوری تورکی وەسمانی ببون و تونی وبرسی و سەرلێشیواو، تالآن کراو لەم لاشەوە شرە خورانێ قاجار وە کوگورگی برسی هەرچیان‌گیر دە کەوت رەپێچە کیان ئەدا وتالآنیان ئەکردن و شرەیان بەدەس کوردی نەهێشتبو، تازە دوای تالآن کردنی مالآن خانوە کانیان ئاگرئەدا بۆشۆینە گومکێ کردنی رەشە دزیە کانیان. لەوکاتەدا شێخ هیدایەت ناوێک بەشەست کوردەوە هاتە شاری ورمێ وچوە لای (شێخ‌الاسلامی) شیعە. برایمخان و عەبدوللآخان زەرزاکە لە گەلّ شێخ عوبەیدیلابون مالّ و منالّی خۆیان هەلّگرتبو لە سنوری ئێران‌وتورکی وەسمانی دانیشتبون،لە دەولّەتی تورکی وەسمانیشەوە، دەستور بە فەرمانداری رەواندز ئەدرێ کە لەرۆێشتنی شێخ عوبەیدیلاو مریدە کانی بۆ کوردستان وخاکی وەسمانی بەرگری بکەن.

نیعمەت‌ئاغای خەلّکی کوردستانی تورکیای وەسمانی لەشێخ جیا ئەبێتەوەو ئەیەوێ بروانەوە سەرمالّو مولّکی خۆی‌و ناوچیا، بەلآم ژاندارمەی تورکی وەسمانی ئەی‌گرن‌و هەر لە سنور سەری ئەبڕن‌و مالّو دراو یا ئەو شتانەی کە پێ بوە، بەتالان ئەی‌بەن.

خانەدانی شەمزینان:

خاندانی شەمزینی یا شەمزینان یە کێک لەبنەماڵە گەورە کانی دینی کوردستانە کە لەچار قورنەی کوردستان‌و مەلّبەندە سونی نشینە کانی تورکیاو ئێران‌و عێراق‌و سوریەو حیجاز مریدو مەنسوبیان هەبوەو هەیەو حەزرەتی شێخ عوبەیدلا غازی بە دوانزە پشت ئەچێتەوە سەر (شێخ عەبدولقادری گەیلانی: غەوثی گەیلانی) - غەوثی گەیلانیش بەچاردە پشت ئەچێتەوە سەر (حەزرەتی ئیمام حەسەن) خاندانی نەهری (شەمزینی) سالەهایە لە کوردستان نیشەجێن و مولّک و مالّیان لەناو چیاو نەهری وشەمزینان‌و مەرگەوە روتە گەوەرو ئەوناوە ناوەدا هەیەو خەریکی خزمەت کردن بە شەریعەت‌و تەریقەتن‌و خەلّک فێر ئەکەن، خەلّک بۆ خوو ئەخلاق وئاکاری چاک‌و خودا پەسەندانە بار دەهێنن: یە کێک لەگەورەپیاوانی ئەم خانەدانە حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری غازی‌یە، کورِی حەزرەتی سەید تاهای گەورەیەو بە شێخ عوبەیدیلاّی کورد شاهی‌شەمزین مەلیک ناو دارە کە لە رۆژگاری ناصرە دین شای قاجار رابەری شەریعەت وتەریقەتی کوردە کانی بە دەس بوەو لەدەس زولّم‌و زۆرویژی ستەمکارانی رێژیمی ناصرەدین‌شای تاغوت وسولّتانی تورکی وەسمانی زۆرویژ، بۆ کورت کردنەوەی دەسی

Dr.Saleh Ebrahimi

حاکمانی زاڵمو باجگیرو تاڵان بەرانی ئەو دو شا ستەمکارە، تاغوت ئیشانە دەسی داوەتە راپەرینێکی گشتی لەسەرا نسەری کوردستاندا، دوای دەسال خەبات و تێکوشان سەرئەنجام بەفڕوفێڵی روسیەی تەزاری و بەریتانیای فێڵباز، ئەوراپەڕینە ئیسلامیەیە رەسەنە لە ناوبراو پیاوەکانیشی بلاوکرا.

ن.آ خەڵفەین: (نەفتو لائەدونە فیچ) رۆژهەلاتناسی روس لە[1] کتێبی خویدا بەناوی خەبات لەرێی کوردستانداء، کە جەلال تەقی کردویە بە کوردی دەنوسێ[2] لە کانون یەکەم (دسامبیر) بەفران - دی سالی ۱۸۷۲ زاینی حاجی یوسفخان حاکمی ورمێ سواره ئەکاتە سەرکوردستان بۆ مالیات، کوردەکانیش ئەڵێن: ئێمە مالیاتی خۆمان ئەدەین بە شێخ عوبەیدیلا، بەڵام حاجی یوسفخان دەستور ئەداگوندەکان تالان بکەنو ئاگریان بدەن، ئەم کارە ناشیاو ونائینسانانەی حوکومەتی ورمێ وقاجار ئەبێتە هۆی کوشتو برین و شێخ ناچار بۆ بەرگری گرتن لە زوڵم وزۆر وێژی رادەپەڕێو ئەم راپەرینەش دەسال بەردەوامبوە تا ئەوە هێزی شێخ بە فڕوفێڵی سوڵتان عەبدولحەمید تورکی وەسمانیو ناصرەدینشای قاجارو داونانەوەی روسیەی تەزاریو بەریتانیا حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا بانگ ئەکرێتە ئەستەمبوڵ بەناوی توتوێژ وچارەسەر کردنی مەسەلەی کوردو کوردستان بەڵام لەباتی هەموشتێک لەلایەن سوڵتان (عبدالحمیدی) خوا نەناسەوە، ئەی گرن و ئەی نێرنە مەکّەو لەوێ دەس بەسەری ئەکەن، حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا شەمزینی لەسالی ۱۸۲۰ زاینی لە دایک بوەو لەشاری مەکّە بار گەی بەرەلای خوا تیکناوە وهەر لەمەکەش نێژراوە.

یادگار کۆواری یادگار[3] لە بابەت پیاوانی دەورەی قاجاری ستەمکارەوە ئەنوسێ. حەزرەتی شیخ عوبەیدیلای کوری حەزرەتی سەید تاهای شەمزینی کە لە سالی ۱۲۹۷ کوچی مانگیدا بە دژی ستەم کاران وتاغوت وتاغوتیانی قاجار راپەری بو، جنوبی خوراوای ئازربایجان وکوردستانی کرتبوە دەس. (شەرحی حالی هەباس میرزا مەلیک ئارا پەرەی ۸۹ و۹۳).

۱- پەرەی ۱۲۱

۲- چاپی ۱۹۷۱ز

۳- ژمارە (٦ و ۷) سالی سیوەم (رێبەندانو رەشەمە - بەندان وپۆلان)ی ۱۳۲۰ خۆری و رەبیع ۱ و ۲ سالی ۱۳٦٦ کۆچی مانگی وفەوریەو مارس ۱۹۴۷ زاینی و ۲۵۵۹ کوردی پەرەی ۵ تا پەرەی ۳۳

Dr.Saleh Ebrahimi

حەسەنعەلیخان ئەمیر نیزام گەروسی وەزیری فەوایدی گشتی بە فەوجی (گەروس‌وشاسەوەن)ەوە لە ١٦ زیحەجەی سالی ١٢٩٧ خوی گەیاندە سابلاغ (مەهاباد)ی موکری‌و بەسۆیندی ناحەق وبەگزی وفیزی هەمزاغای شەهید کرد.

حەسەنعەلیخان ئەمیرنیزام گەروسی
١٢٣٦-١٣١٧ی مانگی

ئەمیرنیزام یەکێکلە پیاوە بەڕێزو دەس وقەلەم جوان‌و خاوەن فەضل و بەرز ودیار و ئازا وسیاسەت‌زانی رۆژگاری خۆی بوە کە لە ساڵی ١٣٥٣ی کۆچی مانگی تا ٥ی مانگی رەمەزانی ١٣١٧ی مانگی کە بارگەی بەرەولای خوا تێکناوە لە ماوەی (٦٤) ساڵ ژیانی خوێدا لە سەر کار بوە، چ لەپلەی نیزا میدا وچ لە کاری رامیاری و ئیداری، چ لە ناو ولاتی ئێراندا وچ‌لە دەرەوەی ولات، بەر پرسی کارو باری گرینگی ئەو سەر دەمەی ئێران بوە.

ئەمیر نیزامی گەروس‌لە بنەماڵەی قەدیمی و لە هۆزی کوردی کە بود وەندە، کە پشت لە گەڵ پشت سەرۆک هۆزوحاکمی‌و لاتی کە روس یاخێوی کارو باری گرینگتری ولاتبون.

لوتفعەلیخان باپیرەی پێنجەمی ئەمیر نیزام لە رۆژگاری شا سولەیمانی صەفەویدا حاکمی قوم‌و خەلەجستان بوەو حوسێن عەلیخان باپیرەی چارمی ئەمیر نیزام (ئێشک ئاقاسی) نادرو حەمەدەمین خان بوەو پاپیرەی سێوەمی ئەمیر نیزام لە لایەن کەریم خان زەند حاکمی کرمان بوە، با پیرەی ئەمیر نیزام (نەجەفقولیخان گەروسی) لە نێزیکانی دەزگای هەباس میرزا نایبسەڵتەنە بوەو حوکومەتی ئەردەوێڵ و لەدواپیشدا گەروس کە بەشێ لە ئازربایجان دەهاتە ژمار، بە دەس‌بو وسەرۆکی هۆز لەلایەن هەباس میرزاوە درابو بە (محەمەد صادقخان) باوکی ئەمیرنیزامی گەروس‌و محەمەد صادقخان تا مردن هەر سەرەک هۆز بو.

ئەمیر نیزام گەروس: (حەسەنعەلیخان) لە ساڵی ١٣٢٦ کۆچی مانگی لە بیجار کرسی هەریمی گەروس لە دایکبوە تا ١٨ ساڵەیی خەریکی خوێندنی دەرسی وێژاوەری‌و ئەدەبی عەرەبی وفارسی، زانستی باوی سەردەمی خۆی بوە و دەسێ بالای لە زانستی ئەدەب وفەرهەنگدا پەیاکردوەو ئەشعارێ زوری لە عەرەبی و فارسی لە بەر بوەو دەس‌وقەڵەمێ جوان‌و پرمایەی هەبوەو لە بەر ئەوەش کە باوک‌و باپیرەی ئەمیر نیزام ئەمەکیان بە سەر هەباس میرزا نایب سەڵتەنەوە هەبوە، محەمەد شا ئەوەی لەچاودا بوەو لە سالی ١٢٥٣ مانگی ئەمیر

Dr.Saleh Ebrahimi

نیزامی گەروسی کردە سەرهەنگی فەوجی گەروس‌ولە گەڵ خۆیشیدا بردیە، جەنگی هەرات و لە گەرانەوەدا کردیە، سەرۆکی قەراولانی ئەرکی تەورێز.

لە ساڵی ۱۲۵۷ی مانگی دوای ئەوەی حسەنعەلیخان ئەمیر نیزام لە زیارەتی عەتەبات گەرایەوە، محەمەد شاکردی یە، هەمە کارەی کرماشانو لە ساڵی ۱۲٦۰ بانگ کرایە، تاران‌و ئەونەی پێ نەچو، محەمەد صادقخانی باوکی مردو حاجی میرزا ئاقاسی بەر ئاوەژوی شێوەی قەدیمە حوکومەتی گەروسی لە بنەماڵەی ئەمیر نیزام سەندو دای بە (ئیبراهیم خەلیل خان سەرتیپ، سەڵماسی)و ئەمیر نیزام لەم کارە شێواو هاتەوە بیجارو خانە نشین‌کرا، بەڵام میرزا تەقی خان ئەمیر کەبیر پلەو پایەی بەروی دایەوە دەس ئەمیرنیزام گەروسی‌و حەقی بە حەقدار گەیاندەوە.

نوکتە: ئەمیرنیزام سێ مانگ بەر لە مەرگی خۆی ئەمەی نوسیوەو ئەم یاد داشتە لای (سوڵتان مەحمود کە بودوەند) کوری عەبدولحوسێن خان سالارموڵک کوری ئەمیرنیزام گەروسە، دوکتور قاسم غەنی رونوسێکی گیر خستوەو دوایی کەوتۆتە دەس خێوی گۆواری یادگارو کەڵکی لێوە رگیراوە.

ئەمیر نیزام لەو یادداشتەدا نوسیویەتی: لەکاتی رویشتنی ناصرەدین‌شای قاجار لە تەورێزەوە بۆ تاران وئێمەش ۵۰، ٦۰ کەس لە مامو کورمام، بۆ لابردنی ستەم لە سەر خۆمان هاتینە تاران، کاتێ ئەمیر کەبیر، چاوی بە ئێمە کەوت، منی کردە حاکمی ویلایەت و سەروک فەوج، منیش وتم: کاتێ توّو ناصرەدین‌شا ئەم لوتفەتان لە گەڵ من کردوە حوکومەت بە (زین‌العابدین خانی مامم) بدە کە ئەم نانە لەکیس چوە پێکەوە بخۆین. ئەمە قەبوڵ کرا، بەڵام میرزاتەقی وتی: توّ زۆر لە هۆزت لایەنگری ئەکەی بەڵام بترسە لە رۆژێ کە وەک سەگ قولاپەت بەرن بەدەما، میرزا تەقی‌خان ئەمیر کەبیر وتی: شوڵکی تەڕی بارهێنان بە دەس حوکومەتەو بە مامی وت: ئەبێ لە ئەمیرنیزام ئیتاعەت بکەی‌و مامم تامردن لەسەر بەڵینی من بو.

ئەمیر نیزام لە ۱۲٦۵ مانگیدا لە گەڵ سوڵتان مراد میرزا، حسام سەلتەنە ئەچنە مەشهەد بۆ لەناو بردنی (حەسەن خان سالار)و گرتنەوەی مەشهەد، ئەمیر نیزام لەو شەڕەدا دلێری‌و ئازایی زۆری نواند، لە پاشاکردیانە (سەرتیپ)و لە پاشان‌کرا بە مەئمور بۆ لەناو بردنی فیتنەی (مەلا محەمەد عەلی بابی) کە لە زەنجان خۆی نیشان‌دا بو، ئەمیر نیزام بە فەوجێ گەرو سەوە، هێرشی بردە سەری کە قەلای (عەلیمەردانخان)ی کرد بوە، پەناگای بابی، ئەو قەلایەی گرت‌و بابی

Dr.Saleh Ebrahimi

یەکانی تارومار کرد. لە جەزای ئەم خزمەتەداکرایە ژەنرالی ئاجودانی ناصرەدین‌شاو لە ساڵی ۱۲٦۸ی مانگی لەگەڵ ناصرەدین چوە ئیسفەهان.

لە سال ۱۲۷۱ی مانگی ئەمیر نیزام بۆ نەزم دان بە خوراسان چوە مەشهەدو لە ۱۲۷۲ی مانگی‌دا لەگەڵ حیسام سەڵتەنە بۆ گرتنی هیرات چوە ئەوێ‌و بە دو فەوجی گەروسەوە هێرشی بردە سەر حەوشەی هیرات‌و ئەوەڵ ئالای ئێرانی دوای گرتنی هیرات لە سەربانی قەڵای هیرات چەقاندو لە ۲۵ی صەفەری ساڵی ۱۲۳۷ی مانگی حوکومەتی هیرات دراەدەس ئەمیر نیزامی گەروسی کورد.

سەر چارلس موری (یەک پیاوی بێکانەی ئینگلیسی) وەزیر موختاری ئینگلیس کە لە تاران بو لەگەڵ (میرزا ئاغاخان) صەدرئەعزەم نێوانی تێک چوو لە ۱۲۷۲ بە تورەیی‌یەوە لە تاران ڕۆیی‌و لە پاشان لە سەر هیرات‌لە نێوان ئێران وئینگلیس بوە شەڕ، لە ۷ی ڕەجەبی ۱۲۷۳ی مانگی لە پاریس‌بە ناوژی گەری ناپلئونی ۳ لە نێوان ئێران و ئینگلیس‌دا پەیمانێک مۆر کراو، ئیتر حەسەنعەلیخان ئەمیر نیزام لەلایەن ئێرانەوە، چوە بەغاو (موری) ئاشت کردەوەو ناردییەوە تاران‌و لەو تاریخەوە تا ساڵی ۱۲۷۵ی مانگی بوە مەئموری کارو باری ئێران لە دەروەوەو لە ۱۲۷۵ەوە شازادە عەلیقولی میرزا ئیعتیضاد سەڵتەنە بوە صەدر ئەعزەم و کۆڕێ لە شاگردانی دارولفنونی تارانی بۆ فێر بونی زانستی جیاجیا نارده ئوروپاو ناصرەدین‌شایش حەسەنعەلیخان ئەمیر نیزامی گەروسی کردە سەفیر لەدەرباری فەرانسە و ئینگلیس، وەزیری عولوم چل‌ودو دانیش‌ئاموزی ناردۆتە فەرانسە وکارو باری ئەوانەیان دایە دەس ئەمیر نیزام.

دوای ئەوەی ئەمیر نیزام چوە پاریس سەرهەنگی فەوجی ئەوەلی گەروسیان دایە دەس (یەحیاخان) کورِ،ئەمیر نیزام ئەم (یەحیاخانە) لە ساڵی ۱۲۸۲ی مانگی بە نەخۆشی (وەبا)ی کرمان مردوەو (پەندنامەی یەحیەوی) ئەمیر نیزام بۆ ئەم (یەحیاخانە)دا نراوە. ئەمیر نیزام لە سەفەری ئوروپادا چوتە دەرباری لەندەن، تورین، پاریس، بێرلەن‌و بروسیل، لە مانگی موحەرەمی (۱۲۷٦ی کوچی مانگی و ۱۸۵۹ی زاینی) چوەتە دەرباری پاریس‌و بۆماوەی حەوت ساڵ لە فەرانسە سەفیر بوەو لەو ماوەدا خەریکی لێکۆڵینەوەو سەرنجدان بە فێرگەکانی نیزامی‌و نەخۆشخانەو کارگەکان و سەرپەرستی کردنی خوێندکارانی ئیرانی لە ئوروپا بوە، لە ساڵی ۱۲۸۲ بانگیان کردەوە، تاران‌و دوای ساڵێ، ناردیانەوە پاریس بو سەر جێگاو ڕێگاکەی

Dr.Saleh Ebrahimi

جارانیو لە ساڵی ۱۲۸۳ لە بەر نەخۆشی هاتەوە تاران‌و تا بەرواری ۱۲۸۸ بە ناوی ئەندامی (دار الشوری) دەس بە کار بوەو لە ۲۰ی موحەرەمی ۱۲۸۸ بوەسەفیر لە ئەستەمبوڵ‌و بۆ چاردە مانگ لە ئەستەمبوڵ مایەوەو لە ساڵی ۱۲۸۹ وازی لەو کارە هێناو هاتەوە تاران‌و پلەی ئەمیر تومانی پێدراو بوە وەزیری فەوایدی گشتی ولەم ماوەدا دو ساڵ خەریکی خۆش کردنی ڕێگای مازندەران لە (لاریجان)و (ئامول) بو، تا کردنیەو، ئەرابەرەو لە سەفەری یەکەمی ناصرەدین‌شا بو فەرەنگ ئەمیر نیزامی گەروسی کوردی لە گەڵ بو.

حەزرەتی شیخ عوبەیدیلای کوری حەزرەتی سەید تاهای شەمزینی کە لە سالی ۱۲۹۷ کوچی مانگیدا بە دژی ستەم کاران وتاغوت وتاغوتیانی قاجار ڕاپەری بو، جنوبی خوراوای ئازربایجان‌و کوردستانی گرتبوە دەس.[1]

حەسەنعەلیخان ئەمیر نیزام گەروسی وەزیری فەوایدی گشتی بە فەوجی (گەروس و شاسەوەن)ەوە لە ۱۶ی زیحەجەی ساڵی ۱۲۹۷ی خۆی گەیاندە سابلاغ (مەهاباد)ی موکری.

دوای قلبەوە بونی ڕاپەرینی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا حەسەنعەلیخان لە لایەن حاجی میرزا حوسین‌خان سپاسالار کرایە حاکمی سابلاغ‌و سایە نقەلاو لە ڕاستیدا حوکومەتی ئەم دو ولاتە کەوتە سەر حوکومەتی گەروس کە بە میرات بە دەس ئەمیر نیزامی گەروسی کوردەوە بو.

دوای ماوەیەکی کەم (ورمێ‌و خۆ)یش کەوتە سەر گەروس‌و هەر لەو سەر دەمەدا بو کە ناصرەدین‌شای قاجار (شیری مورەصەعی) کردە خەڵاتی‌و ناز ناوی سالاری لەشکریشی‌دا بە ئەمیر نیزام.

ئەبێ بزانین هەر ئەمیر نیزامە بوکە ویرا بوی بروا‌تە سابلاغ. لەو سەردەمەداکەڵ بە موێی بەند بو، دنیا بەدەس حەزرەتی شێخ بو، بەڵام دوای دەس بە سەر بونی شێخ لە مەکە، هەمزاغا بە ناونجی‌گەری (میرزا قاسم قازی) هاتە سابلاغ، هەمزاغا زۆر بە خۆی دەپەرما، لە گەڵ بـراو برازای‌و چەن کەسێ لە پیاوەکانی خۆیدا هاتن‌بۆ دیداری (وەزیر فەواید) ئەو دوسەت سوارە چەکدارەی کە لە گەڵی دا بون، لەو تەپەی وا بە سەر سابلاغیدا ئەی‌روانی بە جێ هـێشتن، هەمزاغا خۆی‌و براو برازاکانی لە چادری: (وەزیـر فـەوایـد)دا بـەزین، هـەمزاغـا لە سـەر صەندەلی‌یەک دانیشت کە تایبەتی (وەزیر فەواید)بو، شکا هەمزاغا ئەمەی بە بەد یومن زانی لەو دەمەدا، لە هەر، لایەکەوە، دەس ڕێژکرایە، سەر هەمزاغاو ئەوان و هەمو شەهیدکران‌و لە

---

۱ - شەرحی حالی عەباس میرزامولک ئا ڕاپەرەی ۸۹ و ۹۳

Dr.Saleh Ebrahimi

پیاوی وەزیر فەوایدیش، چەن کەس کوژران، ئەڵێن: باڵوێزی روسیە رەخنەی لە ئێران گرتوە، کە بۆوا بە ناپیاوانە هەمزاغاو ئەوانیان بە فێڵ رەشە کوژ کردوە. دەرباری قاجاری خۆین ڕێژو ستەمکار زۆری بۆدێ، نازانێ چلون وەڵام بداتەوە.

وەزیری فەوایدی گشتی دەرباری قاجار لە وەلاما ئەڵێ: هەمزاغا خۆی فریوی خواردوە، نە ئەبووا بە قسەی (میرزا قاسم قازی) زو هەڵ خڵەتێ، دیارە قاجار نەی ئەتوانی هەمزاغا بە زیندویەتی ببینێ، بە هەر فێڵێ بۆی بکرا با، ئەی‌کوشت، سەر ئەنجام کورد کوردی کوشت.

حاجی سەیاح:

نوکتە: حاجی سەیاح ئەنوسێ: وەزیری فەوایدی گشتی قورئانی بۆ هەمزاغا مۆر کرد بو کە تامن زیندوم نایەڵم مویەک لە سەرت کەم بێتەوە.

کاتێ هەمزاغا دێتە مەهاباد، هەندێ لە دۆستانو هاوڕێکانی بەهەمزاغا ئەڵێن: با نەچین نە بادا خە یا نەتمان‌پێ بکەن، هەمزاغا دڵێ: مەترسن قورئانی بۆ مۆر کردوم خەیانەتم پێ نەکا، کەچی بەو جۆرە ناپیاوانە خەیانەتی بە هەمزاغاکردو هەمزاغاو خزمو کەسو کارو پیاوەکانی شەهید کران.[1]

محەمەد یوسف هیرەوی لە کتێبی[2] ئەنوسێ: ئەمیر نیزام کاغەز، بو هەمزاغا ئەنوسێ و بەڵێنی حوکومەتی کوردستانو سابلاغی پێ ئەدا، بەو مەرجەی بێ لەنیزیکەوە، بی بینێ وسویندیش‌بۆ هەمزاغا ئەخوا تامن (ئەمیر نیزام) زیندوم نایەڵم مویەک لە سەرتکەم بێتەوە.

هەمزاغاش دڵنیا ئەبێو بەڵێنی هاتن بۆ سابلاغ ئەدا، ئەمیر نیزام بۆ روژی دیاری کراو، دو فەوج بۆ دەس ڕێژ کردنە سەر هەمزاغاو ئەوان، لە چادرەکانی لای راستە لە حەشار ئەداو دەستور ئەدا لە دەواری لای سەراپەردەی خۆی رەهەندو زاغە یەک‌ساز بدەن‌و زەوی هەڵ کوڵن، ئەڵێ: هەرکاتێ هەمزاغا هات منلە چادرە کە، ئەرۆمە دەرێ، ئیوە سەراو پەردەو دەوارەکەی من تیرباران بکەن، کاتێ هەمزاغادا ئەبە زێ، ئەمیرنیزام لە گەڵ سێ کەس لە هاوڕێکانی خەریکی خواردنی شیرینی وخواردنەوەی شەربەت ئەبن.

---

۱ - بیرەوەری حاج سەیاح لەسەفەر بۆکوردستانو مەهاباد وئەو ناوە ناوە

۲ - عین‌الوقایع پەرەی ۲۱۲خویدا

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەمیرنیزام بە بیانوی سەرئاو چون لە چادرەکە ئەچێتە دەرێ، ئەوانەی لە بنەوە ئاگایان لەم فێڵە بوە لەگەڵ ئەوا ئەرۆنو سێ کەس لە خزمەتکاران لەوێ ئەمێنن، ئەمیر نیزام ئەچێتە ناو زاغەو رەهەندە کەوەو ئیجازەی تەقە ئەدا، لە ناکاو دو فەوج سەرباز ئەرژێن بە سەر هەمزاغاو دوانزە هاورێکەیداو تیربارانیان ئەکەن، تا هەمزاغا،وەخۆ ئەکەوێ کار لە کار ئەترازێ و کوژین و هەمزاغاوهاو ریکانی تاقی دەرناجێ و سەریان ئەکەن بە نوکی سە نیزەوەو بەناوی زاڵ بون، بە سەر هەمزاغا و ئەوانەدا، ئەیان، نێرینە، تاران بۆلای ناصرە دین‌شای خۆین ڕێژو ستەم کاری قاجار

حەزرەتی سەید طَه (تاها)

ئەڵێن: حەزرەتی سەید تاهای باوکی شێخ عوبەیدیلای غازی شۆینی زۆر بوەلەسەر (شامحەمەد) جا هەرلەم سۆینگەوە شا بۆتە مریدی ولەبەری دانەواندوەو یالە خۆشەویستیدا مانگانە پێنسەت تمەنی دراو بۆ بڕیوەتەوە، بۆخەرجی خانەقا ومیواندداری ودەگوندیشی لەگوندەکانی مەرگەور داوەتێ وپێ بەخشیوە.

شیخی مەزن وشێخ عەبدولقادر

لە ساڵی ۱۲۹۳ کە ڕۆمو روس لەجەنگابون شێخعە بەیدیلای غازی (نەهری) بە (۳۰= سی) هەزار سواروپیادەوەبەرەو قارس هاتوەو پاشای وەسمانی هەندێ چادر وکەرەستەی جەنگی داوە بە شێخ عوبەیدیلای غازی تابتوانێ لەگەڵ روسا جەنگ بکا. بەڵام دوای هەندێ جەنگ لەگەڵ روسا بەرەو ناحیەی آڵباغ کشاوەو لەوێوە بەرەو خۆ و سەڵماس و ورمێ بزوتوە.

حەزرەتی حاجی سەید شیخ عەبدول قادر گەیلانی زادە سێ ساڵ بەرلەو مێژوە ئەم حەزرەتە هاتبوەشاری (ورمێ)و ئەو ناوە ناوەو لەشاری (شنۆ)عەبدوڵاخانو برایم‌خان کە باو باپیرانیان حاکمو میرمیرانی (شنو)بونو لە ڕۆژگاری دەسەڵاتی (ئەحمەد میرزا)دا عەزل کرابون، یەک ئەکەوێو پەیمانی هاوکاری پێکەوەگرێ ئەدەنو بۆ یەک خستنی کوردان ئەکۆشنو سەرخێڵی ئیلی ڕەوەند (فەقێ یوسف)ی خوشکەزایو مەحەمەداغای مامشو هەندێ سەرۆکی تر یەک ئەخات.

چونی هەمزاغای مەنگور لە سابلاغەوە بۆلای حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای غازی.

Dr.Saleh Ebrahimi

پانزدەسالّ بەر لەومێژوە لەسالّی ۱۲۷۸دا هەمزاغای مەنگور کە لە جەنگێکدا حەفتا کەسی لە قەرەپە پاغەکان کوشتبو، پاشاخانی برازای عەزیزخان سەرداری کوللی لەلایەن حوکومەتەوە هێرشی بردەسەر هەمزاغاو ئەویش چوە ناو کوردستانی تورکیاو بوبە وەزیر جەنگی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای غازی لەجەنگی دژ بە کوردو کوردستاناو پیاوانە دیفاعیان کردو زۆریان بۆ دژو دوژمنان هێناو هێرشیان بردەسەر قەلای **لاجان** کە بەدەسی عەسکەرخان سەرداری ئازربایجان، سازدرابوو لەوێوە بۆ سابلاغ: (مەهاباد)و میاندواو، وبناو، و ئەو شوینانەیان لە بندەس دەرهێنانەوەو خۆیان قایم کردو گەرانەوە بۆشاری (شنۆ)و لەپاشان هێرشیان بردە سەر سندوس و (ورمێ).

۱۵ زیقەعیدەی سالی ۱۲۹۷ی مانگی:

بزوتنەوەی حەزرەتی حاجی شیخ عوبەیدیلای غازی بۆ چونە ناوشاری (ورمێ) ۱۵ی مانگی زیقەعیدەی سالّی ۱۲۹۷ی مانگیدا روی داوە.

حەزرەتی شێخ بەپێی نامەو مەشوەرەتی (شیخ محەمەد ئەمین) لە مەرگەوەروە بەرەو (ورمێ) کشاوەو لەگوندی (باراندز)دا ئوردوی خستوەو لە دواییدا هاتۆتەگوندی (سیر) یەک فرسەنگی (ورمێ)و دوانزە هەزار پێشمەرگەی لەگەلّدا بوەو شێخ مەحەمەدئەمینو خەلّیفە سەعیدیش لەگەلّ لەشکری شێخ عوبەیدیلای غازی یەکیان گرتو بونە (۳۰ = سی) هەزارجەنگاوەر.

بەلگەی مێژویی:

نوکتە: تەریقەتی قادری ئەدرێتە پالّ (شێخ عبد القادر محی‌الدین بن ئەبی صالح) خەلّکی (گەیلان یا جیلانی کرماشان) کە لە ۴۷۱ کۆچی مانگی لە دایک بوەو لە ۵۶۰ کۆچی لە بەغا بارگەی بەرەو لای خوا تێکناوە.[۱]

۱- پەرەی ۶۰۵ ئێرانشار بەرگی ۱ چاپی سالّی ۱۳۴۲ هەتاوی و ۱۹۶۳ زایینی، چاپخانەی دانیشگا، نەشریەی ژمارە (۲۲ کومیسیون میللی یونسکۆ لە ئێراندا.

ایرانشهر جلد اول - بخش مذهب - در ص ۶۰۵ تحت عنوان سلسه‌های صوفیه گوید:...

Dr.Saleh Ebrahimi

حەرزەتی غەوس: (عبدالقادر گەیلانی) (غەوثی‌گەیلانی) دامەزرینەری تەریقەتی قادریە. کە ئێستا لە کوردەواریدا بەوێ زۆری هەیە، لەوە دەچێ لەبەر ئەوە بێ کە شیخ عەبدولقادر گەیلانی خۆی کوردە، بۆیێ کوردان وا چونەتەسەر رچەی ئەو زاناگەورە خواناسە مەزنە.[1]

و - قادریه: منتسب به شیخ عبدالقادر محیی‌الدین بن‌ابی صالح از اهل گیلان یا جیلان (کرماشان) متولد ۴۷۱ و متوفی سال ۵۶۰ و مدفون در بغداد، این فرقه در تمام ممالک اسلام موجود و در غالب بلاد مشرق و مغرب قبه‌های عظیم و رفیع بنام آن شیخ برپاست. ـ **ڕێژو** زانی ناودار حوسین حوزنی لەمێژوی میرانی سوراندا شیخ عبدالقادری بەکورد ناو بردوە = بروانە زریزەی زیرین پەرەی ۲۵ بوسراوی (شە پۆل) چاپی ۱۳۷۲ی هەتاوی. شیخ عبدالقادر گەیلانی [۱۰۷۸ - ۱۱۶۶] بنیات نەری ریباری قادری یەلە کوردستان دا.

هدیه‌العارفین جلد ۱ ص ۵۹۶ - اسماعیل پاشا بغدادی الکیلانی -عبدالقادربن ابی صالح موسی جنگی دوست ابن‌ابی عبدالله بن یحیی الزاهدی بن‌محمد بن‌داد محیی الدین ابو محمد الجیلی اعنی الگیلانی البغدادی العارف بالله الصوفی الحنبلی ولدسنة ۴۹۱ وتوفی ۵۶۱ - احدی و ستین و خمس مأة - من تصانیفه تحفة المتقین و سبیل‌العارفین: ۱ - حزب الرجاء والانتهاء

۲ - رسالة الغوثیه ۳ - الغنیة فی‌التصوف ۴ - فتوح الغیب

۵ - الفیوضات الربانیة فی الاوراد القادریة ۶ - الکبریت الاحمر فی الصلوه علی‌النبی (ص)

۷ - مراتب الوجود ۸ - معراج لطیف المعانی ۹ - یواقیت الحکم و غیرذلک.

دهخدا: ۴ - ص - ل ۶ -

عبدالقادر (۱ خ) جیلانی ابن ابی صالح موسی‌بن عبدالله بن‌یحیی الجیلانی ملقب به محی‌الدین. مولد و مدفن وی بغداد است.

امام سلسه قادریه و صوفیه است که اغلب در بلاد هند و ممالک عثمانی و بلاد اسلامی مذهبش رواج دارد. به گفتهٔ قاموس الاعلام و طبقات شعرانی نسبت او به حضرت حسن محتبی می‌رسد. وی از بزرگان صوفیه و مشایخ طریقت و مؤسس مذهب قادریه است. او ابتدا نزد ابوزکریای تبریزی علوم عربیت را فرا گرفت. فقه واصول را نیز در بغداد آموخت. سپس به وعظ و تدریس پرداخت شهرتی پیدا کرد. در زمان تحصیل از دست رنج خود ارزاق می‌کرد.

فتاوی او موافق هر دو مذهب شافعی و حنبلی است. در فقه و تصوف تألیفاتی دارد؛ از جمله بشائر الخیرات

۲ - دیوان اشعار ۵ - الفتح الربانی و الفیض الرحمانی ۸ - ملفوظات قادریه

۳ - الغنیة الطالبی ۶ - فتوح الغیب ۹ - ملفوظات گیلانی و جزآن

۴ - طریق الحق ۷ - الفیوضات الربانیة وی بسال ۴۷۰ - ۴۹۰ متولد و بسال ۵۶۰ - ۵۶۱ ه.ق به بغداد درگذشت. (از روضات الجنات ص ۴۳۲ - ریحانة الادب جلد ۳ ص ۴۹۴ -

گیلان: جیلان: - (۱ - خ) معرب گیلان ولایتی است به عجم (منتهی الادب). - دهی جزء بلوک اربعه دهستان مرکزی بخش میامی شهرستان شاهرود. (فرهنگ جغرافیایی ایران جلد ۳).

جیلانی: (۱ - خ) عبدالقادر بن ابن‌صالح بن جنگی دوست رئیس طایفهٔ حنبلی و زاهد معروف. در گیلان متولد شد و به بغداد آمد. ئەم بەخشی فارسی‌یە کاک نادر کریمیان بۆی ئامادە کردوم سپاسی دەکەم (شە پۆل).

۱ - پەرەی ۴۴۲و ۴۴۳ کوردو کوردستان و. نیکتین.وە نوسراوەی م.ا. عینی‌و .ف.ژ. سیمور مونیر. بەناوی سەید

Dr.Saleh Ebrahimi

ده‌رویشی کورد که پەیره‌وی تەریقەتی حەزره‌تی شیخ عەبدولقادرن له بابەت هوزه‌واریدا خاوەن مه‌کۆن.

حەزره‌تی شێخ عەبدولقادر گەیلانی: غەوثی ثانی

حەزره‌تی حاجی شیخ عەبدولقادری غازی کوڕی حەزره‌تی شیخ عوبه‌یدیلای نه‌هری شاهی شەمزین له ۱۹۰۷ زاینی له تایفەوه گەراوەتەوه بوکور دستانو حیزبی تەعالی له ۱۹۰۸ زاینی پێک هێناوەو خۆی دەبیری ئەو حیزبه بوەو له ۱۹۱۰ زاینی ڕۆژنامەی کوردی بەناوی (روژا کورد) لەقوستەنتەنی یه بلاوکردوەتەوه.

واسیلی نیکتیین: لەئاخری ۱۹۱۷ زاینی لەلایەن (جەمعییەتی ئیستیخلاسی کوردستان)ەوه نامەیەک لەحەزره‌تی سەید تاها نەهری‌یەوه هاتبۆ قونسورگەری روس له ورمێ (و. نیکتیین له ورمێ کارداری روس بوه) که سەیدتاها ویستبوی له گەڵ فەرماندەی ئەرتەشی روسدا دیدار بکا بەڵکو پێکبێنو پێکەوه بەدژی تورکانی وەسمانی بۆ ئازادی کوردستان کاربکەن. سەید تاها تازەش‌له زیندانی روسان رای کردبو، سەید تاها کوڕی شیخ محەمەد صەدیقو برازای شێخ عەبدولقادری نەهری (گەیلانی‌زادە)یە، [1] شێخ عەبدولقادریش

عەبدولقادر گەیلانی یەکێ‌لەقدیسینی ئیسلام ۵ - ۱۰۷۶ - ۱۱۶۸ مەسیحی پاریس ۱۹۳۸ له دیمەنەکانی گەورەی خۆر هەڵاتدا.

۱- دیاری شاعیری به ڕێز کاک سەلاح سۆران

له روئیا دور وبه ئەغیاری که ماتو چاو به ئەسرینم
گیرۆدەی عەشقی تاهامو خەریکی ماتەمو شینم
هەوای نەهری له دڵمایه، وەکوو ڕۆحم دەپارێزم
به شەمزینەو شەتەکبە نده، نەواری سەردەمی ژینم
به پیتی (طا) و (هی) قەستەم، به تاهاوە دڵم مەسته
له شەمزینەو سەری هەڵداکزەی ئیلهامی ڕێی دینم
له دەڤجوری ژیانمدا، وەکو گەوهەر گزنگ دەرژێ
له عاسمانی شەوەزنگما، تاهایه مانگو پەروینم
له سوێی عەشقی به ڕۆژ و شەو له دڵما مەحشەر هەستاوە
خەلایق پاکی عاجز بون له دەستی ئاهو ناڵینم

Dr.Saleh Ebrahimi

تا ۱۹۱۷ زاینی لە قوستەنتەنی‌یە بو، ئەمیش رای کرد بو، چبوە مە کە لای مەلیک حوسێن کە لەسالّی ۱۹۲۵ زاینی تورکی وەسمانی گرتیانو لەدیار بە کر لەداریان‌داو لەو سەر دەمەی‌دا حەزرەتی حاجی سەید عەبدوڵلای کوڕی لە موسڵ بوە، ئەم راپەرینەش کەڵکی نەبو[1].

لەم لاشەوە هەمو ئەندامی حیزبی تەعالی: دوکتور فوئاد ئەندامی کارای کومەیتە ناوەندی، دوکتور فەوزی (سەردەبیری روژنامەی کوردی ژین) سەید:

محەمەد گەیلانی‌زادە کوری شێخ عەبدولقادر گەیلانی‌زادە بە کورتی بلیین لە ۲۷ مانگی مە سالی ۱۹۲۵ زیاتر لە ۹۱ کەس لە ئەندامانی حیزبی تەعالی لە دار دران و کوژران.

دوای کوژانەوەی راپەرینی شیخ عەبدولقادرو خەلیفە سەلیمو عەلیاغا لە بدلیس تورکان بێرەحمانە هەمو کەوتنە ناو کوردو هەمو فێرگە کانیان تێکداو کوشتارێ زۆریان لە کوردان کرد. ئەبێ بڵیین لە سالانی ۱۹۱۴ کە جەنگی یە کەمی نێو نەتەوەیی دەسی پێکردبو، کورد زیاتر رەنگی نەتەوەیی‌یان‌دا بە راپەرینە کەی خۆیان، بەڵام تورکی وەسمانی هەر لەو سەردەمەشدا لەسالانی ۱۹۱۴ بەدوا کوردێ روّزی شار بە دەرکردو کوردستانی پێچوڵ کردن بەبیانوی شەڕو هێرشی‌روس.

نوکتە: سنجاق بەواتای بەشەلە سالی ۱۵۱۴ زاینی بەم لاوە کە لەجەنگی چالدران صەفەوی تی‌شکا، حە کیم ئیدریس بدلیسی ۸بەشی لەهەرێمی دیار بە کر بەدەس هێنا و پەیمانی دۆستی و پیشتیوانی کردن لە نێوان: (نیوپارە) حوکومەتی وەسمانلی و بیستوسی (۲۳) ئەمیر نیشینی کورد مۆرکرا و ۱۵۰ سالّ کوردی کەم فێڵ بەسودوقازانجی تورکی وە سمانلی جەنگی کرد[2].

شاسمایلی صەفەوی دامەزرینەری زنجیرەی صەفەوی پانزە سەروّک هۆزی کوردی سونی (خۆ)یی کە چبونە دیدەنی شا، هەمویان ئە گرێ وبەندیان ئە کاو هەو اداران و لایەنگرانی خۆی لەجیگای ئەوانە داناوە[3].

قوتابی مەکتێکم من، کە پرشنگێ لە پوڵوو بوو
لە کن تیشکی موحەبەت بووم، کە ئیستا داخو پرتینم
لە گێژاوەی ژیانمدا، بە تاهاوە دەبەستم پشت
سوڕانی دەستی تاهامو، مریدی پیری شەمزینم

۱- پەرەی ۴۱۰ و.نیکتین.
۲- کتێبی (مەسەلەی کوردان لە راست تورکدا چاپی سالّی ۱۹۲۸ زاینی پیرنستون پەرەی ۲۷ و ۲۸.
۳- پەرەی ۳۸۹ کورد و کوردستان . و . نیکیتین.

Dr.Saleh Ebrahimi

مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین

ئەم راپەڕینە گرینگترین وکوردایەتی‌ترین راپەڕینی کوردە لە سەدەی نۆزدەی زاینی‌دا و ژمارێ فرە لە لێکۆڵەران، شێخ عوبەیدیلا بە یەکەمین پێشەوای نەتەوە و نیشتمان ئۆگری کوردە دەزانن کە کوردایەتی کردوە و درەسی ناسیونالیسمی و کوردایەتی فێری سەرکردەکانی کورد کردوە کە ۲۲۲ کەس لە سەرانی کوردی لە نەهری کۆکردۆتەوە و ئەنجومەنی کوردی بۆکوردایەتی کردن بۆ ساز داون‌و نامەی بۆ «ویلیام ئابوت» ژەنرال کونسولی بەریتانیا لە تەورێز، نوسیوە و پەوی راگەیاندوە: «نەتەوەی کورد، نەتەوەیەکە جیایە لە فارس و تورک و عەرەب و رەگەزێ تایبەت بە خۆی هەیە. مەزهەبی کورد لە مەزهەبی ئەوان جیایە و ئاداب و روسوم و خوو ئاکاریان لەوان جیایە، سەرانی کورد و حاکمانی کوردستان چ‌ئەوانەی لە بن‌دەس تورکی عوسمانی یا لە بن‌دەس حاکمانی قاجار لە ئێران‌دان، وە **هەمونیشتەجێی کوردستان بە یەک دەنگ و بە یەک قسە لە سەر ئەمەسورن کەکورد، ناتوانێ لەگەڵ ئەو دو حوکومەتە مارز و زالمەدا کار بکاو لەگەڵیاندا ناتوانێ بژێ.** پێویستە کارێ بکرێ کە دەوڵەتانی ئوروپا سرنجی کورد بدەن و لێی ورد ببنەوە و لێی بکۆڵنەوە تاباش بزانن کەکورد، نەتەوەیەکە جیالە تورک و فارس و عەرەب و ئێمەی کورد ئەمانەوێ کاروباری کوردەواری خۆمان بە بیرو هزر و دەس و فەرمانی خۆمان هەڵی بسووڕێنین و بەدەسی خۆمان ولاتی خۆمان ئیدارە بکەین. (بڕوانە توحفەی ناسری لە تاریخو جوغرافیا / میرزا شوکروڵڵای سنەیی، ئەفخەرولکوتتاب / بە بەرکوڵی دوکتور حەشمەتوڵڵای تەبیبی / ئەمیرکەبیر تاران / ۱۳۶۲ی هەتاوی ـ نامەی شێخ بە خەتی خۆی ئێستابەوێنەی سەندی تاریخی لە ئارشیوی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا راگیردراوە و کوریس کۆچەرایش لە بابەت نامەی شێخەوە نوسیویەتی: لەگەڵ حوکومەتی قاجار و عوسمانیدا، ناکرێ بەمجۆرە کارێ بکرێ و ناتوانین لەگەڵیاندا بژین. پەڕەی ۲۷

Dr.Saleh Ebrahimi

جونبوشی میللی کورد تەرجەمەی د ـ ئیبراهیم یونسی چاپی ۱۳۷۳ر تاوی بلاوکی نیگاه، تاران و هەروا کتێبی ئابی ژمارەی ۵ سالّی ۱۸۸۱ ز ـ پەڕەی ۵۴ و ن.ئا.خەلّفەین راپەرینی شێخ عوبەیدیلای بەناوی راپەرینی کوردایەتی وگەورەترین راپەڕینی نەتەوە خوازی کورد، لە سەدەی ۱۹ داناوە. تەرجەمەی جەلال تەقی لە روسیەوە بۆکوردی سۆرانی (شەپۆل).

هەروا مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری مەشوورەتی بە کورد و سەرانی دلّسۆزی کورد، کردوە. لە سالّی ۱۸۸۰ بە سپای کوردەوە لە دو قۆلّەوە هێرشی بردۆتە سەر سپای قاجار لە ئێران، بەلاّم بە فێلّی روس و دنەدانی ئینگلیس، تورکی عوسمانی و قاجار بە یارمەتی روسیە زۆریان بۆکوردهێنا و لە هەردو لاوە ئابلۆقەیان دا و بە ناچار سپای شێخ بەرەو ناو چیا پاشە کشەی کرد و تورکی عوسمانی بە یارمەتی روس ودنەدانی ئینگلیس شێخیان گرت و ناردیانە تایف لە حیجاز و سەرەنجام لەوێ لە ۱۸۸۳ی ز، وەفاتی کرد. (بڕوانە راپەرینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین (شەپۆل).

راپەرینی مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلا، لە روانگای میژو، واسیلی نیکیتین کۆنسولی پێشوی روسیە لەکتێبی خۆیدا بەناوی کورد و کوردستان تەرجەمەی محەمەد ـ ی قازی پەرەی ۴۱۳ لە بابەت ئەوزاتەوە نوسیویەتی: راپەرینی شیخ عوبەیدیلا نەهری (۱۸۸۰)ی زاینی ئەم بزاوەگرینگە، کە بەر لە بزاوی تورکیەی جەوان روی داوە. ئامانجی ئەوە بووە لەخاک و نیشتمانی کوردەواریدا، کوردستانی سەر بەخۆ و ئازاد سازیدا.

ئەو راپەرین و بزاوە لە خاکی کوردستانی لکاو بە ولاّتی ئێران لە خالّ و نوختەی هاوسنور لەگەلّ شەمزینان (ئورمیە: ورمێ، بناو، مەراغە) روی داوە و تەنانەت تەوریژیش، کەوتە بەرمەترسی، سەرەنجام کوردەکان، مەجبور بە پاشە کشە کردن کران،

Dr.Saleh Ebrahimi

بۆنێو کوردستانی لکاو به تورکیەوە، حوکومەتی قاجار لە ئێران دەسی کرد بە قیرەو هاوارکردن، ئاخریە کەی بە شەیتانی و شۆڤاری روسیەو هاوکاری هێزی شەروانی ئێران و عوسمانی، بزاوی ئازادیخوازی شێخیان، تێک‌شکاند، لە سەرەتاوە، شێخیان، بردە قوستەنتەیە و لەوێشەوە بۆ (تایف) مەکە تەبعیدیان کرد. پێویستە ئاماژە بەمە بکەین، رۆڵە نیشتمان ویستەکانی حەزرەتی سەیید شیخ عوبەیدیلا نەهری بۆ نمونە شیخ سەیید عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی و سەیید تاها نەوەی شیخ عوبەیدیلا، کوری شیخ محەمەد صدیق، لە سەر ریبازی شیخ بۆ ئازادی کورد و کوردستان رویشتن و تەنانەت سەیید شیخ عەبدولقادر و سەیید محەمەد ـ ی کوڕی لە (غەریب) کە بە حیسابی ئەبجەد، دەکاتە ۱۹۲۵ کە لە ۲۴ تا ۳/ ۲۷ = مەهێ ساڵی ۱۹۲۵ی زاینی بەدەسی گەمارۆ مستەفا، ئەتاتوک لەگەڵ چەندکەسی دیکە لەیارانی، کەسانێ وەک حاجی ئیهدا، پالو لوکوبرسادی بدلیسی، کەمارۆ فەوزی و خاجە عەسکەری و... لەدار، دران.

□ سەیید عەبدوللاّ مەدینەیی لە دۆستانی بنە ماڵەی سادانی نەهری بەشعر لەشینی سەیید شێخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی‌دا فەرمویەتی:

خەنجەرێت جەورا، دە تورکان، چونە جەرگێ تە غەریب

تا ئەبەد، دی هەر، بخوین بیت بۆتە میلاکا پڕبرین.

□ سەیید تاهای دوەم کوری شیخ محەمەد صدیق لە تاران دەسبە سەربووەو لە ـ ۵ ـ ج ـ ا ـ ساڵی ۱۳۵۸ ی مانگی و رێکەوتی ۱/ ۵/ ۱۳۱۸ ی هەتاوی، وەفاتی کردوە و لە ئیمامزادە عەبدوللاّ نێزراوە. رضوان‌الله علیهم اجمعین.

واسیلی نیکتین لەو بارەوە ئاوای نوسیوە:

دوای ئەوەی بزاوی تورکیەی جەوان سەرو سامانی گرت، شیخ عەبدولقادر ناودار بە غەوسی‌سانی کوری شیخ عوبەیدیلا، کە لە دواییدا بووە سەناتور لە مەجلیسی تورکیە، لە مەکەگەراوەو دەسی کرد بە راپەرین (بڕوانە کتێبی عابی بە زمانی ئینگلیسی ژمارەی

Dr.Saleh Ebrahimi

۵ سالی ۱۸۸۱ ـ ز ـ و کتێبی روسی سەرهەنگ کلما ساراکان لە بابەت ئابڵوقەی (ورمی: ئورمیە) هەروەها لەم کتێبەدا هاتووە کە شیخ عەبدولقادریش لە ۱۹۰۸ ـ ز ـ رۆژنامە یەکی بەناوی (هەتاوی کورد) بە ناوی ئۆرگانی (جەمعییەتی هاوکاری و پێشوەچون) بڵاو دەکردە وە ولە سالی ۱۹۰۹ ـ ز ـ لاوانی تورک چەن ئەنجومەن و فێرگەی خوێندن بە زمانی کورد ـ یان، لە (چەمبەرلی) داخست و بەستیان. لە سالّی ۱۹۱۰ ـ ز ـ دەستەیێ لە زانیخوازان و حوقوقدانان، ئەنجومەنێکیان بەناوی (هیوای کورد) دامەزراند ولە دەوری یەکتر کۆبونەوە و گۆڤارێکیان بەناوی (رۆژا کورد) بڵاو دەکردەوە. نیکیتین لە بەر دەوامی قسەکانی خوێدا، دەڵێ: من لە کلکەی سالی ۱۹۱۷ ـ ز ـ لە نوسینگەو یانەی کۆنسوڵگەری خوم بووم لە شاری ورمێ، نامەبەرێ پەیکێ لە لایەن (جەمعییەتی نەجاتی کوردستان) ەوە، هاتمەلام و نامە یەکی لەلایەن سەید تاهاوە، دادەسم، کە لەمنی ویستبو تا دیدارێکی لە گەڵ فەرماندەرانی شەڕوانانی روس بۆ پێک بێنم تا پێکەوە، بسازێن و بەدژی تورکان بۆ ئازادی کوردستان بەها و کاری یەکتر دەس بەکاربن. سەید تاهاکە لە زیندانی یەخسیری روسەکان، هەلاتبو، برازای شیخ عەبدولقادر و نەوەی شیخ عوبەیدیلا بوو شیخ عەبدولقادریش تا سالّی ۱۹۱۷ ـ ز ـ لە قوستەنتەنیە، مابوّوە، لە پاشان لە وێ خوێ دەرباز کردو بەرەو مەکە چووە لای مەلیک حسێن، لە سالّی ۱۹۲۵ تورکان گرتیان و لە شاری دیار بەکر لە داریان داو شەهیدیان کرد.

ئیبریت ئۆڵسۆن لێکۆڵەری میژوی خۆرهەلاتی نافین لەکتێبی خوێدا (راپەرینی شیخ سەعید پیران) تەرجەمەی ئیبراهیم یونسی چاپی ۱۳۷۷ی هەتاوی تاران پەڕەی ۲۶ ـ ۲۷ ـ دەنوسێ: لە سالّی ۱۸۸۰ ـ ز ـ شیخ عوبەیدیلا بۆ پەرەدان بەهەرێمی دەسەلاتی خوێ لە رێگای کوردەکانی لکاو بەولاتی ئێرانەوە، هێرشی کردە سەرکار بە دەسانی حوکومەتی قاجار لە ئێران کە کزو کەنفت بووخە لێکە کەیشی شیعە مەزهەب بوون،

Dr.Saleh Ebrahimi

هەرچەند عوسمانیە کان پشتیوانیان (لە مەجمەعی ئیتفاق کورد) دە کرد، دورنەبوو، دوای پتەو کردن و دامەزراندنی هێزی خۆی، شیخ بەهێزێ پرۆزەوە، تەپ نەداتە سەر فەرماندەران و کاربە دەسانی عوسمانی لە بەشی کوردستانی لکاو بە تورکیەوە و سەر بە خۆی کوردستان دامەزرێ و بە جیهانیانی رابگەرێنێ. بەلآم نەخشە کانی لە ئێراندا، سەری نەگرت و بە ئاواتی خۆی نەگەیشت و لەگەرانەوەی‌دا بۆ کوردستانی بەشی تورکیە، عوسمانیە کان بەدژی شیخ وەستان، ئەشێ دوهۆی بۆدابنێن: ۱ ـ لەبن زەختی ئوروپا بە تایبەت روسیە دژی سازدانی کوردستانی سەربەخۆبوو ـ ۲ ـ عوسمانی یەکان، تێگەییبون کە پشتیوانی کردن لە کوردایەتی و ناسیونالیسمی کوردی، ئاسان لە دەسیان دەرچێ و کوردستانی سەربەخۆ پێک بێ، بەزەریانە، جائەوەبو، شەڕوانانی عوسمانی شێخیان بە یەخسیری گرت و لە ژوئیەی ۱۸۸۰ ـ ز ـ بردیانە ئەستەمبوڵ، بەلآم دوای چەن مانگ لە زیندان، خۆی رزگار کردو خۆی گەیاندە نەهری شاری لەدایک بوونی خۆی ـ بەلآم دەسە لآتدارانی ئوروپا، کە نەیان دەویست دەوڵەتی سەر بەخۆی کوردستان سازبدرێ و مەترسیان لە شیخ هەبو، زۆر و رەختیان خستە سەر (بابی عالی) تا شەر وانان بنێرێتە سەر شیخ، ئۆلسۆن لە پەڕەی ۲۷ کتێبی خویدا (ئاوای نووسیوە، هێرشی شیخ عوبەیدیلا بۆئێران **راپەرین و بزاوی سەر بە خۆ خوازانەی کوردی، کردە مەسئەلەی نێوگەلانی** کە دەسە لآتدارانی ئەوکات، بە چاوی ناموافیق بۆیان دەروانی و پێیان خۆش نەبوو **دەوڵەتی سەر بە خۆی کورد، بەدی بێ**، هەرچەندە تەقالایێ بەر فراوان ئەنجام درا، بە ئاکام نەگەیشت، روسیە نەی دەویست، سەر زەوێ بە رفرە و فراوان کە لە رێگای پەیمانو موعاهدەی (بیرلەن) لە بەشی خۆر هەلآتی تورکیە کە خاکی کوردنشێن بون، لە کیسی‌بدا، بە تایبەت روسیە، نەی دەویست، دەوڵەتی کورد، بە تایبەت دەوڵەتی کوردستانێ شوێن وەرگرتولە لە رێبازی نەخشی، روسیەقەت نەی دەویست ئاوەها دەوڵەتێ لە جیرانی سنوری قەوقاز بیچم بگرێ و بەدی بێ، چونکا لە

Dr.Saleh Ebrahimi

دەیەی ۱۹۳۰ ـ ز ـ **بە دەس بزاوی شیخ شامیل‌گیری خواردبوو توشی کەندوکۆسپ و چەرمە سەریّ هاتبوو** بە هەزاران دەرد و رنج توانی بووی‌ئە و بزاوە لە نێو بەریّ. بەریتانیایش لە بەر ئەوە دژی راپەرینی شیخ عوبەیدیلا بو، **دەترسا ئەو بزاوە هەل و مەرجیّ بەدی بێنیّ کە ئێران لە روسیە نێزیکتر بکاتەوە**، جەرەیانیّ بەو جۆرە سیاسەتی ئیستیعماری ئەوی لە ئاسیای رۆژاوادا پێچە لّە پوچتر دەکرد، تەنیا هێزیّ گەورە کە بەرواڵەت لە شیخ عوبەیدیلا پشتیوانی دەکرد، ئیمپەراتوری عوسمانی بوو، کە دەیویست لە (مەجمەعی ئیتیفاقی کورد) لە راست ئیسلاحاتی روسیەو بەزیتانیا، کەڵک وەربگریّ و هەروەها، دەیویست **بە یارمەتی کورد، بزاوی سەر بەخۆخوازانەی ئەرمەنی یەکان لە بڕەوبخا**، هەروا دوریش نەبو کە حوکومەتی عوسمانی دەیویست تا بە داگیر کردنەوەی دوبارەی ئازربایجان، ئەو زەرەرو زیانانەی کە لەلایەن ئوروپاوە، توشی ببو، تۆڵەی بکاتەوە.

دوکتور سەیید عەزیز شەمزینی کوڕی سەید عەبدوللاّ ئەفەندی گەیلانی‌زادە، نەوەزای شیخ عوبەیدیلا، لە کتێبی خۆیدا بەناوی (بزاوی رزگاری نیشتمانی کوردستان) بە واتایێ دیکە (راپەرینی ئازادیەری نەتەوەیی کوردستان) لە پەرەی ۵۷ ـ ٦١ ئاوای نوسیووە:

بزاوی سالّەکانی (۱۸۸۰ ـ ۱۸۸۱ ـ ز ـ) شیخ عوبەیدیلا نەهری گەیلانی شاهی شەمزین، فرە بەئاشکرا دیار بوکە مەبەستی شیخ لەو راپەرینە، مەسئەلەی نەتەوایەتی و کوردایەتی و ئازادی و **سەر بە خۆی کورد وکوردستان بووە** وگەورەترین بزاوی ئازادی خوازی نەتەوەی کورد، بووە لە سەدەی (۱۹) نۆزدەدا، شیخ عوبەیدیلا بڕوای وابو، ئەبێ لە دژ و دوژمنایەتی کورد و ئەرمەنی بەرگیری بکرێ بەری بگیردرێ چونکا دژایەتی ئەو، دونەتەوە بە قازانجی کورد، تەواو نابێ و شیخ هەمیشە، دەکۆشاتا پێوەندی **کورد و ئەرمەنی، دۆستانە، پتەوبێ**، جا هەر لەبەر ئەوەیش‌بو (سیمۆن تکوفلویج)ی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەرمەنی کردبووە، وەزیری کاروباری دەرەوەی کوردەکان، شیخ باوەڕی وا بو کە لە ڕێگای ئیسلامەوە دەکرێ تەواوی دەستە و تۆیژاڵی جیاجیای جامیعە و کۆمکار موتەحید بن و یەک بگرن، لەگۆنکرەی کۆبونەوەی، نەتەوەی کورد لە نەهری کە ۲۲۲ کەس لە سەرانی خێڵی کورد، لەوێ بوون، شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین لە فەرمودەکانی خوێدا، فەرموی: (۵۵۰) سالّ بەر لەمرۆ، ئیمپەراتوری عوسمانی بە زوڵم و ستەم کردن دەسەلاّتی پەیداکرد و بە دریژایی ئەو ماوە لە ڕێگای ئیسلام کلا و لاڕێ بووە و ئایینی خوا نەناسی گرتۆتە بەر، جاهەر لە بەر ئەوە لە ڕێبازی تاریخی خوێداکز و کزەلۆک بووەو لە نابودی نیزیکتر بۆ تەوە، ئازیزانی من وەرن با پێکەوە لە قسەو ئەزمونی پێشینانی خۆمان، پەند و عیبرەت فێربین، ئیتر سەر بۆ زوڵم و ستەمی تورکی خوا نەناس. دانە نەوێتین، نەک تەنیا کوردانی بن دەس تورکانی تورکیە بە لکو کوردەکانی بن دەس حاکمانی قاجاری زاڵم و مارزی ئێرانیش ئەبێ ئازاد و سەر بەخۆبین، ئەوە ویستی پێشینانی ئێمەیە کە لەبن سێبەری دیندا بۆ ئازادی و سەر بەخوێی نە تەوە و نیشتمانی خۆمان مرۆیانە بکۆشین و لە قسە و پەند و ئەزمونی ئەوان، تەجرەبە فێربین، تا بەئامانجی خۆمان بگەین، ئەمرو نابێ لە حوکومەتی قاجار لە ئێران بترسین، چونکا ئەگەر ئێمە پەلاماری بدەین، ئەو ناتوانێ پترلە سەد هەزار سواری شەڕوان، ئامادە بکا، کە نیوەش لەو سوارانە لە کوردەکانی خۆمانن، کە ئەوانیش لە دەس زوڵم و ستەمی حوکومەتی زاڵم و مارزی ئێران نالّە نالّیانە، هەر وەکو ئاگادارن بەشێ لە سەر و سامانی کوردستان، لەبن دەسی دەسەلاّتدارانی زاڵمی ئێراندایە، ئێمەڕاپەرینی ئازادیخوازی خۆمان لە بەشی کز وکەنەفت ترکە حوکومەتی زاڵمی قاجار ـ ی ئێرانە، دەس پێدەکەین، تا سەرەنجام کوردستانی بن دەس عوسمانیش رزگار و ئازاد بکەین، ئەم حەرەکەتە، دەبێتە هۆکە بە شێ فرە لە هەرێمی کوردەواری بخەینە بن فەرمانی خۆمان و لەگەڵ خۆمانیان بخەین و شەڕوانانێ فرە، بێتە نێو هێزی پێشمەرگەی ئێمە و ئەوسا بە دەسەلاّت و هێزێ

Dr.Saleh Ebrahimi

فرەتر، بچین بەگژ حوکومەتی زلهێزی عوسمانیدا، بەلأم ئەگەر تەنیا بەچیا سخت و بەرزەکانی کوردستان دلخۆش بکەین، لەوێ بە دەس هێنانی کەرەستەی جەنگ و ئازوخە، کەند و کۆسپمان بۆ دروس دەکا، **ئێوەش دەتوانن بیرورای خۆتان بە راشکاوی و بە ئاشکرا، دەربڕن، تا بە تەگبیر و مەشوەرەت بە ئاکام بگەین**: ئایا ئامادەن دەس بکەین بە راپەرین و بروێنە پێشەوە؟ تکایە هەربیر و رایەکتان هەیە، بە ئاشکرا بەیانی بکەن.

دوکتور سادق شەرەفکەندی لەکتێبی خویدا (بزوتنەوەی نەتەوایەتیەکانی کورد) لە پەرەی ۳۹ ـ ۴۰ دا ئاوای نوسیووە، لە مانگی گەلاوێژ: موردادی ۱۸۷۹ ـ ز ـ شیخ عوبەیدیلا سەد و بیست و دوکەس لەسەرانی ئێلی کورد و پیاوەگەورەکانی ئایینی لە مەلبەندی شەمزینان لە نەهری کۆکردەوە و لەوکۆڕ و کۆبونەوانەدا، لە بابەت دارشتنی نەخشە و بەرنامەی جەنگ و بزاو، لێکۆڵینەوە یان کردو بیرورای خەڵکی ویست تا چیکەن و لە کوێوە، دەس بدەنە راپەرینی ئازادیخوازی کە ئاسانتر بە نەتیجە بگەن، هەندێ لە سەران لایان وابو، هەر لەسەرە تاوە هێرش بەرنە سەر، شەروانانی هەر دو حوکومەتی عوسمانی و قاجار، بەلأم شیخ جەنگ کردنی لەگەڵ دو حوکومەتی، وەک عوسمانی و قاجاری ئیرانی، هاو زەمان لایشی وا بووە، جەنگێ ئاوەها لەوزە بەدەرە و بەرژەوەندی کورد دابین ناکاو بڕوا هاتەسەر ئەوە لە سەرەتاوە، هێرش بەرنە سەر شەروانانی قاجار و ئەو جەنگە لە نێوەراستی رەزبەر (میهر)ی ۱۸۸۰ ـ ز ـ لە دوقوڵەوە، دەسی پێکرا، هێزی یەکەم بە فەرماندەیی شیخ صدیق کوڕی گەورەی شیخ عوبەیدیلا بوو، بۆ ئابلۆقەدانی شارەکانی ورمێ، سەلماس: (زاروەند) خۆیی و ماکۆ (مادکۆ). هیزی دوەمیش لە بن فەرمانی شیخ عەبدولقادر کوڕە چکۆلەکەی شیخ، بوو، بە یارمەتی دوکەس لە سەرانی ئێلی کورد، بە ناوی (هەمزاغای مەنگور و فەیزوللاّ بەگی، بەگزادە، بۆ ئابلۆقەدانی شارەکانی سابلاغ: (مەهاباد)، میاندواو، مەراغە و تەوریز.

دوکتور شەرەفکەندی لە بەر دەوامی کتێبەکەیدا دەنوسێ: شیخ عەبدولقادر کوڕی

Dr.Saleh Ebrahimi

شیخ عوبەیدیلا لەسالّی ۱۹۰۸ ـ ز ـ رۆژنامە یەکی بـە نـاوی ئۆرگـانی (جـەمعییەتی تەعالیو تەرەقی کورد)، بلاّو دەکردەوە. **ئەو رۆژنامە، یەکەمین رۆژنامەی تایبەت بـە کوردەکان** بو کە بە رەسمی بلاّو دەکراوە. لە راستیشدا تریبۆنێ بو، بۆ باس و تووێژ لە بابەت فرەیێ لە بارەی فەرهەنگ و کوردایەتی و مەبەستی نیشتمانی کوردەکـان، کـە هاودەنگی و هـاوکاری و یـەک گـرتنێ فـرە و پـەرەداری لە نێـوکورِ و کۆمـەڵگـای کوردەواریدا سازدا بەلاّم لە دواییدا بە بۆنەی کێشمە کێشی لە نێوان بە درخانیان و سەیید تاهای نەهری کوری شیخ صدیق کوری شیخ عوبەیدیلا، دژایەتی گەیشتە ئەو شوێنەی کە شیخ عەبدولقادر بە تەواوی لە (جەمعییەت) جیا بۆوە و رۆژنامە تایبەتیە کەی خۆی بە ناوی **(هەتاوی کورد)** بلاّو دەکردەوە. حەمە رەسولّ هاوار لە کـتێبـە کـەی خۆیـدا: (سمایل ئاغای شکاک) پەرەی ۱۱۲ ـ ۱۱۳ ئاوای نوسیوە: **شیخ عوبەیدیلا لەروی ئەو ئەزمونانەی کەلە بزاوی بەدرخان پاشا فێر ببو، فرە بە رچاو تێکۆشا تا دۆستی و پێوەندی نێوسەرانی کورد قەوی** و پتە و تربکا، چونکا باش تێگەیشتبو، یە کێ لە هۆی دابەش بونی کورد، ئەوەیە کە سەرانی ئیلی کورد، سەبارەت بە یەک عنادیان هەیە و پێوەندی دۆستی و پاراستنی بەر ژەوەندی **کورد وکوردستانیان لە نێواندا نیە وئەگەر هەشبێ فرە لاوازە**. جا شیخ عوبەیدیلا لەبەر ئەوە کە دەردەکەی ناسیبو، دەس بە کار بو ژماژێ فرەی لە سەرانی ئەوئیلە کوردانە، یەکخست و بەرە یەکی یەکگرتوی سازدا و لەگەلّ بزاوی خۆی خستن دیارە هەروەک میژو، دەڵێ: **یەزدان شێری خزم وکەسی بـە درخـان پـاشا، لە هەنگامەی شەڕی دەوڕی ورمێ، خەیانەتێگەورەی بە بزاوی کورد، کرد**، کە سەرەنجام بووە هۆی تیشکانی بە درخان پاشا، هـەربە و شێـوە **تـەیمورخـان پـاشاکـە رابـەری کوردەکانی جەلالی** بە ئەستۆبو، لەگەلّ سەربازان و شەروانانی حوکومەتی قاجاری ئێران بەگژ پێشمەرگەی بزاوی شیخ عوبەیدیلادا چوو بووە هۆی تـیشکانی هێـزی شـیخ لە شاری ورمێ.

Dr.Saleh Ebrahimi

حەمە رەسوڵ هاوار لە کتێبە کەی خۆیدا چەندین نامەی تاریخی هێناوە، ئەو نامانە بە لگەی میرووین لە بابەت ناساندنی راپەرینی شیخ لە پێوەندی لەگەڵ و لاتانی دیکەدا. بۆیە نامەی میرزا حسێن خان سپەهسالار و نامەی تومسۆن نوێنەری ئینگلیس لە تاران بۆ وەزیری کاروباری دەرەوەی بەریتانیا، گرینگتر لە هەمویان، نامەی شیخ عوبەیدیلایە، **بۆ کاپیتێن کلایتون کۆنسولی ئینگلیس**، تەواوی ئەو نامانە، نیشانەی ئەوەن کە شەرق و غەرەب، داچڵەکابون و ترسیان لێ نیشتبو کە نەبادا کوردستان ئازاد و سەر بەخۆبێ - کۆنسولی روس لە تەوریژ نوسیویەتی: نەتەوە و «میللەت»ی کورد، لە بەر ئەوەی لە کارو کردەوەی کار بە دەسان و **دەسەلاتدارانی ئێران بەدڵ و دەرون بێزار بون و فرە بە دەسیانەوە توشی دەرد و رەنج و زوڵم و ستەم ببون و دەسەدەسە رویان دە کردە شیخ و لایان وایە شیخ ناجی وورزگاری دەریانە**، شیخ عوبەیدیلایش، هاتبووە سەر ئەو بیرو بروایە: **کورد و ئەرمەنی** کە لەو سەردەمەی دا بە (نەستوری) ناودار بون، دەبێ پێکەوە بە دژی زوڵم و ستەمی کار بە دەسان و شەڕفرۆشانی حوکومەتی عوسمانی یەک بگرن و وێکرا بەرەنگاریان ببن. جاهەر لەو سۆنگەوە بو، شیخ لە مارشەمعون: (مارسیمون)، سەروکی ئەرمەنی یەکانی ویست لەگەڵ شیخ یەک بگرن و ئەویش قسەی شیخی قەبوڵ کرد. کاپیتێن کلایتون دەنوسێ: نەستوریانی شەمزینان لێبڕان کە یارمەتی شیخ عوبەیدیلا بدەن پەرەی ۱۱۷.

دوکتور سەید عەزیز شەمزینی لە پەرەی ۶۰ - ۶۱ی کتێبە کەیدا، دەنوسێ: **شەروانانی روسی تەزاری چونە یارمەتی دانی شای قاجار**، تا راپەرینی شیخ عوبەیدیلا، کار نەکاتە سەر هەرێمەکانی دیکەی کوردستان و بیری راپەرین، نە دەڵێتە نیو دڵ و دەرونی کوردەکان لە باقی ولاتانی تر. جاهەرلە بەر ئەوە، شەرفرۆشانی روس، لە سنورەکانی ئەو ناوەناوەدا، ئامادەی شەڕبون، لەو سەردەمەی دا کوردستان، هەروەک، **دەربەند و بن بە سراوێک لە نێوان شەروانانی سێ ولاتی ئێران، تورکیە و روسیە، قەراری**

Dr.Saleh Ebrahimi

گرتبوو دەورەی بە شەرفۆشانی ئەوسێ حوکومەتە، تەنرابو. شەڕگەیشتە، ئەو پەڕی خۆی، حوکومەتی ئێران، توانی بە یارمەتی **تەیمورخان پاشا، سەرداری ماکۆ**، کە فەرماندەیی ئاغاوات و جاشەکانی ئەو ناوەی بە سوکر بوو لە ئاکامدا هێزی شیخیان وادار بە پاشەکشە، بۆ نێو چیا و چرە سەخت و بە رزەکانی نێو کوردستان کرد. ئاغای موسەوی لەکتێبە کەیدا (تاریخی ماکۆ لە پەڕەی ۱۰۶ ئەوا دەنوسێ: (تەیمورخان پاشا بە تێکۆشانێ پڕفرە، لەلای خۆو سەلّما سەوە بە رەو، ورمێ بۆی ئاژۆتووە و کوردەکانیش کەجیایی کە تبووە نێوانیان، تێکیشکاندن و نەی هێشت بچنە پیشەوە، هەرئەوەش بو کە خەڵکی ناو چەکە، ناز ناوی پاشا، یان پێ داوە.

ئیسکەندەر غوریانسە شەلە، لەکتێبە کەیدا (بە ئیهتیمای عەبدوللاّ مەردۆخ) فرەتر لایەنگری لە حوکومەتی قاجاری کردوە و بە دژی شیخ عوبەیدیلا قسەی کردوە، ئەم کتێبە لە پێوەندی بۆناساندنی تاکە تاکی عەشایر و بەڵگەی ئەو دەورانە، جێی سەرنجدانە ئەوڵە پەڕەی ۹۷ دا ئاوا دەنوسێ: شیخ عوبەیدیلا دوای تەگبیر و مەشوەرەت کردن لەگەڵ خەلیفەکان و سەرانی ئیلی کورد نامەیەکی بۆ شیخول ئیسلام موجتەهید ـ ی شاری ورمێ نوسی: «ئەگەر خوازیاری خوێن رشتن، نین و کوشت و تالآن و بروی خەڵکت ناوێ، پیویستە شاری ورمێ بدەیتە دەس من، دڵنیاش بن بە قانون و زاکۆن کار دەکەین و ئیجازە نادەین خەڵک توشی کەندو کۆسب و دەرد و ڕەنج ببێ وڵە مالّ و ناموس و سامانی خەڵکی پارێزگاری دەکەم، بەڵآم ئەگەر بە شێوەی ئاشتی شارنەدەیتە دەسمان دەترسم، وەک میاندواوی بە سەربێ و تاوانەکەی بکەوێتە، ئەستۆی توّ، بەڵآم ئێمە لە هەر هەل و مەرجێکدا، ریعایەتی مەسیحیەکان لەبەر چاو دەگرین و یارمەتیان، دەدەین، هەروەها لە بارەی شیخ عەبدولقادر کە لەو سەردەمەیدا لاوێ ۲۲ سالّە بووە و لە فەرماندەیی سپای کورد، بە یارمەتی سەرانی ئیلی ناوداری کوردەکانی بن دەس قاجار = ی ئێران، تێدەکۆشا، غوریانسە شەلە لە پەڕەی ۳۸ دا ئاوای نوسیووە:

Dr.Saleh Ebrahimi

هەمزاغای مەنگور سپەهسالار و **پێشکاری کوڵل** بوو گەورە گەرەکان و سەرانی ئەوسپایە، بە دەس هەمزاغاوە بوو سەرکردەکانی دیکەی وەک **محەمەد اغای مامەش، مامەندا‌غای پیران**، سوراغای سەروکی ئێلی زودی و عەوللاخان و برایمخانی زەرزا ـ یش حوزوریان هەبوو **سەراو پەردەی شیخ زادەش بریەتی بو، لە یەک چادری** سەربازی کە ئارایش و جوانی تێدا نەبوو محەمەداغای ماش بەوی دا بوو دولبادی کۆنە و... تێدا بو.

دوکتور سەیید عەزیز شەمزینی لە پەرەی ٦١ کتێبەیدا، دەنوسێ: (لە شاڵی ۱۸۸۰ ـ ز ـ حوکومەتی روسی تەزاری و دەوڵەتی ئینگلیس دوای و تووێژو تێکۆشانی فرە، توانیان شیخ عوبەیدیلا کە چارەنوسی نەتەوەی کورد، لە ڕێگایێ دیکەوە، چارە سەربکرێ. ئەو قسەوباسانە، بونە هۆکە شێخ بچێتەشاری ئەستەمبوڵ، بەڵام حوکومەتی عوسمانی، لە بابەتی دۆزینەوەی چارە سەرێ بۆنەتەوەی کورد، شێخیان خستە زیندان شێخ دوای سالێ کە لە زیندانی عوسمانی دابو، دەرە تانێکی بۆ ڕەخسا و لە زیندان رای کرد و لە ڕێگای قەوقازە وە، چوە کوردستان، بەڵام حوکومەتی عوسمانی بەها و کاری قاجاری ئێران ـ دوبارە شیخیان گرت. و دەرەتانی دوبارە بە سیج کردنی کوردیان پێ نەداو بە ڕۆژە ملی لەگەڵ کورەکانی و خاوخێزانیدا بردیانە حیجاز (: تایف) (عەرەبستان) و لە کوردستانیان دورخستەوە. حەزرەتی شیخ لە سالی ۱۸۸۳ لەوێ وەفاتی کردوە و لە سالی ۱۸۸۳ ی زاینی، بنە ماڵەی شیخ عوبەیدیلا، گەرانەوە، ولاّت و شیخ عەبدولقادر لە ڕێگای رابەری کردنی (جەمعییەتی تەعالی و تەرەقی کوردستان) ئیدامەی راپەرینی شیخ عوبەیدیلای دا و سەرەنجام شیخ عەبدولقادر گیان و ڕۆحی خۆی لە سەر ئازادی کورد و کوردستان دا ناو لە سالی ۱۹۲۵ ـ ز ـ بە دەسی تورکان: گەمارۆ مستەفا پاشا لە داردرا.

کریس کۆچە رانوسەر و ڕۆژنامەنوسی فەرانسەوی لە کتێبە کەیدا (راپەرین کورد)

Dr.Saleh Ebrahimi

پەرەی ۲۶ ـ ۴۴ ئاوای نوسیووە: (لە جەنگی سالّی ۱۸۷۷ ـ ۱۸۷۸ ـ ز ـ روس و عوسمانی‌دا شیخ عوبەیدیلا، بە فەرماندەیی دەسەیێ بچوک لە کوردان، لە شەڕدا بە شداری کردو بە دەس هێزی شەر فرۆشانی روس بە سەختی تێشکاو بە دەسی خالّی گە رایەوە سەرمالّ و ژیانی خۆی، حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا مرۆڤێکی سادە، قانیع و زەرا بە مەوجود، پارێزکار و فرە دیندارو بە تەقوا بووە، سەخت حەزی لەوە بووە کە نەتەوەی **کورد، لە ئازادی و سەر بە خوێی و شادی و بەختەوەریدا بژین**، کوردە کان شیخیان بە رەوانە کراوی خودا دەزانی و بە نوریێەری خودا تەماشایان دە کرد، ئەو مەبەستە لە قات و قری و وێرانی، بێ وێێەی، ناشی لە جەنگی روس و عوسمانی لە وێلایەتی کوردستانی بن دەس عوسمانی، فرە بە ئاشکرا دەبیندراکە خەڵک شیخیان هەروە ک رەوانە کراوی خودا تەشادە کرد. ـ شیخ عوبەیدیلا دوای نوسینی بەیانیەی خۆی، لە نێو بنیات نەران و دامەزرێێەرانی ـ ناسیونالیسمی نەتەوەی کورد، جیێ گرت.

کریس کۆچەرا هەروا لە بارەی شیخ عەبدولقادرە وە، کە سەناتۆری پارلمانی عوسمانی بووە، ئاوای نوسیوە: (شیخ عەبدولقادر لەپلەو جلکی سەناتوریدا روەە کاتە حوکومەتی عوسمانی و پێی دەڵێ (ئەمرۆ پێنج یا شەش وێلایەتی کوردنشین، هەیە، باش وایە حوکومەت، **خودموختاری بەوشۆینانە بدا**، تا لە رێگای مرۆفی شەریف و لە کارزان و دادگەر، باشتر بتوانن عەدالّەتی کۆمەلایەتی و تەوسیعەی پەرەدارو موتەوازین، بەدی بێنن، هەروە کو رام گەیاندوە ئێمەی کورد، دژایەتێکمان لە گەڵ تورکاندا نیە، تەنانەت فرەیش پێمان خۆشە، لە دەوڵەتی خودموختار ـ ی کوردستاندا، کە خوازیاری دامەزراندی ئەوەین، تورکە کانیش بە شداریمان لە گەڵدا بکەن پەرەی ۴۲ ـ لە مانگی ئاوریلی سالّی ۹۲۰ ـ ز ـ شیخ عەبدولقادر لە ئەستا فی کوردە کانی دانیشتوی شاری ئەستەمبوڵی ویست، کە نوێنەری تویژالی فرەپاینی کۆمکار و جامیعەی کوردی دانیشتوی پێتەخت بون کە لە (چینی ئاوکێش، بارکێش و گسکلێدەر و...) پێک

Dr.Saleh Ebrahimi

دەهاتن، نامەیەکی لەوانە بەدەس گەیشت کە رایان گەیاندبو، کە شێخ عەبدولقادر، شیاوی ئەوەیە، بە ناوی نەتەوە (میللەت)ی کورد، لەگەڵ حوکومەت دا قسەبکا و لە لایەکی دیکەیشە وە خوێندەوارو رونا کبیرانی کورد، کە لە دەوری ئەمین عالی بەدرخان، کۆببونەوە، شیخ عەبدولقادریان، لە سەروکی خویان لابرد و لە (جەمعییەت) کارکەنار: وە دریاننا، سەرەنجام کورد، توشیلەت لەتو جیابونەوە هات و دوسازمانی ناسیونالیسمی کورد لە شاری قوستەنتەنیە، بە دیهات و سازدراو کەوتنە گەڕ، یەک جەمعییەتی کۆمەڵاتی کورد، بە سەروکایەتی ئەمین عالی بەدرخان لەگەڵ مەمدوح سەلیم لە پلەی دەبیر کوللیدا. دوەمیان جەمعییەتی کورد و کوردستان بە سەروکایەتی شیخ عەبدولقادر، پێکهات، دژکارانی شیخ **عەبدولقادر، بە تایبەت تاکە تاکی خانەدانی بەدرخان، قەت بە ئینسافە وە لە بارەی ئەودا. داوەریان نەدەکرد و نەیان کردوە.** تەواوی دیپلۆماتەکانی خاریجی کە شیخ عەبدولقادر لەگەڵیاندا پیوەندی هەبوو بە تێکرا لەبن تەئسیری مەتانەت،وەقارو قورسی و سەنگینی و راستی و دروستی کاروکردەوەی جەمیلی کە سایەتی ئەودا قەراریان گرتبو.

شیخ عەبدولقادر لە و تووێژ کردندا لەگەڵ یەک دیپلۆماتی بە ریتانیای پێوەندیدار بە کومیسساریای عالی بە ریتانیا لە قوستەنتەنیە، پەند و ئەمسالیکی کوردی بۆ دەگێڕێتەوە **(دوژمنەکەت تە نانەت مێلوە یەکیش بێ مادام دوژمنە نابێ لەوە غافڵ بی.)** بۆ شیخ عەبدولقادر دوشت ئەسڵی بوون، یەکەم **تەزمینگەلی پێوەندیدار بە خودموختاری** نەتەوەی کورد؛ دوەم یەکبون **و وەحدت و سەربەخوێی کورد.** ئەوان بیروبڕوای خۆی بۆ. م. درویک یەکێ لە کومیسساریای عالی بەریتانیا لە قوستەنتەیە، بە ئاشکرایی دەر دەبڕێ و بەیانی دەکاوپێی دەڵێ: (ئەگەر دەوڵەتی ئەعلا حەزرەت پاشای ئینگلیس، **خوازیاری ئەوەبێ کە سەر بەخۆی کوردستان، رابگەیێنم و ئەوسا پشتیوانیمان لێبکا،** ئەو، ئەو کارە دەکا. بەڵام لە هەل و مەرجێکی ئاوەها نادیار، هەنگاو، هەڵێتانەوە بۆ کارێ

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاوەها پڕ گرینگ قازانجێکی بۆ کورد نابێ، ئەو لە ساڵی ۱۹۲۵ لەقوستە نتەنیە، ئەستامبوڵی ئێستا لەداردرا.

صالح محەمەد ئەمین لە کتێبە کەیدا (کوردو عەجەم تاریخی سیاسی کوردە کانی ئێران) پەڕەی ۱۵۵ - ۱۵٦ نوسیویەتی: مە بەست و ئامانجی ئیستراتیژی شیخ عوبەیدیلا، **سازدانی دەوڵەتی سەر بە خوێ کوردستان بوو**، هەدەفە کانیشی بە مجۆرەی خوارەوە بوون: ۱ - هەموکوردێ بەبێ سەرنجدان بە تەفاوەتە کانی خانەوادە و بنە ماڵە، خانەدانی، ئێلی، هەرێمی، زاراوەیی و... لە سەر بنەرەتی، پێوەندی نیشتمانی و میللی لە دەوری یەکتر کۆ بینەوە و لە دەوری یەکتر کۆیان بکاتەوە و لە حوکومەتی عوسمانی و قاجاری ئێرانی. بە رواڵەت ئیسلامی، جیایان بکاتەوە.

۲ - دژو دوژمنانی کورد چ دەسەڵاتدارانی عوسمانی یا قاجاری لە خاک و نیشتمانی کورد، وەدەر بنێ.

۳ - هەردوبەشی کوردستانی بن دەس عوسمانی و قاجاری؛ رزگار و ئازاد و سەر بەخۆ بکا.

۴ - دەیویست: ئاسایش و باری ئابوری، فەرهەنگی، کومەڵایەتی و سیاسی و بازرگانی، خوێندن، لە هەربارو بابەتێکەوە بۆ کورد و کوردستان دابین بکا.

۵ - پێوەندی دۆستی لە نێوان گەلانی مەسیحی، ئەرمەنی، ئاشوری، زەردەشتی هاو ولاتی کوردە کان لە سەر بناغەی پێکەوە سازان و چاو پۆشی لە ئایین و دین و مەزهەب و ڕێباز گەلی جیاجیا و ڕێز و حورمەت گرتن لە یەکتر و پاراستنی کەرامەتی یەکتر و مرۆڤانی یەکدی، بەدی بێنێ.

٦ - پاراستنی هاو پێوەندی خەڵکی موسوڵمانی ئێران و عەرەبی ویلایەتی موسڵ، بەغا، حیجاز، میسر، لەبەر چاوبگرێ. بۆگەیشتن بەو ئامانجە گەورانەش لە ڕێ و ڕەسم و ئوسلوبی تێکۆشانی سیاسی و رامیاری دیپلۆماتیک و نیزامی کەڵک وەر بگرێ.

Dr.Saleh Ebrahimi

دەرکینان نوسەری ئیرلەندی، زەمانێ کە لە عیراقدا تەدریسی کردوە و لەوێ کە لە گەڵ مەسئەلەی کورد ناسیاوی پەیدا کردوە، لە کتێبە کەیدا (کوردە کان و کوردستان) دا ئاوەهای نوسیووە، سالّی ۱۸۹۲ ـ ز ـ حوکومەتی عوسمانی فێرگە، گەلێکی بە ناوی تەلّقینی حوسنی وەفاداری سەبارەت بە ئیمپەراتوری عوسمانی لە نێو رووّکانی سەرانی کورد و عەرەب و لە هەمان کاتیشدا ناسیاوکردنی ئەوان بەنەزم و نیزامی، نیرامیگەری، لە نێوسپایێ تازە دامەزراو، سازدابوو ئەو ئەزمونە فرەی پیێ نە چوکە لە سالّی ۱۸۷۸ ـ ز ـ شیخ عوبەیدیلا بوّکوّنسولی بەریتانیا (کلایتون) ئاوەهای نوسیبو: میللەتْ و نەتەوەی کورد، میللەتێکە جیا، لە تورک و قاجار، مەزهەب و رێبازیشیان و ئاداب و روسومیشیان، لەوان جیایە و جیاوازی‌مان هەیە، سەرانی ئێلی‌کورد و حاکمانی نەتەوەی کورد چ ئەوانە لە بن دەس تورکاندان یا ئەوانەی لەبن دەس قاجار دان، **ناتوانن لەسەر ئەوشێوە ژیانە بە ردەوام** بمێننەوە... کوریس کوّچە را لە سەر نامە کەی شیخ عوبەیدیلا دەروا و ئاوەها دەنوسێ: «لە گەڵ ئەو دوحوکومەتە ناکرێ بە وشێوە بەردەوام بین و لە گەڵیاندا ژیانێ بەبێ وەیانە، بدەینە سەر، ئەبێ کارێ بکەین تا دەوڵەتە کانی ئوروپایی سەرنج بدە نەکارو باروکەند و کوّسبی کوردان کە بە دەس زوڵم و ستەمی ئەو دو حوکومەتە مارِز و زاڵمانەوە نالّەیان **دەگاتە ئاسمان، ئەسڵی‌نامە کە بە خەتی شێخە** کەئێستا بەوێنەی بەڵگە و سەندی تاریخی، لە ئارشیوی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا راگیردراوە و بە داخەوەگیر ئێمە نەهات نابیخەینە بەر چاوی خوێنەرانی بەرێز، ئەدگار ئوبالاس لە کتێبە کەیدا (بزاوی کوردە کان) تەرجەمەی ئیسماعیل فەتتاح قازی پەرەی ۹ نوسیویەتی: **(یەکەمین هەنگاوی کوردایەتی سیاسی و میللی ئوگری‌کوردە کان لە سالّی** ۱۸۸۰ ـ ز ـ بە هوّی بیرورای یەک شێخی کورد، بە ناوی شیخ عوبەیدیلای نەهری **شاهی شەمزین، ئەنجامی‌گرت، شیخ عوبەیدیلا**، لە ناوچەیێ لە نیشتمانی کوردستان، دەژیا، کە بە ناو بەشێ لە خاکی تورکیە، دەژمێردرا، شیخ عوبەیدیلا، لە بەرا بەیەک

Dr.Saleh Ebrahimi

ناوچەی کوردنشین بن دەس قاجاری ئیران هێرشی بردو **هەدەفی شیخ لەو راپەرین و بزاوە ئەوە بو کە بۆ نەتەوەی کورد، دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی سازبدا**. ن. ئا. خەلفەین نوسەرو پروفیسوری ناوداری روس، کە لە سەنەدە کانی لە ئوروپای رۆژاوادا، بە ناوی مەداریکی رەسمی لە نوسینی تاریخدا کە لکی لیوەر، دەگیر درێ، بەشێ فرەلە کتێبە کەیدا بە ناوی (خەبات لە ریگای کوردستان) دا، کە بە کوردی سۆرانی تەرجەمە کراوە، دەیکاتە وەقفی بارودۆخی دەورانی راپەرینی شیخ عوبەیدیلا، ئەم کتێبە بە هۆی جەلال تەقی لە زمانی روسییەوە بە کوردی سۆرانی تەرجەمە کراوە، کوردستان باشوری: عیراق. ئەویش ئەم بزاوی میللی **ئوگرانەی کوردەکان، بە ناوی یەکەمین وگەورەترین راپەرین لە سەدەی ۱۹ی زایینی**، دادەنێ. ـ شیخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین یەکێ لەگەورەترین عالمان و عارفانی رۆژگاری خۆی بووە و کتێبی مەسنەوی خۆی بە زمانی فارسی نوسیوە کە لەو سەردەمەدا یەکێ لە زمانە کانی باو بووە، لە ویژە و ویژەوانی رۆژ هەلاتی نافین، لە سالە کانی (۱۸۷۸ ـ ۱۸۸۲ ـ ز ـ) وە بێجگە لەمە، ریسالە و نوسراوی دیکەیشی بە زمانی کوردی و عەرەبی هەیە، بۆیێە لە چاپی سێوەمی: مەموزین دیوانی حەکیم ئەحمەدخانی، نوسراوە:

(ئەقیدائیمانێ) تە ءلیفی شیخ عوبەیدیلایە، شیخ عوبەیدیلا، کورِی سەیید تاها ـ ی نەهری یەکێ لەناودارترین سالیکانی ریگای عیرفان و بەچەن پشت دەگاتە حەزرەتی غەوسی ئەعزەم: شیخ عەبدولقادر گەیلانی کوردی گەیلانی لای کرماشان، کە لە ئەعزەمیەی بەغا نیژرراوە (کتێبی ئێران شار چاپی ئێران دیانی بەوە داناوە کە ئەزاتە کورد بووەو پرزانا حسین حوزنی موکریانیش لای وایە کەئەوزاتە کوردە.) مەسنەوی شیخ عوبەیدیلا، فرەتر کە سایەتی دینی و مەزهەبیو ریبازی عیرفانی ئەوزاتە نیشان دەدا، شیخ بیروڕای خۆی بە ویێەی شیعری عارفانە بەیان کردوە و لەگەلْ ئەوە شدا لە بارەی باری سیاسی و کۆمەلایەتی کورد، بۆ رزگاری نەتەوەی کورد، لە دەس زولْم و ستەمی

Dr.Saleh Ebrahimi

عوسمانی و قاجار لە کلکەی سەدەی ۱۸ی زاینی بەشیعر فەرمویەتی:

کورد سەحرفند جمع آن همین — کاف کمال و راء رشد و دال دین
جوهری دارند در فضل و هنر — کە ندارد هیچ اقوامی دیگر
خود شدم حاضر میان کارزار — باگروهی عَدِّ آن پنجاه هزار
متفّق گر بود و بودی یک امیر — دولتی میگشت بی‌مثیل و نظیر

لە بابەت عیرفانیشەوە فەرمویەتی:

از دل و دیده بباید ساخت پا — تا رسد سالک بە درگاه خدا
گر خدایت چشم حق بینی دهد — کی خدا بین خویشتن بین می‌شود
ای برادر کسب عشق از صحبت است — غیر علم عشق کسب غفلت است

لێکۆڵەرو موتەرجیم و شاعیری ناوداری کورد هەژار بەشیعری کوردی فەرمویەتی:

کە سەردەستەی هەمو مەستانە خالید — نە مامی باغی کوردستانە خالید
فیدات بم نیشتمان بۆ شارەزورت — کە روناکە شام و ئەستەمبوڵ بە نورت

مەبەست لە ئەستەمبوڵ شێخانی شەمزینە، هەروەک دەڵێ:

بە عەبدوللاّ و تاها پیری شەمزین
لە داوای دین نە ماندووبوون نە شەمزین
شەمی دڵ بوون و زەینی مەحفەلی دین
وە تەن هەرشادیی! تۆوو دوکورەت دین

سەرچاوە مەسنەوی شیخ عوبەیدیلا شەمزینی ۱۸۸۳ - ۱۸۷۸ ز کە چەن کس لە ساداتی نە هری لە ۱۹۹۹ی زاینی موئەسەسەی زاگرۆس میدیا، گۆتۆمبێرگ سوێد مارسی ۲۰۰۰ - ز - ئەو مەسنەویان لە چاپداوە و کتێبی راپەرینی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین بە زبانی کوردی بە قەڵەمی دوکتور محەمەد صاڵح ئیبراهیمی (شەپۆل) پەرەی ۴۶ تا ٦٠٦ کە قەراوە لە هەولێر وەزارەتی

Dr.Saleh Ebrahimi

(فەرهەنگ): رۆشنبیری کە ۲۰۰٦ ز ـلە چاپی بدا.

بۆکەمێ رون کردنەوە: ئەبێ بڵێین: دوای تێشکانی ئیمپەراتوری عوسمانی لە یەکەم جەنگی جیهانیدا، مستەفاگەمالّ ئەتاتورک و هاو قەتارانی بۆگوڕوتین و تەوانداں بە تورک سالاری، کە هەدەفی تور سازدان و تاوا ندنەوەی کەمە نەتەوە یەکانی ناتورکی نیشتەجێ ئاناتوڵی، بوگە، لە بەروریایی و ئاگاداری و تێگەیشتن و پێگەیشتنی میللی وکوردایەتی کردنی کوردەکانی بن دەس عوسمانی و تورکیە و لەبەر پرهێزی بزاوی ئازادیخوازی کورد، تورکەکان نەیان توانی بە ئامانجی پیس و نگریسی خویان بگەن (بروانە:

dr. t. z. tunayatukiye desiusi partial 1859-1 lstanbul - 1951 4 Z 9 430, 1957.

هەروا بڕوانە: کتێبی کوردانی گۆران و مەسەلەی کورد، لە تورکیە، نوسراوی ئاکۆپف ـ هاکوپیان، تەرجەمەی سیروس ئێزەدی بلاّوکی هیرمەند چاپی ۱۳۷٦ی هەتاوی ـ شۆڕشی کوردەکانی تورکیە و شوێن دانانی ئەوە لە سەر پێوەندی دەرەوەی ئێران چاپی ۱۳۷۴ تاران کاوە بەبات) لەو سەردەمەیدا، (جەمعییەتی تەعالی کوردستان) کە دامە زریێەرانی ئەوە: **عەللامە بەدیع زەمان مەلا سەعید نوڕسی** (کە لەم سەر دەمەدا خەڵکی ئەندە نوڕی بە فقیە و قتوای فقیهی ئەوزاتە عەمل دەکەن)، خەلیل خەیاڵ لەموتکی، هەمزە بەگ لە موکس و... بوون و زوڕینەیان لە موهاجیرانی کوردی دانیشتوی ئەستەمبوڵ کە ئەندامی ئەو (جەمعییەتە) بوون، لە یەکەمین کۆنگرەی (جەمعییەتی تەعالی کوردستان) سەیید شیخ عەبدولقادر نەهری شاهی شەمزین، کە سەناتورو رەئیسی مەجلیسی سەنا و شورای عوسمانی بوو و تازە لە تەبعیدی مەکە، بۆ نیشتمان گەرا بۆوە، بۆ سەرۆکایەتی ئەو (جەمعییەتە) هەڵبژێر دراو ئەمین عالی بەدرخان و ژەنرال فوئاد پاشا، کرانە بریکاری سەرۆکی جەمعییەتی ناو براوو ژەنرال حەمید پاشاش کرا دەبیرکوللی ئەو جەمعییەتەکاروتێکۆشانی ئەو جەمعییەتە، سیاسی و کۆمە لایەتی و ئابوری و فەرهەنگی بوو دەیان **ویست مافی چارەنوسی کورد، دابین بکەن** ـ بڕوانە شیخ عەبدولقادر کوڕی مەلیک غازی شێخ عوبەیدیلا نەهری پەرەی ۷۰ و ۷۷ و ۸۵ کتیبێ کوردەکان، کەنداڵ، عیسمەت شەریف وانلی و مستەفا نازدار، تەرجەمەی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئیبراهیم یونسی چاپی روزبیهان ۱۳۷۰ی هەتاوی تاران. ـ ئەو جەمعییەتە خوو رەوشتی مام ناوەندی هەبوو لەگەڵ حیزبی حوریيەت لە **سەر دابین کردنی خودموختاری کوردستان، لە چوار چێوەی** عوسمانی و تورکیە، هاو بیروراییان، سازدابو، جەمعییەتی تەعالی کوردستان، لە ئوستانەکانی: دیار بەکر: (ئامێد) بدلیس، خەرپوت، نوێنەری هەبوو بۆ سەر و سامان دان بە باری ئابوری، سیاسی، فەرهەنگی و کۆمەلایەتی، سەخت تێدە کۆشان، کۆمیسیاری عالی بەریتانیا لە ئەستەمبوڵ، لە تەلگرافێکدا، کە بۆ نوێنەری دیپلۆماتیکی بەریتانیا لە بەغا، لە بروارى ۱۸ی ئاوریلی سالّی ۱۹۱۹ی زاینی نوسیبو، رایگەیاندبو، کە سەیید شێخ عەبدولقادر کوڕی شێخ عوبەیدیلا نەهری، سەرۆکی جەمعییەتی تەعالی کوردستان و رەئیسی مەجلیسی سەنای عوسمانی لە لایەن کومەتیەی کوردەکانی ئەوێ، پێشنیارێکی بۆمن هێناوە **و داوای سەربە خۆیی کوردەکان و ئازادی ئەوانی کردوە** تا لەبن ستەمی لە تاقەت بەدەری، زوڵم و زۆری تورکان، رزگار بکرێن و **سەر بە خۆوەدەوڵەتی تایبەت بە خۆیان** بۆ دابین بکرێ (کتیبێ کوردانی گۆران سەرچاوەی بەرو) ـ لە **(شیرۆ)** نێزیکی مەلاتیە کۆنگرەیێ لە سەران و نوێنەرانی عەشایری کورد، سازدراوە (٦ سپتامبری ۱۹۱۹ ـ ز ـ) ئەوانەیوا لەو کۆنگرە بە شداریان کردوە، کەسانێ وەکو: بەدرخان، کامران عەلی بە درخان، جەلادەت بەدرخان، جەمیل پاشازادە، ئەکرەم بی، عەلی غالب بی والی خەرپوت، حاجی موسا مالیکی موتکین، شێخ عەبدولباقی کوفرەوی بدلیس، عومەراغا مالیکی دەرشۆ، رەسول ئاغای مشاسایی، سەعدوللاّ ئەفەندی نوێنەری پێشوی مەجلیس، شێخ محەمەد ئەفەندی، شێخ زیائەدین ئەفەندی، نورشینی و جەمالّ چە توّی مالیکی گرزایین و... لەو کۆنگرەدا بە تێکرای دەنگ **خەلیل رەحیم بی** کە ریش سپی و سەرکردەی ئێلی بەدرخان ـ یەکانە، بە نێوی فەرماندەرو فەرمانرەوای کوردستان هەڵیان بژاردوەو بە ناوی کومەیتەی دیفاع لە حوقوق و مافی کورد، ئوسولی ئەساسی **کوردستانی ئازادیان، راگەیاندوە** و مەفهوم و واتای ئەو ئوسول و بنەرەتیانە، بۆ سەرانی کورد، رەوانە کراوە و بەیانیش کراوە، تورکەگان رایانگەیاندبو، کە لە هاوینی ۱۹۱۹ز، سەرگورد نوێنێلی

Dr.Saleh Ebrahimi

ئینگلیسی سەفەری بۆ مەلاتیە کردوە و چوونی ئەو جێی دودڵی‌نیە: لەم هەل و مەرجەدا بزاوی کورد، ئەوەندە کارایی و بە کار بووە کە لە نێوگەلانی نەتەوە یەک**گرتووەکانیشدا، وەرگیراون**، قسەلە بەرەسمی ناسینی **(حوقوق و مافی میللی کورد، لە پەیمانی سێوێر**، دا هاتۆتە گۆڕ، سێوێر پەیمانێکی ئاشتی بوو کە لە هاوین. ای ئوتی سالّی ۱۹۲۰ ز لە پاریس بۆ دامەزراندنی یەک حوکومەتی خودموختاری کورد، بە سەر عوسمانیدا، داسەپابوو (شۆرشی کوردەکان کاوە بەیات و کتیبی کوردانی گۆران سەرچاوەی بەرو). لە مادە (٦٢)ی پەیمانی سێوێر دا تێبینی کرابو، کە لە خاکی بن دەس **عوسمانیدا، ویلاّتی خودگەردان کە زۆرینەیان کوردبن، بۆکوردان سازبدرێ**، لە مادەی (٦٣)ی ئەو پەیمانەدا حوکومەتی تورکیەی موتەعەهید کرد بو کە بە پێ بەرنامەیێ کە کومەیسیۆن پێکیدێنێ، **خودگەردانی کورد، ئەبێ لە ماوەی سێ مانگدا**، جێی بە جێ بکرێ و لە مادەی ٦٤)ی ئەو پەیمانەدا تێ بێنی کراوە کە کوردکان دە توانن، لە جامیعەی میللەل بخوازن، کە حەق و مافی ئازادی و جیابوونەوەی نەتەوەی کورد، لە تورکیە، بەوان بدرێ.

واسیلی نیکیتین لە بابەت گرینگی پەیمانی سێوێر بۆکوردەکان دەنوسێ: هەرچەندکە پەیمانی سێوێر، تەنیا بەسەر کاغەزە وە ما، لەگەلّ ئەوەشدا ئەو پەیمانە لە تێگەیشتن و **پێگەیشتنی مەسەلەی کورد، چەرخانێکی فرەو پڕگرینگبوو**، چونکا بۆ یەکەمجار لە میژودا مەسەلەی خودموختاری، ئەو ئوستانانەی کە زۆربەیان کوردن، لە سەنەدێکدا، کەو تۆتە بە رورد بوونەوە و سەرنجدان، لەو روژەوە ئێرلەگرینگی پێدانی نێوگەلانی **مەسەلە وکێشەی چارەسەری کورد، گومان و دودلّی تیانەماوە و ئەبێ چاربکرێ** بروانن: پەیمان و ئەسنادی ئاشتی سێوێر، مەسکەو ۱۹۲۷ ز پەرەی ۲۴ و ۲۵ وکتێبی کوردانی گۆران پەرەی ۱۱۰ و ۱۱۴ خالید جەبرانلو کە لە ۱۹ی ئوتی سالّی ۱۹۲۰ ـ ز ـ بەناوی رەسمی سەرکومیسیونی موحاسەباتی شورای دادگای عالی ی(لە ئەرزەروم)دا هەلّبژێردرابو لەکومەتیەی نهێنی لەگەلّ جەمعییەتی تەعالی کوردستان، بۆسەر بە خۆیی کوردستان فرەسەخت دەکۆشاو نەخشەی بزاوی چەکدارانەش لەگەلّ ئەودا، بنچینەی

Dr.Saleh Ebrahimi

داریژ رابوو لەگەل **شێخ عەبدولقادر** کوری شیخ عوبەیدیلا نەهری شەمزینی و ئەو رەحمان حەقیار کە لە سەران و ئەندامانی جەمعییەتی تەعالی کوردستان بون لە شاری ئەستەمبوڵ، پێوەندی سازدابوو بە یارمەتی ئەوان لەگەڵ **یوسف زیا** و هاوکارانی، لەگەڵ نوێنەرانی مەجلیسی گەورەی میللی تورکیە، نێزیک بەبونەوە و بەبونە هاوڕێ کە لە رێگای **جامیعەی میللەل بۆ ئەوەکوردستان ئازاد بکرێ**، بکۆشن، هەر لەو سەردەمەیدا خالید جە برانلو، دەسی کرد بە کۆکردنەوەی پەیامە نوسراوەکانی فەرمانڕەوایانی گوندەکانی بەشی وارتو، بولانیق، مەلازگرت، خنیس، کارلیف، سولخان و چیکجوراغا کە لەو پەیامانەدا لە جامیعەی میلل داوایان کردبو، کە بە کوردستانی بن دەسی تورکیە سەربە **خۆیی بدەن** - ئەو پەیامانە لە رێگای جەمعییەتی تەعالی کوردستان - ەوە - بەهۆی مستەفا **نمرودی و ژەنرال شەریف پاشای کورد بۆ جامیعەی میلەل**، ڕەوانە کران، کوردەکان لەرێگای زانیاری، دۆستی و مەحەبەت و راپەرین بۆ ئازادی ئەو کاوڕاپەرینانەیان ئەنجام داوە، بە تایبەت کە **ژەنرال مستەفا بارزانی و زوهوری راپەرینی گەورەی بارزانی و بارزانیان** سالی ۱۹۷۰ ز چۆکی بە **بەعس‌دادا و مافی ڕەوای کورد، بە ڕەسمی ناسێندرا** و ئێرناشێ کورد لە نێوگری، گرگرتوی نەوتی خۆیدا بسوتێ یالە نێو ئاوی کوردستاندا بخنگێدرێ.) ئالەوەها هەل و مەرجێکدا، ژەنرال **شەریف پاشا** کە لە ئیمپەراتوری عوسمانیدا خاوەن پایە، وە پلەێ فرەبەرزی هەبو، لە کونفەرانسی و رسایشدا کرابووە **سەرپەرستی کۆڕی نوێنەری کوردستان لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ئێران** کەوتە و تووێژ کردن، لە بابەت سەر بە خوێی کوردستانی بن دەس عوسمانی کە ئەگەر ئێران یارمەتیان بدا ئامادەیە کەلەبن قەیمومەتی ئێران دابێ و دو یاداشتیش لە (۲۲ ی مارسی سالی ۱۹۱۹ - ز - و ۱ ی مارسی سالی ۱۹۹۰ - ز - بە ناوی نوێنە رایەتی کورد، لەگەڵ **نەخشەی کوردستانی یەکپارچەی** بن دەس عوسمانی لە بابەت کوردانەوە، بە کونفەرانسی ئاشتی دابوو، ژەنرال شەریف پاشا هەروا لەگەڵ دەسەی نوێنەرایەتی داشناکی ئەرمەنی یەکان، دەسی بە وتووێژ کردبوو لەگەڵ ئەواندا لە ۲۰ ی دیسامبری سالی ۱۹۱۹ - ز - ئاگاداری نامە یەکیان بە کۆنفەرانسی ئاشتی دابو

Dr.Saleh Ebrahimi

(بڕوانە کتێبی کوردانی گۆران پەرەی ۱۰۵ و ۱۷ سەرچاوەی بەرو.)

نوکتەی سەرنج راکێش ئەمەیە کە دوکتور مەحمود ئەفشار لە مانگی پوشپەری ساڵی (۱۳۰۴) هەتاوی لە بابەت بزاوی کوردەکانی عوسمانی و کەم و کوڕی موعاهدەی (ویدادیە و تەئمینیە) نوسیویەتی: ئەگەر لە بابەت بە دیهێنانی پیوەندی فەرهەنگی، ئابوری هەرێمی کوردنشین لە بەشی ئێران تێکۆشانی چالاکانە ترئەنجام بدرێ... ئەوسا بۆ ئێمە **هیچ زەرەری نابێ ئەگەر رۆژێ کوردستانی بن دەس عوسمانی ئازاد و سەر بە خۆبێ و لە نێوان ئێمە و حوکومەتی تورک، یەک دە و لەتی کورد ـ ی‌ها و رەگەز لەو سنورەدا** فاسیلە بێ و تاراوە یەک ئێمەی ئێرانی لە مەترسی نیژادی زەرد ئاسودە و دڵنیا دەکا (بڕوانە مەجەڵەی ئایەندە ژمارەی ۱ جۆزەردانی ۱۳۰۴ ی هەتاوی پەرەی ٦٢ و ۱۷۱ و کاوە بەیات سەرچاوەی بەرو) هەروا ئیعتیلائولمولک نە سروللاّ: (خان خەلعەتبەری) کە حوکومەتی کوردستانی بە دەس بوو لە پوشپەری ۱۳۰۴ی هەتاوی لە سنەوە، هەواڵێکی چڕوپڕی بۆ تاران، نارد بوو ئیشارەی بەتاریخ و جوغرافیای کوردستان کردبو و رای گەیاند بوو، کە رەگەزی کورد ئێرانی و خوێنە کەشیان خوێنی ئێرانیە. ئەبێ هۆی خۆشی و بەختەوەری و ژیانی ئەوان بە چاکی دابین بکەین و لە راکێشانی بیروسەرنجی کوردەکانی نێو دوروان: بەینە نەهرەین غافڵ نەبین، نامەی راپۆرتی حوکومەتی کوردستان لە سنەوە.نمرەی ٦٩٢، ۴ی پوشیەری ۱۳۰۵ موئەسەسەی موتالەعات ۳۸ و ۳۵ و ۵۸ بزاوی کوردەکان.کاوە بەیات پەرەی ٦٩. هەروا کەسانێ دیکەی وەک نەسروللاّخان بیهنام و میرزا عەبدولحوسین‌خان و **تەیمور تاش وەزیری دەرباری پەهلەوی** کە بەشێ فرەگرینگی لە سیاسەتی خاریجی ئێرانیشی بە دەس بو، باوەرو ئەقیدەیان وابو، نابێ کارێ وا بکرێ کە کوردەکان لە ئێران برەنجێن و سەرهەنگ ئەمین فرە باوەڕی بەوەبو کە دەبێ کوردەکان مەحەبەتیان لەگەڵدا بکرێ تا فرەتر جەلەبو جەزبی ئێران ببن. محەممەد عەلی فروغی، دەیوت: تۆی لەقی کوردستانی ئازاد و سەر بە خۆ، ئینگلیسیە کان لە نیۆزاری کوردیاندا، تورووکاندوە و حوکومەتی تورکیان لەو بابەتەوە، خستۆتە دڵەتەپە، دیارە ئێمەیش دەبێ وەکو تورکان

Dr.Saleh Ebrahimi

لەر زمان، لە سەردڵ بنیشێ، بەڵام بە داخەوە تورکەکان، ئێمە تاوانبار دەکەن کەئێمە یارمەتی کورد، دەدەین تا**کوردستانی سەربەخۆ لە هەرێمێکی کوردەواریدا لە نێوان ئێران و تورکدا، سازبدەن** (سەرچاوەی بەرو پەرەی ۱۱٦) جاهەر لەبەر ئەوە نیگەرانن کە دەوڵەتی ئێران نایەوێ لە تەئمینی حودود، لەگەڵ تورکاندا هاوکاری بکا، دیارە مەبەستی تورکەکان لە تەئمینی حودود، ئەوە بووە تا بە یارمەتی حوکومەتی ئێران **لە دەس کوردستانی سەر بەخۆ**، رزگاری بێ (سەرچاوەی پێشو) سەرەنجام فروغی و کومێسیۆنی تەئمینی حودود، کاری خۆی بە ئەنجام گەیاندو تەنانەت لە خەرمانانی ۱۳۰۹ ی هەتاوی لە پشت سەر، لەسەر **سنوری دەسکەری ئێران، کوردەکانیان دا بەرتۆپ و موسەسەل. عەلی مەنسور لە وەڵام بە سەفارەتی کوبرای تورکیە، فرەتوندو بە ئاشکرا و تبوی، ئەگەر هێزی شەڕوانی** ئێران کوردی نەکوشتباو وەبەر توپ و تانگی نە دابایێ تورکەکان، بە وچەن ژمارە قوشونە کەم ولاوازەی خۆیان، قەت نەیان دەتوانی، راپەرین و بزاوی ئاگری داغ، ببەزێتن (سەرچاوەی بەرو) و لەرێبەندانی ساڵی ۱۳۱۰ی هەتا وێشدا بەرزایەکانی گرینگ و سەوقولجەیشی ئارارات لە خاکی کوردی بن دەس حوکومەتی ئێران، بە تورکان دراو لەوە بەدوا تادوابڕانی سەڵتەنەتی رەزاخان، سیاسەتی خاریجی ئێران، ئابروی لە دەسدا و لە تێکۆشانی بەرچاووشیاو، ئیتر وەستا. (بڕوانە بزاوی کوردەکان کاوە بەیات و کتێبی کوردانی گۆران سەرچاوەی بەرو.) بەراوە ژوی بیروڕای (خەلعەتبەری) کە بەجیاکردنەوەی (دیاری کردنی سنور) لە (تەئمینی سنور) باوەڕی هەبو، بەرداشت و باوەری فروغی بە تەواوی خەیانەتکارانەو نادروست بو (بڕواننە کتێبی کوردانی گۆران پەرەی ۱۷۳ و بزاوی کوردانی تورکیە کاوەبەیات سەرچاوەی بەرو) وگۆ فاری ئێرانمیهر پەرەی ۷۹ و ۸۰ میهر و ئابان و ئازەری ۱۳۸۴ ی هەتاوی بە قەڵەمی دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

ویستی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین

شێخ عوبەیدیلا دەیویست چلۆن گەلانی بالکان کە لە دەیەی (۱۸۷۰ ـ ۱۸۸۰ز) بە پشتیوانی روس و دەوڵەتانی ئوروپا، توانیان دەوڵەتی نە تەوەیی خۆیان بە دەس بێنن، شیخیش بە پشتیوانی هێزی چەکداری کورد و لە رێگای دیالۆگ و دیپلۆماسی و ناردنی نوێنەر، بۆلای بالوێزو نوێنەرانی ئوروپا و روس و سەرانی قاجار و عوسمانی و عەرەبو مەسیحی و ئەرمەنی و ئاسوری یەکانی کوردستان کاریٚوا بکا مەسەلەی کورد، بکاتە، مەسەلەیێکی نێونەتەوایەتیو نێو دەوڵەتی وکوردایەتی کورد، بچەسپێنێ و دوڵەتی کورد، لە کوردستانی گەورەدا، دابمەزرێنێ. لە راستیشدا لە راپەڕینی ۱۸۸۰ز ـ دا پردی وتوویژی لەگەڵ دۆست و دوژمندا، سازداو لە شەڕی نێوان روس و عوسمانی (۱۸۷۷ ـ ۱۸۷۸ ز) بۆ ئازادی کورد و کوردستان کەڵکی وەرگرتووە.

باشە بزانین شێخ هەرچەند لە سەرەتاوە چەکی لە عوسمانی وەرگرت تا لە غەزوەی روسا بە شدار بێ.بەڵام ئەو چەک و چۆڵەی بۆ ئازادی کورد و کوردستان بەکاربرد، بەڵام ئەرمەنیەکان لە شەری ۱۸۷۷ و ۱۸۷۸ز ـ چ بە ئاشکرا و چ بە نهێنی پشتیوانی لە روس دەکرد. لە رێکەوتنی (سانسیفانۆ) لە ۱۸۷۸/۳/۳ ز ـ روسیە لە بەندی ٦١ رێکەوتنی بێرلین لە ۱۸۷۸/۷/۱۳ زاینی ئەوە، دەگونجێنێ کە تورکیا، دەبێ رێفۆرمێکی شێوە ئۆتۆنومی بۆ ئەرمەنیەکان، دابین بکا، لە ناوچەکانی ئەرمەنیە کاندا، کە زۆربەی زۆری خاکی پرپیت و بەرەکەتی ناوچەکورد، نشینەکانی دەگرتەبەر، ئوروپا بە تایبەت ئینگلیس پشتیوانی لەوە، دەکرد وگو شاریشیان لە سەر توکیان دانابوو.

شێخ عوبەیدیلا لە نەهری ۲۲۲ کەس لە سەرانی هۆزە کوردەکان لە بەهاری ۱۸۸۰ز ـ لە دەوری خۆی کۆکردەو لەو کۆنفەرانسەدا، کوردانی بۆ وەحدەت و یەکیەتی بانگ کردو پێی و تن کورد، کافەکەی، بەواتای کەمالّە، (رِێ یەکەی) بەواتای روشدو تەرەقیە و (دالەکەی) بەواتا دین و مەرام و ئیدئۆلۆژیکە. یانی کورد، دارای ئەو

Dr.Saleh Ebrahimi

سیفاتانەیەودەبێ موتتەحیدو یەک بێ تا سەرکەوێ و دەوڵەتی سەر بەخۆی، تایبەت بە خۆیی هەبێ. جادوای تەگبیر و مەشوەرەتێ چڕوپڕ لە کۆتایی مانگی ۹ (: سپتامبر) و سەرەتای مانگی مانگی ئوکتوبری ۱۸۸۰ ز لە ۲ قۆڵەوە، بەسی چل هەزار، شەڕوانو گریلای کوردەوە، رویان کردە کوردستانی بن دەس (قاجار).

مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلای نەهری کە دوای وەفاتی شێخ سالّح ـ ی مامی لە ۱۸٦۵ ز ـ بۆتە رابەری تەریقەت و ڕێبازی سەیید تاهای بابی و خەڵک هەروەکو نێردراوێی ئاسمانی، باوەڕو بڕوایان بەوزاتە نیشتمان ویستە هەبووە و **دەستوری ئەویان، هەروەکو، دەستوری خوا و پیغەمبەر** هەم لە باری دینی و هەم لە باری نیشتمانی و کوردایەتیەوە، وەرگرتووە و بەڕێوەیان بردوە ۰

شێخ عوبەیدیلاگەورەترینی

ئەوزاتە مەزنە،گەورەترینی رابەری هاو چەزحی کورد، بووە لە کوردستاندا، شێخ دیتی، میران کورد بەدەسی عوسمانی و قاجار لە ناوبران و کورد لە هەمو مافێکی مرۆڤانی فەرهەنگی، ئابوری، کۆمەڵایەتی و سیاسی بێ بەشکرا و وارگەو نشینگەی کورد و کوردستان وێران کراوە و جەنگی سالّەکانی ۱۸۷۷ ـ ۱۸۷۸ ز) روس و تورکی عوسمانی ئەوەندی دیکە هۆی مالّ وێرانی و ئاوارە بونی کوردی، بە دیهێناوەو کوردیان ناهومێد و کزو کەساس کردوە، شێخ هەم لەکەسایەتی دینی و هەم کەسایەتی نیشتمانی خۆی کەڵکی وەرگرت و **بۆ ئارادی کورد و کوردستان ڕاپەڕی** و لە شەڕی روس و عوسمانیشدا، ئەزمونێ فرەی بەدەس هێنابوو. کیرزن دەڵێ: شێخ عوبەیدیلا، زاتێ پیرۆز و ناودار و رابەرێکی نیشتمانی کوردە Persia and the Persian Question (George Nathaniel Curzen تروتێر trotter کە هاو روژگاری شێخ بووە دەڵێ: «پڕ نفوزترین و پڕ دەسەلاّتترین و خۆشەویست ترینی کە سە، لە نێوکورد ستاندا و خەڵک بە پیرۆزتر و پاکتر و مەزنتر لە سولتانی عوسمانی دەزان. نامەی ئارشیوی

Dr.Saleh Ebrahimi

ژمارەی ۲۲ لە تروێتێر بۆگۆشێن ۲۰ تەشرینی ۱ (:گەلاوێژو ئوکتوبر) سالّی ۱۹۸۰ ز ترابۆزۆن. ئێس. جی ویلسۆن لە پەسنی شێخ دا، دەلّێ: خەلّکی کوردستان لە دەوری شێخ کۆبونەتەوە و فرە بە پیرۆزتر و مەزنتر لە سولّتانی عوسمانی و شەریفی مەککەی دەزانن، نەک تەنیا وەکو را بەرێک، بەلّکو هەروەکو پێغەمبەرێ کە لەلای خواوە هاتووە، باوەر و ئیمانیان پێیەتی (بڕوانە رۆبێرت سپیر Robertspiey) دوکتور کۆچەراکە چۆنەمالّی شێخ لە نەهری و شێخی ناسیوە، دەلّێ: «شێخ خۆی لە پلەی ئەوستێ کەسەو بەرابەرێ مەزن و مەلیکی کورد، دەزانێ و هەروایشە. (نامەی کۆچەرا بۆمیسیۆنێرەکان ۱/٦/۱۸۸۰ ز).

ویلسون دەلّێ «شێخ لە جلک‌و بەرگ و خۆراکدا **فرە سادە و بێگەردە و قانون ناس و داوەرو قازی‌یە و بێ لایەن و دادگەرە**. ئەو گەندەلّیەی لە نێو عوسمانی و قاجار دایە، لە نێو دارو دەسە وپەیرەوانی شێخ قەت نەبیندراوە و شێخ کەسایەتێکە، داد پەروەرو بەشان و شکۆ و قەت نەی‌ویستوە بەزۆر بیرورای بەسەر ئەم و ئەوا، داسەپێنێ. دیارە ئەگەر حەق و حەقیقەتی بۆ دەر بکەوتایە، بۆ بە ئەنجام گەیاندنی حەق، ولەکاتی پیویستدا. فرە پێی داگری دەکرد (نامە ۸/۷/۱۸۸۰ ز بۆ ئابۆت سەرچاوەی بەرو هەرئەوێ).

شیخ زمانی کوردی، فارسی عەرەبی و تورکی باش زانیوە و هەروا، زانستە کاتی ئیسلامی و زانیاری یەکانی قورئانی باش زانیوەو ئاگادارێکی تەواویشی بە ئینجیل و تەورات هەبووە و **لە ئەدەب و فۆلکلوری کوردی فرە شارەزابووە** و دیوانی مەسنەویشی بەشیعر بە زمانی فارسی هەیە و لە سوئیدلە. ۲۰۰۰ز ـ لە چاپ دراوە.

شێخ **فرە دادگەرو لێبوردە و دلّسۆز بووە، باوەکو رابەرێکی جەنگاوەر بووە**، فرە بەرێز و قەدر و حورمەتەوە، لەگەلّ مەسیحیەکان و لەگەلّ خەلّکی هەلّسوکەوتی کردوە وکاتێ لە ئەستەمبولّ زیندان بووە سولّتانی عوسمانی نامەی بۆ دەنوسێ تا باسی نشتەجییانی

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردستانی بۆ بکا. شێخ لەوە لاّمدا بۆی دەنوسێ: مەسیحی و نەستور (: ئاشور)ی چاکترین رەعیەتی سولتانن، سولتان ئەوەی بەدڵ نەبووە بتاسێ جار نامەی بۆ دەنوسێ و شێخیش هەر ئەوەی بۆدە نوسێتەوە. (سەرچاوەی پەرو)

کۆچەراکراوەتە ناو بژیوان و بە شێخ دەڵێ: قاجار لەمنی ویستوە تکالە تۆ بکەم تا ۲۴ کات ژمێری تر هێرش ئەکەیتە، سەر و رمێ، ئەویش قەبوڵی دەکا، لە پاشان بۆ شێخ دەرکەوتووە کە قاجار و دارو دەسەکەی فێڵ و درۆیان کردوە. (سپێر هەرئەوی).

بەرنامە و تێکۆشانی شێخ.

بەرنامە و مەبەستی شێخ یەک خستنی **نەتەوەی کورد ودامەز راندنی، دەوڵەتی کوردی بووە.** کلایتۆن Clayton جیگری کونسولی ئینگلیس بە ئاشکرا رایگەیاندوە کە: شێخ دەیەوێ لەنێو کوردانداوەحدەت و **دەوڵەتێکی کوردی، سازبدا** و خۆی حوکمداری بێ. ولیم ئابۆت کۆنسولی ئینگلیس لە تەوریژ ـ دەڵێ «مەبەست و ئامانجی شێخ ئەوەیە: نەتەوەی کوردی، بن دەس عوسمانی و قاجار، یەکبخاو دەوڵەتێکی کوردی ساز بدا و خۆی هەڵیسورێنێ (سەرچاوەکانی بەرو) تومسن thomson بالوێزی ئینگلیس لە تاران دەڵێ «ئامانجی شێخ ئەوەیە، دەوڵەتێکی کوردی سازبدا. **دیارە رەگەزو زمان و فەرهەنگ وکلتوری کورد،** لە هی تورک و عەرەب و قاجار فرەجیایەو ئەو زوڵم و زۆرەی عوسمانی و قاجار لە کوردی دەکەن کە کوردیان لە هەموشتێ بێ کردوەو هەروا ترس لەوەی کە روس و ئینگلیس ئۆتۆنۆمی بۆ ئەرمەنی لە بەشێ لە خاکی پرپیتو بەرە کەتی کوردستان، سازبدەن، گشت ئەوانە، نەتەوەی کوردی و ریاکردوێتە وەو بۆبە دەس هێتانی مافیرە وای خوێ و سازدانی دەوڵەتی کوردی لە کوردستانی گەورەدا، **بەگیان و بەدڵ لەبن رابەرایەتی شیخدا، دەکۆشن و خەریکەکورد، یەگ بگرن.** هەر ئەویشە کە شێخ لە نامەیە کدا کەبۆ کۆچەرای نوسیوە، دەڵێ: «نەتەوەی کورد لە نیو میلیون بنەماڵە زیاترە و لە بابەت رەگەز، مەزهەب و داب و دەستور و

Dr.Saleh Ebrahimi

فەرهەنگ و زمان و کلتوری یەوە، لە قاجار و تورکی عوسمانی **جیایەو ناتوانێ لە گەڵ ئەواندا بژی**. ئەو قسەی شێخ فرە بەورد و بە قوول و بەجێ،سەرنج دانراوە. شێخ لە نامەی یەکەم بۆ کۆچەرا دەنوسێ: ئێوە دەزانن کە (شوعاعو دەولە)، بووە هۆی سەربڕینی ۵۰کەس لە لایە نگرانم و بێ هیچ تاوانیکیش زیاتر ۱۰۰/۰۰۰ تمەنیشی لێ ئەستاندوە، دیارە هیچ کام لە حوکومەتی عوسمانی و قاجار نیاز پاکنین ودان بە مافی نەتەوەی کوردا، ناهێنن، سەرەرای ئەمانەش قاجار لە شنۆ فرە نامڕۆیانە (قەرە جوللاخانی حاجی غەفور ـ) کە یەکێکە لە سەرەکخێڵەکانی کورد،گرتویانە و ئەونەیان لێداوە تامردوە، پارەکەیش (موعینودە ولە) عەبدوللاخان و ئیبراهیم‌خانی خەڵکی شنۆی گرتوەو بێ هیچ تاوانێک ۲۰۰۰۰ تمەنی لێ سەندون و خانوەکانیشیان کاولکراوەو ۱۰ **ژنیش‌یان بە دیل بردوەوئە** مسالێش فەرمانداری ناوچەی موکری عەبدوللا بەگی گرت و بێ تاوان زۆریان لێداوەو شکەنجەیان داوەو هەزار و پێسەت تمەنیشیان جەریمە کردوەو ژمارێ **زۆریشیان ژنی بە میرد، بە زۆر لە** مێردەکانیان سەندوەو بردویانن و حاکمی سابلاغیش بەفیل و تەلەکە،وێستویەتی هەمزاعای مەنگورِ بگرێ و ئەو توانیبوی لە دەسیان خۆ دەرباز بکا و ۲ کەسیان لێ بکوژی، زوڵم و زۆر لە سەرکورد، ئەونە فرەیە باس ناکرێ،**کورد لەوە زیاتر ناتوانێ** زوڵم و زۆری قاجار قەبوڵ بکا، تکایە ئەوانە بۆ کۆنسولی بەرنیانیا لە تەوریژ رون بکەوە. حاجی مەلا سمایلم نارد‌ەلاتان تا بە نهێنی و بەدەم فرەتر مەسەلەی کوردستانتان بۆ رون بکاتەو، بەڵکو مەسەلەی کورد، بکەوێتە بەرباس و لێکۆڵینەوە. ۲۵ ئەیلولی ۱۸۸۰ ز ـ

عوسمانی و قاجار کوردستانیان ویژان کردوە

شێخ دەڵێ: «عوسمانی و قاجار بە نامرۆڤانی کوردستانیان ویران کردوە و گەندەڵی و دزی و درۆ، زوڵم و زۆری ئەوان کوردی جارز و بیزار کردوەو ئیتر، مافی ئەوەیان نیە، بە سەر نەتەوەی کوردا، حوکومەت بکەن، ئەوە بۆ،شێخ بە کردەوەیش بە دژی ئەوان

Dr.Saleh Ebrahimi

زاڵمان و مارزان راپەڕی». شێخ هەروا رایگەیاندوە کە عوسمانی و قاجار فرە بێشەرمانە، بە وهەمو زوڵم و زۆرەی خۆیان کە لە کوردی دە کەن ئەگەر کوردێ کارێ ناپەسەند بکا، چاورا دادەخەن و دەڵێن: کورد، خراپە، شەڕانیە، یانی دەیانەوێ گشت نەتەوەی مەڵوزم و بەش خوراو و دابەشکراوی کورد، خراپ بکەن و ناوی نەتەوەی کورد، ناشیرین بکەنو بە خراپەبی‌زرێن و سوک و چروکیان بکەن، خوێان نابینن. (بروانە: نامەی ۲۱۵ و ۲۱۶ی هەرئەم کتێبە).

شێخ دەڵێ: «عوسمانی و قاجار دەسەڵاتی بەرێوە **بردنی نەتەوەی کوردیان، لە دەس داوەوکوردیش** یەک دەنگ و پر بە دەنگ دەڵێن: ناتوانین لەوە زیاتر زوڵم و زۆری ئەوان قەبول بکەین و **دەبێ کارێ بکرێ دەو لە تانی ئوروپا لە مەسەلەی کورد، بگەن و لەو بارود دۆخە بکۆڵنەوە**، (بڕوانە نامەی شێخ بۆ کۆچەرا، تورکیە، ژمارەی ۵ ساڵی ۱۸۸۱ ز). شێخ دەڵێ دەبێ کاروباری کورد و کوردان بە دەس کورد خۆی بێ و ئێمەیش وەک نەتەوەکانی تر، سەر بەخۆ بین و ناشمانەوێ زوڵم و زۆر لە نەتەوەکانی دیکە، بکەین. (سەرچاوەی بەرو). لە بابەت پەیمانی برلیێەوە، کەروس و ئینگلیس وتویانە، دەبێ **ئۆتۆنومی بۆ ئەرمەن، بەدی بێ** و لە کورد و چەرکەس بپارێزێ، شێخ وتویەتی: «ئەمەچیە دەی بیسم؟ گوێا بەمزوانە، ئەرمەنی دەوڵەتێکی سەر بەخۆ بۆ ئەوان، سازدە دەن و نەستوری و ئاشوریش بەنیازن ئالای بەریتانیا لە سەر ماڵەکانیان هەڵبکەن و بڵێن: رەعیەتی بەریتانیان، من قەت ڕێگە نادەم، تەنانەت ئەگەر پێویست بێ ژنانیش چەکدار، دەکەم (نامەی ژمارە (۷) لاکلایتۆن بۆ تروتێر باشقەلاً ۱۸۸۱/۷/۱۱ ز - تورکیە ژمارەی ۵).

بە دەس هێنانی هاوکاری مەسیحەکانی ناوخۆ شێخ فرە بە کارزانی و دوربینی، کارێ وای کرد، تابۆ لابردنی دەردو رەنج لە سەر مەسیحیەکان، زیان بە کورد نەگا، ئەوە بوو لە هەمو بۆنەکاندا، زوڵم و زۆر وستەم، کردنی لە کورد و مەسیحی، بەتاوان، دادەنا و

Dr.Saleh Ebrahimi

دەیوت: هەرکەس زوڵم لە مەسیحی و کورد، بکا دەبێ سزابدرێ و قانون شکێنی لەلایەن عوسمانی و قاجارەوە بە تاوان دەزانێ و نامەی بۆ مار شەمعون و نامە بۆ سەروکی ڕۆحانی ئەرمەنیە کانی وان و هەرکاری نوسی، تا لەگەڵ بزاوی کورد، یەک بگرن تا پێکەوە، بە دژی عوسمانی و قاجار، ڕاپەڕن و لەراست ئەوەیشدا، بەڵێنی دا، لە مافی مەسیحیە کان پارێزگاری بکا، هەروەک بەرێز سەروک مەسعود بارزانی لە مانگی تەباخی ۲۰۰۸ز دا چووە کەرکوک و تورکومان و کلدو ئاشوری و عەرەبەنیشتە جێکانی شاری کەرکوکی دڵخۆشی دایەوە. شێخ لە لایەک ویستی مەسیحی و ئاسوری و ئەرمەنی بۆلای خۆی ڕابکێشی و لە لایێ دیکەوە، پشتیوانی دەوڵەتانی ئوروپا بۆخۆی دابین بکا. (بڕوانە فتوای شێخ عوبەیدیلا هەرلەم کتێبەدا پەرەی ۸)، کاتێ شێخ هێرشی بۆ سەر قاجار برد، دەسەیێ فرە لە ئاشوریە کانی ناوچیا بەرابەرایەتی قشەیەک، چونە نیۆ سپای شەڕ وانی شێخ و تیپێکی موسیقای سەربازی، ئەرمەنیشیان لەگەڵدا بوون و هەروا دەسەیێ لە پیاو ماقوڵانی ئەرمەنی، چوونە نێوهێزی گریلای شێخ (بڕوانە نامەی ٥٦ ئابۆت بۆ ئۆمسێن تەورێز ۱۱/۷ / ۱۸۸۰ ز ـ تورکیە ژمارەی ۵ سالی ۱۸۸۱ ز).

شێخ بۆ بەدەس هێنانی پشتیوانی ئوروپا فرە کۆشا

وێلسۆن دەڵێ: شێخ فرە تەقاڵای دا، تا سەرنجی بێگانە، بە تایبەت دەوڵەتانی ئوروپا بۆلای خۆی ڕابکێشێ تا بە لکۆپشتیوانی لە ڕاپەڕینە کەی بکەن و لە هەمان کاتدا شێخ لە نامەیەکدا کە بۆ کوچەرای نوسیبوی، دەخوازێ تا دەوڵەتانی ئوروپا، باشە لە مەسەلەی کورد، بگەن و فرەیش بە کارزانی لە ڕێگای میسێونیرە کانەوە، توانی پێوەندی تایبەتی لە گەڵ نوێنەرانی دیپلۆماسی ئینگلیس دا، دروست بکاو یەکێ **لەوانە**، فرەخۆشی لە شێخ هاتبو و هەمیشە، بە دەم شێخەوە، قسەی کردوە.

ئازادی کورد و کوردستان

Dr.Saleh Ebrahimi

شێخ ئەوەندە تامەزرۆی ئازادی کورد و کوردستان بووە، شێخ حەمە سەعید ـ ی خەلیفەی خۆی راسپاردوە کە لە قەولی شێخەوە بە ئابۆت بڵێ: ئەگەر پشتیوانی لە کورد بکەن و ئازاد بێ، بڵێن دە دەین ئازادی بە رامبەر بۆ مەسیحی و ئەرمەنی و ئاسۆری دابین بکەین و فێرگە و کلیسا بۆ ئەوان ساز بدەن و تەنانەت بەڵێن دەدەین دوای سازدانی دەوڵەتی کوردی، ئەگەر نەیتوانی ئەو بەڵێنانە ئەنجام بدەین، شێخ فەرمویەتی حارزە داد گایەکی ئورپای دادگایی بکاو بەو دادگایەش رازیە، ئەم قسانە لە وت وویژ لە کۆرێکدا بووە کە کورد، ئابلۆقەی و رمیێ دابو، ئابۆت و سیمۆن ئاغای ریش سپی ئەرمەنی لەوێبوە. (نامە ۱۷ /۱۱ سالی ۱۸۸۰ ز ـ سەرچاوەی بەرو).

یەکیەتی و یەکگرتنی نەتەوەی کورد

کوردەکان بە تایبەت کەسانێ وەک بەحری بەگی کوری بەدرخان پاشا، کە لە کوردستاندا دوای شێخ کەس نەبووە شان بدا لە شانی، لە ترسی بە ئەنجام گەیاندنی بەندی ٦١ پەیمانی برلین، فرە کۆشاوە تاکوردان زیاتر لە دەوری شێخ یەکبخا و موتتەحیدیان بکا، ئەوە بوو، پەیتا پەیتا، سەرانی کوردی کۆ دەکردنەوە تا سەرەنجام بە دەعوتی شێخ لە نەهری کۆنگرەی یەکیەتی کورد، سازدرا و ۲۲۲ کەس لە ویدا یەکیان گرت و یەکیەتی کوردان سازدرا. هەرچەند نەیارانی کوردو (کەریمیان)ی مەترانی ئەرمەنی و... درۆو دەلەسەیان، فرە بۆ کورد و بۆ شێخ و بۆ بەحری بەگ سازداوە وئەو بوختانانە، بۆتە هۆ کە ئابۆت رەخنە لە تورکی عوسمانی بگرێ و بەتوندی دەڵێ دەبێ بەوردی چاوە دێری لە شێخ و عەبدولقادری کوڕی شێخ بکرێ و تروتێریش دەڵێ تا شێخ لە کوردستاندا بێ، هەروەکو، **درکێک لە نێوکەلەکەی حوکومەت دا**، دەمێنێتەوە. (سەر چاوەی بەرو).

راپەرینی شێخ لە تورکیە

شێخ لە ۱۸۷۹ زدا ـ بەدژی عوسمانی راپەریوەو لە دمی قایم‌مەقامی (گەوڕی)

Dr.Saleh Ebrahimi

داوەو مەبەست ئەوە بووە، هەرێمێکی ئازاد و سەر بە خۆبۆکوردان بە دیبێێ و لە گەڵ مارشەمعونیش پێوەندی هەبووە. لێرەش دروو دەلەسەیێ فراوان بۆراپەرینی شێخ، چلە لایەن دوژمنان و عوسمانی و چلە لایەن کۆنسولی قاجار لە (وان) و چلە لایەن بێگانەوە، سازدراوە کە بۆتە هۆی تێشکانی راپەڕین.

هێرش بۆسەر دەسەلاتدارانی قاجار

جەنگی روس و عوسمانی و چەکدار بونی شەڕوانانی شێخ بووە هۆ تاهێرش بکاتە، سەر قاجار لە ئێران، سەیرە هەم روس و هەم قاجار و هەم تورکی عوسمانی لە بزاوی شێخ ترساون؛ بە تایبەت روس کە دەردی لە دەس شێخ شامیل چەشتبوو. نیکیتین لای وایە لە سەرەتای جەنگی ۱۸۷۷ز، شێخ نێزیکەی ۷۰ هەزار چەکداری لە بەردەسا بووە کە لەکوردەکانی بن دەس تورک و بن دەس قاجار پێکهاتبون. یەکێ دیکە لە و هۆیانە، گەندەلی ولاوازی قاجار بووە و یەکێ دیکەش مەترسی لە بە ئەنجام گەیاندنی بەندی ٦١ ریفۆرمی برلین بووە، بۆ ئەرمەنیەکان و شێخ لە نامەی ۲۵ ئەیلولی ۱۸۸۰ز بۆکۆچەرا، نوسیویەتی: قاجار بیانوبە کوردان دەگرێ و دەیان کوژێ و رەفتاری لەگەڵ خەلکدا ناپەسەند و ناڕەوایە و بەخوت و خۆرایی بیانوبە وەرزێرو جوتیار دەگرێو باژو شەکەزەکاتیان بەزۆر لێ دەستێێ و روتیان، دەکاتەوە و بەدرۆ و دەلەسەیش دەیەوێ کورد، بەد ناو بکا.

هێزی شێخ و ئامارو چەکوچۆڵیان

دیارە سەرکەوتن، هەروەکو بەزین و تێشکان ئاکامی خۆی هەیە، سەرکەوتن، دەبێتە هۆی شادی و یەکیەتی و کۆبوونەوەی خەڵک لە دەوری راپەڕین و چاورایشی بۆ دادەخرێ. بەڵام ئەوەی راست بێ (۴۰۰۰) تفەنگچی کورد، هەبوون کە لە جۆری مارتین چەکیان بە دەس بووە، ۲۰۰ دانەیان لە ئێرانەوە و ۲۰۰ دانەشیان لە تورکیە، بە دەس هاتبوو. بالۆیزی قاجار لە ئەستەمبوڵ رایگەیاندوە کە شێخ خاوەنی کارگەیەکی

Dr.Saleh Ebrahimi

گرینگی فیشە کەو نیکیتین دەڵێ بێجگە لە تفەنگی مارتین تفەنگی مۆدێلی تازەیشی هەیە و ئابوێت دەڵێ: شێخ ژمارەیێ فرەتفەنگی مارتینی هەیەو هەروە کو دەڵێن: تەیمور پاشا لە تەشرینی دووەمی ۱۸۸۰ز ـ لە ناوچەی برادۆست و تویەتی شێخ باری ۱٦۰ وشتری تفەنگ و تەقەمەنی، لەگەڵ بووە.

کاری لەشکرکێشی

شێخ لە نامەیە کداکە بۆکۆچەرای ناردوە، نوسیویەتی: مەلا سمایلم ناردوە بۆ ئەوەی بەنهێن، ئەوەی بەدەمی رامسپاردوە، هەل و مەرجی ئێمەتان بۆ رون بکاتەوەو تکایشتان لێدە کەم حەقیقەتی مەسەلەی کوردستان و هۆی چوونی عەبدولقادر ـ ی کورِم بۆ سابلاغ (مەهاباد ـ ی موکری) بە دەوڵەتی ئینگلیس رابگەیینە و رونی بکەوە، (نامەی ژمارەی ٦۱ لە شێخەوە بۆکۆچەرا) و لە رۆژانی سەرەتای مانگی تەشرینی یەکەمی ۱۸۸۰ ز شەڕوانانی شێخ چوونەتە سەر قاجار لە ئێران و سپای شێخ لە ۳ هێز پێک هاتبون. ۱ بە سەرکردایەتی شێخ عەبدولقادر و یارمەتی هەمزاغای مەنگورِ و کلایتون ئەو هیزەی بە ۲۰۰۰۰ شەڕوان داناوە و نیکتین بە نێزیکەی ۴۰۰۰۰ی داناوەو ئابوێت بە ۱۰۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰ هەزاری داناوە.

۲ ـ بەشی هێزی ۲ بە سەرکردایەتی شێخ محەمەد صدیق کورِی گەورەی شێخ بووە کە ۱۰۰۰ شەروان بون و چووەتە مەڕگەوەڕو هێزی شێخ عەبدولقادر بەرەو مەهاباد (سابلاغ) چوون و کوردی ناوچەی شنۆ، سندوس یان پێوە لکاوە و خێڵی ئازاو نەبەزی بڵباس (مەنگور)یان بە خۆشی هەمزاعاوە پێوە لکاوەو هەموسەرانی کورد، **سوێندیان بە قورئان خواردوە تا مردن لەگەڵ راپەڕینی شێخدابن** و سابلاغ بەبێ شەڕ گیراو هەنگاوی ۲ بۆگرتنی میاندواوبو و لە پێشدا شێخ عەبدولقادر، چەن کەسی بۆداوا کردنی خواردەمەنی و هەڵسەنگاندنی بارو دۆخی ئەوێ ناردبووە میاندواو، بە داخەوە هەمویان دەگرن و دەیان کوژن کە یەک لەوانە، میر بەگی بەردە سوری خاڵی شێخ

Dr.Saleh Ebrahimi

عەبدولقادر بووەوئیتر شێخ عەبدولقادریش بێ سێ و دو، دەستور دەدا هێرش بکەنە سەر میاندوا و؛ کۆشتارێ بێ بەزەیانە لە شار کراوەو دەسکراوە بە تالآن و بڕۆ، ئەوکارە ناپەسەندە بۆوەتە، هۆ خەڵک نەتەنیا یارمەتی راپەرین، نەدەن بەڵکو بە دژی راپەرین راوەستن و راپەرین شکست بێنێ و تالانچیەکان بۆر فراندنی تالآن ببنە دوژمنی یەکتر و بە **تالآنەوە بچنەوە مالّی خۆیان و پشتی راپەرین بەربدەن**. وێلسۆن دەڵێ: لە دەس دانی قانون و رفێن رفێن، بووە **هۆی لە ناوبردنی راستی و هەیبەتی کورد**، لەم لایشەوە کە شێخ صەدیق بە (۱۰۰۰) هەزار شەروانەوە، دەیویست هێرش بکاتە سەر و رمێ و شێخیش، بە ۸ هەزار گریلاوە، لە **شێخ تەپە سەنگەری گر تبوو** بە تکای کۆچەرا ۲۴ ساعەت هێرشە کەی دواخست و لەو ماوەدا شارخویان قایم کردو سەنگەریان دابەست و ئیقبال دەوڵەگەیشتێ و دەنگی شەڕکردن ودەس کردنەوەی داو هێزی کورد، بەرگەی نەگرت و تێشکاورویان لەچیاو ناوچیا کردو لە **شکری ئێران و عوسمانی بە جوتەکەوتنەگیانی کوردان و شڕووڕیان کردن**. یانی دوای تێشکانی هێرشی کورد بۆ میاندوا و سپای شەڕوانی ئێران هەزار بەرامبەر بەدفەڕیو بەد رەفتاریان، کرد سەبارەت بە خەڵکی بێ چەکی کورد، چ لە شار و چلە دێی خرابترو بەدفەرانەتر بوو دارو بەردیان بە سەر کوردی بێ چەکدا روخاندو مالّ ویران و ئاوارەیان کردو کوشت و کوشتارێ فرە بێ بە زەیی یانەیان لە کورد، کردو **سەرەنجام لە سۆنگەی هێرشی شەڕوانانی ئێران و عوسمانی بۆسەر شێخ و یارمەتی روس**. شێخ گیراو لەگەڵ شێخ عەبدولقادر و خاوخیزانیدا لە تایف ـ ی حیجاز دەس بە سەریان کردولەشاری تایف لە ۱۸۸۳ زایینی وەفاتی کرد (بیرەوەری یەکانی وەفایی). **سالّی چوونی شێخ بۆسەر شاری ورمێ بە سالّی شێخ ناوداره** خەڵکی دەڵێن سالّی شێخی. جێی بیرکردنەوە و وردبونەوەیە، کە لە راپەڕینی کورد بە رابەرایەتی شێخ عوبەیدیلا نەهری نەروس، نە ئینگلیس، نەولاّتی ئەمریکا، نە تورکی عوسمانی، نە ئوتریش نەیان ویستوە یارمەتی کورد، بەدن تادەوڵەتی سەر بەخۆو ئازادی

Dr.Saleh Ebrahimi

هەبێ، **هەمویان بۆ تێشکانی راپەرین یارمەتی ئیمپەراتوری عوسمانی و دەوڵەتی قاجاریان** داوە، چ رازێکە، ئێستایش کە دەوڵەتێ لە باشوری کوردستان دەوڵەتێ بە سەرۆکایەتی بەرێزمەسعود بارزانی، بە یارمەتی هاو پەیمانانی ئەمریکا و ئینگلیس و نەمانی رەژیمی خۆین ریژی صەدام و صەدامیان، دەوڵەتێ بۆکورد، دامەزراوە، هێمان مەترسی هێرشی دوژمنانی کورد و کوردستان، ماوە. چیە؟! ها بۆچی نەتەوەی کورد وای لێهەو میاوە. دەڵێن روس بۆیێ سەرنەکەوتنی راپەرینی پیی خۆش نەبووە و یارمەتی ئێران و ئیمپەراتوری عوسمانی بۆ تێشکانی راپەرین داوە. نەکا، شێخ **وەک شێخ شامیل، توشی کەندوکوسپی بکا** و ئیرانی لە دەس دەربچێ و شێخ داوای **قارس و ئەردەهان بکاکە تازەگیر روس کە وتبوونو** لە ولاشەوە ئینگلیس بە ناوی سەرپەرستی کردنی بەریوە بردنی بەندی ٦١ پەیمانی برلین، دەس بە سەر ئێران و ناوچەکەدا بگرێ و... ئەی دەوڵەتەکانی ئەمریکا و ئینگلیس و ئوتریش بۆچ یارمەتی کوردیان نەئاوە؟ لە نێوان روس و ئینگلیسدا، بازرگانی لە سەرکورد، کراوە و... (کورت کراوەی نوسینی جوویدە کە جرجیس فەتحوللاکردویەتە عەرەبی و بەرێز محەمەد حەمەباقی کردویەتە کوردی چاپی سالی ٢٠٠٧ز ـ هەولێر).

میر بەحری بەگی کوڕی بەدرخان پاشا

لە لێکۆڵینەوەکەی پێشوودا چەند جارێک ناوی ئەم کەسایەتییە کوردە دووپات بووەوە و جارجارەش لە هەندێ لەو سەرچاوانەی ناومان بردن، بەسەرکرایەوە، لە هەمووشیان زیاتر، بەتێر و تەسەلی لە کتێبی **(بەدرخانیان)**[1] زۆر هاتووە، کە بەشێکی سەرەکی ئەم زانیارییانەی ئێرە، لەوێوە هێراون، بە تایبەتیش ئەوەندی پێوەندی بە

١. بدرخانیو جزیرە بۆتان ـ و محاضر اجتماعات الجمعیة العائلیة البدرخانیة. مالمیسانژ ـ ترجمة شکور مصطفی، مطبعة وزارة الثقافة، اربیل ١٩٩٨.

Dr.Saleh Ebrahimi

بزوتنەوەکەی شێخ عوبەیدوللاّ و ئەو رووداوانەی لەو رۆژگارەی کوردستاندا، لە سەردەمی هەرسێ سوڵتان: عەبدولحەمیدی یەکەم (۱۷۷۴ ـ ۱۷۸۹)، مورادی پێنجەم (۱۸۷٦) و عەبدولحەمیدی دووەم (۱۸۷٦ ـ ۱۹۰۹) دا هەیبووە، کە وەک دیارە سوڵتان (مەبەست لە عەبدولحەمیدە) متمانەی پێکردووە و بۆ لای (شێخ)ی ناردووە و لە شێوازی لایەنگر و هاندەر ڕێکدا بۆ ئامانجەکانی شێخ، بەڵکو وەک بە شداریکیش لە بزووتنەوەکەی شێخ دادەرکەوتووە، کە ئەگەر وای دابنێین هێرشەکەی شێخ بۆ سەر ئێران، بە ڕەزامەندیی (بابیعالی) بووبێ، ئەوا بەحری بەگ بەگوێرەی خواستی سوڵتان جوولاّوەتەوە.

بەڵام کە بە پێچەوانەی خواستی سوڵتانەوە، دەجوولێتەوە و بە ڕەزامەندیی خۆی لە شۆڕشەکەدا بە شدار دەبێ، ئەوائیتر مانای وایە ئەم میرزادەیە، لە هەردوو بارەکەدا **ناسیونالستێکی دڵسۆزە** و بەتەنگ چارەنووسی گەلەکەوەیەتی.

بەحری بەگ، یان: ڕەزا بەحری بەگ، یان: بەحری پاشا (ی دواتر)، یەکێکە لە کوڕەکانی میربەدرخان پاشا و لە دایکێکی (یەزیدی؛ ئێزەدی، یەزەتە) بە دنیا هاتووە، کە کاتی خۆی باوکی دیلی کردووە و دواتر مارەی کردووە. ڕەنگیشە هۆی ئەم ناونانەی لەبەر ئەوە بووبێ، کە لە کاتێکدا میربەدرخان پاشا و ئەندامانی بنەماڵەکەی، بەدەم ڕێگەیانەوە، بەڕێی زەریادا بە سواری کەشتی، بەرەو تاراوگە بۆ (کاندی) ودواتریش بۆ (دیمەشق) لە ساڵی ۱۸۴٦دا، لە دایک بووبێ (نووسەری کتێبی: بەدرخانیان، میژووی لە دایکبوون و مردنەکەی باس ناکات).

سەرچاوەگەلی بنەماڵەی بەدرخان، باسی ئەوە دەکەن کە سوڵتان عەبدولحەمیز، ڕەنگە لە ساڵی (۱۸۷۰)دا، یان کەمێک دواتردا، کە هەر لەوساڵەدا میربەدرخان پاشا وەفاتی کرد، چوار لە کوڕەکانی میری ئاوارەی هەڵبژارد و فەرمانی دامەزراندنیانی بەپلەی قایمقامی سەربازیی (کە دەکاتە پلەی سەرهەنگ) دەرکرد، کە بریەیتی بوون لە: بەحری بەگ، نەجیب بەگ، مستەفا بەگ و بەدری بەگ و ئەرکی سێقێل و بەلای زۆریشەوە داروغەیی پێ سپاردن.

Dr.Saleh Ebrahimi

وەک لەبیرەوە ریبەکانی نووسەری ناوداری تورک (ئەحمەد مەدحەت) داهاتووە، بەحری بەگ ئەو ئەفسەرە بووە، کە لە ساڵی ۱۸۷۴دا، چاودێر و بەرپرسی جێبەجێکردنی فەرمانی دوور خستنەوەی **ئەووشاعیری گەورە: نامیق کەماڵ** و نووسەر و ڕۆژنامەوان: **ئەبوضیاء تۆفیق** و چەندین ڕووناکبیری تر بووە، بۆ دوورگەی (ڕۆدس). هەر **ئەم نووسەرە، ستایشێکی زۆری بەحری بەگ دەکا**، لە سەر ئەوەی کە وەک دەڵێ لەکاتی ئاوارەکردنیاندا، کە لە پاپۆڕدا بوون، لەو سیخورە ڕزگاری کردوون، کە سیخوڕیی بە سەریانەوە کردووە. بۆیە بە (پیاوێکی یەکجار جوامێر)ی باس دەکا.

بەحریبەگ لەکاتی جەنگی ڕووس ـ عوسمانی (۱۸۷۷ ـ ۱۸۷۸)دا، یەکێک لە یاوەرانی سوڵتان، (واتە: یاوەرانی سوپایی)، بووە، تا بۆ کوردستان بچێ و بکەوێتە کۆکردنەوەی خێڵەکان و بەسەر بازگرتنی ئەوانەی خۆیان بۆ هێزی میلیشیا ناو نووس دەکرد و خڕکردنەوەی یارمەتی و پیتاک و خۆراک و کەرەسەی جەنگ و لەم بوارەدا ئەرکەکەی سەرشانی، چاک بەجێ هیناوە، کە بێگومان پێوەندیشی لەگەڵ شێخ عوبەیدیلا، هەرلەم کاتەوە دەستی پێکردوە و دوورنییە هەر ئەمیش خاوەنی ئەو پێشنیارە بێت، کە **پلەی فەرماندەیی کردنی** هێزەکانی میلیشیای کورد، کە لەو جەنگەدا بە شدار دەبن، بە **شێخ بدرێت**.

دیسان هەر لە کتێبی (بەدرخانیان) دا، باسی ئەوە هاتووە، کە بابیعالی لە ساڵی (۱۸۸۰)دا، داوای لێکردووە بکەوێتە نێوانەوە بۆ کۆتایی پێهێنانی ڕاپەڕینی (حسین **کەنعان) زڕبرای لە** (بۆتان).

حسین کەنعان لەوانەبوو، کە لەجەنگی ڕووسی ـ عوسمانیدا بووە و دوای جەنگە کە بۆ کوردستان گەڕاوەتەوە و لەگەڵ برایەکی تریدا (عوسمان بەگ)، بانگی ئازادی کوردستانیان ڕاگەیاند و تانزیکەی دوو ساڵێک، بە ڕەهەڵستی دەسەلاتی دەوڵەتیان کرد. دەوڵەتیش لە شکرێکی بە فەرماندەیی موشیر عیزەت پاشا، کردە سەریان، بەڵام شەڕ و پێکدادانێک ڕووی نەدا، چونکە سوڵتان عەبدولحەمید، یارمەتی و ناوبژیکردنی لە بەحری بەگ خواست، کە لەو کاتەدا لە پلەی یاوەری نزیکی سوڵتاندا بوو، توانی

Dr.Saleh Ebrahimi

سەربکەوێ و هەردوو براکەی بەوە قایل بکات کوردستان بەجێ بهێڵن و بچن لە ئەستەموڵ نیشتەجێ بن. هەر هەمان سالێش سوڵتان عەبدولحەمید، بۆلای شێخ عوبەیدیلا بۆ (هەکاری)ی نارد.(۱)

جگەلەم کۆششانە، کە لەم بوارەدا نواندوویەتی، خاوەنی کتێبی (بەدرخانیان) باسی پێوەندی بەحری بەگ بە (شێخ) و شۆڕشەکەیشیەوە ئاوا دەکات:

(... شێخ بە یارمەتی **بەحری بەگ، دوژمنایەتی وناکۆکییەکانی نێوان (مامەش)** و (مەنگور) و ئێرانی چارەسەر کرد و بۆ چاکەی سوڵتانیش، سەرلەبەری خێڵەکانی لە ناوچەی (هەکاری) کۆکردنەوە و بە ناوی سوڵتان عەبدولحەمیدیشەوە، هەمەجۆر دیاری و میدالیا و چەک و شتومەکی تری پێ بەخشین).

سوڵتان نازناوی **(پاشا)یشی بەبەحری** بەگ بەخشی. بەڵام دواتر لەمجۆرە کارانەی دوور خستەوە، کە لە سەرەوە باسمان کردن، کە وەک گومان دەبرێ، هۆی ئەو ڕۆڵە دووفاقییە بووبێ، کە بەحری بەگ لە کوردستاندا، لە بزووتنەوەکەی شێخ عوبەیدیلادا نواندوویەتی، جگەلە سروشتی بەدگومانی کە سوڵتان بەرامبەر بە دۆستان و نزیکەکانی خۆی هەیبووە.

هەر لە بواری ئەمجۆرە کار پێ سپاردنانەدا، بە حری بەگ بەشی سەرەکی ئەو ڕۆڵە گرنگەیشی بەرکەوت، کە لە یەکێک لەگەورەترین داماوییەکانی ژیانی سیاسی عوسمانیدا بەشداری بکات و لەمەش مەبەستمان لە کارەساتی سەر تێدا بردنی: **مەدحەت پاشا** (۱۸۲۲ - ۱۸۸۴)ی سەرۆک وەزیران و باوکی یاسای عوسمانی و خاوەنی ئەو ریفۆرمکاریە، مەزنانەیە، کە لە سەردەمی فەرمانڕەوایەتی بەغداد (۱۸٦۸ - ۱۸۷۲) دا ئەنجامی داوە.

---

۱. بەم پێیە دەبێ ڕاپەڕینەکەی حسین کەنعان و عوسمان بەگ، یەکسەر دوای بڕانەوەی جەنگی ڕووسی - عوسمانی (۱۸۷۸ز) بووبێ، نەک وەک پێشتر نووسەر باسیکردووە.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەم کارەساتە بە فەرمانی سوڵتان عەبدولحەمید بووە و لەتەک مەدحەت پاشادا، سەری (مەحموود پاشای وەزیر)ی، هاوڕێکەیشی تێدا براوە، کە هەردووکیان لە شاری (تائیف)، لە (حیجاز) زیندان بوون.(۱)

نووسەری کتێبی (بەدرخانیان) باسی ئەوە ناکا، کە لە دوای دەست لەکارکێشانەوەی بەحری بەگ لە کۆشک، چ ئەرک و فەرمانێکی تری پێ سپێردراوە، تەنیا ئەو ئەرکانە نەبێ، کە سەبارەت بە دوورخراوانی سیاسی، بۆ (حیجاز) پێی سپێردراون و لەم بوارەدا دوو ڕاپۆرتی ئەوی ناو بردوون، کە بۆ بەر پرسانی تایبەتی (سەرا، واتە: حکومەتی ناوەندی) بەرز کردوونەتەوە. یەکەمیان تایبەتە بە چالاکی سیاسیی ئەو دوورخراوانەوە:

(... لەم سەروبەندەی دواییدا (لۆدوس)ی وەرگێڕی کۆنسوڵی ئینگلیز لە (جددە)، بە بەردەوامیی هاموشۆی (مەککە) دەکات و زانیاریی بۆ ناوەندی بەڕێوەبەرایەتی ئینگلستان، لە سودان دەنیرێ. ناوبراو دوو ڕۆژ لەمەوبەر، بۆ خۆی سەردانی (تائیف)ی بەڵام سەبارەت بە لێوە ڕگرتنەوەی مافەکانی سێفێلی لە تاوانباران (مەبەستی لە مەدحەت پاشا و هاوڕێکانێتی) لە ناو (تائیف)، ئێمە هێشتا بە شێوەیەکی فەرمیی، یان بە فەرمانێکی شاهانە (ی ئەستەموول) لەم بارەیەوە پێمان ڕانەگەیاندوون و خودی مەدحەت پاشاش

---

۱. زۆربەی کتێب و سەرچاوەگەلی میژوویی و ئنسکلۆپیدیاگەلی زانستانەی جیهانی، باسی ژینامەی ئەم پیاوە چاکە ریفۆرمخوازە دەکەن، کە چارەنووسی بەو شێوە داماویە دوایی پێهێنراوە. عەبدولحەمید هەر لە دوای لابردنی (عەبدولعەزیز)ی برای، بووە سوڵتان؛ویستی خۆی لە مەدحەت پاشا رزگار بکات، **کە هەمیشە پێی لەسەر پەیرەوکردنی قانون: یاسا دادەگرت**، کە هەر خۆی لە ساڵی (۱۸۷۶) دا دایرشتبوو، لەبەرئەوە تاوانێکی دەست هەڵبەستی بۆ دروست کرد، کە گوایە تەقەللای کوشتنی برالاوە (شێت)ەکەی داوە. بەم بۆنەیەوە مەدحەت پاشا و ئەو هاورێانەیشیی، کە لە دارشتنی (دەستوور) دا بە شداربیان کردبوو، بە دادگایەکی سپایی سپاردن و فەرمانی لە سێدارەدانیان بە سەردادان. بەڵام دواتر حوکمەکەیان بووە ئەوەی بۆ (تائیف) شارەبەدرو ئاوارەیان بکەن.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئاگای لە وەرگرتنەوەی ئەم مافگەلە سیقیلیانە نییە، کە دەرمالّەشیان لێ سەندراوەتەوە و بڕیار دراوە خۆراکیشیان لە دەفری سوپایی (واتە: زیندانیانی ئاسایی...) دا بدەنێ.

لە راپۆرتێکی تردا، کە بە ناونیشانی (داوربارێ تاوانبارانی دوورخراوە) نووسراوە، ئاوا هاتووە:

ئەو قاوشەی تیایدا دانراون (مەبەستی لە قاوشی سەربازخانەیە)، بۆ هەریەکێکیان ژووریّک تەرخان کراوە. ژووروکان هەوا تیایاندا ئالّوگۆڕ دەکات و ئەوانەشیان کە پلەیان هەلّکشاوترە (خاوەن پلەو پایەی بالاّ)، بڕی نزیکەی (۲۰۰۰۰) بیست هەزار قرۆش، بۆ خواردن و خواردنەوەیان، لە باجی کۆکراوە بۆ سەرف دەکرێ، دواتر ماوەی سالّێک دەبێ ئەم بڕە پارەیە بۆ (۵۰۰۰) پێنج هەزار قرۆش کەمتر کراوەتەوە. بە دلّنیاییشەوە، وەک تاوانبار هەلّسوکەوتیان لەگەلّدا ناکرێ. بەڕێوەبەرایەتی ئێرەش ئاگای لەوە نییە، کە ئەمانە تاوانبارن و مافەکانی سێفێلیان لێ سەندراوەتەوە. بەلّکو بە شێوەیەکی ئاسایی وەک تاوانباری سیاسی هەلّسوکەوتیان لەگەلّدا دەکرێ. پێشبینی وگریمانی پێوەندی و نامەکاریی و تەلگراف و بلاّوکردنەوەی بیروڕای خراپ وگەنیویش، لەو شتانەیە، کە زۆر ڕووەدات. پردی پێوەندیشیان (ئەشرەف بەگ)ی پزیشکی گرتووخانەکەی (جددە) و (نووری بەگ و بەکربەگ)ی پزیشکی (مەککە)ن، کە ئەشرەف بەگ و نووری بەگ بە ئاشکرا چاکەی مەدحەت پاشا باس دەکەن و بەڕێوە بەرایەتی (جددە)ش ئاگای لە هەموو ئەم کەینوبەینە هەیە... بەلاّم گریمانی هەلاّتنی ئەم تاوانبارە ناوبراوانە هەرگیز پێشبینی ناکرێت. خۆ ئەگەریش شتی وا بە بیریاندا بێت، ئەوا لاشەکانیان بە سەری نێرەوە دەکرێت و خۆیشیان ئەمە نازانن. بەلاّم پێوەندییان لەگەلّ ئەستەموولّدا بەردەوامە و لەوێشەوە پارە و جل و بەرگیان بۆ دێت...ئیمزا

وەک دیارە **(بەحری بەگ)** فەرمانی خنکاندنی (مەدحەت پاشا) و هاوڕێکەیشی پێ سپێردراوە، چونکە وەک (محەمەد لوتفی بەگ)ی بیمباشی دەلّێ (ئەوەی فەرمانی کوشتنی مەدحەت پاشا و مەحموود پاشای بۆ والی (پاشای حیجاز) هێنابوو، لە بەحری بەگی بەدرخان پاشا زادەی یاوەری سولّتانەوە بۆ هاتبوو.

Dr.Saleh Ebrahimi

لەم برگەیەوە بۆمان دەردەکەوێ، کە لە کارخستنی بەحری بەگ، لەو پلەیەی لە کۆشکدا هەیبوو، لە دوای سالّی (۱۸۸۴)ەوە بووە، بەلاّم ئەوەی لە ژینامە کەیدا تەماوی بوو، لەوەی کە بۆچی لە حیجازدا بووە و چ کاریکی پێ سپێردراوە، ئایا هەرتەنیا چاودێری کردنی حوکمدراوان و دوورخراوان بووە؟ یان: ئاخۆ ئەو کاتەش هەر پلەی یاوەری سولّتانی هەبوو؟، یان: ئاخۆ ئەو راپۆرتانەی، کە لە حیجازەوە ناردوونی، پێش جێبەجێکردنی فەرمانی کوشتنی مەدحەت پاشا بووە، یان: دواتر؟ بەلاّم ئەوەندەی لە شێوازی ئالۆزاویی خاوەنی کتێبی (بەدرخانیان)دا بۆمان دەر دەکەوێ و هەلّدەهێنجری، ئەوەیە کە بەدرخان (بەحری بەدرخان) دووجار سەفەری حیجازی کردووە.

چونکە ناشێ و ناچێتە عەقلّەوە، کە ئەو راپۆرتەی لە بارەی زیندانییانەوە نووسیویەێتی، لە دوای لە ناو بردنیانەوە، نێردرابن، کە ئیتر جێی بایەخ و پرسی بەرێوە بەرایەتی نین.

لە جێگەیەکی تردا سەرنجی راکێشام، ئەوەی لە بارەی (محەمەد سالح بەدرخان)ەوە گوێزراوەتەوە، کە سەردانی مالّەکەی کردووە و نووسیویەێتی:

«لە مالّی شازادە بەحری بەگدا، لە خۆی و حەرەمەکەی زیاتر، هیچ موسلّمانێکی تری تێدانییە».

ئەمەش بە شێوەیەکی بنبڕ، مەبەستی لەوەیە، کە ئەوەی لە مالّەکەیدا دیونی، یەزیدیانی خزمی دایکی بەحری بەگ، یان کارگوزارانی سەر بە ئایینیتر بوون.

دیسان نووسەری ژینامە کە، باسی ئەوە دەکات کە بەحری بەگ، کوڕێکی بەناوی (نەصرەت) و دووکچیش بە ناوی (ئەسما) و (روقییە) هەیە.

بەحری بەگ سالّی ۱۸۹۶ وەفاتی کردووە، کە چەند سالّێک پێش وەفاتیشی، خانەنشین کرابوو. (نەقلّ لە شۆرشی شیخ عوبەیدیلای نەهری لە بە لگنامەی ئینگلیسی و ئەمریکیدا کە وەدیع جووەیدە، نوسیویەتی و جرجیس ثەتحوللا کردویەتە عەرەبی و بەرێز محەمەد حەمەباقی کردویەتە کوردی. چاپی سالّی ۲۰۰۷ز ـ هەولێر).

Dr.Saleh Ebrahimi

شەجەرەنامەی شاهانی شەمزین

شێخ عەبدولقادر گەیلانی لای کرماشان، ناودار بە بازی ئەشهەب، ئەسپید باز، بازی سپی، کوڕێکی دەبێ بە ناوی سەید، عەبدولعەزیز، ئەمەیش کوڕێکی دەبێ بە ناوی سەید محەمەد ناودار بە هەتاک، ئەمیش کوڕێکی دەبێ بە ناوی سەید حاج، لە حاج؛ سەید عەبدوللاّ و لەمیش سەید ئیبراهیم، لەمیش سەید محەمەد، لەمیش سەید سەید حاج ۲:لەمیش سەید ئیبراهیم **۲:لەمیش سەید صالح، لەمیش سەید ئەحمەد، لەمیش سیید تاها خەلیفەی مەولانا خالید شارەزوری**، لە سەید تاها، سەید عوبەیدیلا رابەری راپەرینی کوردایەتی سالّی ۱۸۸۰ ز- و لەم زاتەش سەید عەبدلقادر ناودار بە غەوسی سانی، لەمیش حاج سەید عەبدوللاگەیلانیزادە ناودار بە سلطان العرفا، ئەمیش ۲ کوڕی بە ناوی **دوکتور سەید عەبدولعەزیز کە لە راپەرینی ئەیلول بە رابەری ژەنرال مستەفا بارزانی رابەری کەبیری نەتەوەی کرد و هەمیشە زیندو، بە شدار بووە**، کوری دووەم ناوی سەید عەبدولقادر بووەو ئەمیش ۵ کوری بە ناوی سەید تاها و سەید فاروق و ئەندازیار سەید ئیبراهیم، سەید صالح و... بووەو بوّ بەرەبابی سەید **محەمەد صدیق کوری گەورەی** مەلیک عازی شێخ عوبەیدیلا نەهری شاهی شەمزین، بنواڕە پەڕەی ۸۲ ئەم کتێبە.

نوکتە: مەولانا خالید شارەزوری-نوسخەی **جامیعەو نوسخەی نایبغە کوردایەتی** کردوە و تەنانەت لە ڕێگای عیرفان و ڕێبازی نەخشی ویستویەتی **یەکیەتی و وەحدەت لە نێو نەتەوەی کورد، سازبدا و لەپڕ دەوڵەتی کوردی رابگەیێنێ وکوردستانی ئازاد** و سەر بەخوّ سازبدا، ساداتی کرامی نەهری شاهانی شەمزین کە لە فێرگەی مەولانا خالید، کوردایەتی فێربوون، ئەوانیش بە نوّبەی خوێان کوردایەتیان کردوە. بوّ وێنە:

(بڕوانە شوڕشی شێخ عوبەیدلای نەهری لە بەلگەنامەی قاجار، حەسەن عەلیخان ئەمیر نیزامی گەروسی، لە فارسی یەوە بوّ کوردی بەڕێ محەمەد حەمەباقی ئەندامی کارای کوڕی رانیاری کورد، لە هەولێر، چاپی ئاراس سالی ۲۰۰۷ ز - هەولێر و بنەمالّەی زانیاران، عەللامە مەلا عەبدولکەریم مودەڕیس ئیمام شافعی زەمان، چاپی ۱ بەغا چاپخانەی شەفیق سالّی ۱۹۸۴ ز -

Dr.Saleh Ebrahimi

□۱- راپەرینی نەتەوەی کورد لە سێ دە وەرەدا :

ئە توانین بڵێین راپەرینی نەتەوەی کورد لە سەتەی نۆزدەوە زیادتر پەرەی سەندوە کە خۆیان باشتر ناسیوەو بوئازادی راپە ریونو ئەم راپەرینەش ئەبێتە سێ دەورە:

□۱-دە وەرەی یەکەم لە سەرەتای سەتەی نۆزدەوە تا جەنگی جیهانی یەکەم.

ئەم راپەرینانە بۆ ئازادی کورد بوو زۆریش پاک بونو بەهۆی ئەم بە رێزو دلسۆزانەوە بو:

۱-راپەرینی (عبدالرحمان) پاشا بابان لەسالانی ۱۸۰۶ -۱۸۰۸ز لە پارێزگەی سولەیمانیدا

۲-ئەحمەدپاشا بابان لە ساڵی ۱۸۱۲ز

۳-زازای کورد لە سیواس لە ۱۸۲۰ی زاینیدا

۴-ئەمیر بەدر خان لە جریزەدا لە ساڵی ۱۸۱۰ تا ۱۸۷۰ی زاینی

۵-محەمەد پاشا رەواندزی (کۆرە) لە ۱۸۲۶ تا ۱۸۳۳ از

٦-کوردە کانی چیای سنجار (ژەنگاری) لە ۱۸۳۰ تا ۱۸۳۳ی زاینی

۷-ئەمیر شریف خان بتلیسی لە ۱۸۳۴ی زاینی

۸-یەزدان شێر (غرالدین شێر)لە ۱۸۳۵.

۹-حوسەین کە نعانو عثمان پاشالە ۱۸۷۹ از [۳]

۱۰-راپەرینی حەزرەتی شیخ عوبەیدیلا نەهری ناودار بە مەلیک غازی شاهی شەمزین (قدس سرە) لە سالانی ۱۸۸۰ تا ۸۱ و ۱۸۸۷ز

۱۱-راپەرینی کوردەکان لە موسڵ، ئەرزەرۆم‌و بتلیس لە ۱۹۰۷ز .

۱۲-راپە رینی مەلا سەلیمو شا عابیدین لەبتلیس ۱۹۱۳ ز .

۳-سەر چاوە: تێزی دوکتورای سەید عەزیز شەمزینی لاپەرەی ۹۱ تایپی.

Dr.Saleh Ebrahimi

□۲ـدە وڕەی دووەم

ئەم ڕاپەڕینانە لە نێوان دو جەنگی جیهانی ۱ و ۲دا بەدیهاتوەو ئەم کوردە بەڕێزانە بون کەڕاپەڕیون:

۱ـشیخ مەحمود بەرزنجی ناودار بە مەلیکەی کوردستان لە سولەیمانی لە ساڵی ۱۹۱۹ تا ۱۹۳۲ از

۲ـسمکۆ، سمایل ئاغای شکاک ناودار بە سمکۆی مەزن لە ساڵی ۱۹۲۰ تا ۱۹۳۰ زولە ۱۹۳۰ کەلەشنۆ بەرەشە کوژی کوژرا[۱].

۳ـشیخ سەعید پیران بە ڕابەری حیزبی تەعالی لە تورکیا لە سالی ۱۹۲۵ز

۴ـ ڕاپەڕینی کوردەکانی کۆیستانی ئاگرێ بەفەرماندەیی ژنرال ئیحسان نوری پاشا لە ۱۹۲۶ تا ۱۹۳۰ زو حوکومەتی کورد بە دیهات و ڕەئیسی حوکومەت ئیبراهیم پاشا بو[۲]

۵ـڕاپەڕینی شیخ ئەحمەد بارزانی خودانی بارزان لە ۱۹۳۱ تا ۱۹۳۴ز

۶ـڕاپەڕینی کوردەکانی ئیران بە ڕابەری جەعفەر سولتان لە ساڵی ۱۹۳۱ تا ۱۹۳۲ زینی

۷ـڕاپەڕینی کوردەکانی تورکیا لە دیاربەکر لە ۱۹۳۴ز

۸ـ ڕاپەڕینی کوردەکان لە دەرسیم بەڕابەری سەیدڕەزا دەرسیمی کە بە هەورە بروسکەی دژی دوژمن ناودار بولە ساڵی ۱۹۳۷ز

□ دەورەی سێیەم لەکاتی جەنگی دووەمی جیهانیو دوای ئەوە ڕاپەڕین لەکوردستاندا ڕوی داوەکە خێوی نەزم وبە ڕنامە بووەو پارتو خیزب بەدی هاتونو ڕابەری خەڵکیان کردوە بە مجۆرە:

۱ـ ڕاپەڕینی ژەنراڵ پێشەوا بارزانی نەمرو هەمیشە زندوی نەتەوەی کورد، مستەفا بارزانی خودانکوردستانو بارزان لە ۱۹۴۳ بووەو ڕابەری حیزبی ڕزگاری تا ۱۹۴۵ز کە دوای ماوە یەک هاتە پارمەتیدانی ڕاپەڕینی کوردەکانی ئێران لە ساڵانی (۱۹۴۵ ـ ۱۹۴۶) تارابەران و ئەندامانی کومەڵەی (ژ ـ ک) گیران.

---

۱ ـ سمکۆی مەزن هەرچەن نێوی شێخ یاسەیدی پیوە نەبوە، بەڵام لە ڕەسەندا لە بنەماڵەی شێخانی شەمزینە.شیخی کوردی لە واژەی خەشایەتیاکە بەواتای خوا، گەورە، بەدەسەلاتە، گیراوە.

۲ ـ تیزی دوکتورای سەید عەزیزشە مزینی لاپەڕی ۱۵۳.شیخ سەعید پیران یاپاڵۆ یانە خشبەندی لە ۱۲۸۵ی مانگی لە دایک بووەو زیاتر لە ۶۰ هەزار مریدی هەبوە، دوای کوژانەوەی ڕاپەڕینی دیاربەکرلە ۱۹۲۵/۳/۲۴ زاینی لەگەل یارانی لەسیدارە دراوە ودەسی ڕەشی سوفێت و ئینگلیس و فەرانسەی تێدا، دیارە.

Dr.Saleh Ebrahimi

۲ـ دامەز رینەران و راپەرینی کۆمەڵەی ژ ـ ک ـ لە ۱۹۴۱زاینی بە سەر مونشی‌ڕەحمان زەبیحی کە لە دواییدا رابەرانی (ژیکاف) گیرانو لە ۱۹۴۵ی زایینی بەحیزبی دیمرکراتی کوردستان ناونراو لە ساڵی ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۶ ز، سازدانی کۆماری سەر بە خۆی کورد لە ئیران لە مەهاباد بەسە رۆکی پێشەوا قازی محەمەد (قدس سره) بە دیهات.

۳ـ راپەرینی کوردە کانی جوانرۆ لە ئێران لە ساڵی ۱۹۴۹ز

نوکتە: بۆ ڤینە راپەرینی کوردە کان لە جزیرو بۆتان لە ساڵی ۱۸۲۱ ئەمیر بەدرخان پاشا هەژدە سالاڵنەبو، کەبوە رابەری ئەمیرنشینە کانی شازادە کانی جزیرو بۆتان، دەستی کرد بە سازدانی حوکومەتو یەک خستنی ئەمیر نشینە کانی شازادەکوردە کانو دەسی کرد بە بانگەواز بۆ یەکبونو یەک گرتن، لەم سۆینگەوە پیشەوایانی ولاتی وان، هەکاری، موشا، هێزان، کارسا، موسڵ، زاخوو ئەمیرنشینی ئەردەلاڵن لە بەکیان بۆ وتوو پەیمانی یەکیەتیان لە گەڵ ئەمیر بەدرخان پاشا گرێداو مۆریان کردو بەدرخان پاشا زۆر بەلەز لە شاری جزیر دوکارگای بو چەکەمەنی و باروت‌سازی، دامەزراندو چەندین کەسیشی نارده ئوروپا بۆ فیربون.

دوای ئەوەی سپای تورکی شکاند لە ساڵی ۱۸۴۲ز ـ سکەی بە ناوی خۆی لێداو لەوانەوە تا سابلاغ (مەهاباد)، رەواندز،و موسڵو دیاربەکر، (شەنگار = ژەنگار)و سیرت، وەران‌شار، سوارک، دیاربەکر، شنوو ورمێی هێنایە بن فەرمانی خۆی، بەڵام بەداغەوە (عزالدین شێر)ی برازای خۆی کە بە (یەزدان شێر) ناودار بو فریوی تورکی عوسمانی خواردو بووە هۆی قڵپەوە بونی حوکومەتی ئەمیر بەدرخان پاشاوجا هەرچەند لە قەڵای ئەرخ پیاوانە جەنگی بەڵام گیراو لە ۱۸۴۸ز بەرێ کرا بۆ ئەستە مبولو راپەرینە کەتیاچو.

□ لە ۱۸۸۱ حەزرەتی شێخ عوبەیدیلا مەلیک غازی شاهی شەمزین بە فیل بۆ وتووێژ بانگ کرائەستەمبول، بەڵام گرتیانو بەندیان کردو دوای ساڵێک شێخ هەڵاتو لە رێگای قەفقازەوە گەراوە بۆ کوردستان، بەڵام خۆی بۆ قەوی نەکراو لە ۱۸۸۳ی زاینی یەخسیر کراو برا شاری تایفی حجازو لە ۱۸۸۸ی ز ـ وەفاتی کردو هەر لە تایف نێژرا.

□ دوای گەرانەوەی شێخ عەبدولقادر (غەوثی ثانی) لە تایفەوە بۆ ئەستەمبول راپەرینی کورد هەڵ توقیو تەنانەت لەباری فەرهەنگیشەوە راپەڕینێ بەر چاوکرا، ڕۆژنامەو گۆواری کوردی دەستی بە بلاو بونەوە کرد،وەک دامەزرانی روژنامەی کوردستان، ژیوی کورد،

Dr.Saleh Ebrahimi

ڕۆژی کورد، هەتاوی کوردی، یە کگیربون، ڕقین،[۲] ئەبێ بزانین لە ساڵە کانی ۱۹۰۸و ۱۹۱۰و لە ڕاپەڕینی ۱۹۱۱و ۱۹۰۵و لە ڕاپەڕینی ۱۹۱۴ لە بتلیس و وان، هەولێرو دیار بە کر بەشدا ری ڕاپەڕینیان کرد بو.

غەوثی ثانی:

۱ـ حیزی تەعالی کوردستان بەرابەری سەید عەبدولقادر ناودار بە غەوثی ثانی لە ۱۹۲۵ز ـ ساز دراکە پژیشکان، ئەفسەرانو سەرانی بەهێزو وزەی هۆزە کوردە کان لەم خیربەدا بەشدار بون.

۲ـ جەمعییەتی تەشکیلاتی کۆمەلایەتی کورد بەرابەری بەدرخان سازدرا کە گەنجان، لاوان، خوێندکاران لە زانکۆ کانی ئەستەمبوڵو ئەرزە ڕۆمی تیدابو.

۳ـ جەمعییەتی سەر بە خوێی کورد لە قاهیرە بەرابەری ئەمیر سورەیا پاشا بەدرخان سازدرا.

□ نوکتە لە بە ندی ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ بەشی سێیەمی قەراردادی لۆزان تەزمین درابو کە کوردە کان لە تورکیا مافی خوێندن بە زمانی کوردیوکۆوارو ڕۆژنامەو دامو دەزگای عیلمیو کۆبونەی کۆمەلایەتیو فەرهەنگیان هەبێ، وتار لەکوڕوکوبونەوەو دادگا کان بەکوردی بێو هەموکوردێ مافی رامیاری خوێی هە بێ[۳]

□ دوکتور فوئاد ـ کە ماڵ فەوزی سەردەبیری ڕۆژنامەی ژین لە گەڵ حەزرەتی شێخ عەبدولقادر (غەوثی ثانی)و سەید محەمەد وکۆڕێ لە سەرانی کورد بەندکرانو لە ۲۴ مانگی ۳سالی ۱۹۲۵ی زاینی ۹۱ کەس لە گەڵ شیخ عەبدولقادر لە شاری دیار بە کر لەدار درانو هەروا شێخ سەعید لە گەل ۳۷ کەس لەدیار بە کر لەدار دران.

□ حەزرەتی سلطان العرفا حاجی سەیدعەبدوڵلا گەیلانیزادە یارمەتی دەرو موعاونی حیزبی تەعالی لە ۱۹۲۵ی زاینی کەوتە بەر ئەزیەتو ئازاردڕانی تورکی عوسمانی لە شاری سولەیمانی.

---

۱ ـ تێزی دوکتورای سەید عەزیز لاپەرەی ۱۱۶ بە نەقڵ لە یا موڵکی کوردستانو ڕاپە رینی کوردو کوردستانو کورد اختلاللری بە زمانی تورکی تاران چاپی ۱۹۴۶ زـلاپەرەی ۵۶ کە مەبەست لەو ڕاپەرینە سەر بە خوی کورد بو

۲ ـ لە ۱۹۱۳ ی زاینی کومەیتەیەک بۆ پەرەدان بە فە رهەنگ وزمانی کوردی بە رابەری عەبدورەزاق بەدرخان لە شاری خوێساز درا.

۳ ـ تیزی دوکتورای سەید عەزیز شەمزینی لاپەرەی ۱۴۳ تاپیی

Dr.Saleh Ebrahimi

□: **پە ندی کوردی:** دۆستی دوژمنی من، دوژمنی منە، بەلأم دوژمنی دوژمنی من، دۆستی منە..

□دەڵێن: یەکێ لە هۆی راپەرین‌و تورەیی ژەنرال ئیحسان نوری‌پاشا کە بە دژی تورکی عوسمانی راپە ریوە ئەوەیە کە رۆژێک ئیحسان نوری پاشا لە ئەفسەرێکی تورک داوا دە کا ئەم منداڵە مە کوژە، ئەویش منداڵە کورد لە دەس ژەنرال ئیحسان نوری هەڵدەپرو چقێنێ‌و لە بەرچاوی ئەو دەی‌کوژی‌و دەڵێ ئەم منداڵە کوردە نابێ بمێنێ، ژەنرالێ ئیحسان نوری پاشا، ژان لە دڵ‌و هەناوی دە گەرێ‌وئیتر ناتوانێ خۆ رابگرێ.

لەجەنگی ئازادی دەری کورد، ناوەندی ئارارات لەساڵەکانی ۱۹۲۶ تا ۱۹۳۰ زاینی بە فەرماندەیی ژنرال ئیحسان نوری پاشاکە بەدژی داگیرکارانی تورکی وەسمانی راپەری ئەگەر یەک تێکوشەرو پیشمەرگەی موسولمانی کورد بکەوتایەتەگیر تورکەکان سەریان ئەبری و ونجن و نجنیان ئەکردو زۆر دراندانە شەهیدیان ئەکرد.

لەزستانی ساڵی ۱۹۲۹ زاینیدا لە جەنگێکدا کە لەمەلبەندی (ئورتولو) روی‌دا تورکە وەسمانی یەکان بەدەسی کوردەکان تێشکان ویەخسیر ئەکران، جا لەبەر ئەوەی ئازوخەی کوردان کەم بو ئەو دیلانەیان ئەنارد ئێران تەنانەت کوردەکان پاروی دەمی خۆیان ئەدا بە یەخسیرە تورکە وەسمانی یەکان.

(هوریک) ناوی پێرێزنێکی هەژارو بێوە ژن بو،لە هوزی (حصەصوری جەلالی) کاتێ دیبوی وا یەخسیرێکی تورک گورەوی یەکانی دراوە، گورەوی یەکانی خۆی لە پێ دەر دێنێ ئەی‌دا بەسەر بازە تورکە کە لە رێکا پیێ ئەو دیلە سەرما نەی با[1].

□کورد لە سەتەی ۱۰ و ۱۱ پێوەندی فئودالی لەکوردەواریدا سازداوەو لە ئاخری سەتەی ۱۸و سەرەتای سەتەی ۱۹ تەواو بووەو ئەوسا دەورەی خانخانی‌و فئودالی دوایی، پێی‌هاتووە[2].

□ لەئاخری سەتەی ۱۵و سەرەتای سەتەی ۱۶ شانشینەکانی کوردو فئودالەکان لە کوردستان کەوتنە بەر دەستی تورکی عوسمانی‌و حوکومەتی ئێران.

---

۱ ـ بروانە میژوی ریشەی نیژادی کورد نوسراوی ئیحسان نوری پاشا چاپی ۱۵۶۷ کوردی و ۱۳۳۳ هەتاوی تاران پەرەی ۱۳۴۲ و ۱۴۳

۲ ـ راپەرینی جونبولات پاشا، باپیرە گەورەی سەرکردەی ئازاو دلیرو حوالیخۆش بو کەمال جونبولات لاپەرەی ٦ و ٦۳ کواری نیشتمان بەخۆش کردن و سەرەتا بۆنوسینی دوکتور جەماڵ نەبەز کە بەهۆی چڵ سال تێپەر بۆن بە سە رینشتماندا لە سوئیدلە ۲۵۹۷ک و ۱۹۸۵ز چاپی ئازاد چاپ کراوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

راپەرین لەسەرەتای سەدەی نوزدەوە تائەم سە ردەمە: پێشەوای گەورەو ئازاو نەبەزو کۆڵ نەدەر، خیوی کوردستان ژەنرال مستەفا بارزانی لە ۱۹۴۷ی زاینی کە راپەری، توانی زۆر خۆرابگرێ تا لە ۱۹۴۷ ز چووە شورەوی. کاتی لە ئاوی ئاراز پەرینەوە پیرە مێردی فەیلە سوف‌ودلسۆز فەرمویەتی:

عەشرەت‌هاواره: لە (پیرە مێرد)

عەشرەت هاواره، عەشرەت هاواره
کەوتومە ئاراس ئاو بێ بواره
رێم نیەمنیش شوین ئەوان کەوم
پیرم هەنگاوێک بنێم ئەکەوم
لیرەش‌وا کەوتوم بە دەم دەردەوە
لەئێشی دوری‌وئاهی سەردەوە
دوکتور دەوای تۆم ناوێ لێم گەرێ
بەڵکم بە ئاهم دەوران وەرگەرێ
یاوا وەرگەڕێی ئەلێم وەرگەڕێی
یازرمەی تۆپی زەڕەی بەرکەوێ
ئەوسا کە دوعای من واگیرابێ
لە خانەی خاکا ئاواتم نابێ
ئینجا تەلقینم بدەن بە کوردی
بڵێن: ئاواتت هاتە جێ ومردی

بارزانی زۆری بۆ رێژیمەکانی عیراق هینا تا لە مانگی مارسی ۱۹۷۰ی زاینی بەعسی وادار بە ڕاگەیاندنی خودموختاری بۆنەتەوەی کورد کردبە لأم بە داخەوە لەر باری ناله باری ئەو سەردەمە، ناچار بە موهاجەرەت‌بوولە ئیرانەوە چووە ئەمریکاو سەرەنجام لە ۱۹۷۹/۳/۱ی زاینی شەهید بوو جەنازەی موبارەکی هێنرایەوە کوردستانو لە شنۆ ئەسپاردە کرا. ولە ۱۹۸۵/۱۰/٦ی زاینی پیشەوا مستەفا بارزانی لەشورەوی‌ەوە گەڕایەوە عیراقو کوردستانو لە ۱۹۹۳/۱۰/٦ - لە هەڵەجی مەرگەوە رەوە جەنازەی موبارەکی ئەوزاتە و کاک ئیدریستی کوری پیشەوا ژەنرال بارزانی برانەوە گوندی بارزانی (رضوان اللّه علیهما ۰

Dr.Saleh Ebrahimi

تەریقەت لە کوردستاندا

زنجیرەو خەتمێك کە لە ساڵەکانی ۱۳۳۷ و ۱۳۳۸ و ۱۳۳۹ی هەتاویدا لە خانەقای نەهری لە شاری مەهاباد لە رۆژانی سێ شەمە، دوای نوێژی عەسر ئەخوێندرا:

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله حق حمده‌والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین بلغ اللهم و اوصل مثل صواب هذه الختمات المبارکات الشریفة بعد القبول من هذه الفقراء بالفضل و الکرم الی روح منبع الصدق والصفا اشرف الوری خاتم الانبای سید المرسلین رحمةاللعالمین شفیع المذنبین حضرت محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم. والی روح جمیع‌الانبیاء والمرسلین صلواة الله و سلامه علیهم اجمعین. والی روح امین الامة علی التحقیق اعظم‌الخلفاء رسول الله ابی بکر الصدیق رضی‌الله تعالی عنه. والی روح غریب المعدومین آل رسول حضرتی (سەلمانی فارسی) المکرم المشرف المقبول والی ارواح کل من سادات هذه السلسلة العلیة و العالیة النقشبندیة والقادریة والکبرویة و السهروردیة و الچشتیة قدس الله اسرار هم العلیة علی‌الخصوص والخلوص الی روح شیخنا و قدوتنا و ملاذنا و امامنا و امام الطریقة و غوث الخلیفة و شمس فلك الحقیقة، النور الساری و الفیض الجاری بهاء الحق و الحقیقة والدین الشیخ محمدالاویسی البخازی المعروف بحضرت شاه نەقشبەند قدس الله سره‌العزیز. والاولیاء برهان الاصفیاء نورالخافقین نجله الحسین ابی محمد محی الدین المنادی بغوث الاعظم الشێخ حضرت سید عبدالقادر الجیلانی الکردی قدس الله سَره العزیز و الی روح منبع المعارف و الکمال سیدالسادات امیرکلال قدس الله سره العزیز. و الی روح المقبل علیك ولما سواك الناسی الشیخ محمد باباسماسی قدس الله سره العزیز. والی روح الوالد فی محبّة مولاه الغنی المغزوف بحضرت عزیزان خواجه علی الرامتین قدس الله سره العزیز. و الی روح المعرض عن المراد الدنیوی و الاخروی الشیخ محمودالانجیر فغنوی قدس الله سره العزیز. و الی روح المتسلخ عن الحجاب البشری الشیخ خواجه عارف (ریوه گەری) قدس... و الی روح قطب الاولیاء برهان الاصفیاء شمس الحقایق والمعانی (سەرحەلقەی خواجه گان) الشیخ خواجه عبدالخالق الغجدوانی قدس... والی روح قطب‌الربانی الغوث الصمدانی الهیکل النورانی

Dr.Saleh Ebrahimi

المجدد الف الثانی الشیخ احمدالفاروقی (سەرهەندی) مەشهور با مام الربانی قدس... و الی روح المعارف بالرموزالصوری والمعنوی المعروف (بە غولّام عەلی) الشیخ حضرت (شاعەبدولّای دەهلەوی) قدس... والی روح قطب دائرةالارشاد غوث الثقلین علی السداد السایر فی‌الله الراکع الساجدالمجاهد ذی الجناحین ضیاءالدین الشیّخ حەزرەتی مەولانا خالید نەخشبەندی النسخةالجامعة والنسخة النابغة)قدس الله سره العزیز. والی روحِ منبع الحلم و نور الظلام الهادی بین‌العشایر والاقوام (حەزرەتی سیراجەدین. من خەلەفی حەزرەتی سیدالانام مەولانا و موقتەدانا الشیخ حەزرەتی سید عەبدوللاّی نەهری) شاهی شەمزین قدس... والی روح مجدد الشریعة و مظهرالطریقة و دافع المناها و آمرالمعروف الذی به نتباها، مەولانا، وه موقته دانا شەها بەدین، الشیخ حەزرەتی سەیید طەَ شاهی شەمزین (تاها) قدس‌الله سره‌العزیز. والی روح قطب السالکین و غوث الکاملین الناجی الفائزالفالح المشرشدمن الله الذی لایخرج عن قبضته الصالح ولاالطالح مەولانا، وه موقته دانا، وەمورشیدەنا جەمالەدین، الشیخ حەزرەتی سەیید محەمە صالح قدس‌الله سره العزیز. والی روح کاشف الرموز والاسرار منبع المعارف والانوار سلیل السادات الخیاروالابرار محبوب‌الله الفانی فی الله الباقی بالله الخالی العاری عماسوی الله‌الغازی فی سبیل‌الله المهاجر الی بیت‌الله مولانا و موقته دانا، محی‌الدین الملك الغازی الشیخ حاج سید عبیدالله نەهری شاهی شەمزین قدس الله سره العزیز . والی روح المسمی تسمیت (حەزرەتی غەوسی ئەعزەم) قطب الزمان معدن الحیاء والحلم والعرفان منبع الجود والفضل والاحسان اسوة المریدین و قائد السالکین مەولانا و موقتەدانا و مورشیدنا وه سەنەدەنا ئەبی جەلال الملة والدین، الشیخ حەزرەتی حاجی سەید عبدول قادر الشهید علی طریق الملةوالدین الملقب بغوث الثانی قدس سره العزیز. والی روحِ قطب الاقطاب شیخ الشیوخ و الشاب قدوة المحققین و زبدة العارفین مەولانا وه موقتەدانا وه مورشیەناوه روحەنا فیداه سراج الملة والدین الشیخ (حەزرەتی حاجی سەیید عەبدوللاّ المعروف ادام‌الله نعمة بقائه علینا وعلیٰ سائرالمسلمین. والی ارواح کل من الخلفاء والمخلصین من الطریقة العلیة و سائرالطرق ربنا اغفرلنا ولابائنا و لامهاتنا و لجمیع المؤمنین و المؤمنات بحرمة محمد سیدالسادات آمین و الحمدلله‌رب العالمین ۱۳۳۸/۲/۱۷ی هەتاوی (مەهاباد) بەرانبەری ۲۹ی مانگی شەوالی ۱۳۷۸ی مانگی (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

۲۹/۵/۴۳

جهت رضای مقدس جناب ملا صالح مسیار حفظه‌الله

پس از سلام و احوالپرسی امیدوارم که مزاج شریف در کمال صحت و قوت بوده باشد بنده الحمدلله بطوریکه مستحضر هستند امروز ها انتخابات دوره بیستم مجلس شورای ملی آغاز میگردد و سرنوشت و مقدرات ملت بدست اینها تعیین میشود و حقوق ملت بدست شخص صالح و متدین که واقعاً برای استیفای حقوق مردم قیام نماید واگذار شود بنابرین به عقیده بنده جناب حاجی صالح شاطری لیاقت و شایستگی این مقام را دارد خواهش میکنم به عموم برادران و مسلمانان از قول من اعلام بدارید که رأی خود را به اسم حاجی صالح شاطری بدهند - تا بحول و قوه الهی خواهیم توانست

سید عبدالله گیلانی زاده

Dr.Saleh Ebrahimi

۳۹/۱۰/۲۰

عزیزم جناب ملا صالح

اولا احوال شمارا می پرسم و تقدیم سلام می کنم و امیدوارم در کمال صحت و عافیت باشند و سلام مارا بعموم محترمان و برادران تبلیغ بفرمایید. اطلاع دارند که قبلا در انتخاب نماینده گی برای دادن رأی به آقای حاجی صالح شاطری نوشته بودم ایشان موفق شدند. متعاقبا اطلاع رسید که آقای شاطری استعفا کردند و از نماینده گی صرف نظر کردند. بنابرین در این انتخابات کلیه منسوبین و محبوبین و برادران بالعموم رأی به آقای علی اغا رئیس العشائر پسر مرحوم حاجی قره خان اغا بدهند و منتظرم که موافقت بکنند انشاالله علی اغا موفق باشند عزیزم

گیلانی زاده

فضه لنگ
وارم

خ برادر صالح

از جمله غریب به وده نیگ نه نا فلی محبوب بدر بی کم مدرسه نه یابد

به مهوار نگت دسلغی و اقتدار وجود بسوری ها ترام السعادت و دلخوشی

و رزق و مقام بیش از پیش از خداوند خواهانم و امیدوارم بخواهد نیکو زیان

امیدوارم نه نا نه از این جانب استقبال و سلامت و در انجام و فلسفه ایران

ص - صورت صورت گرفته مدیر سعید مواجب تریکات صحیح نه

صح عید سعید و صح تشریف تقدیم ش فی مدرسی لقته می باشد

حسن ابراهیم

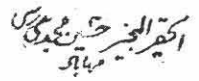
(۸/۱/۳۴)

Dr.Saleh Ebrahimi

(گواهینامه)

بسم الله الرحمن الرحیم

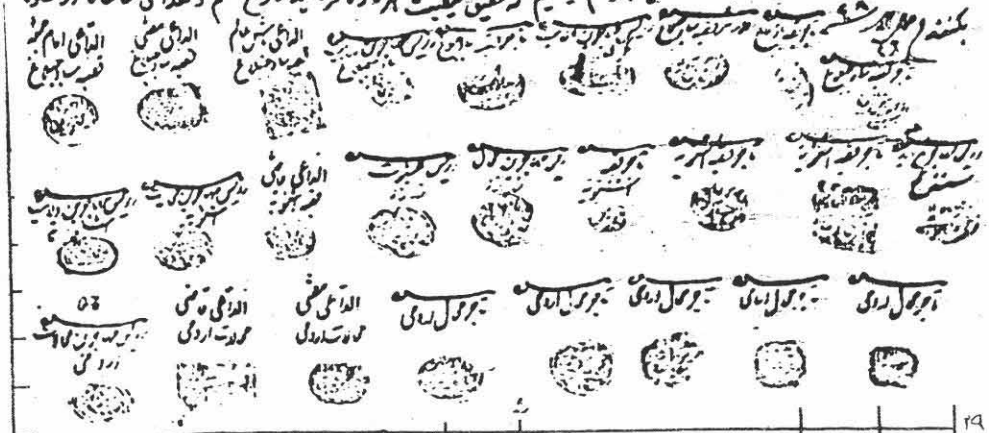
الحمدالله الملک الحمید ذی العرش المجید والملک السدید والصلاة والسلام علی خیر خلقه محمد السعید وشافع یوم الوعید و علی آله و اصحابه ذوی العزّ و التمجید و بعد چون محبوب دلبند و قرة العین ارجمند آقای ملا محمد صالح ابراهیمی محمدی (شه پول) مدتی ده سال بیشتر عمر گرانبهای خود را صرف تحصیل علوم و کمالات نموده وپیوسته برای انعطاف انوار رحمت و اقتطاف اثمار علم و حکمت ملازمت صحبت آساتذه کرام نموده و از هریک استفاده‌های کلی نموده و بجد وجهد تمام بکشف معضلات علوم و مشکلات رسوم پرداخته و در این اواخر ملازمت صحبت فقیر را برخود لازم ساخته استعداد او را اساسی و قابل اعتبار و میاه انهار و افکار او را روشن وسرشار مشاهده نموده و بالاخره بحمده تعالی جامع ادوار علوم معقول و منقول و شایسته تدریس و تعلیم طالبان افهام و افتاء سائلان احکام گشته این است با توفیق حضرت واجب علیم جل جلاله و باستمداد ارواح طیبه و انفاس قدسیه آساتذه سلف رحمهم الله مشارالیه را در تدریس علوم عقلیه و نقلیه و افتاء با قوال راجحهٔ مذهب، اجازه داده که انشاءاله تعالی رعایت این سعادت را با شرایط مواظبت و لوازمات آن معمول و بیش از بیش در ازدیاد علوم و معرفت و هدایت طالبین بشاهراه شریعت مبذول دارند. نسئل الله تعالی لنا وله ولسایر المسلمین ثبات الایمان و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه اهل الاحسان. وقعت الاجازه الشریفه ثامنة ربیع الاول سنة ثلاثة و سبعین و ثلاثة مائة بعد الالف من الهجرة النبویة علی هاجرها آلاف سلام و صلاة و تحیة و لاحول و لاقوّة الاباالله العلیّ العظیم الحقیر المجیز حسین مجدی مدرس مهاباد.

Dr.Saleh Ebrahimi

عرضی حالة فقری مهاجرین والی مظلومة کردستان
بخکپای حضرت آری شهریار مرحمت قرین روسپه توده نیاز

معروض ایان بدرین خاک دولة ایران بدولة علیه روسیه انیکه ما اهالی کردستان که در خاک ایران نشسته مبلغ یکصد هزار خانوار هستیم سبب باضاع ظلم وتعدیات دولة ایران و بی قانونی اینها نتوانستیم با ایاک کردن وحاشات نمائیم پارسال از روی ناعلاجی که بهیچ وجه نتوانستیم تحمل اعتساف وتعدیات ایان بکنیم بعضی از ملة کردستان با دولة ایران بقام رفع ظلم وتعدیات ایران اتنه از یک طرف دولة عثمانیه تهدیدات وتحریکات مشیها برسر ما کردند واز یک طرف دولة ایران خصم وبشمن خونی ما بود مجبور شدیم که رفع ظلم دولة ایران بکنیم اما از خوف دولة عثمانی دست از محاربه ایران کشیدیم ما چار مبلغ صد هزار خانوار اهالی هجرت اختیار کردیم بعد از هجرت کردن دولة ایران در میان اهالی کردستان که در خاک ایران مانده بود سوق عسکر خودشی کرده وبه قتل نفوس ذکور واناث وبچه وبیران ایسر ونهب وغارت بر بهه از دست ایاه اند هیچ تقصیری نکرده اگر بهه آن تقصیری که اهالی کردستان که در خاک ایران مانده بودند هیچ کرده وعتیاً نکرده بودند ایل رعیت وایل کسب که هیچ خطا از ایشان صادر نشده بود وهیچ با ایران نکرده بودند بهه ملة مسیحی وروحانی بهه را بنامی حزب دوبران کردند ایل از دولة معظمه روسیه انتظام میکنیم که بر بهبی منع از جور ودست ظلم وتعدای ظالمان از مظلومان قطع وکوتاه بنمایند تا کانه کردستان چه مهاجری وبه غیره بهه در بن انتظام منتظیم که دول معظمه از روانه کامله ورحمت شامله خویشان مرحمت فرمایه تو از طرف دولة معظمه یک بیانوار صاحب اعتساف ومروة مخصوص بودنسته که موقة تفتیش احوال کردستان ومظلومیت اینها بکنند وبنا بی بنهند که هر ملة ما تودکی از رعایت بتوانند ایران وقن ما توفی خود بنشینند بعد از تفتیش احوال کردستان از جانب دول معظمه معلوم خواهر شد که اهالی کردستان مدای ودستی التجا به بابانه بدولة معظمه روسیه که تعذیب کردستان میکنند در میان دول معظمه نام بدی ودیه وهیچ بهه بر مسائلی کردستان بوجه افترا شهرت دادن تحقیق کردام که وظیفه ومسلک دولة معدلة پرور روسیه چیست رحم بحال فقرا ومظلومان بوده بهت احوال انجام میکنیم که تحقیق کیفیت مراده فرمایند در دفع ظلم وتعدای ظالمان از مظلومان بکنند

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەصڵی ئەم سەنەدە کە فتوکۆپی ئەوە لەو دیوئەم پەرەدایە لە پاریس: فەرانسە راگیردراوە و نمونەی ئەوەیش لە پەرەی ۵۹۹ ج ۱ دراساة کوردیة چاپی پاریس لە چاپ دراوە. بەڵگەنامە کی تەواوە کەقسە لەو روداوە تاڵە دە کا کە دوای دورخستنەوەی مەلیک غازی شیخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین بۆ تایەفی حیجاز سپای تورکەمەنی قاجار ناصرەدین شای ئێران بەدرندانەترین کەوتنە مااڵ و گیانی خەڵکی کوردی بێ چەک و بێ دیفاع و دەر دێکیان بەسەر کورد، هێناکە ناچار لە دەس دەوڵەتی قاجاری ئێران و حوکومەتی ئیسلامی عوسمانلی پەنایان بە دەوڵەتی روس؟! بردوەبە وجۆرەی لە پەڕەی ئەو دیوی ئەمەدا نوسراوە هاواریان لەروس کردوە کە لە دەس زوڵمی قاجار و تورکی عوسمانلی رزگاریان بکەن و بێن بە هاواری کوردەوە،ئەبێ لە تاریخ پەند بگرین.

لەکات ژەمێری یەک؛نیو تاسێ و نیو؛ئەم نامە لە ۱۸ ئوکتوبری ۱۹۹۹ زو ۲۶ /۷/ ۱۳۷۸ی هەتاوی لە تلویزیونی میدیاتوی بەهۆی پرۆفیسۆر جەلیلِ جەلیل نیشاندرا و قسەی لەسەرکراو راپەرینی مەلیک غازی حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای نەهری شاهی شەمزین شیکرایەوە و قسەی لەسەرکرا. سێیێ دیسامبری ۲۰۰۵ ٪ ـ دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل) ئەمەی بە کوردی نوسیوە تا لە بیر نەچێتەوە، بڕوانە ژمارەی ۹گۆڤاری گرشەی کوردستان چاپ ۱۹۸۱ ز ـ تاران.

عرض حال (یک کلمه ناخوانا) مهاجرین و اهالی مظلومه‌ی کردستان بخاکهای معدلت آرای قنسول دولت فخیمه روسیه (ناخوانا)

معروض اهالی مهاجرین خاک دولت ایران بدولت علیه روسیه اینکه ما اهالی کردستان که در خاک ایران نشسته مبلغ سه صد هزار خانوار هستیم سبب بانواع ظلم و تعدیات دولت قاجار و بی‌قانونی آنها نتوانستیم با ایشان گذران و مماشات نمائیم پارسال از روی ناعلاجی که بهیچ وجه نتوانستیم تحمل اجحاف و تعدیات ایشان بکنیم بعضی از ملت کردستان با دولت قاجار مقام دفع ظلمو تعدیات قاجار ایران آمدند از یک طرف دولت عثمانیه تهدیدات و تخویفات شدیده بر سر ما کردند و از یک طرف دولت قاجار ایران خصم و دشمن خونی ما بود هر چند می‌توانستیم که دفع ظلم دولت قاجار ایران بکنیم اما از خوف دولت عثمانی دست از محاربه قاجار ایران کشیدیم ـ

Dr.Saleh Ebrahimi

ناچار مبلغ صد هزار خانوار از ما هجرت اختیار کردیم بعد از هجرت کردن دولت قاجار در ایران در میان اهالی کردستان که در خاک ایران ما شده بود سوق عسکر خودش کردند در قتل نفوس ذکور و اناث و بچه‌ها و بردن اسیر و نهب و غارت هر چه از دست ایشان آمد هیچ تقصیر نکردند اگرچه آن فقرای اهالی کردستان که در خاک ایران ما شده بودند هیچ گناه و خطائی نکرده بودند چه ملت اسلام و چه ملت عیسوی و روحانی همه را بتمامی خراب و ویران کردند الحال از دولت معظمه روسیه استرحام می‌کنیم که بوجهی من الوجوه دست ظلم و تعدائی ظالمان از مظلومان قطع و کوتاه بنمایند ما کافه کردستان چه مهاجرین و چه غیره همه در این استرحام متفقیم که دول معظمه از رأفت کامله و مرحمت شاملهٔ خودشان مرحمت فرماید که از هر دولت معظمه یک مأمور صاحب انصاف و مروت مخصوص بفرستد که بدقت تفتیش احوال کردستان و مظلومیت آنها بکند و بنایی بنهند که هر ملت بآسودگی در غایت بتوانند در وطن مألوف خود امنیت یابند بعد از تفتیش احوال کردستان از جانب دول معظمه معلوم خواهد شد که آیا اهالی کردستان بدوی و وحشی المزاجندیا آنها بدوی هستند که تصاحب کردستان میکند در میان دول معظمه نام بدی و بدویه و غیرمدنیه بر سر اهالی کردستان بوجه افترا شهرت داده‌اند و تحقیق کرده‌ایم که وظیفه و مسلک دولت معدلت‌پرور روسیه همیشه ترحم بحال فقرا و مظلومان بوده است الحال استرحام می‌کنیم که تحقیق کیفیت هر ماده فرمایند و رفع ظلم و تعدی ظالمان از مظلومان بکنند ./

تاجر قصبه ساوجبلاغ مُهر — تاجر قصبه ساوجبلاغ مُهر — الداعی مفتی قصبه ساوجبلاغ مُهر — الداعی امام‌جمعه قصبه ساوجبلاغ مُهر

تاجر قصبه‌اشنویه مُهر — تاجرقصبه‌اشنویه مُهر — رئیس عشیرت مُهر — الداعی قاضی قصبه‌اشنویه مُهر — رئیس مهاجرین محال‌اشنویه مُهر

تاجر محال‌ارومی مُهر — تاجر محال‌ارومی مُهر — الداعی مفتی محال‌ارومی مُهر — الداعی قاضی محال‌ارومی مُهر

(تاریخ تنظیم این سند سال ۱۸۸۰ میلادی باشد) رئیس مهاجرین محالات ارومی. مُهر

Dr.Saleh Ebrahimi

سەرچاوە

الانوارالقدسیە پەرەی ۲٦۲.و.نیکتیین پەرەی ۳۴۴ نادر میرزا لە کتێبی (مێژو، جوغرافیای دارالسطنەی تەورێز کە لە ساڵی ۱۳۲۷ی هەتاوی نوسراوەتەوە. بە کۆششی محەمەد موشیری چاپی ئیقبال. تاران ساڵی ۱۳۵۱. پەرەی ۳۵۲-۳۰۴و پەرەی ۵۲۹و مێژوی هەوشار بەقەلەم (نوسینگ)ی میرزا رەشید ئەدیب‌الشعرا لە گەڵ مێژوی راپەرینی جەزرەتی حاجی شێخ عوبەیدیلا مەلیک غازی چاپی ساڵی ۱۳۴۵ چاپخانەی شەفەقی تەورێز. پەرەی ۴۴۳ و ۴۴۴ یە کێ لە قدیسینی ئیسلام ۵-۱۰۷٦-۱۱٦۸ مەسیحی کوردستانی. و. نیکتین. پەرەی ۳۹۵ و.نیکتین.

یادی مەردان نوسراوی مامۆستا مەلا کەریم مودەریس پەرەی ۱۸و یادداشتی عباس میزرا مولک‌آراو بغیةالواجد پەرەی ۲٦۵و محەمەد ئەمین زەکی مەشاهیری کوردو کوردستان چاپی قاهرە سالی ۱۹۴۷ی زاینی و.ن - أ خەلفین، خەبات لە رێگای کوردستان‌دا - کە جەلال تەقی‌لە روسیەوە کردویەتە کوردی، چاپی ساڵی ۱۹٦۹ی زاینی. قوریانسە شەلە -ی ئەرمەنی کە سالەهابو لە مەهاباد بوو چەن زمانی شی ئەزانی، بە ناوی هەوالدەر لەبابەت ریشوە خواردن و ستەمو زۆرویژی قاجارە کانەوە لەمانگی صەفەری ساڵی ۱۲۹۸ی مانگی دەسی کردوە بەنوسینی ئەم هەوالو راپورتانە،بیرەوەری حاج سەیاح لە گەران بۆ کوردستان.و عین‌الوقایع پەرەی ۲۱۲.

B - Nikitine, les Kurdes, Etude sociologique et historique, paris, 1956.

ی.ب. سون. عن الاکرا ووطنم ارومیة ۱۹۱۷.

B. Nikitine, les Kurdes racontes par eux - memes, « L´Asie francaise » paris, 1925, N. 231, pp 148-157

« The Tale of Suto and Tato », Kurdish text

لقد اصدر نیکیتین مع سون

with translation and notes, « Bulletin of the school of orient and lric.

۱ - پەری ۳۹۵و نیکیتین کوردو کوردستان - تەرجەمەی محەمەد ـــ ی قازی

Dr.Saleh Ebrahimi

studies » Vol. III, pt I, 1923, pp. 69-106.

A. Safpastian, Kurds and Kurdistan, London, 1948.

عبد العزیز یامولکی. کردستان وکورد، اختلال للری، طهران.

الدکتور شاکر خصباک، الکرد والمسالة الکردیة، بغداد ۱۹۵۹.

الدکتور بله ج شیرکوه، القضیة الکردیة القاهرة ۱۹۳۰.

علاء الدین سجادی، شۆرشه کانی کورد وکردستان، به غدا، ۱۹۵۹.

حمزة عبدالله، شورشی بارزان، سلیمانی، ۱۹۵۹.

محمد امین زکی، مشاهیر الکرد وکردستان، القاهرة ۱۹۴۷.

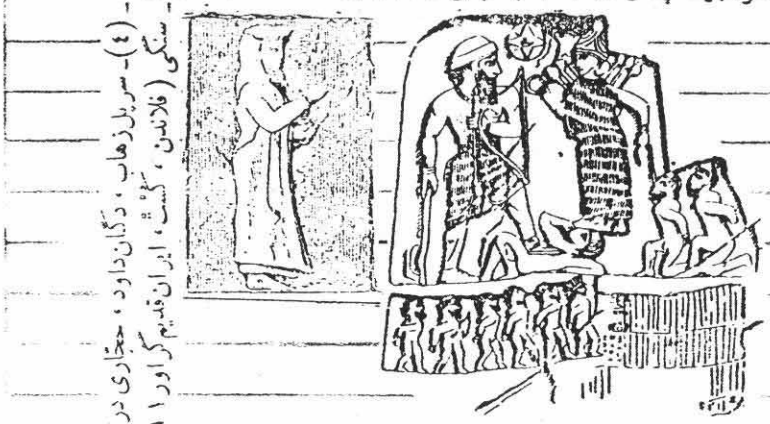
صدیق الدملوجی، امارة بهدینان، الوصل ۱۹۵۲.

ب.ی. افریانوف (الاکراد فی الحروب بین روسیا وایران وترکیا فی مجری القرن التاسع عشر، تفلیس ۱۹۰۰).

تاریخ نضال الاکراد التحرری: انتفاضة الشیخ عبیدالله عام ۱۸۸۰، والتی کانت بمثابة زروة الحرکة الکردیه.

تەریقەت لە کوردستاندا

نەقڵ لە ئەعلام ئەلمونجید پەرەی ۱۰۴ چاپی ۱۲ بیروت ۲۰ حوزەیرانی ۱۹۸۲ز

(٤)- سەربازەهاب ، دگان داود ، حجاری درتخته سنگی (فلاندن ، گنجینه ایران قدیم گراور ۲۱۱)

(نەماشای ئەم وێنەیە کە لیژەدایە بکە). ئەم وێنەیە، شەڕی سەرکەوتنی لولویی یەکان وکوتی یەکانە، بە سەر ئەکادی یەکان و بابلیەکان دا، کاتی کە هێرشیان بەرەو وڵاتیان هێناوە!

Dr.Saleh Ebrahimi

آراء حركة شيخ عبيدالله النهري و... الاعلام الكردي

... مرت قبل سنتين ونصف الذكرى المئوية لاندلاع انتفاضة الشعب الكردي في عام ١٨٨٠ والمعروفة بأسم قائدها الشيخ عبيدالله ولم تكرّس الصحافة الكردية حتى صفحات قليلة لها وسكت الاعلام الكردي عنها بشكل غريب...

تتميز هذه الانتفاضة بملامح واستراتيجية ذكية. اذ نرى من خلال مذكرات ورسائل قائدها تلك الاهداف القومية المتبلورة والواضحة التي كانت ترمي الى وحدة كردستان... ولقد حاول زعيم هذه الانتفاضة الاتصال بالدبلوماسية الاوربية واراد ان يطلعهم على الاوضاع السيئة التي يعيش في ظلها الشعب الكردي...

لقد كان الاجدر بنا نحن ابناء هذه الامة المضطهدة... العمل بجدية اكثر والاهتمام بتلك الصفحات المشرقة من تأريخنا ودرستها من جميع الجوانب واخذ الدروس والعبر منها. ولقد نشر الباحث والمؤرخ الكردي السوفيتي المعروف جليلي جليل في ١٩٧١ وفي العدد الرابع من مجلة (أخبار ارشيف ارمينيا) هذه الوثائق وترجمها من الفرنسية والفارسية الى الروسية وكتب لها مقدمة صغيرة ارتأيت ضرورة ترجمتها من الروسية الى العربية علها تفيد الباحثين والقراء.

انور قادر محمد - معهد الاستشراق اكاديمية العلوم السوفيتية في لننغراد

دراسات كردية :

نعتذر، لضيق المجال، عن نشر ترجمة هذه الوثائق البالغ عددها ٣ والذي قام السيد انور قادر محمد بترجمتها مشكوراً.

ونكتفي بنشر نسخة من النص الاصلي لاحدى هذه الوثائق والتي هي عبارة عن رسالة - باللغة الفارسية - ارسلها اشراف ووجهاء كردستان ايران الى الحكومة القيصرية يشكون فيها من معاملة الحكومتين القاجارية والعثمانية لهم.

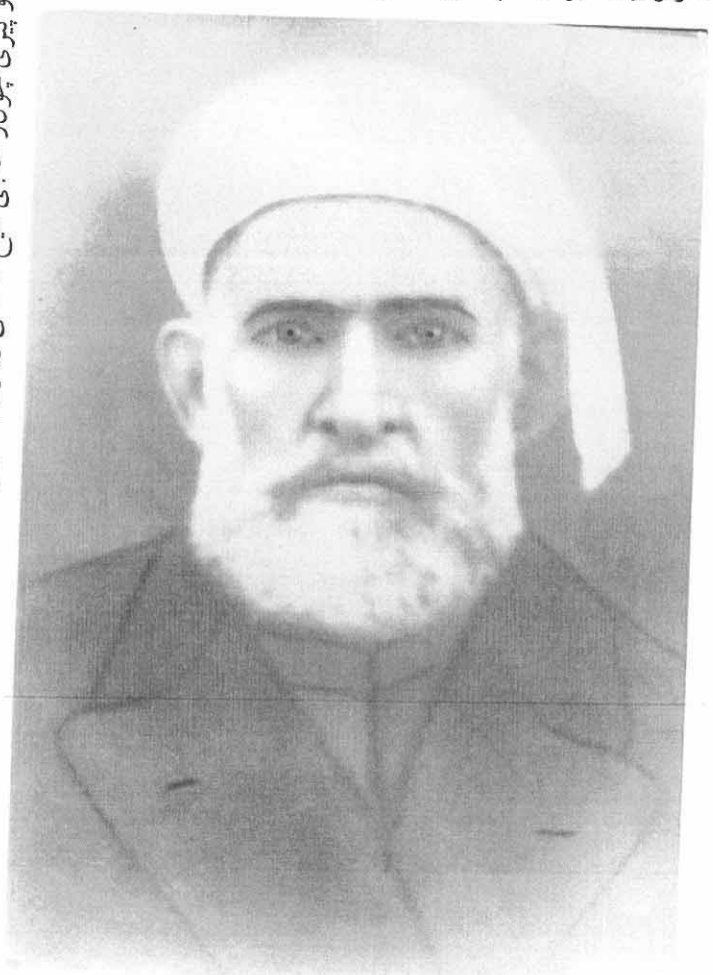
هنا نود استرعاء انتباه القارئ الى اننا نتأمل فكرة تخصيص باب مستقل لنشر الوثائق والمعلومات الاصيلة المتعلقة بمختلف جوانب حياة الشعب الكردي ماضيا وحاضرا. ان نجاحنا في هذه المهمة سيعتمد بالدرجة الاولى على مدى تعاون القارئ معنا.

دراسات كورد، پاريس ژمارەی ۶. 98-

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

نوکتە: دوای کوژانەوەی راپەرینی شێخ عوبەیدیلا مەلیک غازی شاهی شەمزین لە (١٨٨٥) ئەمیر نیزامی گەروس سوێندی بۆ هەمزاغا وەزیرحەنگی راپەرینی شێخ عوبەیدیلا خوارد تاخۆی (لە سەر روی زوی بێ) هیچ زیانێک بەو نەگا، بەلام دەستوری‌دا زاغەیەک بکوڵن و خۆی چوە ئەوێو لەوچاڵەوە دەستوری کوشتنی هەمزاغای‌داو دڵیشی بەوە، خۆش‌بو کە چون لە سەر زەوی نەبوەو لە چاڵ بوە، سوێندەکەی نەکەوتوە[1].

کاتی حەزرەتی غەوسی سانی لە ئەستامبولەوە چوەنەهری خەڵکی زۆر بەرە و پیری چونو حاجی شێخ کە مالی زینۆێ بە شیعرفە رمۆی:

می‌کنم دیوانگی تا برسرم غوغا شود
سکّە بر زر می‌زنم تا صاحبم پیدا شود

وێنەی شەهیدی نیشتمان حەزرەتی سەید عەبدالقادر ناودار بە غەوسی سانی

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

دوکتور سەیید عەزیز (گەیلانی‌زادە، نەهری شەمزینی و (شەپۆل).

باوەشنی گەرمی بوداخ سولتانی لێرەوەتێ پەڕی غەوسی سانی.

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

دوکتۆر ئاسۆ[1]

دەنوسێ: سەروان دوکتور سەید عەزیز کوری (سلطان العرفا) حاج سەید عەبدوللاّ گەیلانی زادە شاهی شەمزین، لە روسییە، روسان ئەوەندەیان خۆش نەدەویست و لەبن پرسیار دا بو، بەلاّم سەید عەزیز کە سا تێکی مەزن و دیار بوو، پیاوێ زاناو ژیرو بە تابشتو خوێندەوارو با سەواد و بە بڕوا و خۆ پارێزۆ بیرورد و بیرچاک و خێرەو مەندودوا رۆژبین بوو، لە سیاست دوری دەکرد. ـ هەروا دوکتور ئاسۆ دەنوسێ: زێڕو بە گی هەرکی بە دەستوری نماز عەلیّف ئەفسەری گ.ب.ی روسییە دوای قسە کانی قازی محەمەد لە چوارچرای مەهاباد (لە ۱۹۴٦ دا) زێڕۆ بە گ چەرەندی یاتێکی راگەیاند و هێرشی کردە سەر جەنابی (حاج سێد عبدالله افندی) گەیلانیزادە نەهری شەمزینی و تۆمەتی ئەوەی لێدا کە بە قسەی زێڕۆ بە گ، لە گەلّ ئینگلیس هاوکاری دەکا ... بەلاّم قازی محەمەد، قسە کانی زێڕۆ بە گی دادواوە و ستایشی (سێد عبدالله)ی کردو درود و رەحمەتی بۆ رۆحی (شیخ عبدالقادر غوثی ثانی) نارد، کە بە دەسی مستەفا کەمالی تورک، لە سەر کوردایەتی شەهید کراوە و زۆری قەدر و ریز بۆ ئەو بنەمالّە نیشتمانیپەروەر دانا و تاریفی کردن.

ئەو خەلّکەی لەوێ بون، زێڕۆ بە گیان هەوکرد و رایان گەیاند کە دەبێ چەتەو رێگرێوا بکوژرێ، دەسیان کرد بە هەللاّو بگرە و ببەند.[2]

لە ۱۲۹۵ ی هەتاوی لە شاری مەهاباد لەجەنگی یەکەمی نێوگەلانی بە دەسی روسی تەزاری لە ۱۴ هەزار خەلّکی ئەو شارە زیاتر لە ۱۰ هەزاری کوژرا.

---

۱ ـ بیرەوەری یەکانی پڕ ماجەرای دوکتور قادر مەحمودزادە ئاسۆ، پەرەی ۱۵۰ چاپی ۱۳۷۴.

۲ ـ پەرەی ۱۴۴ سەرچاوەی بەرو.

Dr.Saleh Ebrahimi

وێنەی دوکتور سەید عەزیز شەمزینی (گەیلانی‌زادە)

شەپوّل، مەرحومی سەیدعەبدولقادر گەیلانی‌زادە، کاک‌عەلی و کاک‌رەسول‌فەیزی.

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

□ لە ۱۹۴۴ز-بەرابەری رەفیق حلمی حزبی رزگاری لە عیراق دامەزراو پێشەوا مستەفا بارزانی بەهاوکاری حیزبی رزگاری بە دژی رێژیمی عیراق وەستا، رەحمان زەبیحی سەر مونشی خیزبی (ژ-ک) بوکە وەک حیزبی هیوا[1] لە عیراق ئە کۆشا مە کۆیە کی رێکخو پێک لە کوردە کانی ئێران و عیراق و تورکیاو سوریە بە دی بێنێ و لە ۱۹۴۲ی زاینی کۆرێکی لە حیزبی (ژ-ک)و محەمەد دلشادو چەن کەسی دیکە پێک هێنا.

وێنەی دوکتور سەید عبدالعزیز شەمزینی گەیلانی زادە

وێنەی دوکتور سەید عەزیز شەمزینی گەیلانی زادە

۱ - لەتورکیا بەحیزبی هیوی و لە کوردستانی عیراق بە حیزبی هیوا دەناسرا.

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

شــەپــول

خوالیخوشبو فەتاح ئەناهید

خوالیخوشبو کاک صدیق حەیدەری

کاکە ڕەحیم شیرزاد ١٣٠٥/٥/٦ - و دفات ١٣٦١/٨/٣٠ی هەتاوی

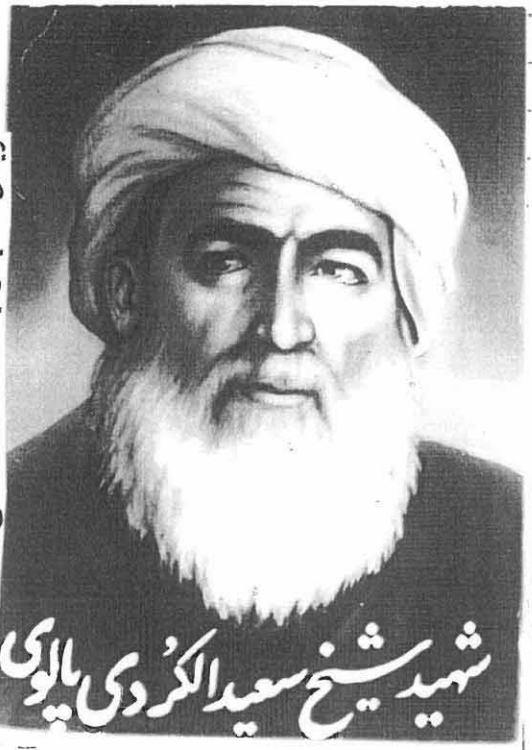

خوالیخوشبو خەلیل خوسرەوی

خوالیخوشبو حاجی ئەحمەد وەلیزادە

Dr.Saleh Ebrahimi

وێنەی شەهیدی نیشتمان حەزرەتی شێخ سەعید پیران.

شهید شیخ سعید الکردی پالوی

محمد صالح ابراهیمی محمدی (شەپول)

آل الشیخ عبد الله

Dr.Saleh Ebrahimi

Dr.Saleh Ebrahimi

هەڵەبجەی شەهید هێڕۆشیمای کوردستان

شــەپۆل پێــی نــاوێ شــین وگــرین
بۆ هــەڵەبــچە هێــڕۆشیمای پــر بــرین

چونکاکەوی نێو رکە بەپۆل هــەڵفــرین
دەبــنەزانــا و پســپۆر بۆ زامــی بــرین

بۆزامـــی بـــرینی کـــوردی لانـــەواز
کــەنجان و لاوان هــاتون بــە ئــاواز

بـــەزەبری عــیلم و ژیــری و زانــین
کــوردی بــە شــخورا و، دێنە پێکــەنین

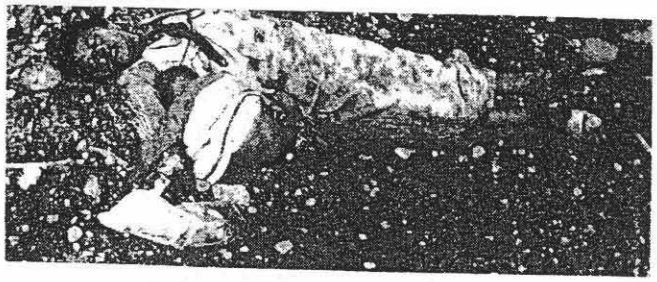
کـــورد دەڵێ ئـــاش بـــە نـــورەیە
نـــورەی ئێــمەیش دیێ ئــیتربەیەقین

هەر او نەعرەتەی کوڕە کـوڕەی کـورد
ئیتر بەزانین مێژوی خۆی دەکا رەنگین

یـــا خـــوائـــاوابێ ئــەم کــوردستانە
بـــوژێـــنەرەوەی ژیــان یــا گــیانە

Dr.Saleh Ebrahimi

كردستان الشرقية (ايران) .. ترجمة تفسير القرآن الكريم بالكردية

لأول مرة في كردستان ايران قام البروفيسور – محمد صالح ابراهيمي (وهواستاذ جامعي) بتفسير القرآن الكريم باللغة الكردية كما راجع التفسير مجموعة من علماء كردستان وقد ساعدت وزارة الثقافة والارشاد الايرانية على طبع هذا التفسير.

ويعتبر عمل الدكتور ابراهيمي رافداً جديداً للغة الكردية التي لا تدرس في كردستان ومصدراً لأبناء كردستان المحرومين من المصادر والكتب الكردية إلاّ ما ندر.

(شەپۆل)

٧ (شەپۆل) نوسەر، رۆژنامەنوس، ئیکۆلۆگ، نوسادی زانکۆی تاران، دامەزرێنەر و سەرۆکی کۆمەڵەی زمان و فەرهەنگ و هونەری کورد و دامەزرێنەر و سەرۆکی کۆمەڵەی کوردانی تاران (جامعە)ی کوردانی تاران

27 نداء الحق جاپ لندن

بانگی هەق – السنة الرابعة – العدد ١٤ ـ ١٥

/ سبتمبر ١٩٩٥م ٢٧

بسمه تعالی

جمهوری اسلامی

وزارت ارشاد ملی

شماره ۲۱/۱۵۴۸

تاریخ ۵۹/۲/۲۴

پیوست .....

به : آقای محمد صالح ابراهیمی محمدی (شەپۆل)

از : اداره کل مطبوعات داخلی

موضوع : ارسال پروانه انتشار و لایحه مطبوعات

پروانه انتشار مجله گرشه کردستان که در جلسه مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۸ کمیسیون موقت مطبوعات با روش سیاسی ، اجتماعی ، علمی ، ادبی ، هنری بزبان کردی بترتیب هفتگی برای شهرستان تهران به مدیر مسئولی جنابعالی بتصویب رسیده ، استبانضمام یک نسخه لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۵۸/۵/۲۰ بپیوست ارسال میگردد .

سرپرست اداره کل مطبوعات داخلی

سید حسن شهرستانی

Dr.Saleh Ebrahimi

نەو رۆژ: دەم و کاتی وردبونەوە و پیا چونەوەیە، لە رابوردو، هەروا بەرنامەدانان بۆ دوا رۆژ، بە هیوام کە لە سالی تازەدا [٢٧٠٣ ـ ٢٠٠٣ ز ـ ١٣٨٢ و ١٤٢٤] ئەم شتانە کە دەینوسین لە ژیاندا بیگرنە بەرچاو. وە بە کاری بێنن لەژین و ژیانتاندا: ـ

١ ـ کات و ساتێ بۆ بە دیهێنانی خەونە کانتان، تایبەت بکەن تاگیانتان بگاتە ئەستێرە کان.

٢ ـ دەم و چاخێ بۆ کارکردن تەرخان بکەن، چونکا دەبێتە هۆیی سەرکەوتن و پێگەیشتن و پێشکەوتن.

٣ ـ چەن دەمێک بۆ بیرکردنەوە دابنێن چونکا بیرکردنەوە بناوان و سەر چاوەی وزەوهێزە.

٤ ـ دەم و ساتێ بۆ کایەکردن دابنێن چونکا دەبێتە هۆیی هێزو جوان بوونەوە.

٥ ـ کات و ساتێ بۆ خوێندنەوە لە بەرچاو بگرن چونکا موتالآ کردن سەرچاوەی عیلم و هونەرو زانینە.

٦ ـ دەمێ بۆ پێکەنین بگرن بەر چاو، چونکا کەندو کۆسپ کەم رەنگ دەکا.

٧ ـ دەم و ساتێ بۆ ساغی و سلآمەتی و بیهداشت تەرخان بکەن، چونکا لەش ساغی گەنجینەی ژیانە.

٨ ـ کات و ساتێ بۆ پارانەوە و عیبادەت کردن دابنێن، چونکا تەپو توزی ئەنبوژەنی و ماددی لە چروچاوتان دەسڕێتەوە و لە خوا نیزیکتان دەکاتەوە.

٩ ـ دەم و کاتێ بۆرابواردن لەگەل دۆست و یاران، دیاری بکەن. چونکە دەبێتە هۆیی شادی و خۆشی.

١٠ ـ دەم و ساتێ بۆنیشان دانی خۆشەویستی لە بەر چاو، بگرن چونکا هۆیی لەزەت بردن لەژین و ژیان، پێک دێنێ. (فیلیپ همبریت) وەرگێر بەزمانی شیرینی کوردی: شەپۆل

Dr.Saleh Ebrahimi

دونێر donery زاناو بیروردی ئوروپایی دەڵێ [گرینگترین هۆکە ئوروپا بـە نێـوی کیانی موتەجانیس و شوێندانەر، کە بە خوێدا هات و دەرکەوت و سەرکەوت بە مجۆرە بوون: ١ ـ هەبونی زمانی لاتین ٢ ـ ئەدەبیاتی کون ٣ ـ رونا ک بیران یا ئێنێلجنسیا، کە لە سەدەی سێزدەی زایینی یەوە، لە زانکۆکانی هاووێنە دەسیان کـرد، بـە دەرس و وانـە گوتنەوە. منیش دیتم زمانو شیعری عەلی عەریری و حەکیم ئـەحمەدخانی، مـەلای جزیری و بێسارانی و حەکیم مەولەوی کورد و حاجی قادرو... زاناو نوسەرو مامۆستای دەرس بیژی زانینگەو زانکۆمان هەیە، قورئانم هێنایە سـەر زمـانی شـیرینی رۆژبـاوی **کوردی، تازمانی کوردی ببێتە، زمانی قورئان و لە نێو خەڵکدا قیداسەت پەیدا پکاو** کەس نەوێرێ زمانی کوردی قەدەغە بکـاو ئـەوانـەی هۆگـری قـورئانن لە رێگـای قـورئان خوێندنەوە، باشتر هۆگری زمانی شیرینی کوردی ببن و لەو رێگا یەوە، زیاتر پەرە بـە زمانی کوردی بدرێ.

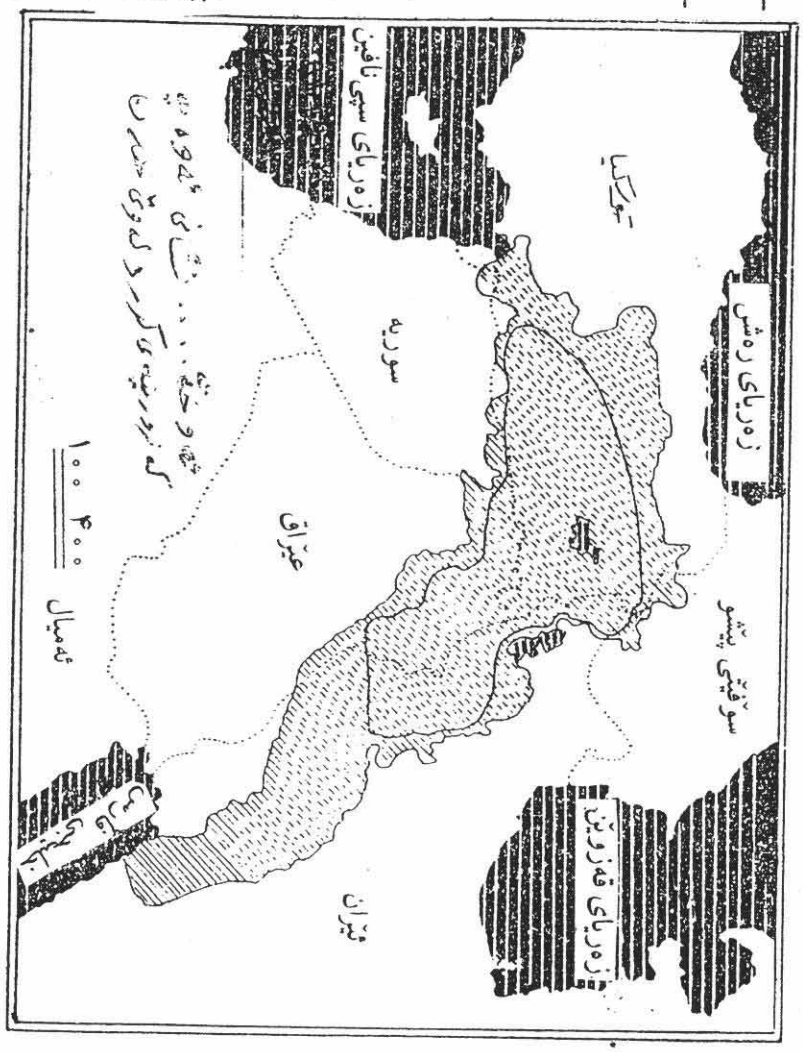
دوای پرس و راڵەگەڵ دۆستان وەختی چاوپێکەوتنم لەگەڵ ئاغای پەهلبود، زاوا ی حەمەرەزا شاو وەزیری فەرهەنگی ئەو سەردەم، وەرگرت و قوئانەکوردی یەکەی خۆم و کتێبێ کە دوکتور سەعیدخانی کوردستانی:ئینجیلی وەرگێڕا بووەسەر زوانی کوردی کە لە ساڵی ١٣٠٩ هەتاوی کلـێسەێ لە شەقامی قەواموسەڵتەنە لە تاران بە ناوی مزگانی نەزانی بەکوردی بۆی چاپ کردبو و پێشەکیـە کی وردی پرواتای بەفارسی بۆ نوسیبوو بردم و چومەلای پەهلبود، لە پێشدا ئینجیلە کوردی یەکەم دادەسی و پێموت:

ئەمە کلێسە لە چاپی داوە، دیارە خەڵکی کورد، کە ئەمە بخوێنێتەوە، هۆ گری بۆ دینی حەزرەتی عیسا پەیدا دەکا، منیش قوئانم هێناوەتە سەر زمانی کوردی تا خەڵکی باشتر لە قورئان حاڵی ببن و لە سەر دینی خۆیان زیاتر سوربن، پـەهلبود، فـرە بـە پـلە چاوێکی بە سەر، پێشەکیـە کەیدا،گێڕاوتەماشای کوردی یەکەیشی کردو دانیاو قورئانە کوردی یەکەی لێوەرگرتم و تەماشای کردلە پاشان، لەسەر میزی بەردەمی خۆی داینا و منیش وتم بۆیێ هاتوم لوتف بکەی بۆم لە چاپ بدەن، لەوە لاّمدا وتی: ئێمە ناتوانین قورئان بەکوردی لە چاپ بدەین، چونکا کوردی گویشە (: بنزارە) ئەگەر قورئان بە کوردی لە چاپ بدرێ و بلاّو بێتەوە، کوردی پرهێزو قەوی دەبێو ئەوەیش زەرەر و

Dr.Saleh Ebrahimi

زیان به زمانی فارسی دەگەیێنێ و هەرچی شێرو ڕێوێم بۆهێنایەوە کەڵکی نەبوو بەدڵ ساردی لەلای هەستام و لێمداڕوێشتم.

شوکر بۆخوا بە پێی پەروەندەی کلاسە ٤٨١/٤/٨٢ و ژمارەی دادنامەی ٢٥٦ شوعبەی ٣ دادگای تەجدید نەزەری ئوستانی تاران لە ١٣٨٥/٦/٧ هەتاوی تەجدید نەزەری کارناسی ڕەسمی وەزارەتی دادگوستەری (عەلی بیانی فەر)، ریشتەی کێشب و کێشب‌داری و بە ریعایەتی مەوازینی شەرعی و قانونی و تەشریفاتی دادرەسی بە ئیستینادی ماددەی ٣٥٨ قانونی دادگای بەدەوی ستادی مەنتەقە ٢ سازمانی تەبلیغاتی ئیسلامی مەحکوم و رای قەتعی دراوە و جێی قسە نەماوە. جێی ورد بونەوە یە کە کارناسوی (عەلی بیانی فەر) لەڕاپورتی ٨١/١٠/٣ خوێدا، بە پێی نامەی ژمارەی ٢٣٥١٣/٣ موورەخەی ٧٩/٥/٢٠ کە تاریخی ئیمزا کەی ٧٩/٧/٢٦ یە کەلە لایەن سازمانەوە بە تیژاژی ١٠٠٠٠ دانە ئیجازەی چاپی ئەو قورئانە کوردیەیە بە بلاوکی ئاداب لە چاپخانەی جیهان لە مەشهەد، ئەملاولا دراوە، هەروا رای گەیاندوە کە غەیرە موجاز لە چاپخانەی پیروز و هەندێ کەس لەم لاو لەو لا لە چاپ دراوە و لە جەلەسەی ٢٥/٩/٨١ لە قوم ئەوەیان ڕاگەیاندوە و کارناس ڕایگەیاندوە ئەو قورئانە بە زمانی کوردی ٤ جار لە تیراژی ٥٠٠٠ و ٣ جار لە تیراژی ١٠٠٠٠ جەلد، کە بە تیکرا لە ٥٠٠٠٠ نوسخە لە چاپ دراوە و سازمان مەجبور بووە بە پێ سەنەدی کەتبی دیان بەو پەنجا هەزار چاپ کراوەدا بنێ و هەروەها کارناسی ناو براو ئەوە کە **واتای ئایەتی ٦ سورەی مائیدە لە** بایەت وضو ودەسنوێژەوە لە چاپی ئەوەڵ بە پێی بیروبڕوای موتەرجیم ئاغای دوکتور محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل) ئوستادی زانکۆی تاران کە ئەهلی تەسەنونە، لە چاپدراوەو لە چاپی دوەمدا، واتاکەی گۆڕدراوە و لەگەڵ چاپە کەی ئەوەڵ یە ک ناگرێتەوە، مافی وێڕاستاران نەبووە کە خوێان بە ناو بە موحەقیق داناوە، ئەوان، نە شەرعەن نە قانونەن حەقی دەسکاری واتای ئەو ئایەتەیان نەبووە و لە باتی ئەوەی خۆیان بە شێوەی بیروڕای خویان قورئانیان تەرجەمە بکردایێ نە ک دەس لە سەرمایەی فیکری موتەرجیم بدەن. عەلی بیانی فەرکلناسی ڕەسمی وەزارەتی دادگوستەری ریشتەی کتێب و کتێب‌داری ٨١/١٠/٣ ژمارەی نامە ٨١/٥٤ موّر و ئیمزا.

نەخشەی کوردستانی گەورە

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردستان و نەتەوەی کورد: پاشکۆ :

بۆیە کەمجار لە ساڵی ۴۰۱ی بەر لە دایک بونی عیسا مەسیح گزنفون سەرداری یۆنانی کاتێ بە ۱۰ هەزار سوارەوە لە کوردستان بە دەستی کورد تێ شکاوە، ناوی کوردو کوردستانی هێناوە.

□ ئوروپائیان کوردستان بە سویس ناودەبەن.

□ میژوزانان کوردستان بە سەرزەوی شوجاعان و دلێران ناو دەبەن.

□ پان و بەرینایی کوردستان ۴۰۸۲۹۲ کیلومیتر زیاترە، کە لە نێوان دەوڵەتی تورکیا، ئیران، عێراق، سوریە و ئاسیای ناوەراست (شورەوی بەرو) دابەش کراوە.

□ ۲۸ تا ۳۲ میلیون کورد لە کوردستان دەژی، لە تورکیا ۱۴ تا ۱۸ میلیون، لە عیراق ۴ تا ۵ میلیون لە ئێران ٦ تا ۸ میلیون، لە سوریە یەك و نیو تا ۲ میلیون لە ئاسیای ناوەندی یەك تا ۲ میلیون کورد هەیە.

□ لە لوبنان ۲۵۰۰۰۰ تا سێ سەت هەزار لە کووەیت ۱۱۳۰۰۰ تا ۲سەت هەزار، لە فەلەستین ٦۳۰۰۰ لە ئوردون ٦۳۰۰۰، کەس، لە میصر، مەدینەو مە کە زیاتر لە ۵۰۰۰ کەس، لە پاکستان ۲۱ ئاوایی کوردنشین لە کووەیتە دەژین:[1] کوردێ زۆریش لە کوردیچاڵ، حەسەنکیف، کەلات، نورو... لای دەریای خەزەر دەژین.

□ لە ئەفغانستان، هیرات، کابول کورد هەیە.کوردانی کۆچەر لە ئوروپاو ئەمریکا زیاتر لە ۵۰۰۰۰۰ تا ۷ سەت هەزار، لە سوئید ۱٦۰۰۰ تا دوسەت هەزار کورد هەن.

□ کورد نەتەوەیە کی ئاریەیە کە زیاتر لە ۵ هەزار ساڵ بەر لە زاین لە مەڵبەندی خۆر هەڵات کە

---

۱ ـ لە کووەیتەو پیشین ۵٦۴ بنە ماڵە، لە شارسپی ۳۳۸ بنە ماڵە، لە شارچاغی ۲۳۷ بنە ماڵە لە شاری لورالائی ۱۱۲ بنە ماڵە، لە شاری قەلات یاکەلات ۴۴۵ بنە ماڵە، لە شاری خاران ۱۰۹ بنە ماڵە، لە مەکران ۲۷۸ بنە ماڵە، کە بە تیکرا زیاتر لە هەشت هەزار بنە ماڵە، لە پاکستان دەژین. بەڕێز میرگوڵ، نەصیرخان لە میژوی بە لوجستان ج ۲ـ چاپی کووەیتەدا ئەنوسێ: میر عبدالعزیز خانی کورد و میرالواهیدخان سەردار هۆزەکانی کورد، لە بە لوجستانن، کوردەکانی بەلوجستان و پاکستان و هەرێمی خاش لە ئیراندا، بە زمانی بەلوچی قسە دەکەن، بەڵام کوردی قوچان و دەزەگەزو... کە زیاتر لە ۲ میلیونن بە کرمانجی سەرو، بە زمانی کوردی دە ئاخوین: سەرچاوە: گرشەی کوردستان: کۆزانی فەرهەنگی زمانی کوردی چاپی ۱۳۵۹ی هەتاوی و ۱۹۸۱ زاینی نوسراوی (شەپۆل) لاپەرەی ۴۲و ۴۳و ۴۴ تا ٦۴.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئیستا لێی دەژی، نیشتە جێ بووە.

□ ۸۱ ساڵ بەر لە زاین کورد حوکومەتێکی بە ناوی ماد، دامەزراندوەو پێتە ختە کەی هەمەدان بووە کە ئێستا بەشێ لە ئێرانە.

□ لە ساڵی ۱۹۰ مەڵبەندی کوردستان بە تایبەت بەشی شارە زور (سولەیمانی و هەڵەبجەی سوتاو بە دەس صەدام: هێروشیمای کوردستان، یانی لە هەولێرەوە تا هەمەدان کەوتبووە بن دەستی رومیان،

□ لە ساڵی ٦۳۹ی زاینی دوای راونانی رۆمی و یونانیان و ئازادبونی کوردستان نەتەوەی نەجیبی و خودان بڕوای کورد بە دڵ و داو، دینی پیرۆزی ئیسلامی وەرگرت.

□ زور یا شارە زور لە جنوبی خۆرهەڵاتی سولەیمانی دایە، شارەزوری (شمس‌الدین محمدبن محمود حەکیمی سەتەی ٦ و ۷ی مانگی دانەری (نزهةالارواح و روضةالافراح) خزمی سورەوەردی (سوهروردی شیخ اشراق) شیخی شەهیدەو شەرح و راوەتی لە سەر (تلویحات و حکمةالاشراق)ی شیخی ئیشراق نوسیوە، هەروا کتێبی (الرموزوالامثال اللاهوتیة فی الانوار المجردة الملکوتیة)ی نوسیوە کە (شیخ عەلی کوریِ محەمەد ناودار بە مصنفك کە لە ۸۷۱ی مانگی وەفاتی کردوە، شەرح و راوەتی داوەو پەیرەوی ڕێبازی ئیشراق بووە، زانایانی شارە زور ئەونە زۆرن لە ژمارە نایین:[1]

□ لە چریکەو چیرۆك دایە کە (قوقنوس: قەنەس)[2] مەڵیکە، جوان و دەنگ خۆش و نەخشیلکە، دنوکێ سپی هەیە کە شەست کونی تیدایەو لە سەر چیایە کی بەرزو بڵیند رو بە بادەنیشێو دەنگە دەنگێ سەیرو عەجبات لە دنوکی یەوە، دێ، دەڵین: هەزار سال دەژی، جا کاتێ هەزارەی تەواو کرد، نیشانەی مەرگیەتی و دێ پوش و پلاشێ زۆر کۆدە کاتەوە و لە سەری دەنیشێو دەس دە کا بە خۆیندن تا مەست و مەدهۆش دەبێو باڵە کانی لێك ئەداو ئاگرێ لە باڵە کانی دەبێتەوەو دە کەوێتە نیۆگژو گیا ئاگر، تێ بەر بووە کەو لە نیۆ ئاگری خوێدا دەسوتێو لە بوڵ و خۆڵەمێشی خۆیدا هێلکەیەك بە دی، دیێو لەو هێلکەش قەقنەزێ دیکە، پەیدا ئەبێ. دەڵین: نێرینەی نییەو موسیقیِیان لە دەنگ و ئاوازی ئەو مەلە هەڵگرتووە.

---

۱ ـ بروانە کتێبی زریزەی زیرین نوسراوی شەپۆل، پەرەی ۱٦۱ تا ۱۵۵ چاپی ۱۳۷۲ی هەتاوی و زانایانی کورد، نوسراوی (شەپۆل) بەرگی ۳ لاپەرەی ۸۰ تا ۱۰۰ کە حروف چینی کراوە.

۲ ـ قەقنەز: باڵداریکی خەیالیە، دەڵین: دەخۆینیۆ بال لێك ئەدا، ئاگردەگریۆ دەسوتێ، شتی تەواو سوتاو ـ هەنبانە بورینە: قەقنەز.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە نێوان چریکەو چێروکی نەتەوەی رەسەن و ئازاو کۆڵ نەدەری کورد وئەم مـە لە، ئەتوانین شەباهەت ببینینەوە، چونکا ئەو پەلەوەرە بێوێنە، چەندین جار لە نێو ئاگری خوێدا سوتاوەو دوبارە سەری هەڵ داوەتەوە، کوردی، بەش خوراو، لەت لەت کراویش تا ئێستا لە لایەن داگیرکەرانەوە لە هەر مانگ و کژو ساڵو سەری ساڵدا، وەك کەوەر بریویانەتەوەو چینە گەنج و لاوە ئازاو نیشتمان ویستو نەترسە کانی نەتەوەی نەجیب و بێ کەس و دابەشکراوی کوردیان قەڵت قەڵت کردوە و بەرە بەرەو چین چین بریویانەتەوەو ئەنجنیان کردون و لە سیدارەیان داون‌و لە سەر خاکی باو باپیرانی خویان نابودیان کردون، بەڵام وەك کەوەرشین بونەتەوە و خوازیادی کردون، کوردیش خۆی گوڕیوەو لە راست دژودوژمنان و داگیرکەران رەق راوەستاوەو بەم ئایە تەعەمەلی کردوە: ان‌الله لا یُغَیِّرواما بِقَوْم حَتّیٰ یغیروا مابانفُسِهِمْ لە هەمان کاتا چاوی لەوە بووە، کە خوا رۆژیك تۆڵەی بستینیتەوەو سەرکەوێ جائەوە یە، کۆڵی نەداوەو پشتی بە خواو هێزو بازۆڵەی رۆڵە، ئازاو نەبەزەکانی خۆی بەستووە، بۆیی کورد، دەڵێ: (خوا تۆڵەی بزنی کۆڵە لە بزنی شاخدار، دەستنێ) خودایش فەرمویەتی: [وکذلك نجزی الّظالمین][1] ئابا بزانین وایە خوا بۆمان تۆڵە دەکاتەوە یا تۆڵەی ئێمەی ساندۆتەوە

ئێمە ئەگەر لە باری دینی و خودایەوە بروانین و ورد بیر بکەینەوە دەزانین، نەتەوەی کورد بە درێژایی ژیانی خۆی بە تایبەت دوای ئیسلام خزمەتێ زۆری بە فەرهەنگ و عیلم و زانین کردوەو بۆ پتەوکردنی بنچینەی عیلم و تەمەدونی ئیسلامی نەخش و رولّێ زۆر گرینگ‌و بەرچاوی هەبووەو هەیە، ئەوەیە ئیمام محەمەد غەزالی ئەم فەیلە سوفە عارفە گەورەی دنیای ئیسلام فەرمویەتی: فەرهەنگ‌و عیلم و زانینی ئیسلام لە سەر چوار ستون دانراوە کە سێ لەو کۆڵە کەو ئەستونانە: عولەماو زانایانی ناوچەی ئامێد، شارەزورو دینەوەرن کەکوردن، ئەگەر خوازانایانی ئەوسێ هەرێمە (کوردنشینەی) بە ئیسلام نەدابایێ فەرهەنگ و عیلم و زانـینی ئیسلامی ئاواپەرەی نەدەگرت‌و نەی دەتوانی ئاوا قەوام و دەوامی هەبێ،[2] ئەمە شایەدیکی گەورەیە، بۆ نەتەوەی کورد، بۆوێنە (عبدالسلام ماردینی) کە مامۆستای زانکۆی ئەزهەری قاهیرە بووە عیلمی ریازی لە دەسیا وەك میو وابووەو زانینی شیمی داهێناوە، یا ئەبو حەنیفەی

---

۱ سورەی ئەعراف ئایەتی ۴۱.

۲ - خدمات متقابل چاپی اول نوسراوی ئوستاد موتەهەری چاپی سالی ۱۳۶۱ پەرەی ۱۲۰ تا ۱۱۰ و کتێبی زریزەی زێرین نوسراوی (شەپۆل) پەرەی ۱۶۱ تا ۱۵۵.

Dr.Saleh Ebrahimi

دینەوەری کە گیاناسێ گەورە بووەو عیلمی شیمی داهێناوە یا محیدین خەلاتی کە عیلمی ریازی زورچاك زانیوەو لە دانانی رەسەدخانەی مەراغا بەشدار بووە، یا(ابن رسول) ساوجبلاغی و عەللامە کەماڵەدین هەولیری و ئیمام ئەو رەحمان خازینی کە عیلمی ریازی لە دەستیاندا وەك میو وابووە، دیارە: ئەمرۆ دینا لە سەر زانینی ریازی دەسورێ. یا (ابن جنی) داهێنەری (فقەاللغە) یا (ابن صەلاح) شارەزوری. مێژو دەڵێ: چوار کتێب لە دنیای ئیسلامدا بنەرەتن بۆ ویژەو ویژەوانی لە زمان و ئەدەبی عەرەبدا کە دوانیان: ۱ ـ نەوادر ۲الادب الکاتب نوسراوی زانایانی کوردە: کە ئەبو عەلی قالی دیار بەکری و (ابن قتیبە دینور)ی داینناون. لە خواناسان کەسانیکی وەك (تاج العارفین) ئەبولوەفای کورد کە حەکیم سەنایی لە پەسەندی دا فەرمویەتی: [قرنها باید که تا از پشت آدم نطفەیی ـ بوالوفای کُرد گردد یا شود (وَیسِ) قَرَن] یازاتێکی وەك شیخ شەهابەدین سوهرەوەردی پیری دەستگیری سەعدی شیرازی کە سەعدی لە بابەت ئەو زاتەوە فەرمویەتی:

[مقالات مردان زمردی شنو نە از سعدی از سهروردی شنو
مرا شیخ دانای مرشد شهاب دواندرز فرمود برروی آب
یکی اینکه درنفس، خودبین مباش دگرآنکه درجمع بدبین مباش]

لە فەلاسیفە زاتێکی وەك شیخی ئیشراق، شیخ شەهابەدین سورەوەردی کورد ـ لە ئومەراو حاکمان: زاتێکی وەك سەلاحەدین ئەیوبی، لە صەحابەی پێغەمبەر کەسێکی وەك (جابان) جاوانی کوردیو ئەبو بەسیری کوری کە دوای ئیمان هێنان ئەبوبەسیر چوتە چیای (ذوالمروە) و لەوێوە زۆری بو کاروانیانی قورەیشی کافر هێناوە و بوتە هۆی لە غوکردنی مادە کانی پەیمانی حودەیبیە کە بە دژی ئیسلام بووە. ئەوەیە، خوا لە قورئاندا نەتەوەی کورد بە (اولی بأس شدید)[1] ناو ئەباو عەللامە (سید محمود) ئالوسی لە تەفسیری (روح المعانی)دا لە تەفسیری ئایەتی ۱۶ سورەی فەتح کە لە بابەت کوردەوە بۆ پیغەمبەر (د ـ خ) بە خەلآت هاتووە فەرمویەتی: [وبالجملة ان الاکراد مشهور بالبأس] خاوەنی تەفسیری (ابن کثیر) فەرمویەتی لە پیغەمبەرەوە نەقل کراوە: مەبەست لە (...اولی بأس شدید) هۆزی کاڵە موینە کە کوردنو

۱ ـ سورەی فەتح ئایەتی ۱۶

Dr.Saleh Ebrahimi

بارزانین [۱] جا چونکا نەتەوەی کورد دڵ و دەرونی خۆی لە بەر نوری خودا راگرتووە خوایش نوری خستۆتە نێو دڵ و مێشك و هەناویان، دیارە عیلم نورە کە پێغەمبەر فەرمویەتی: [العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء] جاکاتێ جوان بیر بکەینەوە، کورد کە خۆی گۆڕی و لە راست دژو دوژمنان راوەستاو داوای مافی رەوای خۆی کرد، پشتی دا بە پشت یەکترینەوەو یەکی گرت تا مافی خۆی بە دەس بێنێ، کەچی یەکێ وەك بومدیەن لە ئەلجەزایر کە هەشت ساڵی شەری کرد، بە سەر بە خۆیی گەیی، چاوی هەڵ نەدەهات کورد لە رۆڵە کانی سەلاحەدین [۲] بە ما فی رەوای ئینسانی و ئیسلامی خۆیان بگەن، ئەوە بو خوا تولەیی کوردی و الیێ سەندەوە کە دەسی دەنا پیسایی خۆی و نەجاستی خۆی دەخوارد، چونکا تاوانباڕی دەرجە یەك بو، بۆ لە نیۆ بردنی راپەرینی ۱۹۷۵ی کورد، شای ئێرانیش [۳] بە تف و (الله اکبر) وتنی مندالاڵنی مەعسوم و بێ تاوانی ئیران و کوردستان دەرکراو بە ئاوارەیی گۆڕی گوم کرد، صەدام حوسەینیش کە هەڵەبجە: هیروشیمای کوردستان و ناوچە کانی دیکەی کوردستانی بە بۆمی شیمیایی و بە بۆمی خەردەل و بۆمی سیانور ئاگرداوکانیاوە کانی ناوچەی کوردەواری بە سیمەتنوگرت و کوردی کوشتو ئاوارەی هەندەرانی کردن وبەناوی ئەنفال شرتوگومی دە کردۆ کوردی نابود کرد، خوایش بەو دەردەی بردوە کە هەر رۆژیکی مەرگو تۆپینەو بە زیندویی بۆ گەنی کردوە.

دیارە دەبێ بزانین و بڕوامان هەبێ کەلەمەو لاش هەرکەس و هەر زاڵم و ماڕزیك بیەوێ زوڵمو زۆر لە کورد بکا خوا بە دەردی ئەو زاڵمانەی دەبا (وکذلك نجزی الظالمین) کەلامی خودایە، ئەمە لە بارەی دینی و خودابیەوە، بەڵام لە باری ئینسانیشەوە، بە پشتیوانی خوا و ئینسانە مرۆڤ دوستە کانی دنیای ئازادو مرۆڤ خۆشویست و بە یارمەتی رۆڵە ئازاو نەبەزە کانی کوردو چینی خاوەن فەرهەنگ و گەنجان و لاوانی رونااك بیرو ژیری نەتەوەی کورد،

---

۱ ـ ئەلقاموس، نزەو پیتی جیم الاصابة فی تمییزالصاحابه: حافظ ابن حجر عەسقەلانی، نەقڵ لە تەفسیری روح المعانی نوسراوی عەڵلامەئالوسی ج ۲۵ چاپی ۴ بیروت ۱۴۰۵ی مانگی و ۱۹۸۵ی زاینی پەرەی ۱۰۴ و ۱۰۲ لە واتای ئایەتی [... الی قوم اولی باس شدید] ئایەتی ۱۶ سورەی فەتحو تەفسیر ابن کثیر، پەندیا ئەمثالی قورئان نوسراوی (شەپۆل) پەرەی ۱۱۹ تا ۱۵۴ چاپی تاران ساڵی ۱۳۶۲ی هەتاوی و زریزەی زیرین نوسراوی محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل) پەرەی ۱۶۱ تا ۱۵۵.

۲ ـ دیارە ئەگەر صەلاحەدین نەبوایێ تەنانەت ناوە عەربیەکانی وەك مَلِك حَسَن، انورسادات، صدام حسین، تقی و حسنی مبارك و نقی و احمدو محمودو... دەبونە: مارشەمعون، سرکیس و ... ئیتر دینەکەش چی بە سەرهاتووە خوا دەزانێ

۳ ـ حەمەرەزا پەهلەوی دەرکراو.

Dr.Saleh Ebrahimi

حوکومەتێك ساز دراوە کە لە باری دادگەری و برایەتی و یەکیەتی و بەرابەری لە خۆرهەلاتی ناوە راست دا نمونەو بێ وینەیە، چونکا مافی هەر تیرەو هۆزو نەتەوەو دینو مەزهەب ومافی هەر چین وتوێژێك دیاری کراوەو دەوڵەت بە شێوەی دێموکراسی و بە باشترین شێوە لەم ناوچەدا بە ڕێوە دەبرێ، چونکا نەتەوەی کورد عەمەڵ بە ئایەتی [انالله یأمر بالعدل و الاحسان...]ی دەکاو بە پێی ئەم ئایەتەش [انّالله لایغیّروا ما بقوم حتّی یغیّروا ما بانفسهم] خۆی گۆڕیوەو بەرەو پێش دەڕوا، بە یارمەتی خوا و ئینسانە مرۆڤ دوستە کانی دنیاو خۆشیان بە بیرو ڕێزی لێنەویونو لێ بڕاون، یەك بن و برابن و پشت بدەن بە پشتی یەکەوە تا زوتر و ئاسانتر بە ئاوات و ئارەزوی مرۆڤانی و مافی ڕەوای ئینسانیو قوڕئانی و ئیسلامی و مافیمرۆڤانی بگەینو تێ گەیشتوین و پێ گەیشتویشین. (شە پۆل).

دو گوڵی گەنم و قەڵەم پێو دەڵی عیلموبێ
خۆتکە برسی،بۆچی دوژمن پێی بژین لێرەو لەوێ
داری ئالاکەم وەکو چە قڵیکە بۆ چاوی عەدو
هەر دڵێ، خۆشی نەوێ، ڕەبّی وە بەر خەنجەرکەوێ
لاوەکان ناموسی، سی ملیونە ئەو ئالایەتان
گیان بدەن بۆ ئەو ناموسەتان لە منو کەوێ

Dr.Saleh Ebrahimi

ئازادی خوازی:

زوڵم و زۆری تورکی عوسمانی وای لە کورد کردبو لە ساڵە کـانی ۱۹۱۲ سەرۆک هۆزەکوردەکان نەک تەنیا رقیان لە سوارەی حەمیدی و تورکی عوسمانی هەستابو، بەڵکو بە ئاشکرا و بێ‌ترس دەیان وت: ئێمەلە شەری باڵکاندا و لە شەری روس و تورکدا یارمەتی روس ئەدەین و بە راشکاوی داوای ئازادی کوردستانیان دەکرد و رۆژبو رۆژ رێکخراوەی کۆڕ و کۆمەڵەی رامیاری بە نهێنی و بە ئاشکرا پێک دەهات و ئاگاداری نامەیان بە دژی تورک بڵاودەکردەوە بۆڕینە (ئەف خوڵە خوڵی ئەمەیە....) یادەیان وت: تورک بە هیچ جۆرێک بە ڕێوە بردنی کوردستانیان لە باردا نیە، هەر وەک م. س. لازەریف باسی دەکا ئەم ئیعلاناتانە لە نێوخەڵکدا بڵاو دەکرایەوە لە چوار گۆشەی کوردستان دەنگی دابوەوە، زۆربەی ئەو بەیاننامانە لە کوردستانی باکور و لە کوردستانی سەربەئێران بڵاو دەکرایە وەو زۆر جاریش دە نیردرایە تەکیە و خانەقاکانی ناوچەی بارزان و لە وێوە بڵاو دەکرانەوە[1].

هەندێکیش دەسیان کرد بە دانانی کۆمەڵەی رامیاری و ئورگانیشیان بۆدەر برینی بیزورای خۆیان لە چاپ ئەدا بۆڕینە (کۆمەڵەی هیفی: فەقێ و خوێندکارانی کورد (ڕۆژاکورد)یان لە پاڵدا بڵاو دەکردەوەو زۆریش کارابو، لە دوای ماوەیەک ناوی ڕۆژاکورد، گۆڕدرا بە (هەتاوی کورد) ئەوسا بە (ژین). (هیفی کورد) ناونرا، ئەو

۱ - بروانە صدیق الدملوجی امارة بادینان لاپەرەی ۹۵ بە نەقڵ لە کوردستان نوسراوی دوکتور مەزهەر ئەحمەد لەساڵەکانی شەری یەکەمی جیهانی چاپی ۱۹۷۵ بەغدا لاپەرەی ۳۴

Dr.Saleh Ebrahimi

رۆژنامە تاجەنگی یەکەمی جیهانی بە ژیانی خۆی دزێژەی، دا. بەڵام لە کاتی شەردا تورکی عوسمانی بە بیانوی شەر ئەندامانی (هیفی کورد)ی رە پێچەک‌دا هەر لەو سالانەدا کۆمەڵەی بەرزی و پێشکەوتنی کورد بە هۆی شیخ عەبدولقادر گەیلانی‌زادە ناودار بە غەوثی ثانی و ئەمین بەدرخان و شەریف پاشا، دامەرزا، بەلام تورکە لاوە رەگەز پەرستەکان کاریکی وایان کرد بەر لە شەڕ ئەو کۆمەڵە هەروا پە نهنێی کاربکا.[1]

هەروا کۆمەڵەی ئیستخلاصِ کوردستان سازدراو روشمی یەک گرتنی کوردو سەربە خۆیی کوردستانی بەرز کردبوەوە و هەر لە سالی ۱۹۱۲ کۆمەڵی (جیهاندانی)[2] لە کوردستانی ئێران، دامەزرا ئەم کۆمەڵە دەیویست خەباتی نەتەوەی کورد بەڕێبازێکی راستا بەرێو لە چوار چیوەیەکی یەک گرتو، کۆ بکاتەوە.[3]

کۆمەڵەو روناکبیرانی کورد زۆریان گرینگی بە خۆیندن ئەدا بەتایبەتی لەنێومندالْ و مێرمندالْ و گەنجان و لاواندا، لە گەلْ پەرەدان بە زمان و فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی بۆوێنە (خەلیل خەیالی و عبدالرزاق بەدرخان) خەلیل خەیالی بوە هۆی دانانی (کۆمەڵەی بلاوکردونەوەی خوینده واری کورد) کە بە رلە شەڕ فێرگەیەکی تایبەتی لە ئەستەمبولْ بۆمندالانی کورد دانا کە بە زمانی کوردی دەیان خۆیند و بە جلکی کوردی دەهاتنە سەردەرس.

ئەمیر عبدالرزاق بە درخانیش لە نیوکوردی ئیراندا و لە سەرە تای سالی ۱۹۱۳ لە شاری (خۆ) کۆمە لێکی روناک بیری، دامەزراندو لە روژی ۴ی تەشرینی ۲-ی سالی ۱۹۱۳ فێرگەیەکی بو خویندنی زمانی کوردی سازداو لە شاری (خۆ) ئاهەنگێکی گەورە و جوانی سازدا ژمارەی یەکەم دەستەی شاگردانی ئەو فێرگە ۲۹ کەس بون، کە بەزمانی کوردی دەیان خۆیند بە ئەلف و بێی روسی دەیان نوسی،

---

۱ ـ بروانە دوکتور بلەچ شێرکۆ، قەزیەی کورد، رابوردو ئێستاکەیان، چاپی قاهیرە - ۱۹۳۰ پەرەی ۵۰.

۲ - مەبەست ناسین و زانین و مەعریفەتە و شارەزا بونە لە جیهان.

3 - N.O.Qapn3oB, Mecto HallnoHalbHo - OOBOOIIN - Tellbhoro Iibnkehnr Kypllob b Oopsoe Hapo - Llob Ellnkhero n Cpellhero Cpellhero Boctoka Lipotnb NmIIepnann3ma, KahII. IIhcc. (Peqepat), Moc Kba, 1953, otp.19.

ئی. و. فاریزۆف، شوێنی بزوتنەوەی ئازادی - نەتەوەیی کورد لە خەباتی گەلانی رۆژهەلاتی نزیک و ناوەڕاستدا دژی ئیمپریالیزم، (کورتەی نامەی دوکتورێکەی)، موسکۆ ۱۹۵۳، ل ۱۹. نەقل لە کتێبی کوردستان لە سالە... لاپەرەی ۳۶ دوکتورمەزهەز ئەحمەد.

Dr.Saleh Ebrahimi

زمان و ئەدەبی روسیشیان دەخوێند، لە نێو فێرگەکەدا نە خوشخانەیەکی بچوکیش هەبو[1].

روناک بیرانی کورد بوێنە (خەلیل خەیالی و عبدالرزاق بەدرخانە) کە وتبونە ئەو بیرەکە ڕێبازێکی تایبەت دابنێن تائاسانتر بتوانن لە زاراوەکانی کرمانجی ژورو (بادینان و...) و کرمانجی خوارو (سۆرانی و...) بوێنێزیک بونەوە لە یەکتر و بەدی هێنانی شێوەیەکی یەک گرتوبوێ خوێندن و نوسینی زمان وفەرهەنگی کوردی، بە باشترین و ئاسانترین شێوە کە لک و سود وەربگرن. بوێوێنە ئەمیر (عبدالرزاق): بە درخان لە مانگی شوباتی ساڵی ۱۹۱۳ لە ڕێگای کونسولی روس لە شاری (خوێ) لە کوردستانی سەر بەئیران داوای لە ڕوسیا کرد تایوسف ئەبگارو فیج ئوربیلی [2] کوردناسی ناودار بنێرێتە کوردستان، تالە دانانی ڕێزمان و فەرهەنگ بە زمانی کوردی یارمەتیان بدا، هەروا داوایشی کرد تا بە شێکی کوردی لە نێودام و دەزگای ڕۆژ هەلاتناسی پیتروگراد دامە زرێنن بە ڕلەشەڕیش لە ڕۆژی ۱۲ی مانگی (ربیع الاول) مەولودی ساڵی ۱۳۳۲ی مانگی و ڕێکەوتی ۸ی شوباتی ۱۹۱۴ی زاینی کۆواری کوردی - تورکی بانگی کورد بە هوێ جەماڵەدین بابان لە بەغدا بلاوکراوەتەوە و ۳ی ژمارەی لێ چاپ کراوە کە بە تیکرا ۷۲ پەڕەیانی هەر ژمارەی ۲۴ لاپەڕە بووە.[3]

لە یەکەمی ئابی ساڵی ۱۹۱۴ لە جەنگی یەکەمی جیهانی تورکی عوسمانی دوای ڕۆژێک شەڕ بە دزیەوە لە ئەستەمبوڵ پەیمانی هاوکاری شەڕی لەگەڵ ئەلمان بەست و خەریک بو بە تەواوی بچێتە پاڵ ئەلمان لەشە ردا، لەو کاتە ناسکەدا (فیرمەنی) سەرۆکی بەشی سیاسی وەزارەتی دەرەوە: (هەندەران)ی ئەلمانی نازی

۱ـ بروانە.م. س. لازەریف سەرچاوەی بەرو بەنەقڵ لە کوردستان لە... نوسراوی دوکتور مەزهەر ئەحمەد لاپەڕەی ۳۸ سە رچاوەی بەرو.

۲ - ئوربیلی (۱۸۸۷ - ۱۹۶۱) خەڵکی سوفێتە و یەکێکە لەوزانا پایە بڵێندانەی کە دلسوزی کوردبون و زۆر دڵسوزانە بایەخیان بە کوردیناسی داوە و لە سەر پێشنیاری ئوربیلی بەشی کوردی لە ئاموزشگای ڕۆژهەلاتناسی لقی لینینگراد، دامەزرێندرا . نەقڵ لە کتێبی کوردستان لە... نوسراوی دوکتور مەزهەر ئەحمەد سەرچاوەی بەرو.

۳ - لە ساڵی ۱۹۱۳ مەلیک مەحمود بەرزەنجی دلسوزانە تێکوشاوە تالە گەڵ کامل بەگ و حوسین بەگی کورانی بەدرخان پاشا بوێ ئازاد کردنی کوردستان لەبن چنگی تورکی عوسمانی دەوڵەتێکی فیدرال دامە زرێنن و مەلیک مەحمود لەو بارەوە تەنانەت نامەی بو ڕوسیا نوسیو ه.

Dr.Saleh Ebrahimi

لە راپۆرتێکی نهێنی زۆرگرینگی خویداکە لە رۆژی دوەمی کانونی یەکەمی ساڵی ۱۹۴۱ی زاینیدا نوسیویەتی دەڵێ: ئەگەر لە ترسی راپەرینی ئازادیخوازی نەتەوەی کورد نەبوایێ حوکومەتی تورکیا بە تەواوی و بە ئاشکرا دەیدایە پاڵ ئەڵمان[1] کەچی کوردی دڵسوز: بەقوربان و ئیسلام، خۆی بۆ ئازادی خوی راپەری بەڵام بە سودی تورکی عوسمانی خۆی کردە قوربانی، کە سانێکی وەک مەلیک مەحمود بەرزنجی بە وەهموە سواڕە کوردە چاپوک سوارانەوە لە هۆزی جاف و هەمەوەندەوە بیگرە تا... کە لە خزمەت ئەودا هاتبونە شاری سە قز کە یارمەتی تورکی عوسمانی بدا کە چوارساڵ شەری بەعەمد خستە کوردستان و موکریان و کرماشان و سنە و بانەو سەقز وبۆکان و میاندواو، ورمێ و شنۆ، گشت کوردستانەوە کەچی رۆژنە بو هەزار تمەن پوڵی سپی وزێوو زێرولیرە بەناوی کۆمەک بە جەنگی تورکی عوسمانی دژی روس و کوفر بە زۆر یا بە خوایشت لەخەڵک نە ستێنن یا بەهانە بە گەورە پیاوانی کورد نەگرن و نەیان کوژن، بۆ نمونە پانزدە کەس لە سەرانی هۆزی جاف وهەمەوەند کە لە خزمەت مەلیک مەحمود هاتبونە یارمەتی عوسمانی بەدەسی عەباس بەگی عوسمانی بە ئیعدام مەحکوم کران و لە حوزوری مەلیک مەحمود درانە بەر توپ و شەهید کران، کە بە تەقاندنی تۆپی یەکەم دە کەسیان شەهید کران و لە پاشان عبدالرحمان سالار کوری میرزا فەتاح قازی تکای لە عەباس بەگ کرد تائەوانی تر نەکوژێ، کە یەکێ لەوانەی لە بەر تۆپی عەباس بەگدا بو، بۆکوژان ئاغا ساڵەی رەنگە ڕێژان بو، کە بەتکای سالار بونە شەهیدی زیندە.

مەلیک مەحمود هەرپیشی دە خوارۆژە، لەو سەردەمەدا، نەیویست کارێ بکا. تازە حەزرەتی (شیخ حیسامەدین و شیخ نەجمەدین) لە بیارەوە بۆجیهاد لەگەڵ روس وکوفردا لە بیارەوە گەیشتبونە بانە، بەو هەموو مریدو مەنسوبانەوە دوساڵێ رەبەق بەم هوێوە شەڕو ماڵ ویرانی کەوتە بانەو سەقزو بۆکانو مەهاباد وە[2]

۱- تیزی دوکتورای سەید عەزیز شەمزینی گەیلانیزادە لاپەرەی ۲۶۷ تا ۲۸۶بە نەقڵ لەکتێبی میژو، نوسراوی دوکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد پەرەی ۲۱۸ چاپی بەغدا سالی ۱۹۸۳ از.

۲- بروانە، وەحشەتی سەقز لاپەرەی ۱۹ تا ۴۴ چاپی ۱۳۳۲ی هەتاوی تاران نوسراوی تەیمورزادە.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەر وەک مێژوەدەلی: زۆر بەی لەشکری شەرکەرەکان کورد بون بێجگە لە سواڕەی حەمیدیەی کورد، لەشکری نۆیەمی ناوچە ئەرزە روم، لەشکرێکەدیەمی ناوچەی سیواس، لەشکری یازدەی ناوچەی ئەلعەزیز ولەشکری دوانزەی ناوچەی موسڵ کورد بون، دەڵێن: لە هەژدە (۱۸) هەزار سوارەی کوردی لەشکری سێیەم (۲۸۰۰) کەسیان ما و باقی کوڕە کوڕەی کورد بووە قوربانی فێڵ و تەڵە کە بازی تورکی عوسمانی بەداخەوە کوردەکان لەباتی ئەوەی‌بێن بە کۆمەگی کوردی ئێرانەوە، کە بەر لەوەی لە ئابی ۱-ی ۱۹۱۴ جەنگی ۱-ی جیهانی دەس پێبکرێ وبەر لە هێرشی تورکی عوسمانی و ئەلمان لە ۲۹ی تەشیرنی یەکەمی ساڵی ۱۹۱۴ بوسەر روخانە کانی بەری روسیای دەریای ڕەش لەسەرەتای شەری یەکەمی جیهانیدا لەرۆژ هەڵاتی نێزیکدا، لەکوردستانی سەر بە ئێران چەن جارێک شەر گەیشتە رادەی تەڤینەوە، بۆیی لازەزیف دەڵێ: یەکەم تەقەی شەر لە مەیدانی رۆژ هەلاتی نێزیکدا لە کوردستانی ئێران بەرز بۆوە، چونکا بە ریتانیا و روسیا کە بە نیۆبۆدا مرکاندنەوەی راپەرینی مەشروتە لە ئێراندا لە ساڵەکانی ۱۹۰۵ تا ۱۹۱۱ خویان خزاند بووە ئێران و هەندێ لە ناوچەکانی باکور و باشوری ئێرانیان داگیر کردبو و هێزەکانی خۆیان تا دەس پێکردنی شەری یەکەم جیهانی لەو ناوچانەدار اگرتبو تەنانەت لەشکری روس تاشاری خۆ، هاتبو، عبدالرزاق بە درخان فێرگەی خۆیندنی بەکوردی لەخۆ دامەزراند بو و رۆژنامەی بەکوردی بڵاوەدەکردەوە سمکۆی مەزنیش خۆی ئامادە کردبو تاساز و بەرگی راپەرین بۆئازادی کوردستان ئامادە بکا و لە دواییدا کە تا هەشت هەزار کەسی لە سوارانی چاکی هەرکی، شکاک، زەرزا و سەیدو شیخ و مەلای لە دەور ئالاْ و ئەویش هەرلە سەرە تای ساڵی ۱۹۱۱ی زاینیدا بە دژی رێژیمی قاجار لەئێران راپەریو و تەنانەت لە شاری ورمێ بۆ پەرەدان بە زمان و فەرهەنگی کوردی، بڵاو کردنەوەی کۆواری کوردی بەناوی کوردستان کە بەوینەی مانگانە لەلایەن عبدالرزاق بەدرخانەوە لە شاری‌خۆ بڵاو

۱- بروانە خولاسەی تاریخی کورد و کوردستان چاپی قاهیرە لاپەرەی ۲۷۴ نوسراوی ئەمین زەکی کە خۆی لە زانا و ئەفسەرە شارەزاکانی لەشکری عوسمانی بووە - کوردستان نوسراوی دوکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرچاوەی بەر و لاپەرەی ۵۴.

Dr.Saleh Ebrahimi

دەکراوە لە ساڵی ۱۹۱۲ خۆی لە ورمێ بە ئەستۆی گرت، دوای ئەوەی کە عبدالرزاق بەدرخان لە لایەن روسەوە دورخرایەوە و کۆواری کوردستان تاساڵی ۱۹۱۴ بە زمانی کوردی و تورکی بلاو دەکرایەوە. سمکۆی مەزن خۆیشی لەساڵی ۱۳۴۰ی مانگی و ۱۹۲۱ی زاینی لە شاری و رمێ بە هوێ موفتی ئەعزەم: عەللامەی زانا و ناودار شێخ محەمەد قزلجی: (تورجانی‌زادە) رۆژنامەیە کی بە ناوی رۆژنامەی کورد، کەئورگانی راپەرین بو بلاوە کردەوە[1] روسیا لە ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۵ لە شەری ساری قامیش کە تورکی عوسمانی تێشکاند ئیتر تووانیان ۹۰هەزار کەس لەهێزی تورکی وەسمانی بکوژن و بگرن و بڕوێنە (وان، ئەرزە روم. موش بدلیس) - تێشکانی تورک لە ساری قامیش رێگای ئینگلیسی بۆ کوردستانی باشوری ئاسان کرد، بەریتانیا، روسیا، ئەلمان و تورکیا لە مێژ بوچاویان بڕ یبوە خاکی ئێران، لە شەری یەکەمی جیهانیدا لە ۲-ی تەشیرینی دوەمی ساڵی ۱۹۱۴ دەوڵەتی ئێران بێ لایەنی بەرەسمی راگە یاندو ئیتر، ئەو دەوڵە تانە لە هەر لایە کەوە بەشێ لە خاکی ئیرانیان داگیر کردبو، ئازر بایجان و کوردستان پچر پچر بو، هەردە و لەتەی بەشێکی دەویستو تەنانەت لە مارتی ۱۹۱۵ روسیا و بەریتانیا بۆ دا بەش کردنی ئێران پەیمانێکی نهینان لە نێوان خۆیاندا مۆر کرد.

جا روس لە مەهاباد و ورمێ وشنو، تێ پەر بو و لەسالێ ۱۹۱۶دا کرماشانی گرت لە ۱۹۱۷دا ئێران بە تەواوی کەوتە دەس روس وئینگلیس، روس هەروەک حوسین حوزنی موکریانی دەنوسێ لەشاری رواندز تەنها چەند خانو بەرەیەک نەبێ کە ئەویش روسی تێدا بو باقی خانوەکانیان روخان و تورکی وەسمانیش لەورمێ هەر ئەوکارەی کرد و خەڵکێ زۆری کوشتو جاکەوتەگیان و مالی برافەلە کان و لۀ موکریان و لە مەهابادیش خەڵکیان بە کوشت ئەدا و خۆیشیان هەرکەس

۱- بروانە گرشەی کوردستان لاپەرەی ۱۱ ژمارەی نو (۹) رەشە مە (نوسان) ۱۳۰۷ی هەتاوی و ۱۹۹۸۱ی زاینی سالی دوەم کە ژمارەی ۱-ی گرشەی کوردستان لە ۱۹۸۱/۳/۱ی زاینی تا ۹ ژومارەی لە تاران لە چاپدراوە و بلاو کراوەتەوە - دەوڵەتی کوردی بە ریاسەتی سمکۆی مەزن رۆژنامەی کورد - ی لە ۱۳۴۰ دا لە ورمێ بلاوکراوەتەوە، کوردستان دوکتور کەمال مەزهەر پەرەی ۵۳ و ۵۸.

Dr.Saleh Ebrahimi

سەری ببزواندایێ، دولەتیان ئەکرد بۆوینە حەمەخانی بانە، حەمەحسین خان سەردار، موزە فەرەدین خان وگولێ بابایان لەت و پەت کرد[1].

روسیا دوای روخانی رێژیمی چاروسەرکەوتنی راپەرینی ئوکتوبر لەشوباتی ۱۹۱۷ لەشەر نەکشایەوە، هەروەک جاران لەهەمو مەیدانە کاندا، بە کوردستانەوە لە جەنگدا بون، بەلام کار بە دەستانی نوێی روسیا لە سەر چارەسەر کردنی کوردستان رویشتن و هەوڵیان دەدا سەرداری کوردەکان بەرە ولای خویان رابکێشن، ئینگلیس بەرلە سەرکەوتنی راپە رینی ئوکتوبر حەزی نەدەکرد لە ولاتە ژێردەستەکانیدا ببێتە درا و سێی روسیا کە بەپێی پەیمانی (سایکس - پیکو) بە شێکی گەورەی کوردستانی بۆ دانرابو، جالە بەرئەوە بەریتانیا رازی بو هەر بەپێی ئەو پەیمانە کوردستانی با شور بدرێ بەفەرانسە، نەک خۆی، کەچی مەلیک مەحمود هەروەک رەفیق حیلمی دە نوسێ بە هەزار سوارە وە چووە کۆمەکی تورکی وەسمانی و لە نێز یکشاری ناصریە لەشوعە یبە بە گژ هێزی ئینگلیسدا چو.[2] ئینگلیس تامۆرکردنی هودنەی (مو دروس» کە لە ۳۰ی تەشیرینی یەکەمی ۱۹۱۸ لە نیوان سویند خورەکان و تورکیا مورکرا، هیزی ئینگلیس بە شێکی زوری لە کوردستانی باشوریدا داگیر کردبو، جاهەروەک رەفیق حیلمی نوسیویەتی ودەلی: «زەمان ئەگەر بەدلی کاپیتان نوئیل - ی ئە فسەری بە ریتانیا بچوایێ بە رێوە شکم لەوە دانیە کە بناغەی (کوردستانی گەورە)ی دائە مەزراند، ئەمە جوان رونی دەکاتەوە کە ذوژمنی کورد داگیر کەرانی راستە و خۆی کوردستانن، نەک دووەلی دورە دەست.[3]

۱- عەلی سێدو گۆرانی لە عەمانێ وە تا عیمادیە لاپەرەی ۲۰۵ تا ۲۰۹ لە ... کەمال مەزهەر ئەحمەد سەر چاوەی بە رۆ.

۲- رەفیق حلیمی یادداشتی بەشی - ۱ - بەغدا - ۱۹۶۵ پەرەی ۵۴ تا ۵۰ - کوردستان لە... دوکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرچاوەی بەرو.

۳- رەفیق حیملی سەرچاوەی ناوبراو لاپەرەی ٦٩ - کوردستان لە سالەکانی، سەر چاوەی ناو براو - کاپتان (دوابی میجەر) نوئیل ئەفسەریکی زور شارەزا و هیمن بووە و زمانی فارسی و کوردی زانیوە و خیل وهوز ناس بووە و لەنیو بەختیاریدا کاری کردوە و لەدوای ئەویش لەگەل سەردارانی هوزە کوردکان زور دوستانە لیان نیزیک بووە و زمانی کوردی جوان فیربو و زوریش لایەنگری دامەزراندنی دەولەتیک بو، بو کوردستان و لە راپورتە نهینیەکانی خویدا زوربە گەرمی بەریتانیای بودانانی دەولەت بوکوردستان هانداوە. بەداغەوە ئەوپیاوە لە کوردستاندا زور

Dr.Saleh Ebrahimi

لە سالّی کانی ۱۹۱۵ داکوردەکانی بۆتان بە دژی تورکی عوسمانی دەسیان دایە چەک و هەرلەو سەردەمە داخەڵکی دەرسیم راپەرین و زیاتر لە سالّێک حوکومەتی ئەو ناوەیان گرتە دەس و تەسی تورکیا[1]داوە، عەلی شێری شاعیری ناوداری ئەو ناوچەیە، نەخشێ زۆر گرینگی لە راپەرینی کوردی ئەو ناوە گیرا و خەلکی دەرسیم و کوردی ئەو ناوەی بۆ یەکیەتی و ئازادی نیشتمان لەبن چرنوکی تورکی عوسمانی هان دەدا، لەدوای سالّەکانی شەڕ ولەکاتی تێک رمانی لە شکری عوسمانیدا، کوردستانی باشوریش هەستا، خەڵکی (ئامێد و سوڵەیمانی) و ئەوهە رێمە بە دژی عوسمانی راپەرین، مەلیک مەحمود بەرزنجی هەر لەکاتی کوشتنی شیخ سەعید - ی باوکی لە سالّی ۱۹۰۸ کە لەگەڵ کاک ئەحمەد شێخ - ی کوری لە لایەن تورکە جەوانەکانەوە، بۆموسڵ تەبعید کرابون و تورک دنەی خەڵکی لێدان و شەهیدکران، دڵ بریندار بوو لە هەڵدە گەڕا کەراپەڕێ، جائەوەبو حوکومەتی دامەزراند ٥ لە سالێ ۱۹۱۷ خەڵکی دەرسیم و بۆتان و خەرپوت و خەلکی ماردین و ئامێد: (دیار بەکر) هەستانەوە.[1]

نەماوەتەوە - کوردستان لە سالەکانی، سەرچاوەی بەرو.

٦ - ئەگەر بروانینە سەفەرنامەکێناصر خوسرەو، جوان بومان دەردە کەوی کە شاری ئامید لە سالی ۴۳۷ی مانگی و ریکەوتی ۱۰۵۸ی زایینی چ قەلایەکی گەورەو پتەوی لە بەردی رەش و مزگەوتی دوسەت ئەستونی لە بەردی جوان و رازاوە و بە تاق ساز دراوی هەبووە و دارای کە رەستەی بیهداشت و نویژ و ئاوی خواردنەوەی سەردا پوشراو هەبوە و حاکمی ئامیدکوری نەصر دەولە بووە و قەلای ئامید چوار دەروازەی ئاسنی بووە و میافارقینیش قەلای لە بەردی سپی هەبوو سەرداری قەلای ئامید، زەبرو میافارقین بە دەس ئەمیر ئەعزەم سەعدەدین نەصردە ولە ئەبونەصر ئەحمەدو کورانی ئەو پاشا دادگەرە بووە و خوتبەی روژی هەینی بە نیویان خویندراوە و ئەمانە خوی نیشانەی تەمەدون و ژیاری نە تەوەی کوردە بە دریژایی میژو (شە پۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

کوردو مێژو نوسان:

ئەگەر مرۆف بە چاوی ورد و بێلایەنی بڕوانێتە پە راوەی فتوحاتی ئیسلامی و کتێبی فتوح الشام واقدی و[1] فتوح بولدانی بەلاذری و[2] تەجاربول ئومەم کوری مەسکویە و[3] ئەخبار الرسل و الملوك تەبەری[4] ئەلکامل فی‌التاریخ کوری ئەسیری جەزەری[5] حیاةالحیوان کوبرای دەمیر شێخ کەمالەدین بای هەمزە ئەسەد[6]. زۆرباش نەخش و دەوری کوردی بۆ دەردە کەوێ کە چلون پیاوانەو شێرانە لە هەر دەم و دەور و رۆژکارێکدا بەرگری لە ئیشتمانی کوردەواری کردوەو نەیهێشتووە بێگانە دە سەلآت بە سەرکوردستان داپەیدا بکاو زۆر ئازاو جوامیرانە بەر بەرچی هێرش‌کارانی کردوە.

بۆوێنە کەلە ٦٦١ی مانگی حوکومەتی ئەمەوی دامەزراو زۆری بۆ کورد هێنا لە شورشێکدا بە سەرکردەیی ئەبوموسلیم خۆراسانی کورد لە ناوچەی زێی گەورە (خواروی کوردستان) هێزی ئەمەوی تێک شکاندو چوبەغدای گرتوو ئەمەوی لابردو عەباسی لە ۷۵۰ی مانگیدا هێنا سەرکار، بەلآم مەنسوری عەباسی ناسپاسی کردو بەگزی و فزی خستیە زیندان و شەهیدی کرد لە زیندان نامەیەک بۆ مەنسوردەنوسێو دەڵێ من ئەمەویم لابردو ئێوەی عەباسیم هێناسەرکار ئێوەنمەک بەحەرام دەرچونو غەدارن، مەنسور بە ئەبو دولامە[7] کە سەرۆکی نو سینگەی مەنسور بوە، دەستور ئەدا تاوەلآمی ئەبو موسلیم بداتەوە ئەویش دوای وەلآم دانەوە لە بەحری تەویلدا قەسیدەیەک لەزەمی ئەبو موسلیم دەلی، ئەمە دوشیعر لەو قەسیدەکە لە کاتی جویندانداو نیژادی باوانی ئەبوسوسلیم کە کورد بون لەزاری دەرپەریوە و دەلی.

ابا مجرم هل غیر الله نعمه علی عبده حتی یغیرها العبد

---

١ ـ واقدی ١٣٠ تا ٢٠٨ی مانگی ژیاوە و فتوح شام کە بە ئەلموغازی ناوداروە بەشێ لە فەتحی موسڵمانان لە کوردستان دە گێڕیتەوە.

٢ ـ بلاذری: ئەحمەد بن یەحیا بەغدایی لە سەتە ٣ی مانگی ژیاوەو لە نیوان ٩٠٠ و ١٠٠٠ی زایندا چەن جار چاپکراوە ولە ١٩٣٢ز ـ لە قاهیرە لە چاپدراوە.

٣ ـ ئەبوعەلی ئەحمەد بن محەمەد مەسکویە لەسەتەی دەیەم دا ژیاوە و کتیبەکەی لە ١٩١٥ز لە قاهیرە لە لایەن فەرەجوللا زەکی کورد لەچاپدراوە.

٤ ـ تەبەری لە ٣١٠ی مانگیدا مردوە.

٥ ـ کوری ئەسیرلە ٦٣٠ی مانگیدا مردوە.

٦ ـ بای هەمزە ئەسەد کەدمیری لە کوری ئەسیر و کەسیری وەرگتووەو هەروا بروانتە حول‌المشکلة الکوردیەی دوکتور جەمال نەبزکەلە ١٩٦٩ زایینی لەئوروپا چاپ بووە.

٧ ـ ئەبودولامە لە ٧٧٨ مردوە

Dr.Saleh Ebrahimi

افـی‌دولة المـنصور حـاولت غـدرة الا ان اهـل الغـدر آبـاؤک الکـرد[1].

تارقی بن زیاد کە لە ۱۰۲ی مانگی‌دا مردوە، لە کوردە کانە کە ئەندە لوسی گرتوە کە لە ۱۹۹۰زاینی رادیو قاهیرە لە بەرنامەی خویدا وتی دەلین تارق بەربەرە، بەلام تارق کوری زیاد کە ئەندەلوسی گرت و بەسەر رودریک پاشای ئەویدا زالبـو، کـوردبوو تـونگەی جـەبل تاریقیش هەر بە نیو ئەو کوردەوە نیو براوە.

یا ئەبو جەعفەر کوری میرحوسین داسنی کە لە ۲۲۶ی مانگی یەخسیری عەباسیان کراو بەژار شەهیدکرا چون نە چووە بن باری زولمی عەباسیان یا راپەرینی جەعفەربن‌میهر جەیش کوردی کە لە موعتەسەمی عەباسی راساوەو لە چیای داسن بەر پەرچی هیزی دوژمنی داوە یاراپەرینی شیر زەنگی لە ۲۵۵ی مانگیدا کە عەلی بن محەمەد عەلەوی یان کردە سەر کردە کەبە (صاحیب‌زنج) ناوداڕەو ئەمیش کوردبوە یاراپەرینی محەمەدبن عەبدوللا بن هەزار مەرد کەبوەحاکمی ئەهوازو شوشتەروئەو ناوە ناوە[2] ئەلین: یەعقوبی لەیس صەفاری بەیـارمەتی کوردان سەر کەوت. یاراپـەرینی کـوردان لە نـاوچەی ئیسفەهـان و فـارسدا یـاراپـەرینی موساویربن عەبدولحەمید شاری لە بەواریحی موسلداکە موسلیان گرت. یاراپەینی عەبدوللا بن ئیبراهیم لەئیسفەهان کە دەهەراز کوردی لەگەل دابووە.[3]

خوّ پاراستن

هەر لە سەردەمی شەپولی کوچ کردنی تورک و تورکومانەوە کە لە ئالتاوە بەرەو ئاسیای چکولە هاتن وەک تورکی غەزە، سەلجوقی، قەرەقوینلوو ئاق قوینلو، مەغول، تەیمورە شەلە،

۱ ـ وەفیات ئەعیان نوسراوی فەیلە سوفی میژو ـ کوردی، کوری خەلەکان ج۱ـ قاهیرە/ ۱۹۴۸ لاپەرەی ۳۰۷ـ تە بەری المولک و الرسل ج۲ پەرەی ۱۹۴۴ ـ رەشید یاسەمی کوردو... لاپەرەی ۱۷۸ ج ۱ تاران ـ کرماشان وکوردستان پەرەی ۱۱۶ د ـ مەسعود گولزاری ـ و گواری نیشتمان کە دوکتور جەمال نە بەز کوبەی بو کردوە لاپەرەی ۲ چاپی سوئید ۱۹۸۵ و ئەبومسلیم سەرداری خوراسان نوسراوی دوکتور غولامحوسین یوسفی تاران چاپی ۱۳۴۵ی هەتاوی، ئەشی مەبەست لە خوراسان، خوراسانی لای ئەسەداواو کەنگاوەری لای کرماشان بی (شەپول).

۲ ـ کوری ئەسیرالکامل ج لیدەن چاپی ۱۸۶۵ لە بن روداوەی ۲۵۵ پەرەی ۱۳۹ و کرماشان و کوردستان نوسراوی دوکتور گولزاری پەرەی ۱۱۹.

۳ ـ تاریخی تە بەری ج ۳ ـ بریل ۱۸۸۴ لاپەرەی ۲۸۸ ـ کرماشان وکوردستان نوسراوی دوکتور گولزاری پەرەی ۱۱۸ و ۱۱۹ و ۱۲۱ چاپی ۱۳۵۷ی هەتاوی و رەشیدیاسەمی.

Dr.Saleh Ebrahimi

هەر کاتی ویستویانە لەخاکی کوردستانەوە تیپەربن، کورد بەری گرتونو نەچونەتە بن‌باریان، تەنانەت تورکی عوسمانیش کە بانگی غەزای بە دژی بیزانتی یە کافرە کان‌دا، کورد لە سەتەی ۱۳ و ۱۴ سەر بەخویی خوی پاراست و تیکەل بەتورکی وەسمانی نەبو. بەلام پاش دامەزرانی صەفەوی لەئیران کە دەسیان کرد بە سوننی کوشتن و دژی کردن لە تەک عوسمانیدا کورد کەوتە نیوان دو حوکومەتی دژ بەیەک لە ئاکامدا زانای ژیرو بەمشوری هەرە زانای ئەوسەر دەمەی کوردستان، ئیدریس بدلیسی کە خوشەویستی هەموکوردیک بوولە نیو شازادە کوردە کاندا زور دەسی دەرویی لەگەل حوکومەتی عوسمانی یەکی‌گرت و هەر ئەمە بوە هوی تیشکانی صەفەوی لەچالدران لە ۱۵۱۴ ی زاینی و حوکومەتی عوسمانی لە ۹ی ئابی ۱۵۱۵ زاینی فدراسیونیکی لەگەل کورد گریدا و پەیمانی یەکبون گریدرا، بەلام بەوینەی فیدرال، واتا: شازادە کوردە کان پیکەوە بەشیوەی فیدرال ولە تەک دە ولەتی عوسمانیشدا ویکرا بە شیوەی فیدرالی ئەمرو، ولاتیان ئەبرد بەریوە.[1] دوای مردنی ئیدریس بدلیسی تورکی مارزی وەسمانی چاوی بریە کوردە واری و شەری بەشازادە کوردە کان دەفروشت و کورد ناچار لە نیوەی دوەمی سەتەی شانزەهەم بە دژی تورک راپەری بە تایبەت کە دیتی تورک لە بنەوە لە تەک صەفەوی سازاوەو لە سالی ۱۶۳۹ی زاینی کوردستانیان لە سەر کاغذ لە خویان بەش کردوەو راپەرینی جیا بونەوە و چەکدارانە لەکوردەواریدا پەرەی سەند.[2]

ئەمیر شەفخان لەشەرەفنامەدا لە ۱۵۹۶/۷ی زاینی سنوری کوردستانی دیاری کردوەو چریکە و چیروکی ئازایی و نیشتمان ویستیو نە بەزی نە تەوەو شازادە کوردە کانی باس کردوە.

یا راپەرینی ۱۶۶۶ی زاینی بە هۆی با هۆی کورەشێخکەوە لە ناو چەی بادینان کە بەناوی پەیدا بونی مەهدی بەدژی تورکی عوسمانی راپەریوە، کەئیتر تورک و عەرەب دەسیان کرد بە درو هەلبەستن بە دژی نە تەوی کوردی مەزلوم بووینە خواجا سەعەدین کە ماموستای سولتان مراد بوە ئەم تورکە بەدەم پیغەمبەرەوە، دروی ساز داوە کە گویا پیغەمبەر دوعای شەری

۱ ـ عەللامە ئیدریس بدلیسی کوری رانای ناودار هوزانی فەیلە سوف مەولانا یاسر بوو لە ۱۵۲۰ی زاینی دوای پیک هاتنی ئەو فیدراله وەفاتی کرد.

۲ ـ کواری نیشمان بە سەرەتای دوکتور جەمال نە بەز پەرەی ۵ و ٦ چاپی سوئید ۱۹۸۵ز ـ شەرەفنامە پەرەی ١٦ و ١٧ سالی ١٨٦٨ بە نەقل لە قسەکانی پروفیسور جەمال نەبەز.

Dr.Saleh Ebrahimi

لەکوردکردوە کە نەتوانن دەولەت بو خویان ساز بدە نو هەزاران دروی دیکە ئەمە نیشانەی ئەوە یە کەکورد لە سەتەی شانزە دا حوکومەتی بوخوی ویستوە...[1]

دەرەتان لە دەس دان

لە راستیدا نەتەوەی کورد، دەرەتانی زورچاکیان لەدەس داوە بووینە صەلاحەدین ئەیّوبی (۱۱۶۹-۱۲۵۰) سەر زنجیرەی ئەیّوبی حوکومەتو ئیمپەراتوریّ گەورەی کوردی دامەزراند.

لە (۱۷۰۵-۱۷۷۹ز و ۱۰۱۹- تا ۱۱۹۳ی مانگی) کەریمخان زەند ژیاوەولە ۱۷۵۰ی زاینی و ۱۱۶۳ی مانگی لە سەرتەختی سەلتەنەت دانیشتو دەولەتی بو کورد، دامەزراند، بەلام کورد خوی بووە خورەی خوی ئەردە لانیەکان[2] و بابانەکان لە باتی یارمەتیدان بە کەریمخان -ی زەند چونە یارمەتی دانی قاجار[3] سەرزنجیرەی زەندیە کەریمخانی زەندە، کارەگرینگەکانی کەریمخان: گرتنی بەصرە، دەفعی فیتەنەی حسینقلیخان جهانسوز، دەفعی شیخ بندریک، کەریمخان زور دادگەر، چاک، موتەوازیع، پیاو، دلودەرونگوشاد، دلاواودل لاوین، نەوعدوست، مروف و هونەر دوست بووە، کەریمخانی زەند لەهوزی زەندە و بەزاراوەی لوری قسەی کردوەو لەگوندی قەلای پری لە نیزیک مەلایەر نیشتە جی بووە و ژیاوەوکوردانە و مەردانە هەستاوەو بەدژی مارزو ستەمکاران راپەریوەو بەدادگەریو ئاکارو

---

۱ - تاج التواریخ نوسراوی خواجا سەعدەدین - مینورسکی: ئەنیسکلو پیدای ئیسلامی چاپی ئەلمان لە ۱۲۲۷ بەرکولی کووراری نیشتمان بە قەلەمی جەمال نەبەز پەرەی ٦ و ٦٣ کە بە بونەی چلەمین سالروژی نیشتمان لە سوئید لە ۲۵۹۷ی ک و ۱۹۸۵ی زاینی لە چاپە مەنی ئازاد چاپ کراوە (شەپول).

۲ - ئەردە لان، موزە کەبە لە ئەرد+لان. ئەرد بەواتای مدفەرک و پیروزە، لانوەک لانی شیر، دەلین: شیرلەلان بیتەدەر- چ نیرچ می، لان: جیگاە، خانولان، لان: بەردەلان، کەندەلان، خیزەلان، ئەرد ئەم پیشگرە لە ناوی پاشاکانی ساسانی و ئەشکانی گیراوە وەک ئەردەشیر، ئەردەوان، ئەشکری بلیین لە کونا ئەرتەلان یانەرتەران بەواتای ئەرزو سەر زەوی مودفەرک و پیروزە. دیارە -د - ت - ر - ل - بەبە کتری بە دەل ئەبن.

۳ - کورد و کوردستان نوسراوی واسیلی نیکین تەرجەمەی محەمەد فازی چاپی ۱۳٦٦ی هەتاوی لاپەرەی ۳۸۲- ئاخرین تەحقیق پروفیسور مینورسکی لەژیر نیشانی ماقەبلی تأریخی صەلاحەدین لە زنجیرەی موتالەعات سەبارەت بەتاریخی قەفقاز لە سیری بلاوەی خورهەلات ناسی زانکوی کومبریج. بەروواری ۱۹۵۳ی زانیی.و. نیکتین سەرچاوەی بەروو شەرە فنامە، کە بە چاکی نیشانی داوەکە کورد پاچونەتە یارمەتی تورکی عوسمانی یا چونەتە یارمەتی شاهان لەئیراندا. نەقل لە و نیکتین ۳۹۰ و ئەمین زەکی لاپەرەی ۲۸ تأریخی کورد و... کە ئەمین زەکی ۱۴ زنجیرەی کوردی ناوبردوە بەلام و. نیکتین سالاربانی ئازربایجان، ئەتا بەکانی لورستان چکولە (۵۷۰ تا ۱۲۵۰ مانگی) شازادەکانی ئەردە لان (٦۱۷ تا ۱۲۸۴ی مانگی) زەندیە لە (۱۱٦۷ تا ۱۲۰۲ی مانگی) ئەمیرنشینی خوراسان لە ٦۴۳ تا (۷۸۵ی مانگی) یا براهوی بە لوجستان لە ۱۱۷۲ تا ۱۳۰۰ی مانگی) ناوبردوە (شەپول).

Dr.Saleh Ebrahimi

رەفتاری پیاوانە لە گەل خەلک رەفتاری کردوەو پاتەختە کەی شیراز بووە، حەمامی وەکیل، بازارومزگەوتی وەکیل یادگاری کەریمخانە. کەریمخان لە شیراز بە نەخوشی ئازارە باریکە (سل) لە ۱۱۹۳ی مانگی لە ٧٤ سالیدا وەفاتی کردوە، دوای ئەو زەکی‌خان: لطفعلیخان کە بەدەس ئاغا محمدخان قاجار لە باغی گولستانی تاران گوژراوە حوکومەتی کردوە.[1]

کەریم خان زەند لە ۱۱٦٥ی مانگیدا لیبراکە ئوستوراباد بگری و لە دەس محەمەد حەسەن خانی بستینی بەلام لە سالی ۱۱٦۸ محەمەد حەسەن خان لە گوندی (گلون ئاوا) (بلوکی جی ئیسفهان) ئاوقەی کەریم خان بو و ئیسفهانی لە بن دەس کەریم خان زەند دەرهیناو لە ۱۱٦۹ ئەمیرگونەخانی قەجەری کردە والی ئیسفەهان ولە ۱۱۷۰ بو جەنگی ئازادخانی ئەفغان چووە، ئازربایجان و بیست‌هەزار لەشکری ئەوی شکاندو هەزار بنەمالەی لەئوزبەک و ئەفغانی کوچ‌دا و لە ریگای گیلانەوە ناردنیە مازندەران (مازندەران) ولە سالی ۱۱۷۱ بە سپایەکی زورەوە هەلی کوتایە سەر شیراز پیتەختی کەریم‌خانی زەندو ئابلوقەی دا بەلام تی شکاو بەرەو ئوستوراباد گەرایەوەو کەریم خان زەند لە ۱۱۷۲ رەپیی ناو خوی لە تاران دانیشتو لەشکریکی بو لە ناو بردنی نارده ئوستورابادو لە نیوان ئەشرەفو ئوستوراباد دا پیک هەلپژانو محەمەد حەسەن خان تیشکا[2].

ئەوسا کەریم خان زەند چوتە شیراز و محەمەدخانو وسەین قولیخان ـ کورانی محەمەد حەسەن خانی گرتو بەبارمتە لە شیراز رای گرتنو زوریش ریزی بو داناونو وسەین قولیخان کەلە (۱۱۲۹) هەتاوی لەدا یک بوە لە سالی ۱۱۸٤ لە لایەن کەریم خانەوە کراوەتە حاکمی داموغان. لە پاشان لە سالی ۱۱۸۵ یاخی بوە، محەمەد خان دارو حاکمی ئوستورابادی کوشتوەو ئاژاوەی ناوەتەوە تاکەریم خان لە سالی ۱۱۵۳ی هەتاویدا لە مانگی حوتدا کوشتویەتی و محەمەد خان (قەجەر) لای کەریم خان زەند هەروا زیندان بوە تاکەریمخان لە سالی ۱۱۹۳ی مانگیو ۱۷۷۹ی زاینی لە ٧٤ سالیدا وەفاتی کرد و محەمەدخان لە شیرازەوە هاتە تاران‌و خوی بەشا ئەزانی هەرچەن تا ۱۲۲۰ تاجی نەناسەر چونکا لوتفعەلی خان زەند

۱ ـ جیهانی موسلمین نوسراوی شیخ مستەفا راهنما لاپەرەی ۸۸ تا ۹۲ چاپی ۱۳۴۱ی هەتاوی مەستەلەی کوردستان و کەریمخان زەند کە کەریمخان و خەلکی لورستانی بە کورد داناوە.

۲ ـ محەمەد حەسەن خان لە سالی ۱۱۳۷ی هەتاویدا لە مانگی حوتدا لە (جرگلباد) بەدەسی (سەوزئەلی) بەگی مولازیمی خوی کوژرا و لە نەجەف نیژرا.

Dr.Saleh Ebrahimi

کوری جەور خان زەند هەمیشە هیرشی بو محەمەدخان ئەبردو کورانی نادر شایش لە خوراسان دەسیان دەرویشت، زوربەی میژو نوسان نوسیویانە کە لە ۱۱۸۳ محەمەد خانی قەجەر بوەتەشا.[1]

نوکتە: زنجیرەی (زەندی) یە لە (۱۱۶۳ تا ۱۰۹۳ (۱۷۵۰-۱۷۷۹ زاینی) بە سەر هەمو خاکی ئیراندا حوکومەتیان کردوە تەنیا خوراسان نەبی چونکا شاروخی ئەفشار کە کویرو پیریش بو بە سەر خوراساندا راگەیوە. کەریمخان لە ۱۷۵۰ی زاینی تا ۱۷۷۹ زاینی پاشایی کردوە.

دوای مەرگی کەریم خان زەند زیاتر لە دوانزە سال لە نیوان ئاغا محەمەخان قەجەرو شازادە کانی (زەند) دەمەقرەو قونە شەر بوە تا سەر ئەنجام محەمەد خان قەجەر سەر کەوت.

نوکتە: ئەگیرنەوە لەو سەردەمەی واکەریم خان پاتشای شیراز بوە، پاتشای بەریتانیا دیاریکی زور (بەنایب‌السلطنە)ی خویدادەنیریتە شیراز نایب السلطنەی ئینگلیس کە لە هیندوستانەوە هاتبو، ئەیویست چاوی بە کریمخان زەند بکەوی‌و ئەویش مولاقاتی ناداتی ئەمیش لەو دیاری‌یانە گیرفانی وەزیرەکانی پر دەکاو یە کە یە کە وەزیرەکان تکالە کەریمخان ئەکەن مولاقات بدا بە نایب السلطنەی ئینگلیس. ئەویش قەبولی ناکا تا روژی هەمو وەزیرەکان کەلە خزمەت کەریمخان ئەبن تیکرا ئەپارینەوە کە چاوی بەنایب السلطنە بکەوی ئەویش ئەلی ئەزانم ئیوە گیرەفانتان پرکراوە بەلام من نامەوی چاوم بەو بکەوی، چونکا ئەوانە وەک مشک وان هەر شتیان گیرکەوی ئەی قرتینن لە دواییدا گیرفانی ئیوەش بەو پارەو دراوە ئەقرتینن. لەبیرمە خوالیخوشبو (مەلا برایم)ی باوکم (رضوان‌الله علیه) دەی فەرمولە زەمانی رەزاخاندا کە ژاندارم دەهاتن بو خەلک کە بە بونەی جلک گوران جلکیان لە بەر خەلک دائەرنی‌و خەلکیان زوت دەکردەوەو ریشوەیان وەردەگرت. خەلکە کە فیربون هەر کە دەیان زانی ماموری رەزاخان خەریکە بی هەرایان لە خەلک دەکرد مشکەکان هاتن خەلکیش تی‌دەگەیی‌یا جلیکان دەگوری یا خویان دە شاردەوە. پیاوەکانی رەزاخان لەو جوینە گەیبون ئەو قسە و واژەیان لە هەر کەس ببیستایی زوریان ئازارئەداو جەریمەیی قورسیان لی وەردەگرت من

۱ ـ بروانەمکار الاثار. بەرکولە پەرەی ۱۶.

Dr.Saleh Ebrahimi

(شەپول) هەروا لە بیری ئەو قسانەی‌باوکی رەحمەتیم دابوم و بیرم لی دەکردەوە تا ئەم قسەی کەریمخانی زەندم لە کتیبدا دی، تی گەییم کە بناغەی ئەو قسە لە کویوە هاتووە (شەپول).

محەمەد ئیبراهیم خان ئەنوەر شاعیری زەند ئەم زانا شاعیرە کوری کەریم خان کوری ئونیاق زەند پاتشای ناو دارە. ئونیاق لە ئەصلا لە هوزی زەندیکلەی خەلکی شاری دەولەت ئاوای (مەلایەر) بوە. گلکوی ئونیاق لە باخی میرزا مەحمود (شمس العلما) دایە لە گوندی (کلوسەجەر) لەیەک فرسەخی دەولەت ئاوادایەوکورە کەشی: (کەریم‌خان زەند) پاتشایەکی ولاتدارو خەلک خوشەویست بوەو لە گەل خەلکدا بە پیاوەتی و مروفانی رەفتاری کردوە، کەریم خان زەند موسلیحکی کومە لایەتی‌و زور نەبەزو رامیارو بەسیاسەت بوەو لەم بارو بابەتانەوە لەناودار ترینی پاتشایان و میران دیتە ژمارە. ئەم شا خوشەویستە لە بەر پیاوەتی‌و مەزنی و خو بەکەم زانی خوی بە (وەکیلی رەعایا) ناو ئەبردو لەم سوینگەوە بە (وەکیل) ناودار بوە[1] محەمەد ئیبراهیم خان کوری کەریمخان زەند مروفیک بوە شاعیرو خاوەن هەستیکی نازک و جوان‌و لە شیراز:[2] ژیاوەو لە سالی **۱۱۸۳** مانگیدا لە کچی محەمەد خان کەلور لە دایک بوە.[3]

محەمەد ئیبراهیم خان ئەنوەر شاعری زەند دوای مردنی باوکی لە فیتنەی کورە مانەکانیدا چاوەکانی لە کیس چون و لە (عتبات عالیه معتکف) بوە. لە دوای سالەهای سال لەویوە گەراوەتەوە (نەهاوەند) وە هەر لەو سالەی واگەراوەتەوە نەهاوەند مردوە.[4] ئەمەش چەن شیعری پارسی لەم شاعیرە:

شیعر:

گرفتم این که رهم بسته‌اند در سر کویت چه میکنند که دارد دلم نهان بتو راهی

---

۱ ـ کەریم خان دوکات ئەژمیر (دەم ژمیر) لەروژی سی شەمە ۱۳ صەفەری سالی ۱۱۹۳ مانگی تیپە ربیو کە بارگەی بەرەو لای خوا تیکناوەو هەر وەکو لە (میژوی زەندی یە)دا میزا عەلی رەضای شیرازی نوسیویەتی (پەرەی ۸ نوسەخەی خەتی) گلکوکەشی لە نەجەفە.

۲ ـ شیریژ ـ شیراج ـ شیراژ: شیراز.

۳ ـ هەر وەکو لە کوبەی مجمل التواریخ: ۳۴۲) نوسراوەو ریکەوتی سالی (۱۱۴۷ـ۱۱۴۸)ی هەتاوی بووە.

۴ ـ هەر وەکو لە (مجمع‌الفصحا ۱:۱۰) و فارسنامه ۱۴۳:۲) دا نوسراوە و لە (منتظم ناصری ج ۳) هاتووە سالی ۱۲۱۷ی) مانگیان نوسیوە. بە نەقل لە (مجمع‌الفصحا ۱:۱۰):

Dr.Saleh Ebrahimi

دلا چندی رهائی چو بس آنگه شو گرفتارش که چندی عزتی دارند پیشش نو گرفتاران
چه خواهد مدعی احوال آنسیمین‌بدن پرسد ز غیرت تاکند خون در دلم آید ز من پرسد
غرور حسن اگرچه ماه کنعانست نگذارد که یکره شرح حال ساکن بیت الحزن پرسد
شدت لاغریم بین که نیفکند بدام جنبش آن قدر که صیاد خبردار شود
هنگام عجز بوسم زان پای پاسبانش کز شرم چون کشم پای بوسم من آستانش
هرگز مکن به وعده وفا گرچه با من است ترسم خدا نکرده بدین شیوه خو کنی[1]

سالاریانی ئازربایجان لە ٣٠٠ تا ٤٢٠ی مانگی ـ ئەمیرنشینی خوراسان لە (٦٤٣ تا ٧٨٥ی مانگی یابراهوی بە لوجستان لە ١١٧٢ تا ١٣٠٠ی مانگی عەلی بن مەروان بن دوستە ک dwstak کەلە (٩٩٠ی زاینی و ریکەوتی ٣٨٠ی مانگی تا ١٠٩٦ یزو ٤٨٩ی مانگی حوکومەتی دوستەکی مەروانی دامەزراند کە بە سەر دیار بەکروهەندی لە شارەکانی ئەرمەنستانو لە ١٠٢٥ تا ١٠٣١ بە سەر ئەرفەدا حوکومەتیان کردوە لە نیو ئەم زنجیرەدا ئەبو نەصر ئەحمەد بەشازادەیەکی کارزان، بەئەزمون، دادگەر، روناک بیروژیر ناو دارە ولە ٤٠٢ یا ٤٥٣ی مانگی، حوکومەتی ئەبونەصر ئەحمەد ـ ی مەروانی لەلایەن خەلیفەی عەبباسی، شای ئالی بویەو بازیل ئیسلاو ئیمپەراتوری رومی شەرقی (بیزانس) دیاری کراوە کە بەروالەت سەر بەخو بووە.

ـ شازادەکانی بەنوعەناز Annaz کەلە ٣٨٠ تا ٥١٠ی مانگی و ریکەوتی ١١١٦ی زاینی لە جیبال دا حوکومەتیان کردوە[2]

ـ زنجیرەی شازادەکانی شوانکارە لە فارسدا لە سەتەی یازدە هەمی زاینی و ١٥٠ی مانگی تا ٦٠٠ی مانگی حوکومەتیان کردوە.

ئەمەش ناوی هەندێ لە ئەمیرانی شوانکارە

شازادەکانی شوانکارە (رامانی) لە رەسەنی ئەردەشیر ـ ی بابەکانو لە سەرەتای سەتەی

١ ـ (مکارم آلاثار) پەرەی ٥٧٨ تا ٥٧٩ بەرگی دوەم.
٢ ـ بروانە ک.ل هورات لە کتیبی سوریە داچاپی ١٩٢٢ز

Dr.Saleh Ebrahimi

٥ی مانگی لە مەلبەندی فارس‌دا حوکومەتی سەر بەخویان ـ هەبووەو تا حودودی ١٥٠ سال بەردەوام بوگەو داراب گردو نەیریز و تارم، ئیگ، ئیستە هبانات و ئەو ناوچانەیان بە دەس بووە، جا چون ئەردەشیریش لە تەک سەر زنجیرەی ساسانی هەر لەویوە سەریان هەلداوە بە کورد ناسراون.[1]

شازادە عەلی رامان شوانکارە لە (٤٢١)ی مانگی ژیاوە ـ شازادە سولەیمان رامانی شوانکارەلە (٤١٥ـ٤٤٠) حوکومەتی کردوە ـ ئەمیرفە زلەوەیهـ رامانی شوانکارە لە حودودی ٣٨٥ بووە تەسپەهـ سالارو لە ٤٤٨ بو تەشای شیرازو ئەو ناو چانە ـ حەسەن خوسرەو رامان شوانکارە ـ سمایل رامانی شوانکارە ـ نیزامەدین. یەحیا رامانی شوانکارە لە روژگاری سەنقور سەلغوری ـ شازادە قوتبەدین موباریز رامانی شوانکارە لە ٥٩٧ی مانگیدا لە تەک براکەی‌دا پیاوانە بەر هیرشی هوزی (غەز) یان گرت و (بەردەسیر) و هەندی لە ناوچەی (کرمان)یان هینا بن رکیفی خویان ـ موزە فەرەدین محەمەد رامانی شوانکارە تا ٦٠٠ حوکەتی کردووەو...[2]

شازادە کانی هەزار ئەسپان ئەتابەکی لورستانی گەورە (١١٤٨ـ١٣٣٩) شازادە کانی ئەیوبی (١١٦٩ـ١٢٥٠) زنجیرەی شازادە کانی دیاربەکروجزیرە ٢ شازادە کانی دینەوە روشارە زور (حەسەنویهان) ٣ و ٤ شازادە کانی هەزار ئەسب (فەضلە و یەی لورستانی گەورەو چکولە.[3]

لە کاتی هیرشی مەغولدا دوشازادەی کورد ئاوقەی هەلاکو بون، بەلام تیشکان و کوردان شاری هەولیریان بە ٧٠٠٠٠ مسقال زیر لە هەلاکو کریەوە. و.نیکتین دەنوسی: کەچی دەلین: هەلاکو بەپشتیوانی سولەیمان شای ئیوائی کورد هیرشی کردە سەربەغا بەلام حسامەدین خەلیل ئەتابەکی لورستانی چکولە دژی سولەیمان شائیوائی کورد لەو گیروداره داتیاچو.[4] ئەم سولەیمان شائیوائی یەکورد بووەو لەکوردە کانی ئیوائی حاکمی کوردستان بوە کەلە (بەهار) لای هەمەدان‌و سنەدانیشتووە و لە سەرەتای سەتەی ٨ی مانگیدا ژیاوەو لە سولەیمان بن

١ ـ فارسنامەی کوری بەلخی ـ مەجمع‌الانساب نوسراوی محەمەد کوری عەلی شوانکارە.
٢ ـ فەرهەنگی موعین ئەعلام ٥ و ٦ و باوی کوردەواری چاپی ١٣٥٨ لاپەرەی ١٢٨ تا ١٣٢ نوسراوی (شەپول) و لوغتنامەی دیهخدا ـ تاریخی دوەل و ئەمارانی کورد ج ٢ پەرەی ١٣١ و ئیقبال ئاشتیانی: تاریخی موفە سەلی ئیران جوزوی ٢ لاپەرەی ١٥٠.
٣ ـ بروانە کتیبی رەشید یا سەمی لاپەرەی ١٦٧ـ١٧٠ـ١٩٢ و شەرەفنامەو ئەمین زەکی. و. نیکتین: کوردوکوردستان لاپەرەی ٣٨٨ تا ٣٩١.
٤ ـ لاپەرەی ٤٥٠ تاریخ عەبباسی ئیقبال ـ ئاوریکی پاشەوە: حوسین حوزی موکریانی. و. نیکتین لاپەرەی ٣٩٢ـ

Dr.Saleh Ebrahimi

پەرچەم ئیوائی تورکومان جیایە کە خۆشەویستی موعتە صم خەلیفەی عەبباسی بووە، ئولجایتون (محمدخدا بندە) مە قەری حوکومەتی کوردستانی لە بەهار ەوە بر دۆتە سوڵتان ئاوای چەمچەماڵ.[١] کە بە داخەوە، ئەو شازادانە هیچیان بۆ کورد نە کردوە، هەرچەند خۆشیان سەرکەوتوبون،یاحوکامی هەکاری (شەنبوها) حوکامی عیمادیە: (بهدینان) حوکامی جزیر و بۆتان یا ئازیزان، گورگیل و فنک، حوکامی حەسەن کیفا.[٢]

ئەلین دایکی مەروان حەکەم ئاخرین خەلیفەی ئەمەوی کورد بووە و کوردان دوای وەرگرتنی ئیسلام خۆیان حوکومەتیان ساز داوە. بۆیە راپەرینی غولامانی زەنگی لە ٨٧٥.[٣] لە مێژودا ناوی چەن بالول دێتە بەر چاومان ئەلف: بالولی خارجی: کەشارە کوری بەشەری شەیبانی موسڵی کەلە کوردانی دەورو بەری موسڵ بووەو لە ١١٩ی مانگیدا لە هیشامی کوری عەبدولمەلیک ئەمەوی[٤] راساوەو راپەریوەو لە موسڵەوە تاکوفەی هێناوتە بن فەرمانی خۆی و لە پاشان لە شەڕ داکوژراوە ئەمە **خۆی نیشانەی راپەرینی کوردە لە** سەرە تای ئیسلامەوە.[٥] ب: بالولی مەجنون: ئەبو وەهیب بالولی عەمر صەیرە فی کوفە کەلە کوردانی ئیران و شاگردی حەزرەتی **ئیمام** جەعفەر صادق بووەو و شیعری بە کوردی هەیە لەسالی ١٩٠ی مانگیدا مردوە.[٦] ج ـ بالولی شولی کە یەکێک لەعاریفانی مەزن و شاعیر بووە، ابن (بطوطە طنجەلی) لە سەفەرنامە کەی خۆیدا ناوی بردوە کە لە لورستانا چاوی پێی کەوتوەو قسەی لەتە کیا کروە.[٧] یافارس یافەریس کوردی جزیرو بوتان لە جەنگی تەن بەتەنی لە گەڵ یەکێ لە پاڵەوانانی هارونە رەشید (٧٨٦ـ٨٠٩)دا سەرکەوتووە یانەفشین «محەمەد» کە دوای شەڕ کردن لە گەڵ دوژمنانی خەلیفە (٨٦٨ـ٩٠٥) فەرمانی حوکومەتی شارەزورو

---

١ ـ و. نیکتین لاپەرەی ٣٩٠ چاپی ١٣٦٦ تەرجەمەی محەمەد قازی. یاد داشتی ١٥٣ تاریخ دوەل و ئەماراتی کورد بە عەرەبی نوسراوی ئەمین زەکی و خوش کراوی محەمەد عەلی عەونی هەرچەند محەمەد عەلی عەونی سولەیمان شای ئیوائی کوردی بە تورک داناوەوەلە تەک سولەیمان بن پەرحەم ئیوائی تورکومان بە بەکی زانیوە.

٢ ـ و.نیکتین ٣٩٧

٣ ـ مێژوی دەوری عەمارەت حوسێن حوزنی موکریانی ـ و. نیکتین کوردوکوردستان لاپەرەس ٣٨٦

٤ ـ هیشام لە ٧١ تا ١٢٥ مانگیو و ٦٩٠ تا ٧٤٣ی زایینی حوکومەتی کردوە.

٥ ـ بروانە دائرەالمعارف پطرس بستانی پەرەی ٦٤٤ جەلدی ٥.

٦ ـ فەرهەنگی دیهخدا پیتی ب و دائرەالمعارف پطرس بستانی. بروانە گرشەی کوردستان ژومارەی ٢ و ٣ لاپەرەی ١٢ چاپی خاکەلیوەگولانی ١٩٨١ زکەچەن شیعری لە بالول بلاو کردۆتەوە.

٧ ـ سەفەرنامەی ابن‌بطوطە لاپەرەی (٢٠٩ و ٢١٠).

Dr.Saleh Ebrahimi

ئازربایجانی، یانێ ئەو هەرێمە جوان‌و پرپیت‌و بەرەکەتەی لە (موو‌ەفەق خەلیفەی عەبباسی) وەر گرتووەو لە دوایشدا بە داوینەی حوکومەتی خۆی پەرەی داوە، باوە کو عەبباسیە کان پیان ناخۆش بووە یاراپەرینی بابە کی خورەم دین کە لە ٨١٦ و ٨١٧ راپەریوەوتا ٨٣٧ ئەو راپەرینە درێژەی هەبووە بە دژی عەباسیان[1]

کورد لە سەتەی ٧ تا ١٥-لەنیو زنجیرەی کوردان ئەتوانین دیاردی بە زنجیرەی شەدادیان بکەین ئەم زنجیرە لەحودودی سالی ٩٥١ (٣٤٠ی مانگی) بە هۆی با هۆی محەمەد شەداد بن‌کەرتۆ Karto لەخێلی رەوەدی‌یا رەوادی کە لە هۆزی صەلاحەدینە، حوکومەتی شەدادیانی دامەزراندوە.

ئەم زنجیرەلە ١٠٧٢ (٤٦٥ی مانگی) بووە، دوشاخە، ١ـ شاخەی گەنجی ٢ شاخەی آنی Ani، حوکومەتی ئانی نۆبە بە نۆبەو جار بەجار ئە کەوتە دەس گورجیان لە (١١١٤ تا ١١٢٦) و ئەو ساکەوتەوە دەس شەدادیان لە (١١٢٦ تا ١١٦١ و لە ١١٦٥ تا ١١٧٤) مەلیک شای سەلجوقی حوکومەتی لەدەس شەدادیان سەند وئیترتیا چون[2] حوکومەتی شەدادیان، شازادەی ئەم زنجیرە بە سەر خەلکێکدا حوکومەتیان کردوە کە زۆربەیان ئەرمەنی بون، شازادە کانی شەدادی بینای مێژوی جالبیان ساز داوەولیان جیماوە، بۆوێنە دو مزگەوت بەسەبک و شێوەی میعماری محەللی لە ئانی داکەبە شاری هەزارویەک کلیسا ناوداوە، فەرهەنکی کوردە ئیرانیە کان لە گەنجەو لە آنی‌دا لەسەر فەرهەنگی ناوچە کە بووە، مێژوی زنجیرەی شەدادیان هەر جوانی‌و لوتف‌و خیروخۆشی لی‌باریوەو تەژی و پریشەلە جەنگ‌و کوسب و قورت لە رێگای خزمەت کردن بەئیسلام.[3]

رەوادیانی هەزبانی؛ شەدادیان

لەسەتەی چوار و پینجی مانگی لە ئازربایجان‌و ئەو ناوەدا بنەماڵەیەی گەورە لە رەسەنی

---

١ ـ بروانە شەرحی ئەو راپەرینەی بابە ک کە تابکراوەو نامادەی چاپە بەقەڵەمی (شەپۆل) کە ٨٥ لاپەرەیە.
٢ ـ سەیدئەحمەد کیسرەوی شەهریانی گوم نبو ـ مینورسکی: موتالەعات لەبابەت میژو لە تاریخی فەقاز ـ ا ـ نوری تازە بە سەرمیژوی شەدادیانی گەنجە ٢ـ شەدادیانی ئانی لە سیری بلاوە، سەبارەت بە خورهەلات بەهۆی زانکوی کومبەریج ج ٦ (١٩٥٣)
٣ ـ و.نیکتین ـ کورد و کوردستان لاپەرەی ٣٨٦ و ٣٨٧.

Dr.Saleh Ebrahimi

کورد بەناوی رەوادی لە ئەرمەنستان و نیزیکی **دوّین** ژیاونو بە فەرمودەی کوری ئەسیر باشترین نیژادی کورد بون و باو باپیرانی سوڵتان صەلاحەدین ئەیّوبی دەچنەوە سەر ئەم رەوادی یانە[1] شازادە کانی شەدادیان لە ئەران (ئاران) کە لە باکوری ئیران و روژاوای زەریای خەزەر دایەو شارەگەورە کانی ئەوی: باکوّ، نەخجەوان. **گەنجە**، شەماخی و دەر بەند ـ ە و یەکێک لە شارە کوّنە کانی ئەوە پەردەدار یابەردەعەیە کە بەفەرمودەی یاقوتی حەمەوی دەروازەیەک لە **بەردەعەدا** هەیە بەدەروازەی **کوردان** ناوداراە و ئەونە کوردی زاناوداناو... تیدابووە، بوّیی لەژومار نەهاتووە[2] شەدادیانی رەوادی یابەنی شەداد ـ ی کورد لە ٣٤٠ تا ٥٧٠ی مانگی حوکومەتیان کردوە ـ **سەرزنجیرەی شەدادیان: محەمەد** کوری شەداد بووە کە لە ٣٤٠ی مانگی لە ئاران (ئالان) بناغەی حوکومەتی داناوە، دوای گرتنی هەمو سەر زەوی ئەو ناوەلە ٣٤٤ی مانگیدا وەفاتی کردوە. یا ئەبو حەسەن لە شکری شەدادی کە لە ٣٦٠ی مانگی راپەریوە یامەرزەبان شەدادی کە لە ٣٦٨ی مانگی تا ٣٧٥ کە بە دەسی فەزلون کورزاوە ـ یافەزلونی شەدادی، دوەمین بنیات نەرانی شازادە کانی شەدادی کە لەچاخی ئەم دا سەرانسەری **ئەران و بدوێن** و بەشێ لە ئەرمە نستان کەوتە بن فەرمانی خوّی. لە ساڵی ٣٧٥ی مانگی بووە حاکم و بوّ ماوەی ٤٨ ساڵ پاشایی کردوە، فەزلون زوّرکارزان، خەڵک پەروەر، خوّش رەفتار، خوّشخو و جوامێر بوو لە ساڵی ٤١٨ی مانگی **پردیکی** جوانو گەورە و پتەوی لە سەر چەمی ئاراز سازدا. فەزلون لەتەک شازادە کانی ئارانشاهی کە لە رە سەنی ساسانی و کوردبون شەڕی کردوە، بە قسە یەک کورد کوردی کوشت و بەیارمەتی سەمباد ـ ی برای بەشێ لە گورجستانیشی گرتو لەساڵی ٤٢٢ وەفاتی کردوە. یا ئەبوحەسەن لە شکری دوەم کە لە ٤٢٥ بوّتەشا و ١٥ ساڵ پاشایی کردوە،[3] کە تولّەی (فەزلون و مەملانی) لە ئەرمەنیان و گورجیان سەندوە کە بەگزی و فزی ئەو دو ئەمیرە کوردەیان لەشەڕدا تێک شکاندبو. قەتران

---

١ ـ بەلام رەوواد بەفەرمودەی کوری خەلەکان فەیلەسوفی میژو هوزی تەزود ـ ی عەرەبی یەمەن بون و کوچیان کردوتە ئازربایجانو نیشتەجێ بون و زوّاد کوری مثنی کە لە زەمانی مەنصور عەباسی بوتە والی ئازربایجان ـ تاریخی دوەل و ئەمارانی کوردی ـ شاربارانی گوم‌نیو ـ کیسرەوی.

٢ ـ معجم‌البلدان نوسراوی یاقوتی حەمەوی چاپی بیروت لەمادەی بەردەعە وە ئاوینە ژمارەی ١٠ سالی ١٣٧١ لاپەرەی ٤٥ نوسراوی (شەپوّل) و کتێبی ناوارانی کورد باسی خانای قوبادی کە ئامادەی چاپە بەپینی کامپیوتیر (رایانە) حروف‌چینی کراوە ـ لاپەرەی ٣١٨ نوسراوی (شەپوّل)

٣ ـ قەترانی شاعیر زیاتر لە ١٥ تیکەشیعرو قەسیدەی لە پەسنی ئەم شازادەدا و توە.

Dr.Saleh Ebrahimi

دەڵێ:

لشکری راکُشت کو را مرگ نتوانست کُشت قلعەای را کَند کانرا چرخ نتوانست کَند

* * *

ایزد از هر عید هست امروز راضی‌تر ز تو زانکه کافر کُشتەای بر جای گاو و گوسفند

نشستە شاه شدادان بە تخت ملک دلشادان

رخش چون لالۀ نیسان،کفش چون ابر فروردین

ئەمیر شکری **کوشکی** جوان و پتەوی بە ناوی لە شکراوا لە **شاریَ گەنجە** لێی جێماوەو چوار کوڕیشی بە ناوی مەنوچیهر، ئەنەوشیرەوان، گوودرزوئەردەشێر هەبووە و قەتران لە شیعری خۆیدا یادی کردون، دەڵێن بەیتی لە شکری کوردی بە یادی ئەوە - یا ئەنەو شیرەوان شەدادی کوڕی ئەبو حەسەن لە شکری کە لە ۴۴۱ لەجێی باوکی دانیشتووە - یائەبوسوار شاوور شەدادی کوری فەزلونی شەدادی[1] یا ئەمیر کەیکاوس‌و ئەبو سوار[2] کەئەبوسوار، ئەبی‌راد، کەئاشودی براچو کوڵەی هوهانیس‌ی ئازاد کردبوو بەرێکیش بزۆز بو، فەرمانی کوشتنی داو لەگەڵ داویت بیخاکیش جەنگیوە. ئەم کارانەلە ئانی ئەرمەنستانداله ۴۲۸ی مانگی قەرماوە -لە ساڵانی ۴۳۲ کە ئاشود و هوهانیس مردن ئاژاوەو دو بەرەکی لە ئەرمەنستان پەیدابو، لەوسەردەمەدا ئەبو سوار **دوێن** و هەندێ لە ئەرمەنستانی لە دەسابو، رۆمیان کە غاغیق کوڕی ئاشود - یان، فیریودا، ویستیان ئەبوسوار لەنێوبەرن بەڵام لە ۴۳۸ پیاوانە زۆربەی سوارەهێرش کارەکانی تورکی قوستەنتەی لەنێو برد. لەئاکامدا ئەبو سوار دوبارە شاری ئانی گرتەوە دەس و یارمەتی ئەمیر کەیکاوسیشی داو خۆی لە **گەنجە** دانیشت - یائەبو فەزلونی دووەمی کوڕی ئەبوسوارکە بووە جی نشینی باوکی لە گەنجە. هەروەک کوڕی ئەسیر لە روداوەی ۴۹۲ ئەنوسێ ئەبو فەزلون لە ۴۸۱دا لە شەڕ لە گەڵ مەلیک شای سەلجوقی‌ی دەشکێ و دە گیردرێ و دەبرێتە بەغداله ۴۸۴ لای بەغدا وەفات دە کا-قەتران لە شیعری خویدا پەسنی ئەبوفەزلونی زۆر کردوە.

---

١ - لوغەتنامەی دهخدا حەرفی ئەلف پەرەی ٣٧٠

٢ - قابوسنامە پەرەی ٣٩ تا ۴١ چاپی تاران

Dr.Saleh Ebrahimi

ناوی هەندێ لە شازادەکانی شەدادی:

ئەبو سواری کورد حاکمی ئانی ـ ئەمیرفەزلون شەدادی لە ای مانگیدا حاکمی گەنجە بووە. ئەبوشوجاع مەنوچیهر ـ ی کوڕی شاوور ـ ی شەدادی لە حودوی ٤٥٠ بو ماوەی سی و چوار ساڵ حوکومەتی کردوەو لە ئانی مزگەوتی جوانی ساز داوەو لە گەڵ ئەرمەنی یەکان زۆر بەینی خۆش بووەو چاک سازاوە. ئەبونەصربرای مەنوچیهر کە لە ٤٩٩ بەدەس قزل ناوێکی تورک لە شاری لورە ـ ی لای تفلیس کوژراوە ـ ئەبو سوار شاوور دوەم شەدادی کاتێ مەنوچیهری باوکی لە ٥٠٣ی مانگیدا مردوە ئەبو سوار کە لە ٥١٨ی مانگی گیراو حوکومەتی لە دەس چو کەشەست ساڵ زیاتربو موسوڵمانان بە سەر ئانیدا حوکو مەتیان دە کرد ـ ئەبوسوار سێ کوڕی بەم ناوانە هەبو (فەزلون، خۆش چیهر و مەحمود) کە بونەحاکم ـ فەزلونی ٣ی شەدادی کوڕی گەورەی ئەبوسوار، دوای ٧ ساڵ حوکومەت لە ئانی لە ٥٢٥ی مانگیدا شەهید کرا ـ خۆش چیهری شەدادی ماوەیەک لە جێی کاکی حوکومەتی کردو ئەوسا، مەحمود ـ ی برای: حوکومەتیدا دەس فەخرەدین شەداد شەدادی. لە ٥٤٩ حاکمی ئانی ئەرمەنستان بووەو ئەوسا فەزلونی چوار کوڕی محمود تا ٥٥٦ حاکم بووەو لە ٥٥٩دا شاهەنشا کوری مەحمود بووە شای ئانی و ئەو ناوە ناوە تا ٥٩٦ حوکومەتی کردوە.

میری میران میرشامحەمەد (میری سۆران) لەسەرەتای سەتەی ١٩ زدە وە لە (١٢٢٩ تا ١٢٥٤ی مانگی بە لەشکریکی ٣٠٠٠٠ی هەزار کە سیەوەلە رە واندز حوکومەتی کردوەو سە کەی لیداوە وخود بەی بەنیو خویندراوە و تۆپی ساز داوەو زۆربەی سەرزەوی کوردنشینی هێناوەتە بن فەرمانی خۆی و لەخۆڕاواوە تا نەسیبەینو ماردینی لەبن دە سابووەو لە ١٨٢٦ی زاینی سەربەخۆی کوردستانی راگەیاندوەو لە گەڵ دەوڵەتی ئێران و میصردا پێوەندی رامیاری دامەزراندوە، هەمودەزانین میرشامحەمەد میرمیران لە شۆرشی ١٨٣٢-١٨٣٩ی میصر کەڵکی وەرگرتوو هەندێ سەرانی کوردی لەخۆی ئالاند، وەک محەمەد پاشای سیواس، سەعید بەگ، جادوای تێشکانی تورکان لەمانگی مەسالی ١٨٣٩ لە نەسیبەین مەحمود پاشا لە سولەیمانی راپەڕی و روس و ئینگلیس لە ١٨٤٣ بە سودی ئیران و عوسمانی کاریان کرد. و نەیان هێشت ئیران و تورکی عوسمانی پێکەوە بە شەڕبێن و کوردیان لە نێو برد.

Dr.Saleh Ebrahimi

لەئیراندا تەرحی دێمورگانی R.M.M لە جەڵدی ٢٢ و ٢٣ لە مارس و ژوئنی ١٩١٣ی زاینی داچاپ بووە کە پێوەندی بە دامەزراندنی حوکومەت بۆکوردان هەیە، کە قاجاروەزاخان تێکیاندا.[1] قەلاێ جم جم یادمدم راپەرینی ئەمیر (عومەر)ی برادۆست کە لە ١٠١٨ی مانگی شاهە باسی صەفەوی شەری بە قەلاێ دمدم فرۆشت، ئەوە یە چریکە چڕوبەیت بێژ لە بەیتی حەماسی دەمدم دائەڵێ:

دمدم بەردی لە نزاری لییاندا توپی هەوشای
حەوت شەو و روژان ئاور باری خەبەر چو لە بۆ هەوشاری

* * *

دمدم بەردی لەبەردی لیی دەن بەتوپی نەبەردی
تا رۆژی مەردو نامەردی

لە ١٠٢٦ی مانگیداکە یەکی لەژنە بەناموس و بە غیرەتەکانی ئەمیری برادوست بە دژی قزل باشەکان راپەریو قەلای دمدمی لەدەس دوژمن ئەستاندەوە دوبارە کەوتەوە دەس صەفەویەکانی دوژمنی خەلک.

دمدم بەردیکی شینە چوار زستانە، پینج هاوینە
تییدا خانی لەپ زیرینە زەفەر یان پی نەبردینە
ئەی دمدمی بەردی دەلان جیگەی خان و خان ئاودەلان
ئیستا بوی بە مەسکەنی خەردەلان خودا خرابکا، مالی حەمکی لی تیانی
پیان نیشان دا سەروکانی کی بو لە کافری بی ئیمانە
تیان کرد هاش و دەرمانە پیی‌قر دەبون موسولمانە.[2]

* * *

١ ـ مەسئەلەی کوردستان لاپەرەی ٢٧.و.نیکتین لاپەرەی ٤٠٤
٢ ـ بروانە لاپەرەی ١٠ و ١١ی پەراوەی کوزانی فەرهەنگی زمانی کوردی پاشکوی گرشەی کوردستان نوسراوی محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپول) چاپی ١٣٦٠ی هەتاوی و ١٩٨١ی زاینی و ٢٥٩٣ کوردی. بە کەم ژمارەی گرشەی کوردستان لە ١٩٨١/٣/١ی زاینی لە تاران لە چاپدراوەو تا ٩ ژمارەی بلاو کراوەتەوە. بروانە هیوا ـ ژمارەی ٨ هاوینی ١٩٩٢ی زاینی نورگانی ئەنستیتوی کوردی کە لە سالی ١٩٨٣ ـ ز ـ لە پاریس: فەرانسە، دامەزراوە، لاپەرەی ٤٢ ئەستونی ٢ ژمارەی ٤٢.

Dr.Saleh Ebrahimi

کۆنترین خەڵکی رۆژهەڵاتی ناوەراست:

کوردکۆنترین خەڵکی رۆژهەڵاتی ناوەراستەکە لەکوردستان دەژی و ژیانی سەر بە خۆیشی هەبووە دیاکۆو هوخشەتەرەو ئاستیاک‌و کەسانێ تری لێ هەڵکەوتووەو دوای ئیسلامیش سەربەخو ژیاوەو شازدە شانشیی هەبووەو دیاکۆلە [٧٠٨ تا ٦٣٣]ی بەر لەزایینی ئیمپەراتوری ماد-ی دامەزراندووەو هەر ئەوکوردە ماد-ە لە ٦١٢ی بەر لەزاین بەدژی دەس درێژی ئاشوروئینەوا راپەڕیو بەر پەرچی داوە، یاکەسانێ وەک هوخشەتەرە یا ئاستیاک کە بە قسەی مینورسکی دیوانی شیعری هەیە یاکەسانێ وەک زەردەشت‌و کەسانێ‌تری لێی هەڵکەوتووەو دوای ئیسلامیش سەربە خۆ ژیاوەو بە شایەدی مێژوچل‌و دو شانشینی هەبووەو لە نێو خۆیان‌و حوکومەتی دەوروبەر بەشێوەی فیدراڵی ئەم دەورو زەمانە پێکەوە ژیاون [١]

بۆزانین
لەکوردستان تا ٤٦ شازادە نشین بە محوڕە هەبووە:

دیار بەکر، دینەوەر، شارەزور، ئەردیال، سوور، ئاکرە، ئاماد، کرمل، فینک، حەسەنکیف [٢] جموش، کزوک، ماردا‌س، ئاگیل، سامۆر، مزان، کیکیس، شیروان، در دین،

١- هەندێ لە ئاسەواری مادەکان بەمجورەیە: موجەسەمەی شێری نیزیک هەمەدان، وێنەی مرۆڤێک بەجلکی ماد لەنیو هودە بەردینەیەک لای سەر پێڵ زەهاوکە بە دوکانی داود ناو ئەبرێ، وێنەی فرۆهەر لەبان بەردی لای صەحنە، هودە بە ردینەیەک لە دیران-ی لورستان. کە بەهۆدەی فەرهاد ناوداراوە، فەرهاد تاشی لای سماقان نیزیک بۆکان قەڵای (بەیت بەگی): بەیت بەگایا: (بۆگە بەسی) لای بۆکان، وێنەی مرۆڤێک لە حاڵی عبادەتدا لە تەلیشی بەردیکدا لە (نیواسحق‌وند) نێزیک کرماشان، وێنەی شاو رۆحانی لە هەردولای گوڵە ئاگر لە قیزقاپان یا وێنەی ماد و پارس پێکەوە لە تەختی جەمشید.

٢-«حصن کیفا» شاریکە لە عیراقی عەرەبدا لە سەر بەستینی دەجلە لە نیوە ڕێگای نێوان دیار بەکرو جزیرەی ابن عُمَر - ئەعلامی موعین لاپەرەی ٤٦٣ و ٤٦٤ چاپی ١٣٦٢ ج ٥. حەسەن کیفیکیش لای نەوشار لە مازندەران داهەیە کە گوندی کوردیچاڵ لە ٦ کیلومیتری خور هەڵاتی حەسەن کیف‌دایە کە ئەم حەسەن کیفە بەشی کەلار دەشتیی نەو شاری مازندەرانە ئەعلامی موعین ١٥٦٠ج٦ چاپی ١٣٦٢ی هەتاوی-هەروا بروانە کورو کاش یامێژوی موکریان لاپەرەی ٢٥٤ ئوفسیت نوسراوی محەمەد صاڵح ئیبراهیمی محەمەدی: (شەپۆل) کە لەسالی ١٣٦٦ی هەتاوی، لە پێنسەت جەلەد بلاوکراوەتەوە.

Dr.Saleh Ebrahimi

ئەریکان، خاک، ترکل، سعیدی، سولەیمانی، سۆران، ترکورا «تەرگەوەر» کالی، داود، پیلینگان: (پالّنگان) بتلیس، کارزان، بوکان: [1].

١ـ دەولەتی حەسەنویە یا حە سنۆیە لە ١٩٥٠ ـ ١٩٧٩ زاینیدا کە وجودی هەبووەو پێتە ختیشی خورەماوای لورستان بووە، حەسەنبن حوسەین کوردی بەرزیکانی کە لە حودودی ساڵەکانی ٣٤٨ی مانگیدا بە سەر کوردستاندا لە: دینەوەر، نەهاوەند، شاپور، یەزدجردو ئەسەداوا، لە لوردستاندا حوکومەتی کردوە. دوای ئەو «ناصرالدین والدوله» ئەبو نەجم بەدربن حَسْنَوَیْهْ یا (حَسْنُویه) کە ئەمیش لە حودودی ٣٦٩ی مانگیدابوەتە حاکم. دوای ئەم تاهیر کوری هیلالی کوری بەدر کە لە ٤٠٥ی مانگیدا بۆتە حاکمو بە دەستی ئەبو شوک کوژراوە، دوای ئەمبەنی عەنناز لە ٤٠٦ی مانگیدا هاتوتە سەرکار.

حوسەین کوردی بەرزیکانی: حَسْنَوَیْهْ [2]

عبدالملک	بەختیار	ئەبوعەدنان	عاصم	عبدالرزاق	ئەبوعەلا	بەدر

هلال کوکە ٤٠٥ مانگی وەفاتی کردوە

تاهیر

بەدر

بەنی عەنناز [3] لە کوردستاندا (حەلوان، قرمیسین یاقرماسان: کرماشانو دەقوقا) ئەبو فەتح محەمەدبن عەنناز کەلە ٣٨١ی مانگیدا هاتۆتە سەر فەرمان ـ لە دوای ئەو (ابوالشَّوْک

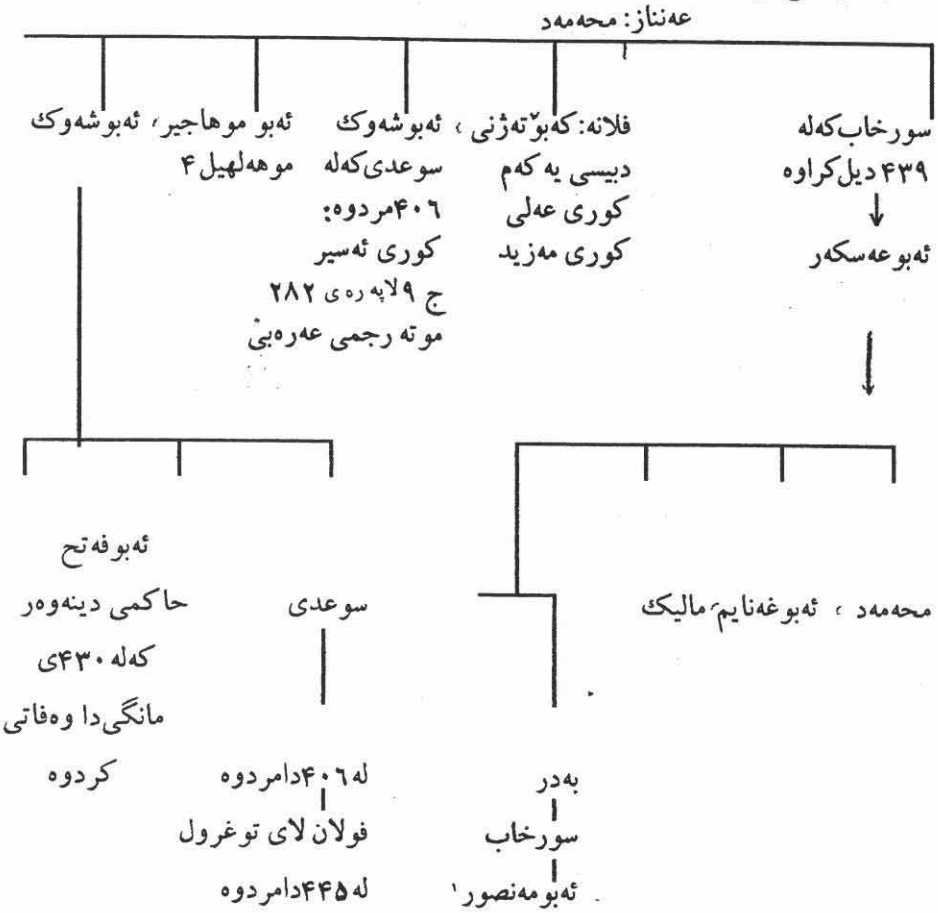
١ـ «بەگ: بەگان ـ بەغ: گەورە، گەورەکان» ـ سەرچاوە: لاپەرەی ٢٨ و ٢٩ی تێزی دەورەی دوکتورای بەڕێز سەید عبدالعزیز شەمزینی «گە یلانیزادە (مبارەزەی آزادیبەخش ملی خلق کرد) لە نێوان دو جەنگی جیهانی (١٩١٤ـ١٩٤٦ی زاینیدا) تایپ کراو ـ رەفیق حلمی الاکراد من فجرالتاریخ الی ١٩٢٠ی زاینی بەغدا /١٩٣٤ زاینی لاپەرەی ٢١.

٢ـ خەلیل ئەدهەم دووەلی ئیسلامی لاپەرەی ١٨٥ وعەبّاس ئیقبال تەبە قاتی سەلاتینی ئیسلامی لاپەرەی ١٢٤ موتەرجیم عەرەبی.

٣ـ کوری ئەسیرج ٩ لاپەرەی ٢ و ١

Dr.Saleh Ebrahimi

حسام‌الدوله) فارس کوری محەمەد کە لە ۴۰۱ی مانگیدابۆتە حاکم‌و لە ۴۳۰ی رەمەزانی ۴۳۷ی مانگیدا وەفاتی کردوە.

1 - BERGMANN: BEITRAGE ZUR MUH. NVMISMATIK W.N.Z. 1883.P.25
SACHAN: VERZEICHNIS NO 34, p. 18.

- سەرچاوەی کوری ئەسیر: کامل لە میژودا ج ۹ لاپەرەی ۲ و ۱

- خەلیل ئەدهەم دووەلی ئیسلامی لاپەرەی ۱۸۵ و عەبّاس ئیقبال ئاشتیانی تەبەقاتی سەلاتینی ئیسلام، لاپەرەی ۱۲۴ موتە رجیم عەرەبی ۳- کوری ئەسیر ج ۹ لاپەرەی ۱۰۲ - فەرمان رەوای شارەزور کوری ئەسیر ج ۹ لاپەرەی ۳۳۶ ولاپەرەی ۳۳۱ - نە سبنامەی خولە فاو شاریاران دوکتور جەوادمە شکور چاپی ۲۵۳۵

Dr.Saleh Ebrahimi

۲ـ مەروانیە، ئەمیر ئەحمەد کوری مەروان کە لە ۱۲۰ی مانگیدا لە دیار بە کردا حوکومەتی هەبووە. بەنی مەروان کە لە میافارقین، ئامێد، خەلات، دونیسر، ئەنبار، نەسیبەین، جزیرەبەلەد حوکومەتیان کردووەوگشتیان (دارالضرب) بەنی مەروان بون.

□۱ـ ئەبو عەلی حەسەن کوری مەروانلە حودودی ساڵی ۳۸۰ حوکومەتی کردوە.

□۲ـ مەمهەد، دەولە ئەبو مەنصور سەعید کوری مەروان لە ۳۸٦ی مانگیدا فەرمان رەوایی کردوە.

□ـ ئەبو شوجاع پەرۆیز کوری مەمەد (سکە یەک کەئەولە ۴۰۱ی مانگیداله میافارقین لێی داوە ERMTTAGE INVEN TAIRE P.338 NO.21 کە لە مۆزەی ئیر میتاژداهەیە

□۳ـ نەسر دەولە ئەبونە سر ئەحمەدکوری مەروان (هەر وە کولەسەر سکە کە نوسراوە لەوە دەچێ ناوی محەمەد کوری مەروانبێ و لە ۳۷٦ی مانگیدا لەدایک بووەولە ۲۹ شەوالی ۴۵۳دا مردوەونازناوی ئەلقادر باللّٰەبوە:[1]

□۴ـ نیزامە دین ئەبو قاسم نەسرکوری ئەحمەدلە (میافارقین) زیقەعیدە ی ساڵی ۴۵۳مانگی حاکمبووە. سەعید (برای یەکەمی) لە ئامێد (لە ۴۵۳ی مانگی تاسالی ۴۵۵) کە لە پاشانلە ۴۵۵ی مانگیدا نەسر ئامێدی لیسەندەوە.

□۵ـ ئەبو موزەفەر مەنصور لە ۴۷۲ تا۴۷۸ی مانگی حاکمو میر بووە.

نەسەبی بەنی مەروان:

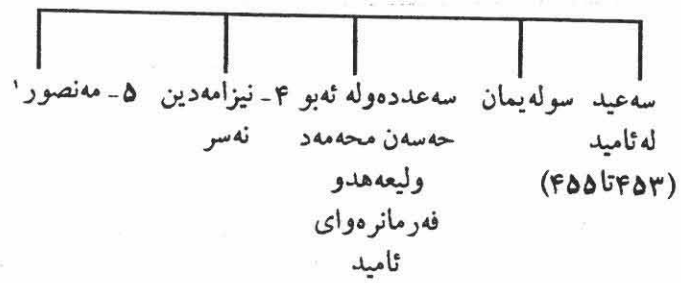
دۆستەکی کوردی حەمیدی
مەروان[2]

۳ ـ ئەبونەسر ئەحمەد(کچی قەراوش کوری موقەلید ـ ی عوقەیلی مارەکردوە)	۲ ـ مەمهەد دەولە	۱ ـ ئەبوعلی حەسەنکەست الناس،کچی سەعد دەولەی حەمدانی ژنی بووە

۱ ـ بروانە ابن خلدون ج ۴ لاپەرەی ۳۱۹.

۲ ـ کوری ئەسیر: ئەلکامل ـ کوری خلدون: ئەلعبر ـ کوری خەلەکان: وەفەیات ئەعیان لاپەرەی ۲۰٦ تا ۲۰۷ کتێبی نەسبنامەی خولەفا نوسراوی دوکتور محەمەد جەواد مەشکور چاپی ۲۵۳٦ ئوفیستی مەروی تاران. و شەهریاران نوسراوی کیسرەوی

Dr.Saleh Ebrahimi

زەنگی یا بەنی زەنگی:

٣ـلە موسڵ زەنگەکان ئەحمەدکوری زەنگی کە قەڵای گوڵابی سازداوە و ئیستاش بە ناوی ئەحمەد دھەرماوەو زەنگیی‌یەکان تا سالی ١٢٦٢یانی تا هێرشی مەغول، حوکومەتیان بەردەوام بووە.

٤ـشنگر تاهیر محەمەدکورد لە ١٢٠٣ تا ١٢٤٨ حوکومەتی کردوەو زنجیرەی ئەتابەک بووەو ئەتابەکیش تا١٣٣٩ حوکومەتی هەبووەو بە هەزار ئەسپە ناودار بوە.

٥ـ دەولەت‌و میری ئەیوبیان لە ١٥٣١ تا ١١٧٣ صەلاحەدین یوسف کوری شادی ئەیوبی‌و ئاخرین نەسلی ئەیوبی لە دیار بەکر تا ٩٢١یانی تا ١٥١٤ زاینی لە حەسەن کیفدا حوکومەتیان بە دەس بووە.

٦ـ پاشاکانی باجەلانی بەر لە ئەردەڵانەکان حوکومەتیان هەبوە لەدرنی، دەرە تەنگ، حەلوان، زەهاوی ئێستا، سەدان، دەودان، ئالانی، پاوە، رەوانسەر، باسکە، قەلای زنجیر، زربانێکی لە قوبادخانەوە تا ئیبراهیم پادشای باجەڵان نێزیکەی پێنسەت سالّ حوکومەتیان

---

١ - بروانە: VAN BERCHEM: ARABI SCHE INSCHRIFTEN AUS ARNENIEN P.7, pl. XI:
AMEDROZ: MARWANIDS (JRAS, 1903. 124$$)
ناصر خوسرەو: سەفەرنامە
M. VAN BER CHEM: ARABISCHE INSCHRIFTEN AUS ARMENIEN. DIARBEDR (LEHMANN - HAUPT)

ـ لە قەڵای هەتاخ لەسالّی ٥٣٢ی مانگیدا حیسامەدین تەمرتاش کوری ئیلغازی دەری کردوە، کوری ئەسیر دەنوسێ حیسامەدین تەیمور (ج ١١ لاپەرەی ٢٤٣)

Dr.Saleh Ebrahimi

کردوەو ئاخیرینیان ئیبراهیم پاشا بووە کەلە ١٢٨٥ی مانگیدا لەگوندی ڕێژاو مردوەو دەڵێن وەلی دیوانەو خانای قوبادی لە پاشایانی باجەلانی بون [١].

٧ـ دوای تێکڕمانی خەلیفەو هێرشی مەغول دەوڵەتی کوردی ئەردەلان لە ١٢٢٠ تا ئاخری سەتەس ١٨ یانی تا ١٥٧٣ی زاینی بەردەوام بووە [٢]

لەڕاستەوە: شەپۆل، جەنابی حاجی قازی (قاضی خضری ئیمام جومەی شنۆ

٥: (شەپۆل) نوسەر، ڕۆژنامەنوس، ئیکۆنۆمیست، ئوستادی زانکۆی تاران، دامەزرێنەر و سەرۆکی ئەنجومەنی زمان و فەرهەنگ و هونەری کورد. و دامەزرێنەرو کۆنسەی سەرۆکایەنی کۆمەکار (جامعە)ی کوردانی تاران.

١ ـ کوواری ئاوێنە لاپەرەی ٤٢ لە باسی خانای قوبادی نوسراوی شەپۆل چاپی ١٣٧١ی هەتاوی ژمارەی ١٠ ـ تاران .

٢ ـ تێزی دوکتورای سەید عەزیز شەمزینی لاپەرەی ٢٨و ٢٩ سەر چاوەی بە رو ،